

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ

THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

2022 1, ISSN 2147-0790

Sahibi(Owner)

Prof. Dr. Aziz Kutlar

Editör(Editor)

Prof. Dr. Ekrem Gül

Editör Yardımcıları

Prof.Dr. Şuayyip ÇALIŞ

Doç.Dr. Hayrettin ZENGİN

Y.Doç.Dr. Adnan DOĞRUYOL (Yazı İşleri Müdürü)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Mustafa Akal

Prof. Dr. M. Kemal Aydın

Prof. Dr. Fuat Sekmen

Doç. Dr. Ali Kabasakal

İletişim

Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F Esentepe Kampüsü (Contact)

54187 Serdivan / SAKARYA

Tel: +90 (264) 295 62 23

sakaryaiktisat@sakarya.edu.tr

Yılda dört kez yayınlanan Sakarya İktisat Dergisi hakemli bir dergidir.

Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir.

Dergimiz EBSCO İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASI İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASOS İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz Akademik Dizin İndeksi tarafından taranmaktadır.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr.Erinç Yeldan - Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.Eser Karakaş - Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Engin Yıldırım - Anayasa Mahkemesi
Prof. Dr. Ömer Anayurt - Yüksek Öğretim Kurulu
Prof.Dr. Salih Şimşek -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Duman -Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof.Dr. Musa Eken -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Sami Güçlü -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Barca -Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Çoşkun Çakır -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Aziz Kutlar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Salih Barışık -Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Akal -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Gül - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. M.Kemal Aydın -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Bilgiç -Güvenlik Akademisi
Prof.Dr. Halis Çetin -Cumhuriyet Üniversitesi
Prof.Dr. Recai Çoşkun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Remzi Altunışık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Delican -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih Doğanoğlu -Adıyaman Üniversitesi
Prof.Dr. Davut Dursun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Erdem -Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr. B. Zafer Erdoğan -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. İbrahim Güngör -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Tevfik Güran -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Alper.E Güvel -Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal İnat -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet İncekara - İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet Kala -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Mahmut Kartal -Bartın Üniversitesi
Prof.Dr. Cüneyt Koyuncu -Bilecik Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Özer -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Onur Özsoy -Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Selahattin Sarı -Beykent Üniversitesi
Prof.Dr. Ali Yılmaz - İnönü Üniversitesi
Prof.Dr. Recep Tarı -Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr. Ömer Torlak -Eskişehir Osmaniye Üniversitesi
Prof.Dr. Yusuf Tuna -İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Ulusoy -İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Vergil -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal Yıldırım -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Gültekin Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Rasim Yılmaz -Namık Kemal Üniversitesi

Prof.Dr. Halil Kalabalık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Adem Uğur - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Al - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Muzaffer Aydemir -Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Halil İbrahim Aydınlı - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Yüksel Birinci – Siirt Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Çeştepe -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kazım Develioğlu -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Burhanettin Duran -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Cem Saatçioğlu -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Naci Tolga Saruç -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fuat Sekmen -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Tutar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Habib Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Seyit Köse -Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr. Abdullah Yılmaz - Balıkesir Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Çalışır -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Sezgin Açıkalin -Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr. Fehim Bakırcı -Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Tahsin Bakırtaş -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Mahmut Bilen -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Yaşar Bülbül -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Şuayyip Çalış -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Aykut Ekinci -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Bekir Gövdere -Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Tuncay Güloğlu - Yalova Üniversitesi
Doç.Dr. Temel Gürdal -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Gürkan Haşit -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. İsa İpçioğlu -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Nagihan Oktayer -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Abdullah Keskin -Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. Handan Yolsal -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim G. Yumuşak -İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

KÖTÜ AMAÇLI YAZILIMLARIN E-TİCARET İÇERİSİNDE SİBER GÜVENLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

Nur Kuban Torun/Tolga Torun 1-16

G7 ÜLKELERİNDE AR-GE HARCAMALARI İLE İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Serkan Konya/Özlem Durgun 17-32

SAĞLIK YÖNETİMİNDE UYGULANAN LİDERLİK MODELLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Atıl TAŞER/Tarık SEMİZ/Turgay KANBAY 33-45

VARDİYALI (POSTALAR HALİNDE) ÇALIŞANLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGILARI: SAKARYA İLİ ÖRNEĞİ

Beyza Nur DEMİRKİR/Abdurrahman BENLİ 46-65

TÜRKİYE'NİN REFAH REJİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

YAVUZ SELİM KAYMAZ 66-76

SAĞLIK KURUMLARINDA FİNANSAL ANALİZ: KAYSERİ İLİNDE BİR KAMU HASTANESİ ÖRNEĞİ

Memiş KARACA/Derviş BOZTOSUN 77-103

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE FİNANSAL AÇIKLIĞIN BANKACILIK SEKTÖRÜ TAKİPTEKİ KREDİLER ORANINA ETKİSİ

Hüsrev Said Nurullah SARIAY 104-124

ULUSAL AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN ÇERÇEVE SÖZLEŞMESİNİN KOSOVA'DA UYGULANMASI

Nesrin KENAR/Keriman SADIKAY 125-148

MESLEKİ SONUÇ BEKLENTİ DÜZEYİ İLE KARIYER KAYGI DURUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: FERİZLİ MYO ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Sevgi GÖNÜLLÜOĞLU/Dilek ÇAKMAK 149-170

KÖTÜ AMAÇLI YAZILIMLARIN E-TİCARET İÇERİSİNDE SİBER GÜVENLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

Nur Kuban Torun¹, Tolga Torun²

ÖZ

Ticarette ve kişisel kullanımda İnternet ve İnternet teknolojilerinin kullanımının artması beraberinde güvenlik konusunda endişeleri getirmektedir. Tüketiciler ve işletmeler açısından e-ticaretin yaygınlaşması bu endişelerin bertaraf edilmesi ya da en aza indirilmesi noktasında birçok araştırmanın odak noktasını oluşturmaya başlamıştır. Özellikle kötü amaçlı yazılımların kişisel bilgilere ve de ticari bilgilere ulaşmasını engelleyerek güvenli pazarlama eylemleri gerçekleştirmek adına, siber güvenlik ve siber tehdit adına farkındalık yaratmak önem arz etmektedir. Bu çalışmada İnternet ortamından tüketicilerin kişisel bilgisayarlarında e-ticarete ve kişisel verilerin paylaşımına yönelik tehdit oluşturabilecek kötü amaçlı yazılımların türlerinin belirlenmesine yönelik nitel bir araştırma yöntemi ile inceleme yapılmış ve sonuçlar kaydedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siber Güvenlik, e-ticaret, kişisel veri

INVESTIGATION OF HARMFUL SOFTWARES IN E-TRADE IN TERMS OF CYBER SECURITY

ABSTRACT

The increase of usage of the İnternet and İnternet Technologies through consumers and enterprises raises concerns about security. The widespread usage of e-commerce for consum-ers and businesses has forced to researches to focus on issues related by eliminate or minimize these concerns. It is important to increase awareness through cyber security and cyber threats, especially in order to ensure security of marketing activities by preventing malicious software from accessing personal information and commercial information. In this study, the types of harmful software that could pose a threat to the personal computers of consumers from the İnternet environment was examined through qualitative research and the results were noted.

Keywords: Cyber Security, e-trade, personal data

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, E-posta: nurkuban.akdemir@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9115-5838.

² Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, E-posta: tolga.torun@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4215-406X.

1. GİRİŞ

İnternetin gündelik hayatımıza girmesiyle birlikte birçok kolaylığı beraberinde getirmiş; ancak aynı ölçüde de zararları ortaya çıkmıştır. Özellikle uzun vadeli çalışmalarda bireyselleşme, toplum dinamiklerinin değişmesi, tüketim kalıplarında yaşanan değişmeye bağlı tüketim çılgınlıkları, gelir uçurumlarının daha belirgin hale gelmesi ve internet ile bağlantılı teknolojilerin işleyişini zedeleyecek kötü amaçlı yazılımların varlığı çalışmalarca ortaya koyulmuştur. Gelişen ağ teknolojileri ve internette yaşanan değişmelerle birlikte kötü amaçlı yazılımlarla saldırılar daha tehlikeli ve daha karmaşık hale gelmiştir. İnternet kullanıcıları bu zararların hepsi olmasa da genelinden haberdar olmasına rağmen yeterli önlemi almamakta ya da alamamaktadır (Karacı, Akyüz ve Bilgici, 2017:2081; Darıcılı ve Özdal, 2018:2). Dünya çapında kötü amaçlı yazılımlar vasıtasıyla yapılan kimlik bilgisi hırsızlığı şeklinde saldırılara bakıldığında ilk sırayı Amerika'nın, ikinci sırayı Rusya'nın aldığı; Türkiye'nin ise 14. sırada yer aldığı görülmektedir (Akamai, 2017). E-ticaret hacminin artması, tüketicilerin giderek sanal alışverişe yönelmesi ve nesnelerin interneti (IOT) ile birlikte tüm süreçlerin birbirine bütünleşik olmasıyla siber saldırılar gelişmiş ülkelerin gündeminde yer edinmekte ve siber güvenlik politikaları oluşturma gereği duyulmaktadır. Ancak bu durum ülkemizde yeni yeni varlığını hissettiren bir durum olmuştur (Göztepe, vd. 2014:6). Türkiye'de siber güvenlik çalışmalarının hız kazanmasında en önemli adım, Bakanlar Kurulu'nun 2012 yılında aldığı "Ulusal Siber Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Kararı" ile olmuştur. Bu kararın amaç ve kapsamı, "kamu kurum ve kuruluşlarınca bilgi teknolojileri üzerinden sağlanan her türlü hizmet, işlem ve veri ile bunların sunumunda yer alan sistemlerin güvenliğinin sağlanmasına ve gizliliğinin korunmasına yönelik tedbirlerin alınması ve bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin kritik altyapıların işletiminde yer alan gerçek ve tüzel kişilerce uyulması gerekli usul ve esasların düzenlenmesidir" ifadesinde yer almaktadır (Resmî Gazete, 2012). Türkiye siber güvenlik yönetiminde devlet kurumlarının eş güdümünün yanı sıra sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve özel sektörün iş birliğiyle oluşturacağı ekosistem Türkiye'nin teknoloji ihracatı, diplomatik etkinliği, istihbarat gücü, siber alandaki menfaatlerinin korunması gibi birçok önemli konuda ilerlemesinin yolunu açılması hedeflenmektedir (Tubisad, 2017). 2016-2019 Belgesinde 5 stratejik ana eylem planı yer almaktadır:

- 1- Siber Savunmanın Güçlendirilmesi ve Kritik Altyapıların Korunması
- 2- Siber Suçlarla Mücadele
- 3- Farkındalık ve İnsan Kaynağı Geliştirme
- 4- Siber Güvenlik Ekosisteminin Geliştirilmesi
- 5- Siber Güvenliğin Milli Güvenliğe Entegrasyonu (2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı, 2016).

1.1. Siber Güvenlik ve Terörizm Kavramı

Güvenlik Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet."

(TDK, 2019) olarak tanımlansa da güvenlik konularını ele alan çalışmalarda ve devlet raporlarında güvenliğin bakış açılarına göre değiştiği ve buna göre tanımladıkları görülmektedir (Bayraktar, 2014:1300). Teknik anlamda güvenlik, “insanların, eşya ve maddelerin, araç ve bilgilerin tehlike ve tehditlerden uzak olma, güven, huzur ve sağlık içinde bulunmasını tehdit eden, zarara ve hasara veya faaliyet ve işlev ya da görevinden men etmeye veya kısıtlamaya, baskı, cebir, şiddet, şantaj veya herhangi bir eylemle onu istenmeyen durumlara yönlendirmek için yapılan işleri durdurmaya, engellemeye, caydırmaya veya etkisini en aza indirmeye yönelik plan, program ve prosedürlerle belirlenen etkinlikler sonucu arzulanan durumun oluşturulmasıdır” (Bal, 2003:65). Güvenlik, kişilerin, ailelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve güvenlik örgütlerinin ortaklaşa üstlendikleri bir olgudur. Güvenlik, kişilerin canına, namusuna ya da mallarına gelebilecek tehditlerin bertaraf edilmesi olarak tanımlanabilmektedir. (TODAİE, 1992:229). Güvenlik içerisinde tehdit unsuru böylelikle en önemli kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Güvenlik ve tehdidin geçmişini milattan önce zamanlara kadar götürmek mümkündür. Hitit ve Mısır arasında yaşanan güvenlik-tehdit unsuru, antin Yunan döneminde devam etmiş, Roma uygarlığı bu süreci izlemiş ve 15. Yüzyıl ve 19. Yüzyılda Modern Çağ içerisinde bu iki kavram büyük değişmelere uğramıştır. Modern Çağ’da bilim ve teknolojinin ortaya çıkması güvenlik ve tehdidin niteliğini değiştirmiştir. 20. Yüzyılın başlarında güvenlik ve tehdit kavramlarına ideolojilerin yayılması da eklenmiştir. Özellikle 2. Dünya savaşı sonrasında ABD ve SSCB ikili bir kutup yaratarak soğuk savaş dönemine girmiş ve güvenlik ve tehdit anlayışında değişmelere sebebiyet vermişlerdir (Bayraktar, 2015: 28-29). Özellikle İnternet teknolojilerinin yaygınlaşması ile birlikte biyolojik silah ve siber terörizm gibi yeni tehditler ortaya çıkmıştır. Siber terörizm, bilgisayarlarla, internet üzerinden birçok gizli bilgiye ulaşılarak siyasi otoriteyi güçsüzleştirmek ya da halkı provoke edecek bilgileri yayarak kargaşa çıkarmak şeklinde tanımlanmaktadır. Siber terörizmin işleyişi dijital bir savaş şeklinde olmaktadır. (Denning, 2001). Türkiye’de siber güvenlik kapsamında riskler 10 madde halinde belirlenmiştir. Bu maddelerin odak noktası siber terörizm neticesinde hizmetlerin kesintiye uğraması, bilgilerin ele geçmesi, propaganda yapılması, maddi kayıplar ve kötü amaçlı yazılımlardır (<http://www.udhb.gov.tr>).

1.2. Siber Güvenlikte Kötü Amaçlı Yazılımlar

Siber güvenlik kapsamında terörizm amacıyla geliştirilen birçok kötü yazılım türü bulunmaktadır. Bu kötü yazılımlar aşağıdaki şekildedir.

IP Sahtekârlığı (IP Spoofing): IP sahtekârlığı, birçok ağın, veri alışverişinde giden trafiğine kaynak IP filtresi uygulamadığından dolayı, saldırganın isteğe bağlı bir kaynak IP adresi eklemesinden kaynaklanmaktadır. İp sahtekârlığında, gizlenmiş kimlik sayesinde tarayıcıya sızılmakta veya ağ oturumları sayesinde kaynaktaki bilgiye ulaşılmaktadır. IP sahtekârlığında, sahte birçok bağlantı oluşturularak ve

gerçek saldırının kaynağı gizlenerek hedefin güçsüz hale getirilmesi amaçlanmaktadır (Kovacik vd. 2013:2).

Kötü Amaçlı Yazılım (Malicious Program): Kötü amaçlı yazılım, normal sistem işlevlerini bozmak için kullanılan, önemli bilgileri toplayan veya kötü amaçlı yazılım da denilen özel bilgisayar sistemlerine erişebilen ve kodlama, komut dosyaları, etkin materyal vb. şeklinde olabilen herhangi bir yazılımdır. Çeşitli düşmanca veya müdahaleci yazılım biçimleri için kötü amaçlı yazılım terimi kullanılmaktadır (Schultz, vd. 2001:39). Kötü amaçlı yazılımlar, kötü amaçlı yazılım tarayıcılarını veya güvenlik amacıyla yüklenen virüs tarama programlarını devre dışı bırakmak gibi çok fazla etkinlikleri olduğu için tehlikelidir. Dünya’da “I love You” virüsü 45 milyon bilgisayara ulaşmış ve 10 milyar dolarlık zarara neden olmuştur. Bunun dışında bilinen Nimda, MyDoom ve Sapphire/Slammer adlı kötü amaçlı yazılımlar da kullanıcılara zarar vermiş ve bilgisayar tamir ve bakım masraflarına son yıllarda yüksek meblağlar ödenmeye başlanmıştır (Ünver ve Canbay, 2015:96).

Kötü amaçlı yazılımlar genel olarak aşağıdaki şekilde kategorilere ayrılabilir.

a- Virüsler

Virüs, internette kendini tekrar eden birçok zararlı etkiye sahip bir programdır. İlgili kodu çalıştırdığımızda, bu programlar otomatik olarak yürütülür. Virüsler, kendilerini değiştirerek modifiye edebilirler. Bu programlar, herhangi bir bilgisayardan diğer bilgisayarlara ağ üzerinden veya USB aygıtlarından yayılabilir. Ana hedef, MSDOS ve sabit diskteki, genel amaçlı komut dosyasındaki ikili çalıştırılabilir dosyalardır (Cohen, 1987:22).

b- Solucanlar

Solucanlar, art arda meydana gelen programlar ve farklı veri kümelerini kullanıcı yetkisi olmadan diğer sistemlere aktaracak ağa sahiptir ve kopyalar kendiliğinden oluşturulur. Solucanlar, bant genişliğini veya frekans bantlarını kullanarak genel ağ etkileyebilir. Gizli virüs saldırısı veya önemsiz e-posta saldırıları gerçekleştirdiğinde dosyaları şifreleyebilir ya da silebilir (Jain ve Bajaj, 2014: 931).

c- Spyware

Casus yazılım, yakın zamanda ziyaret edilen web sayfaları, e-postalar, ATM numarası vb. Gibi müşteriyle ilgili kişisel bilgileri izleyip toplayabilen sistemin yazılımıdır. Herhangi bir ücretsiz veya deneme yazılımı indirilirken otomatik olarak yüklenebilmektedir (Jain ve Bajaj, 2014: 931).

d- Adware

Kötü amaçlı yazılımlar indirildikten veya herhangi bir uygulama kullanıldıktan sonra otomatik olarak oynatılan, gösterilen ve hatta sisteme indirilen reklam şeklindedir. Adware, yazılıma gömülü bir kod parçasıdır. Bu tip reklam yazılımlarında amaç kullanıcıların, internetteki etkinliklerini kontrol etmektir (Jain ve Bajaj, 2014:931).

e- Trojanlar (Truva Atları)

Trojanlar, uzaktan erişim olanağı sağlayacak şekilde kullanıcı isimlerini ele geçiren ya da şifreleri deşifre eden programlar şeklindedir. Bu yazılımlardan bazıları, sisteme zarar verebilecek ve hizmetleri sekteye uğratacak yapıya da sahiptir (Thuraisingham, 2005:3).

f- *Botnet*

Botnet, kendi kendine hareket edebilen robot yazılımlar sayesinde uzaktan kontrole olanak sağlayan yazılım çeşitleridir. Bu yazılımlar genellikle güvenli ağ veya ortak kontroller ile denetimi sağlanan zombi programlardır. Bunlar spam spyware göndermek amacıyla kullanılmaktadır. Botlar çalışmak için üçüncü şahıslara ihtiyaç duymaz ve yüzlerce bot birbirleriyle hiyerarşik bir yapı oluşturarak iletişime geçip otomatik olarak çalışabilirler (Jain ve Bajaj, 2014:932).

1.3. E-Ticaret ve E-ticaret ile Bağıntılı Unsurlarda Siber Güvenliğin Önemi

İnternet teknolojilerinin yaygınlaşması ve tüketicilerin artık dijital kimlik kazanarak e-ticaret ve sosyal medya mecralarında yer bulmasıyla birlikte, pazarlamaya konu olan değiş/tokuşların bu alanlara taşınması kaçınılmaz olmuştur. Günümüzde bu değişim ilişkilerinin hacmi milyar dolarlar ile anılmaktadır. Ancak sadece değişim ilişkileri olumlu bir yönde değil; kişisel bilgilerin merdiven altı pazarlanması ve dolandırıcılığa konu olacak şekilde bilgilerin elde edilmesi şeklinde olumsuz bir şekilde de kendisi göstermektedir. Bu açıdan siber güvenliğin, özellikle elektronik ticaret ve e-ticaret ile ilişkili unsurlar açısından ele alınması önem arz etmektedir. İnternet bankacılığı, kredi kartları ve kişisel bilgiler e-ticaret ile bağıntılı unsurlardır.

1.3.1. Siber Güvenlik ve E-Ticaret

Elektronik ticaret, dijital veya fiziksel olarak teslim edilebilen; tüketicileri, firmaları ve hükümetleri kapsayan mal ve hizmet ticaretinde dijital olarak etkinleştirilmiş işlemler bütünü olarak tanımlanmaktadır (González ve Jounjean, 2017:4). E-Pazar diye nitelendirilen elektronik ticaretin hüküm sürdüğü pazarlarda Amazon ve Alibaba gibi güçlü siteler bulunmaktadır. Ayrıca e-ticaret sosyal medya üzerinden de oluşmaya başlamıştır. 2018 yılında gerçekleşen e-ticaret hacmi 189 milyar dolardır (Abrams, 2018). E-ticarete dâhil olan işletmeler için kişisel bilgilerin korunması, saklanması ve 3. şahıslarla onay olmadıkça paylaşılması noktasında zorunluluklar çıkmaktadır. Bu amaçla işletmelerin, saldırılara ve tehditlere yönelik önlemlerini alması gerekmektedir (Özmen, 2013). Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi – CSIS araştırmasına göre malware ve malicious gibi yazılımlarla ve phishing ile işlenen siber suçlar yüzünden işletmelerin zararı 600 milyar dolardır (Lewis, 2018). 2021 yılında yapılan araştırmalara göre, 2020 yılında e-ticaret sitelerine yönelik yapılan siber saldırılar %56 oranında artmıştır. E-ticaret sitelerinden özellikle %33'ü ödeme bilgilerini elde etmeye yönelik saldırılar olmaktadır %27 kişisel veriler ve %20 kimlik bilgilerini elde etmeye yönelik saldırılar yapılmaktadır (DHA, 2021).

1.3.2. Siber Güvenlik ve Internet Bankacılığı

Bilişim teknolojileri, bankacılık alanında da kendisini göstererek Internet bankacılığı ya da çevrimiçi (online) bankacılık denilen sistemi oluşturmuştur (Sohail ve Shanmugham, 2003:210). Yeni teknolojilerin kolay ve hızlı bir şekilde adapte edildiği bankacılık sektöründe, bilgisayar ile bankacılık işlemlerinin yapılması 1990'lı yıllardan bu yana süregelen bir süreçtir. Ancak Internet bankacılığında, bilgisayarların ya da yeni nesil cep telefonlarının kullanılması aynı zamanda tüketicilerde güvenlik endişesi yaratan bir diğer unsurdur (Barışık ve Temel, 2007:139). Internet bankacılığı büyük riskleri de beraberinde getirmektedir. Güvenlik riskleri şeklinde tanımlanabilecek bu risklerin en önemlisi kişisel bilgilerin ele geçirilmesi ve kişilerin hesaplarına kötü niyetli 3. şahısların ulaşmasıdır (İçli Eti ve Aslan, 2008:113). Bilgisayarlar içerisine yerleştirilen korsan yazılımlar ya da casus yazılımlar vasıtasıyla, hesap sahiplerinin bilgileri ve hesapları üzerinde kötü niyetli kişilerin hâkimiyeti kurulabilmektedir (Bilgen, 2009:78). 2021 yılında Alman Deutsche Bank AG'ye yönelik bir siber saldırı olmuş ve bu siber saldırı engellenmiştir. Türkiye'de ise Akbank'ta 35 saatlik bir kesinti yaşanmış ve gündeme siber saldırı sorusunu getirmiştir. Akbank tarafından siber saldırı doğrulanmamıştır..

1.3.3. Siber Güvenlik ve Kredi Kartları

Malware gibi kötü yazılımlar, kredi kartları bilgilerine erişim sağlamak ve kredi kartlarını gerek maddi olan dolandırmakta gerekse kişilerin kart bilgilerinden menfaat sağlamaktadır. Dünya üzerinde 40 milyon kredi kartı kullanıcısının kart bilgilerinin korsanlar tarafından çalınmış olma riskinin bulunduğu raporlarda belirtilmiştir (Pigni vd. 2018:9). Özellikle İnternette alışveriş sırasında kullanılan kartların, maddi kayıplarla sonuçlanan korsan saldırılarına maruz kaldığı bilinmektedir (Epstein ve Brown, 2008:207). Kredi kartları ile doğrudan ödeme noktasında sorunların ortadan kalkması amacıyla dijital cüzdanlar geliştirilmiştir. Ancak dijital cüzdanların da tam bir koruma sağlamadığı bilinmektedir. Özellikle doğum tarihi, adres, TC kimlik numarası gibi kişisel bilgileri içeren fatura şeklinde e-mailler ile kişiler ödeme yapmaya sevk edilmekte ve banka bilgileri phishing (oltalama) şeklinde ele geçirilmektedir. Ayrıca kullanıcılar, kötü amaçlı URL uzantılarına tıklanarak suretiyle kart bilgilerini girmesiyle dolandırıcılığa maruz kalabilmektedir (Enisa, 2016).

Kredi kartı dolandırıcılığını çevrimiçi kredi kartı sahtekârlığı ve çevrimdışı kredi kartı sahtekârlığı şeklinde ikiye ayırabilmekteyiz (Al-Khatib, 2012:137). Çevrimiçi kredi kartı sahtekârlığı Internet üzerinden yapılan alışverişler için, bilgileri ele geçirilen kartların kullanılması şeklinde olmaktadır. Çevrimdışı kredi kartı sahtekârlığı ise çalınan veya taklit edilen bir kredi kartının fiziksel bir mağazadan ürün veya hizmet satın alım işlemi için kullanılmasıdır. Çevrimiçi kredi kartı sahtekârlıklarında, bir kredi kartı bilgilerinin çalındığı veya bazı durumlarda geçerli kredi kartı bilgilerinin hackerlar tarafından oluşturulduğu durumdur. Çevrimiçi kredi kartı sahtekârlıklarda, kartın bilgilerini ele geçirmeye yarayan kötü amaçlı yazılımlardan ve tekniklerden yararlanılmaktadır (Akhilomen, 2013:1). Euronews

(Can, 2019) haberine göre Türkiye'de 460 bin kredi kartı bilgisi çalınmış ve karaborsada satılmaktadır. Bu piyasanın değeri 500 bin doların üzerindedir. Bu hırsızlığın yemleme, zararlı yazılım ya da Java-Script yazılımı üzerinden sızma ile yapılmış olabileceğini ve kart bilgilerinde e-posta ve telefon bilgilerinin de yer alması nedeniyle hırsızlığın POS cihazları üzerinden yapılmış olma ihtimali de düşünülmektedir.

1.3.4. Siber Güvenlik ve Kişisel Bilgiler

Günümüzde tüketicilere birebir olarak ulaşmak önem kazanmıştır. Bu yüzden firmalar için e-postalar üzerinden tüketicilere bilgilendirme ya da tanıtım içeren mesajların atılması özellikle tüketiciye ulaşmada kullanılan yaygın bir yöntem olmuştur. Ancak çoğu zaman bu e-postalar tüketiciler bilgisi ve de rızası dışında ulaştırılmaktadır. İstem dışı atılan e-postalar spam olarak nitelendirilmektedir (O'Reirdan, 2011:17). Bu konuyla ilgili Türkiye'de bir çalışma başlatılmış ve 15 Temmuz 2015 tarihli Resmi Gazete'de kişilere internet yoluyla ulaşmanın hükümleri belirlenmiştir. Buna göre "Hizmet sağlayıcının, mal ve hizmetlerini tanıtmak, pazarlamak, işletmesini tanıtmak ya da kutlama ve temenni gibi içeriklerle tanınırlığını artırmak amacıyla alıcıların elektronik iletişim adreslerine gönderdiği ticari elektronik iletiler için kendisi tarafından önceden onay alınır. Onay, reddetme hakkı kullanılıncaya kadar geçerlidir." ibaresi koyulmuştur (Resmi Gazete, 2015). Ayrıca e-posta bir dolandırıcılık aracı olarak da kullanılabilir. Mevcut bir websitesinin klon (kopya) hali tüketiciye gönderilerek, tüketicinin giriş yapması sağlanmakta ve bu sayede tüketicilerin kişisel bilgilerine ulaşılabilir. Bu yöntem oltalama/clickbait denen bir dolandırıcılık şeklidir (SOME, 2019). 2021 yılında online yemek sipariş sitesi olan Yemeksepeti.com siber saldırıya uğrayarak, kullanıcıların kayıtlı telefon numaraları, adres bilgileri, e-posta adresi gibi kişisel bilgilerinin çalındığı ortaya çıkmıştır. Bu bilgilerle hedefli oltalama yönetmi denilen dolandırıcılık türünün yapılması muhtemeldir.

2. YÖNTEM

Günümüzde e-ticaret hacminde büyük artışlar yaşanmaktadır. Özellikle 25-44 yaş aralığında bireylerin e-ticareti kullanma oranları yüksektir. Türkiye'nin 2020 e-ticaret hacmi 91,7 milyar TL olup 83,3 milyar TL'lik kısmı yurt içi harcamalar şeklinde kendini göstermektedir. 2019 yılından beri e-ticaret hacmindeki artış %64 olarak ifade edilmektedir. Ödeme yöntemleri itibari ile incelendiğinde kartlı işlemler 58,1 milyar TL, havale/eft 30,1 milyar TL ve kapıda ödeme ise 3,4 milyar TL'lik paya sahip olduğu görülmektedir (eticaret, 2021). E-ticaret hacminin artması ve özellikle kartlı işlemlerin yaygınlaşması beraberinde tehditleri de getirmektedir. Ancak Türkiye'de bu tehditlere yönelik artışa rağmen, keşfedici çalışmaların sayısının yetersizliği Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun 2018 yılında düzenlediği Siber Güvenlik Ekosisteminin Geliştirilmesi adlı zirvede belirtilmiştir (Sibergüvenlikzirvesi, 2021). Bu kapsamda, araştırmada bedava yazılım, program, oyun ve dizi/film izleme olanağı sağlayan web sitelerinde hangi tür zararlı

yazılımların yer aldığı tespit edilmesi amaçlanmıştır. İnternette yer alan bu tarz uygulamalar sunan web sitelerinin ürünü, kullanıcılarına sağladığı bedava ayrıcalıklardır. Bu ayrıcalıklar çoğu zaman telif haklarının ihlali gibi yasal olmayan bir zemin üzerine kuruludur. Ancak özellikle maddi kaygılardan dolayı birçok kullanıcı bu tür web sitelerine rağbet edebilmekte ve maalesef bilgisayarlarına kötü amaçlı yazılımları davet etmektedir. Bunun sonucunda elektronik pazarlamanın arttığı dijital çağda kişisel verilerin izinsiz kullanımı ve maddi kayıplar oluşabilmektedir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan keşfedici yöntem kullanılmıştır. Bu yönetime göre problem e-ticaret ve kişisel veriler açısından tehdit yaratan kötü yazılımların türlerinin tespiti olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında kişilere bedava yazılım ve uygulamalar sunan websiteleri, e-mail gönderileri, flashbellekler, cd gibi yükleme esasına göre çalışan unsurlar anakütleli oluşturmaktadır. Anakütle içerisinde örneklem belirlenmesi amacıyla Google Analitik içerisinde en çok arama yapılan uygulama indirmeye yarayan web siteleri incelenmiş ve incelemeye olanak veren 6 adet web sitesi örneklem olarak ele alınmıştır. Verilerin toplanması amacıyla bu web sitesinde yer alan programlar ve dizi/film izlemeye yönelik uygulamalar kişisel bilgisayarlara indirilerek çeşitli kötü amaçlı yazılım tespit programları ile incelenmiş ve sonuçlar kaydedilmiştir. Bulgularda bahsi geçen kötü amaçlı yazılımların tespit edilen isimleri taramanın yapıldığı koruma programları tarafından atanan isimler olabilmektedir. Bu açıdan isimlerin virüs olup olmadığı; eğer virüs ise hangi tür virüslere dahil edilebileceği sonuçlar bölümünde değerlendirilmiştir. Araştırmanın bu anlamda en büyük kısıtı henüz tespit edilememiş yazılımların adlandırılmaması ve hangi tür kötü amaçlı yazılım olduğunun belirlenememesidir. Araştırmaya dahil edilen web sitelerinin isimleri kullanıma teşvik olamaması amacıyla ve isim hakları sebebiyle verilmemiş, onun yerine web1, web2, web3, web4, web5 ve web6 olarak kodlanmıştır. Web1'in aylık ziyaretçi sayısı 8.14 milyon kişi olup, ziyaretçilerin %64,8'i araştırarak, %33,6'sı ise doğrudan sayfayı bulmaktadır. Web2'in aylık ziyaretçi sayısı 2.98 milyon olup %62,05'i araştırarak, %35,04'ü doğrudan ve %2,46'sı sosyal ağlardan siteye ulaşmaktadır. Web3'ün aylık trafiği 2.32 milyon olup %85,28'i araştırarak, %11,56'sı doğrudan ve %3,16'sı sosyal ağlardan siteye ulaşmaktadır. Web4'ün aylık trafiği 2.11 milyon olup %75,28'i araştırarak, %22,53'si doğrudan ve %2,19'si sosyal ağlardan siteye ulaşmaktadır. Web5'in aylık trafiği 3.32 milyon olup %83,24'i araştırarak, %13,60'sı doğrudan ve %3,16'sı sosyal ağlardan siteye ulaşmaktadır. Web6'nın aylık trafiği 4.21 milyon olup %85,48'i araştırarak, %11,32'si doğrudan ve %3,20'si sosyal ağlardan siteye ulaşmaktadır

3. BULGULAR

Web1'de en çok indirilen 52 adet oyun amaçlı program belirlenmiştir. Bu belirlenen programlar bilgisayarlara indirilerek, çeşitli kötü amaçlı yazılım tespit programları ile taranmış ve 29 tanesinde kötü amaçlı yazılım tespit edilmiştir. İndirilen programların içerdiği kötü amaçlı yazılımlar FileRepMalware (PUP),

Trojan.InstallCore.3432, Malicious, PUP.Optional.InstallCore.Generic, DealPly, Virus.Win32.Gen.ccmw, Adware.InstallCore!1A30C, Heuristic, Malicious.confidence.90%, Application.Generic (A), Win32/InstallCore.Gen.A ve PUA:Win32/InstallCore'dur. Tespit edilen kötü amaçlı yazılımlara bakıldığında malware, trojan, PUP, dealply ve trojan ağırlıklı kötü amaçlı yazılımlar olduğu görülmektedir.

Web2'de 50 adet bilgisayar programı indirilerek çeşitli kötü amaçlı yazılım tespit programında taranmış ve 33 tanesinde kötü amaçlı yazılıma rastlanmıştır. İndirilen programların içerdiği kötü amaçlı, Trojan.win32, malware, Tool.arp9, riskware.win32, Bscope.Trojan, Trojan.Generic, Trojan.Agentdt, Heuristic, suspicious_gen, Adware.crossrider, W32/Genplus, Tool.ultra.surf.17, PUA.UltraReach, Trojan.VBKrypt.Win32, Trojan.Zapchast.win32, Win32:PSWTool(PUP), FilerepMetagen (PUP), Artemis, UDS:DangerousObject, Unsafe, Nirsoft.smartsniff, backdoor ve packed.dico'dur. Programlardan yayılan kötü amaçlı yazılımlara bakıldığında, trojan, solucan, casus yazılım, makro, adware, casus cihaz, back door, malware ve tarayıcı ele geçiriciler olduğu görülmektedir.

Web3'te, en çok indirilen 35 program ve 15 oyun inceleme altına alınmıştır. Programlardan 34'ünün, oyunlardan ise 7'sinin kötü amaçlı yazılım taşıdığı görülmüştür. Bu kötü amaçlı yazılımlar, hacktool, win32.tiggre!rfn, win32/Bluteal!rfn, win32/Zpevdo.A, win32/Fuerboos.C!cl, FileRepMalware (PUP), applicationdealapla.1.gen, malicous, trojan.Installcore, dealply, malware_confidence, unsafe, heuristic, mlattributehighconfidence, riskware, PUPOpt,onal.InstallCore.generic ve virus.win32.gen.ccmw'dur. Tespit edilen kötü amaçlı yazılımların malware, trojan, dealply, malicious ve unsafe olduğu görülmektedir.

Web4'te 62 adet oyun amaçlı program incelenmiş ve sadece 7 tanesinde kötü amaçlı yazılım tespit edilmiştir. Bu yazılımlar malware tarzı kötü yazılımlardır.

Web5'te, 51 adet program incelenmiş ve 6 tanesinde kötü amaçlı yazılım tespit edilmiştir. Bu kötü amaçlı yazılımlar, webtoolbar.Js.condonit.a, UDS:dangerousobject.multi.generic, HEUR:downloader.win32.driverpack.gen, risktool,win32 ve UDS:adware.win32'dir. Kötü amaçlı yazılımlar genel olarak trojan, reklam yazılımı ve heuristictir.

Web6'da 34 adet program incelenmiş ve 30 tanesinde kötü amaçlı yazılıma rastlanmıştır. Bulunan kötü amaçlı yazılımlar, filerepmetagen, win32:Malware-gen, filerepmalware(PUP) ve win32.Installcore'dur. Kötü amaçlı yazılımlara bakıldığında malware ve reklam amaçlı yazılımlar olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ

İnternet ve bilişim teknolojileri insanların ve de işletmelerin hayatına birçok olumlu katkı sağlasa da aynı zamanda birçok olumsuz ve istenmeyen durumu da getirmiştir. Özellikle İnternet üzerinden elde edilen programlar vasıtasıyla bilgisayarlar kötü amaçlı yazılımların etkilerine açık kalmakta ve birçok bilgisayar

kullanıcısı gerek elektronik ticaret esnasında gerekse çevrimiçi bankacılık sırasında bilgilerinin ele geçirilmesi tehdidi ile karşı karşıya kalmaktadır. Her ne kadar kötü amaçlı yazılımların önlenmesi amacıyla birçok koruyucu program piyasada bulunsa da, kötü amaçlı yazılımlar bağımsızlık kazanmak adına kendilerini yenileyerek tekrardan yayılmaya hazır bir şekilde Internet ortamında bulunabilmektedir.

Çalışmada güncel oyunları, bedava sunulan ya da korsan olarak illegal paylaşılan bilgisayar programlarını içeren ve dizi/filmleri izlemeye yarayan en çok rağbet gören 6 adet web sitesi inceleme altına alınmıştır. Bu web sitelerinden indirilen gerek oyun gerekse programlarda büyük ölçüde kötü amaçlı yazılımlar tespit edilmiştir. En çok tespit edilen kötü amaçlı yazılım şekli malware yazılımlarıdır. Bu tür yazılımlar casusluk ve bilgi elde etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu yazılımların bulaştığı bilgisayarın hangi web sitelerine girdiği, neleri araştırdığı ya da hangi bilgileri girdiği deşifre edilmektedir. Özellikle bu tür yazılımlar bankacılık işlemleri için tehdit oluşturmaktadır. Diğer önemli kötü amaçlı yazılım şekli ise trojanlardır. Trojanlar siber hırsızlık amacıyla korsanlarca kullanılır ve sisteme ulaşma amacı taşımaktadır. Trojanlar, bulaştığı ağlar arasında bir zombi ağı kurarak siber suçlar işleyebilir. Ayrıca kişilerin banka ve de şifre gibi kişisel bilgilerini çalmak amacıyla kullanılmaktadır. PUP ya da PUA (potentially unwanted application/potansiyel istenmeyen uygulama) bilgisayarlarda tarayıcı üzerinde değişiklik yapmaya yarayan kötü amaçlı yazılımlardandır. Bu yazılımlar ayrıca kullanıcıların rızası dışında reklam gösterimi de yapabilmektedir. DealPly, reklam göstermeye yarayan bir kötü amaçlı yazılımdır. Aynı zamanda kişilerin bilgilerini elde ederek karşı tarafa iletir. Malicious software bilgisayar sistemine zarar vermek ve de kişisel bilgileri çalmak amacıyla kullanılan kötü amaçlı yazılımlardandır.

FileRepMalware (PUP) adlı kötü amaçlı yazılım bir trojandır ve genelde e-postalar ile bilgisayarı infekte etmektedir. Bu dosyaların uzantıları vbs., .exe ve benzeri uzantılardır. Eğer bu uzantıya sahip bilinmeyen ve şüpheli bir e-posta varsa bu tür bir kötü amaçlı yazılım olması muhtemeldir. Bu yazılımların amacı bilgisayarlarda arka kapı oluşturması ve uzaktan erişime imkân tanınmasıdır. Özellikle siber suçluların bilgisayarlara ulaşmasına olanak tanınması açısından zararlı bir yazılımdır. Ayrıca bu tür yazılımlar, bilgisayarlara izinsiz ek yüklemelere de izin vermektedir.

Trojan.InstallCore.3432 ve Adware.InstallCore!1A30C adlı kötü amaçlı yazılımlar, bilgisayar işleyiş kalitesini düşürücü bir niteliğe sahiptir. Bu tür trojanlara sahip bilgisayarların, kullanıcının kontrolü dışında davranışlara sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca bu trojanlar, tarayıcılara eklenmekte, tarayıcı ayarlarını değiştirmekte, kısayollar üzerinde etkili olmakta, tarayıcılara izinsiz uzantılar yüklemekte, kullanıcı erişim kontrolünü devre dışı bırakmakta ve araç çubukları üzerine reklamlar oluşturmaktadır (Microsoft, 2019).

Malicious kötü amaçlı yazılımları, bilgisayar sistem güvenliğini tehdit eden önemli bir yazılımdır. Bu yazılım bilgisayarlara izinsiz girişler için imkân

sağlamaktadır. Günümüz koruma programları bu tür yazılımları tespit noktasında çalışsa da engelleme noktasında yetersiz kalmaktadır (Ray ve Poolsappasit, 231).

Kötü amaçlı yazılımlar içerisinde tespit edilen PUP.Optional.InstallCore.generic yazılımı da bir tür malware yazılımdır. Bilgisayarlara genelde bir dosya indirilirken bildirim yapılmadan habersizce yerleşir. Bu yazılımın en büyük tehdit oluşturduğu nokta, kullanıcının haberi olmadan birçok başka kötü amaçlı yazılımın girişine izin vermesidir. Bu yazılımlar bedava programlarda ya da paylaşım sitelerinde sunulan ürünlerde bulunmaktadır. Kullanıcıların tarayıcılarını hedef alarak bu tarayıcıları ele geçirir. Pop-up reklamlara olanak tanımakta ve hatta tarayıcı ayarları üzerinde değişiklikler yaratmaktadır (Malwarefixes, 2019). Diğer bir reklam olanağı sağlayan kötü amaçlı yazılım Adware.CrossRider'dır. Bu yazılım dosyalara yapışık şekilde bilgisayara sızmakta ve reklam uzantılarını açarak 3. Şahıslara tıklama şeklinde reklam geliri elde etme noktasında yardım eder.

Dealply trojan şeklinde bir kötü amaçlı yazılımdır. Bu yazılım hackerların bilgisayarına erişimini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca hackerların komutlarını, bulaştıkları bilgisayarda yerine getirmektedir. Diğer bir trojan ise Virus.Win32.Gen.ccmw adlı kötü amaçlı yazılımdır. Bu yazılım türü Windows çalıştırılabilir dosyalarına ve HTML uzantılı dosyalara bulaşmakta ve çıkabilir sürücülere yayılabilen virüs tipidir. Bu yazılımlar arka kapı oluşturmakta ve hackerlardan komutlar almaktadır (Microsoft, 2019).

Taramalardan çıkan bir isim de Malicious.confidence.90%'dır. Koruma programları tarafından verilen bir kod olan Malicious_confidence_90% (D), bir Truva Atı'nı genel olarak tespit etmek için tasarlanmış bir sezgisel algılamadır. Bu tarz trojanlar diğer kötü amaçlı yazılımları indirmekte, bilgisayarlarda tıklama sahtekârlığı için kullanılmakta, tuşlanan şifreleri ve ziyaret edilen sayfaları kaydetmekte ve hackerlara göndermekte, bilgisayarları erişime açmakta, izinsiz reklamlar açmakta ve sahte güncellemeler oluşturarak kullanıcının rızası dışında yüklemelere olanak sağlamaktadır (Microsoft, 2019).

Application.Generic (A) adlı kötü amaçlı yazılım ek güvenlik riskleri doğurabilecek şekilde uzaktan yönetime izin veren, dosya aktarmaya yarayan ve bilgisayardaki verileri sızdıran bir kod şeklindedir. Bir diğer kötü amaçlı yazılım ise Suspicious_GEN trojanıdır. Siber suçlular tarafından tasarlanmış bir yazılımdır. Bilgisayarın sistem dosyalarında değişiklikler yapmakta ve tarayıcıyı kullanıcının bilgisi dışında sitelere yönlendirmekte ve izinsiz şekilde reklamlar açmaktadır.

Trojan.Zapchast.win32 hackerlara bilgisayarlarda arka kapı açan ve hackerların bilgisayarları kontrol etmesine yarayan bir trojan türüdür. FilerepMetagen bilgisayarlarda kullanıcının kontrolü olmaksızın reklam açan virüs türlerindedir. Win32/Fuerboos.C!cl, Backdoor ve packed.dico kötü amaçlı yazılımı hackerların bilgisayarlara sızmak için kullandıkları trojanıdır.

Sonuç olarak dosya ve oyun paylaşım ve dizi/film izleme web sitelerinden sağlanan ücretsiz hizmetlerin beraberinde birçok programın kötü amaçlı yazılım içerdiği görülmektedir. Genel olarak bu kötü amaçlı yazılımlar malware, trojan ve maliciouslardır. Virüs programları bu kötü amaçlı yazılımlara veri tabanında yer alan örneklere göre isimler vermektedir. Ancak bazı durumlarda özellikle tehdit oluşturan unsurun yeni olduğu durumlarda kötü amaçlı yazılım tespit programları dahi bu yazılımları belirlemede yetersiz kalabilmektedir. Kullanıcılar çoğu zaman farkına varmadan ya da elde edecekleri dosyanın önemine bağlı olarak risk alarak bu yazılımları bilgisayarlarına indirerek kişisel bilgileri ele geçirilmekte ve maddi kayıplarla karşılaşabilme ihtimallerini arttırmaktadır.

Görüldüğü üzere dosyalara yapışık olarak gelen trojanların ve diğer kötü amaçlı yazılımların klavye hareketlerini ve girilen bilgileri kaydetme ve 3. taraflara gönderme özelliği bulunmaktadır. Dünyada perakende elektronik ticaret hacminin 2,4 trilyon dolar ve Türkiye'de 60 milyar TL olduğu bir pazar gerçekliği bulunmaktadır. Çoğu uluslararası ve hatta ulusal marka fiziksel dükkanları kapatma aşamasına gelerek Internet ortamlarına taşınmaktadır. H&M ve Zara gibi güçlü markalar alışveriş merkezlerinde yer alan mağazalarını azaltarak tüketicilerini Internet üzerinden satın almaya teşvik etmekte, Türkiye'de ise bunun öncülüğünü LCW ve Defacto gibi markalar yapmaktadır. Hatta Migros gibi zincirler gıda alışverişini Internet üzerine taşımaktadır. Medya alanında da değişimler yaşanmakta ve televizyon dizi ve filmleri geleneksel medya araçlarından koparak yeni medya aracı olarak nitelendirilen Internet televizyonları ve sosyal medyaları kullanmaya başlamışlardır. Gün geçtikçe Internet üzerinden alışverişin ve etkileşimin yaygınlaştığı ve daha da artacağı aşikârdır. Bu ürün ve hizmet satın alım esnasında ise kredi kartı ve kişisel bilgilerin kullanılması özellikle trojan ve benzeri programlarla bu bilgilerin ele geçirilmesinin önünü açmaktadır. Bu açıdan özellikle sanal kartların kullanımının artırılması ve hatta kullanımının cazip hale getirilerek teşvik edilmesi, farkındalık yaratacak uygulamalara yer verilmesi ve bankaların elektronik ve mobil uygulamalarına girişlerinde daha önlem alıcı özelliklerin getirilmesi önem arz etmektedir. Tüketicilerin farkındalığı arttıkça, elektronik ticaret içerisine gireceği firmalardan daha güvenli bir hizmet sağlayıcısı beklentisi yaratılarak, firmaların da maksimum düzeyde önlem alması sağlanabilir. Ayrıca aynı bir aracı sigortalatır ya da kasko yaptırır gibi tüketicilerin kredi kartı ve banka kartı gibi sahip olduğu unsurlarını sigortalatmaları koşuluyla maddi kayıpların önüne geçilmesi de sağlanabilir.

Diğer bir önemli husus ise kötü amaçlı yazılımların siber tehdit oluşturmasıdır. Bilgisayarlara indirilen programlarla birlikte gelen kötü amaçlı yazılımlar kişilerden bağımsız hareket etmekte ve bir nevi siber ordu kurarak çeşitli saldırılar düzenlemektedir. Bu saldırılardan bilgisayar sahibinin çoğu zaman haberi olmamakta ve kendisi bir zombi bot olarak kullanılmaktadır. Ancak bilgisayarın karıştığı bu siber suçlar kişilerin de ceza almasına neden olabilmekte ve kişiler ya da kurumlar itibar ve de maddi kayıplarla karşı karşıya gelebilmektedir. Hackerların

bilgisayarlara ve tarayıcılara sızmasıyla önemli firmaların ve kurumların web sitelerinde değişiklik yapabildiği ve kamuoyuna yanlış bilgi verebildiği, hatta hakaret boyutuna varan paylaşımlara sebebiyet verdiği görülmüştür. Kurumsal itibar adına zedeleyici olan bu husus konusunda firmaların çalışanların bilgisayar güvenliğini sağlama ve kötü amaçlı yazılımları indirmesi önüne geçecek önlemler alma konusunda harekete geçmesi gerekmektedir. Ulaştırma bakanlığı siber tehdit ve siber güvenlik üzerine konferanslar düzenlemeye ve bu tehditleri ele almaya başlamıştır. Ancak bu konferansların yaygınlaştırılması, hatta bilgisayar ve İnternet kullanımı yaşının düşmesi sebebiyle okullarda ders olarak verilmesi zararın en aza indirilmesi açısından önemlidir.

Türkiye'de siber güvenlik ve korsan ile savaşa yönelik alınan yasalar daha da ağırlaştırılarak ve denetimlerin artırılmasıyla özellikle kötü amaçlı yazılımların kolay bir şekilde yayılmasına sebebiyet veren korsan yazılımların ediniminin önüne geçilmesi ve gerek bu programları hizmete sunan gerekse bilgisayarına indirme suretiyle haksız yere yararlanmaların en aza indirgenmesi gerekmektedir. Kamusal alanda da tüketicilerin e-devlet gibi uygulamaları kullandığı düşünülerek kişisel bilgilerin korunumu daha denetlenebilir ve kişilerin bu uygulamaları kullanmada daha bilinçli ve sorumlu hale getirilmesi şarttır. Ne yazık ki halen bir çok kişisel bilgisayarda, hatta kamu kurumlarında dahi tehditleri en aza indirgeyebilecek koruma programları etkin kullanılamamakta ve bu programlara masraf gözüyle bakılmaktadır. Kişilerde ve kurumlarda bilinç düzeyi ve sorumluluk alanı artırılarak kişilerin ve kurumların koruma programına yönelimleri üst düzeye çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- ABRAMS, V. K. (2018). The Global Media Intelligence Report. 10 Eylül 2019 tarihinde <https://www.emarketer.com/content/global-media-intelligence-2018> adresinden ulaşıldı.
- AKAMAI, (2017). Soti Security Financial Services Attack Economy Report 2019. 02 Eylül 2019 tarihinde <https://www.akamai.com/us/en/multimedia/documents/state-of-the-internet/soti-security-financial-services-attack-economy-report-2019.pdf> adresinden ulaşıldı.
- AKHILOMEN, J. (2013). Data Mining Application for Cyber Credit-Card Fraud Detection System. *Proceedings of the World Congress on Engineering*, 3, 1-6.
- AL-KHATIB, A. M. (2012). Electronic Payment Fraud Detection Techniques. *World of Computer Science and Information Technology Journal*, 2(4), 137–141.
- BAL, M. A. (2003), *Modern Devlet ve Güvenlik* (1. Baskı). İstanbul: IQ Yayınları.
- BARIŞIK, S. ve TEMEL, H. (2007). İnternet Bankacılığı Kullanımında Güvenlik Unsurlarının Bilinirliği (Anket Uygulamasına Dayalı SPSS Çözümlemesi). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(2), 136-160.

- BAYRAKTAR, T. (20134). Karşılaştırmalı Sosyal Güvenlik Sistemleri: Türk Sosyal Güvenlik Sistemi Yapısı. 8-9 Ekim 2013 Ulusal Güvenlik Kongresi Bildiri Kitabı, 1299-1309.
- BAYRAKTAR, G. (2015). *Siber Savaş ve Ulusal Güvenlik Stratejisi*. İstanbul: Yeni Yüzyıl.
- BİLGİN, M. (2009). İnternet Bankacılığında Kaynaklanan Zararlarda Bankaların Sorumlulukları. *Bankacılar Dergisi*, 71, 78-97.
- CAN, F. (2019). 06.08.2021 tarihinde <https://tr.euronews.com/2019/12/11/siber-guvenlik-sirketi-turkiye-de-460-bin-kredi-kart-bilgisi-calind-karaborsada-sat-sa-sun> adresinden ulaşıldı.
- COHEN, F. (1987). Computer Viruses: Theory and Experiments. *Computer&Security*, 6, 22-35.
- DARILICI, A. B. ve ÖZDAL, B. (2018). Analysis of the Cyber Security Strategies of People's Republic of China. *Güvenlik Stratejileri*, 14(28), 1-35.
- DENNING, D. (2001). Is Cyber Terror Next?. 15 Nisan 2011 tarihinde <http://essays.ssrc.org/sept11/essays/denning.htm> adresinden ulaşıldı.
- DHA, (2021). 06.08.2021 tarihinde <https://www.ensonhaber.com/teknoloji/eticarete-yapilan-siber-saldirilar-artti-ilk-hedef-odeme-bilgileri> adresinden ulaşıldı.
- ENISA, (2016). Security of Mobile Payments and Digital Wallets. The European Union Agency for Network and Information Security. 02 Eylül 2019 tarihinde www.enisa.europa.eu/WP2016%203-1%204%20Mobile%20Payments%20Security.pdf adresinden ulaşıldı.
- EPSTEIN, A. R. ve BROWN, P. T. (2008). Cybersecurity in the Payment Card Industry. *University of Chicago Law School Journal Articles*, 75 U. CHI. L. REV., 203-224.
- ETİ, İ., G. ve ASLAN, B. (2008). İnternette Ödeme ve Güvenlik. *XIII. Türkiye'de İnternet Konferansı 22-23 Aralık 2008*, Ankara:Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 113.
- ETİCARET, (2021). İstatistikler, 11.03.2021 tarihinde <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler> adresinden ulaşıldı.
- GONZÁLEZ, L. J. ve JOUANJEAN, M. (2017). Digital Trade: Developing a Framework for Analysis. *OECD Trade Policy Papers*, 205, 1-26.
- GÖZTEPE, K., KILIÇ, R. ve KAYAALP, A. (2014). Cyber Defense In Depth: Designing Cyber Security Agency Organization For Turkey. *Journal of Naval Science and Engineering*, 10(1), 1-24.
- JAIN, M. ve BAJAJ, P. (2014). Techniques in Detection and Analyzing Malware Executables: A Review. *International Journal of Computer Science and Mobile Computing*, 3(5), 930-935.
-

- KARACI, A., AKYÜZ, H. İ. ve BİLGİCİ, G. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Siber Güvenlik Davranışlarının İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25 (6), 2079-2094.
- KOVACIK, M., KAJAN, M. ve ZADNIK, M. (2013). Detecting IP Spoofing by Modelling History of IP Address Entry Points. *Conference Paper: AIMS 2013, Lecture Notes in Computer Science (7943)*, 1-11.
- LEWIS, J. A. (2018). Economic Impact of Cybercrime. 02 Eylül 2019 tarihinde <https://www.csis.org/analysis/economic-impact-cybercrime> adresinden ulaşıldı.
- MALWAREFIXES, (2019). PUP.Optional.InstallCore. 01 Eylül 2019 tarihinde <https://malwarefixes.com/threats/pup-optional-installcore> adresinden ulaşıldı.
- MICROSOFT, (2019). Microsoft Security Inttelligence. 02 Eylül 2019 tarihinde <https://www.microsoft.com/en-us/wdsi/threats/malware-encyclopedia-description?Name=PUA:Win32/InstallCore> adresinden ulaşıldı.
- O'REIRDAN, M. (2011). Why Bother With Best Practices? Or Why Global Collaboration is Faster (and More Effective) Than a Speeding Bullet. *Cyber Security, New Europe (Special Edition)*, May-June 2011, 17.
- ÖZMEN, Ş. (2013). *Ağ Ekonomisinde Yeni Ticaret Yolu: E-Ticaret*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- PIGNI, F., BARTOSIAK, M., PICCOLI, G. ve IVES, B. (2018). Targeting Target With A 100 Million Dollar Data Breach. *Journal of Information Technology Teaching Cases*, 8(1), 9–23.
- RAY, I. ve POOLSAPPASIT, N. (2005). Using Attack Trees to Identify Malicious Attacks from Authorized Insiders. *Proceeding Book of Computer Security - ESORICS 2005*, 10th European Symposium on Research in Computer Security, 231-246.
- RESMİ GAZETE, (2012). Ulusal Siber Güvenlik Çalışmalarının Yürütülmesi, Yönetilmesi ve Koordinasyonuna İlişkin Karar. 01 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121020-18-1.pdf> adresinden ulaşıldı.
- RESMİ GAZETE, (2015). Ticari İletişim ve Ticari Elektronik İletiler Hakkında Yönetmelik. 02 Ağustos 2019 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/07/20150715-4.htm> adresinden ulaşıldı.
- SCHULTZ, M. G., ESKIN, E., ZADOK, E. ve STOLFO, S. J. (2001). Data Mining Methods for Detection of New Malicious Executables. *Proceeding Book of Conference: Security and Privacy*, 38-50.
- SİBERGÜVENLİKZİRVESİ, (2021). Siber Güvenlik Ekosisteminin Geliştirilmesi Zirvesi Sonuç Raporu. 10.02.2019 tarihinde <https://www.siberguvenlikzirvesi.org.tr/2018/wp-content/uploads/2018/02/TBD-Siber-Guvenlik-Zirvesi-Sonuc-Raporu.pdf> adresinden ulaşıldı.

- SOHAIL, M. S. ve SHANMUGHAM, B. (2003). E-Banking And Customer Preferences İn Malaysia: An Empirical Investigation. *Information Science*, 1 (3-4), 207-217.
- SOME (Siber Olaylara Müdahale Ekibi), (2019). Phishing Saldırıları ve Sahte Sistemler. 01 Eylül 2019 tarihinde <https://some.nevsehir.edu.tr/tr/oltalama-phishing-e-postalari> adresinden ulaşıldı.
- THURASINGHAM, B. (2005). *Managing Cyber Threats: Issues, Approaches, and Challenges*. Kumar, V., Srivastava, J. ve Lazarevic, A. (Ed.), *Managing, Threats to Web Databases and Cyber Systems* (3-19), USA:Springer.
- TODAİE (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü) (1992). *Kamu Yönetimi Araştırma (KAYA) Yerel Yönetimler Araştırma Grubu Raporu*. Ankara: TODAİE Yayını.
- TUBİSAD (2017). Dtp Siber Güvenlik Raporu. 02 Eylül 2019 tarihinde http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dtp_siber_guvenlik_raporu_4_0.pdf adresinden ulaşıldı.
- UDHB (2016). 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı. 01 Eylül 2019 tarihinde <http://www.udhb.gov.tr/doc/siberg/2016-2019guvenlik.pdf> adresinden ulaşıldı.
- ÜNVER, M. ve CANBAY, C. (2015). Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Siber Güvenlik. *Elektrik Mühendisliği*, 438, 94-103.

G7 ÜLKELERİNDE AR-GE HARCAMALARI İLE İSTİHDAM İLİŞKİSİ

Serkan Konya¹

Özlem Durgun²

Özet

Sosyal devlet anlayışı içerisinde bulunan ülke yönetimleri, devlet politikasının birinci amacı olarak ülkelerinde bulunan potansiyel işgücünün istihdamını sağlayabilmek için yeni iş alanları geliştirmeye çalışmaktadırlar. Yeni iş alanları geliştirmek için araştırma ve geliştirme süreçlerine önem veren ülkeler Ar-Ge çalışmalarını sadece yeni iş alanları geliştirmek için kullanmamaktadırlar. Ar-Ge faaliyetleri aynı zamanda mevcut işgücünün de verimli kullanılmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada diğer ülkelere göre daha fazla Ar-Ge yatırımı yapan G7 ülkelerindeki Ar-Ge harcamalarının istihdama etkisi incelenmiştir. Çalışmada G7 ülkeleri ile ilgili 1980-2019 yılları arasında Ar-Ge harcamaları ile işsizlik verileri kullanılmıştır. Ekonomik analiz yöntemi olarak literatürde ülke kıyaslamalarında sıkça kullanılan panel veri analizi yönteminden faydalanılmıştır. Yapılan analizin sonuçlarına göre Ar-Ge harcamaları ile istihdam arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge Harcamaları, İstihdam, Panel Veri Analizi

R&D EXPENDITURES AND EMPLOYMENT RELATIONSHIP IN G7 COUNTRIES

Abstract

The country administrations, which have a social state understanding, try to develop new business areas in order to provide employment for the potential workforce in their countries as the first objective of the state policy. Countries that attach importance to research and development processes to develop new business areas do not use R&D studies only to develop new business areas. R&D activities also ensure the efficient use of the existing workforce. In this study, the effect of R&D expenditures on employment in G7 countries, which invest more in R&D than other countries, is examined. In the study, R&D expenditures and unemployment data for the G7 countries between 1980 and 2019 were used. As an economic analysis method, panel data analysis method, which is frequently used in country comparisons in the literature, was used. According to the results of the analysis, it was concluded that there is a long-term relationship between R&D expenditures and employment.

Keywords: R&D Expenditures, Employment, Panel Data Analysis

¹ Dr. Öğr. Gör. Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü skonya@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0466-0773

² Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Teorisi Ana Bilim Dalı, ozdurgun@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1404-0225

³ Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalında hazırlanan "Gelişmiş Ülke Ekonomilerinde Ar-Ge Yatırımlarının Büyüme ve İstihdam Üzerindeki Etkisi" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

1.Giriş

Ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi için ülkeler birçok harcama yapmaktadır. Nitelikli işgücü ve teknolojik ilerleme ekonomik büyümenin belirleyicileri olarak kabul edilmektedir. Özellikle gelişmiş ekonomilerde, teknolojik ilerleme için yapılan Ar-Ge harcamaları önemli bir yere sahiptir. Ar-Ge harcamaları sayesinde gelişmiş ülkeler ekonomik büyümeye ek olarak, yeni iş yaratma, endüstriyel rekabet gücünü artırma, ulusal güvenlik, enerji, tarım, ulaşım, sağlık, çevre koruma ve refah üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle tarihsel süreçte ülkeler Ar Ge harcamalarına daha fazla önem vermeye başlamışlardır. 1960'lı yıllara kadar dünya genelinde Ar-Ge harcamalarının %69'unu ABD, %31'ini ABD dışındaki ülkeler oluşturmaktaydı. Ancak 2019'da toplam Ar-Ge harcamalarının %30'unu ABD, %70'ini ABD dışında kalan ülkelerin yaptığı görülmektedir (CRS, 2021: 2). Dünya genelinde 2019 yılı verilerine göre, en büyük 10 ekonomi Ar-Ge harcamalarının %84,7'sini oluştururken gelişmiş yedi ülke olarak adlandırılan G7 ülkeleri %53,5'i kadarlık kısmını oluşturmaktadır. (OECD, 2021)

Ekonomiler için büyük önem taşıyan Ar-Ge kavramı ilk olarak Pigou (1929) çalışmasında yer almıştır. Literatürde sıklıkla kullanılan üretim fonksiyonunda iki temel girdi vardır. Birincisi sabit faktör olarak görülen sermaye (K) ve değişen faktör olarak görülen emek (L) faktörüdür. Pigou (1929) üretim fonksiyonunda kullanılan iki üretim faktörü olan sermaye (K) ve emek (L) faktörlerinden yola çıkarak teknolojinin etkisini üretim fonksiyonuna dahil etmiştir. Pigou'ya göre, teknolojinin üretime etkisi ancak sermaye tasarrufu, emek tasarrufu ve tarafsız teknolojik gelişmelerle oluşmaktadır. Teknolojinin üretim faktörlerine dahil edilmesi sermaye veya emek miktarında tasarrufa neden olmaktadır. Eğer bu iki üretim faktörünün miktarında herhangi bir değişiklik yapılmadan üretime devam edilirse, üretime dahil edilen teknoloji, nihai üretim sonucunda elde edilen çıktı miktarında değişikliğe neden olduğunda tarafsız teknolojik ilerleme gerçekleşmektedir (Pigou, 1929). Schumpeter'e göre (1942), teknolojik ilerlemelerden faydalanan ekonomiler, yeni istihdam olanakları sağlayarak ekonomik büyüme için fırsatlar yaratmaktadır (Freeman, 1987: 93). Harrod (1949) göre, teknoloji, değişen faktör olan emeğin her biriminde eşit olarak üretkenliği artırmaktadır. Dolayısıyla üretimde teknolojik yeniliklerin kullanılması çıktı miktarında büyük bir etkiye neden olmaktadır (Harrod, 1949: 23). Schumpeter'in görüşlerinden sonra literatüre en büyük katkı Solow ve Swan (1956) modeli olmuştur. Neoklasik modelin öncüleri olan Solow ve Swan modelin başlangıcında sabit bir işgücü arzı olduğunu varsayması ile birlikte nüfus artışını model dışında bırakmışlardır. Teknolojik ilerlemeyi ve işgücü miktarını ise dışsal bir değişken olarak ele almışlardır (Eriksson, 2015: 14). Solow, modelin devamında teknolojik ilerlemenin, dışsal olmasının yanında sabit oranda arttığını varsaymıştır. Solow modeli dengeli büyüme yolu boyunca, işçi başına çıktı düzeyi ve işçi başına düşen sermaye miktarının artışını teknolojik değişime bağlamıştır (Jones ve Vollrath, 2013: 38). Solow ve Swan (1956) tarafından ortaya atılan bu düşünceler neo klasik

büyüme modeli olarak adlandırılmaktadır. Neo klasik görüşün savunduğu görüşlerin başında, bir ekonomide teknolojik ilerleme mevcut ise azalan getirilerin etkinliği azalması söz konusudur ve bu nedenle ekonomik büyüme hız kazanmaktadır. Ekonomik büyüme ile birlikte yeni iş alanları doğması, işgücünün istihdam düzeyinin artmasına ve işsizliğin azalmasına neden olmaktadır.

Teknolojik ilerlemenin bir sonucu olarak ekonomik büyümenin artması işsizliğin azaltacağı görüşü Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından incelenerek yeni büyüme modelleri geliştirilmiştir. Yeni büyüme modellerine kadar süreçte ekonomik büyümenin en önemli kaynağı sermaye birikimi görülürken, teknolojik ilerleme büyümeye dışsal bir etkide bulunduğu varsayılmıştır. Romer'e (1990) göre, teknolojik ilerleme büyümenin ana belirleyicidir. Bu nedenle teknolojik ilerleme dışsal değil içsel bir olgudur. İçsel büyüme modelleri olarak adlandırılan bu büyüme modellerinin temelinde teknolojik ilerleme ve beşerî sermaye yatmaktadır. Bir ülkede ekonomik büyüme toplam nüfus büyüklüğü ile değil, nüfusun içerisinde yer alan beşerî sermaye miktarının ne kadar olduğu ile ilgilidir. Teknolojik ilerleme sağlanabilmesi açısından elde bulunan beşerî sermayenin bu alan da kullanılması gerekmektedir. Bu açıdan beşerî sermaye miktarı Ar-Ge faaliyetlerinde ne kadar yoğun kullanılırsa teknolojik ilerleme daha kolay sağlanacak ve ekonomik büyüme elde edilecektir. Bir ekonomi için beşerî sermayenin büyüklüğü ne kadar önemliyse kâr amacı güden firmalar içinde teknolojik ilerleme o kadar önemlidir. Firmalar teknolojik bilgi birikimi sayesinde rekabeti arttırabilir ve geliştireceği teknolojik ilerlemenin mülkiyet hakkı sayesinde ekonomik bir getiri elde edebilmektedir. Teknolojik ilerleme sağlayan ülkeler, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere teknoloji transferi yaparak o ülkelerin üretim seviyeleri arttırabilmektedir.

Ar-Ge faaliyetleri ile işsizlik arasındaki ilişki incelendiğinde literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. İlki ürün inovasyonuna yol açan Ar-Ge faaliyetleri; ikincisi ise süreç inovasyonuna yol açan somutlaştırılmış teknolojik değişimdir. Yenilikçi girdileri yenilikçi çıktılara bağlayan bu işlevsel ilişkide, firmalar yenilikçi faaliyetler oluşturmada girdi olarak yeni ekonomik bilgilerin peşine düşmektedirler. Ar-Ge, makroekonomik, sektörel ve mikroekonomik seviyelerde teknolojik ilerlemenin ana itici gücüdür. Somutlaşmış teknolojik değişim ise, süreç yeniliğini veya sermaye mallarına (makine ve ekipman) yapılan yatırımlara dâhil edilen yeniliği içermektedir. Ar-Ge, esas olarak yüksek teknoloji firmalarda ön plandayken; somutlaşmış teknolojik değişim ise daha çok küçük ve orta ölçekli firmalarda anahtar rol oynamaktadır. Dolayısıyla, teknolojik değişimin iki ana itici gücünden biri olan Ar-Ge, ürün inovasyonu ile ilgilidir. Somutlaşmış teknolojik değişim ise, süreç yeniliği ile daha yakından ilişkili olduğu bilinmektedir. Süreç yeniliği ve ürün yeniliği, istihdamla farklı genel ilişkilere sahiptir. Süreç yeniliği, esas olarak emeğin yerini alabilecek ve aynı miktarda çıktının daha az girdiyle (genellikle işçiler) üretilmesine izin verebilecek makine ve ekipmanın piyasaya sürülmesiyle ilgili doğrudan bir emek tasarrufu (iş yok etme) etkisiyle sonuçlanırken, Ürün yeniliği ise, yeni ürünlerin ve

yeni pazarların ortaya çıkmasıyla iş yaratan bir etki yaratmaktadır (Vivarelli, 2015:2-3). Bu açıdan bakıldığında ekonomik büyümeyi sağlamak ve yeni iş imkanları yaratmak ancak Ar-Ge faaliyetlerinin arttırılmasından geçmektedir. Ar-Ge faaliyetleri sayesinde teknolojik ilerleme arttıkça yeni iş olanakları artmasıyla işsizlik azalmaktadır. Ar-Ge yatırımlarının süreç yeniliğinden çok ürün yeniliği daha fazla iş imkânı yaratırken süreç yeniliği ekonomide tam kullanım sorunun azalmasını sağlayabilecek niteliktedir.

Bu çalışmada ilk olarak konu ile ilgili ampirik çalışmaların literatür tarama sonuçları tespit edilecektir. Takip eden bölümde ise, Ar-Ge harcamaları ile işsizlik arasındaki ilişki incelenecektir. Son bölümde ise, sonuçlar tartışılacak ve araştırmaya konu olan ülkeler konu çerçevesinde karşılaştırılacaktır.

2. Literatür Taraması

Ar-Ge harcamaları hakkında yapılmış olan çalışmalarda genel olarak büyüme ile ilişkisi araştırılmıştır. Ar-Ge harcamaları ile istihdam arasındaki ilişki ise büyüme ile olan ilişkisi kadar çok sayıda olmasa da yeteri kadar incelenmiştir. Konu ile ilgili çalışmalarda Ar-Ge harcamaları sayesinde gelişen teknolojilerin bazı çalışmalarda teknolojik işsizliğe neden olduğu savunulurken bazı çalışmalarda ise yeni iş alanları açarak istihdam düzeyine pozitif etkide bulunduğu savunulmuştur. Ar-Ge faaliyetlerinin geleneksel iş sürecinde işsizliğe neden olduğu beklenen bir durum iken yüksek teknoloji kullanan imalat süreçlerinde veya fabrikasyon üretim yapan imalat kuruluşlarında yeni iş kolları oluşturduğu bilinen bir durumdur. Bu nedenle literatürde Ar-Ge faaliyetlerinin işsizlik üzerine etkisi incelendiğinde ampirik olarak farklı sonuç görülmektedir.

Aydın (2018) çalışmasında 1981-2015 yılları arasında Türkiye’de teknolojik ilerleme ile istihdam arasındaki ilişkiyi araştırmış, teknolojik ilerleme göstergesi olarak Ar-Ge harcamalarını, istihdam yapısı içinde yükseköğretim mezunu istihdam verilerini kullanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi sınır testi ve hata düzeltme modeli ile analiz etmiştir. Elde ettiği sonuçlara göre, Ar-Ge harcamalarının yükseköğretim mezunlarının istihdamını arttırdığı sonucuna varmıştır. Bayar ve Öztürk (2021) çalışmalarında 1991-2018 yılları arasında Türkiye’nin istihdam oranları ile Ar-Ge harcamaları, patent başvuru sayısı teknolojik ürün ihracatı arasında eşbütünleşme ve etki tepki analizi yapmışlardır. Sonuç olarak Ar-Ge harcamalarının istihdamı artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bogliacino vd. (2012) 1990-2008 yılları arasında 677 Avrupa şirketini kapsayan çalışmalarında, Ar-Ge faaliyetlerinin iş yaratma üzerine etkisini GMM tahmincisi kullanarak tahmin etmeye çalışmışlardır. Ar-Ge faaliyetlerinin, hizmetlerde ve yüksek teknoloji imalatlarında iş yaratma süreçlerine pozitif etki ettiği ancak geleneksel sektörlerde bu durumun görülmediğini tespit etmişlerdir. Cafri ve Selci (2020) çalışmalarında GMM yöntemi ile 2000-2015 yılları arasında Ar-Ge harcamaları, patent başvuruları ve internet kullanıcıları değişkenlerinin kadın istihdamı üzerinde pozitif bir etkide bulunduğu sonucuna

varmışlardır. Cengiz ve Şahin (2020) çalışmalarında Türkiye ekonomisi için teknolojik ilerlemenin istihdam yaratmadaki rolünü 1990-2018 yılları için Quantile Regresyon yöntemi kullanarak araştırmışlardır. Teknolojik ilerleme göstergesi olarak alınan Ar-Ge harcamalarının işsizliği azalttığını tespit etmişlerdir. Han (2021) çalışmasında 1995-2018 yılları arasında AB üye ülkeleri üzerinde panel hata düzeltme modeli kullanarak hem kısa hem uzun dönem açısından teknolojik büyüme ile eğitim harcamalarının işsizlik üzerine etkisini incelemiştir. Ar-Ge harcamaları kısa dönemde işsizliği artırdığı uzun dönemde ise Ar-Ge harcamalarında %1'lik bir artışın işsizliği %1,42 azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Gür (2021) Ar-Ge harcamaları ile genç işsizlik arasındaki ilişkiyi araştırmak için Avrupa Birliği (AB) üye ülkelerin 2000-2018 yılları döneminde yıllık verileri üzerinde panel eşbütünleşme analizi yöntemi kullanmıştır. Elde ettiği sonuçlara göre, Ar-Ge harcamalarının genç işsizliği %5,6 oranında azalttığı ancak bu durum yeni üye ülkeler için %4,1 olduğunu bulmuştur. Gerçeker vd. (2019) çalışmalarında G7 ülkeleri için 1990-2016 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Ar-Ge harcamaları ile işsizlik arasındaki ilişkiyi panel bootstrap Granger nedensellik testi kullanarak analiz edilmişlerdir. Almanya, Fransa, İtalya ve Japonya'da Ar-Ge harcamaları ile işsizlik arasında karşılıklı bir ilişki bulunduğunu Kanada'da ve ABD'de ise Ar-Ge harcamaları ile işsizlik arasında tek yönlü bir bağıntı bulunduğu sonucuna varmışlardır. Said vd. (2012) çalışmalarında Ar-Ge harcamalarının istihdam üzerindeki etkisini incelemek için Malezya imalat sektörünün 2000-2008 dönemi verileri ile Panel GMM yöntemi kullanarak Ar-Ge harcamaları ile istihdam arasında olumsuz ve önemli bir ilişkinin varlığını belirlemişlerdir. Brouwer vd. (1993) çalışmalarında, 1983-1988 dönemi için Hollanda imalat sektöründe faaliyet gösteren firmaların Ar-Ge yoğunluğu ile istihdam arasındaki ilişkiyi EKK yöntemi ile incelemişlerdir. Hollanda imalat sektöründe faaliyet gösteren firmaların Ar-Ge harcamaları ile istihdam arasında olumsuz bir ilişki olduğu ancak Ar-Ge payı yüksek olan ürünlerin ortalamasının üzerinde bir istihdam artışı sağladığı daha küçük firmalar için ise diğerlerine göre daha yüksek istihdam sağladığını belirlemişlerdir. Genel olarak bakıldığında ise elde ettikleri bulguların Ar-Ge yatırımlarının istihdam artışı üzerinde önemli bir etkisinin olmadığıdır.

3. Ekonometrik Metodoloji

Çalışmada ülkeler ile ilgili modellemelerde oldukça sık kullanılan panel veri analizi yöntemi kullanılarak aşağıdaki model (1) tahmin edilmeye çalışılmıştır.

$$\ln Unemp_{it} = \alpha_i + \beta_i \ln RD_{it} + e_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \quad (1)$$

Bu yöntem birden fazla birimin karşılaştırılmasından büyük bir avantaj sağlarken, verilerin kesitler arasından birbirinden bağımsız olduğu varsayılmaktadır. Ancak bu varsayım her zaman sağlanamamaktadır. Değişkenler arasındaki ilişki test edilmeden önce her bir değişkene ait kesitlerin birbiri arasında bağımlılık ilişkisi olup olmadığı test edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle kesitler arasındaki ilişkiyi ölçmek için literatürde çok sık kullanılan testlerden Peseran (2004) yatay kesit bağımlılık testi

kullanılmıştır. Yatay kesit bağımlılığını test edebilmek için kullanılan Pesaran (2004) testi, Breusch ve Pagan'ın (1980) geliştirmiş olduğu LM testine alternatif olarak geliştirilmiştir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right)} \quad (2)$$

Denklem (2)'de, $\hat{\rho}_{ij}$ birimlerin kalıntıları arasındaki korelasyon katsayısını ifade etmektedir. Bu test aynı zamanda Breusch-Pagan LM testine göre daha iyi sonuç vermektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2018: 229). Değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı olmaması durumunda birim kök testi seçiminde birinci kuşak birim kök testi kullanılması gerekirken, yatay kesit bağımlılığı olması durumunda ise ikinci kuşak birim kök testi uygulanması gerekmektedir. İkinci kuşak panel birim kök testlerinde, eşzamanlı korelasyonun büyüklüğü ile varyasyonunun önemli olduğu ve homojen korelasyonlu birimler için ($\rho_{ij} = \rho$) birimler arası korelasyonun ortalamadan fark olarak tamamen yok olduğu, ancak heterojen yapıya sahip birimler arası korelasyonun bulunması durumunda ise, fark alma işlemi ile bu sorunun giderilmediği ortaya konmuştur (Strauss ve Yigit, 2003: 309).

Zaman serilerinde serilerin durağan olması stokastik bir süreçte olasılık dağılımların zaman içerisinde değişmemesi anlamına gelmektedir. Serilerin durağan olmaması durumunda kurulan modelin test edilmesinde değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olmamasına rağmen anlamlı bir ilişki olduğu gibi sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunlarla karşılaşmamak için ilişki testlerinden önce değişkenlerin durağan olup olmadığı birim kök testleri ile test edilmesi gerekmektedir. Birim kök testlerinde genel olarak serilerin durağan olması beklenmektedir. Eğer seriler durağan değil ise durağan olmayan seriler fark alınarak seriler durağan hale getirilmelidir. Bu durum panel veri analiz yönteminde kullanılan seriler içinde geçerlidir.

Pesaran (2007), standart Dickey-Fuller (ADF) regresyonuna ilave olarak, serilerin gecikmeli düzeyleri ile birinci farkların yatay kesit ortalamalarını eklenerek test edilmektedir. Kullanılan bu yöntem ile birim kök testlerini tahmin edilen faktörlerden sapmalara dayandırmak yerine, standart DF veya ADF regresyonlarına, gecikmeli serilerin kesit ortalamaları ve bireysel serilerin ilk farkları ilavesi yapılmıştır. Standart panel birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan genişletilmiş Dickey Fuller (CADF) panel birim kök testi olarak ifade edilmiştir (Pesaran, 2007: 265–266).

Im Pesaran Shin (IPS) testinin yatay kesit olarak genişletilmiş türü,

$$CIPS(N, T) = t - bar = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T)$$

şeklinde gösterilebilir. Burada CIPS istatistiği CADF istatistiğinin ortalamasıdır (Pesaran, 2007: 276).

Değişkenlerin durağan olması durumunda değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki eşbütünleşme testleri ile test edilmektedir. Westerlund (2005) çalışmasında, panel veriler için kullanılabilir eşbütünleşme yoktur sıfır hipotezi için bir panel CUSUM testi önermiştir. Bu test boş hipotez altında rahatsız edici parametreleri içermeyen ve heteroskedastike karşı dirençli olan sınırlayıcı bir normal dağılıma sahiptir. Test aynı zamanda farklı deterministik özelliklerine de izin verebilir niteliktedir (Westerlund, 2005: 254–255). Westerlund (2007) çalışması, artık dinamiklerden ziyade yapısal dinamiklere dayanır. Bu nedenle herhangi bir ortak faktör kısıtlamasını dayatmayan eşbütünleşme yok hipotezinin dört yeni panel testi ile ölçülmesini önermiştir (Westerlund, 2007: 710). Westerlund (2007) önerdiği dört testin ikisi, panelin bir bütün olarak eşbütünleşik olduğu alternatif hipotezini test etmek için tasarlanmıştır, diğer ikisi ise eşbütünleşik en az bir birimin olduğu alternatifini test etmektedir. Asimptotik sonuçlar, testlerin normal dağılımları sınırladığını ve tutarlı olduklarını ortaya koymaktadır (Westerlund, 2007: 710).

Grup ortalama istatistiklerinin oluşturulması üç adımda gerçekleştirilmektedir. İlk olarak denklemdeki her bir birim için kurulan modeller en küçük kareler (OLS) ile tahmin edilmektedir. Gecikme uzunluğu (pi) birimlere göre farklı değerler alabilmektedir ve önceden belirlenebilmektedir. Bu nedenle, panelin heterojen yapıda olması durumunda bu istatistiklere daha fazla güvenilebilmektedir. Akaike bilgi kriteri gibi bilgi kriteri kullanabilmektedir.

İkinci adım olarak,

$$\tilde{\alpha}_i(1) = 1 - \sum_{j=1}^{pi} \tilde{\alpha}_{ij}$$

denklemi ile $\alpha_i(1)$ hesaplanmaktadır. Üçüncü adımda ise,

$$G_{\tau} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{\hat{\alpha}_i}{SE(\hat{\alpha}_i)}$$
$$G_{\tau} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{T \hat{\alpha}_i}{\hat{\alpha}_i(1)}$$

istatistikleri elde edilmektedir. İlk formülde ki $SE(\hat{\alpha}_i)$, $\hat{\alpha}_i$ 'nin standart hatasını ifade etmektedir.

Üçüncü adımda ise, panel istatistikleri hesaplanmaktadır. $P_{\tau} = \alpha / (SE(\alpha))$ ve $P_{\alpha} = T\alpha$ (Westerlund, 2007: 716–718). Panel ve grup testlerinde, H_0 hipotezinin reddedilmesi, bütün panel için eşbütünleşmenin olmadığı anlamına gelmektedir. Eğer panel homojen bir yapıda ise, bu istatistiklerin sonuçlarına göre karar verilmesi gerekmektedir.

Panel veri modellerinde, statik veya dinamik özellikte makro ekonomik panel veri ile çalışıldığında, gözlenemeyen ortak faktörler veya şoklar nedeniyle hata teriminde birimler arası korelasyon rastlanabilmektedir. Heterojen yapıda bulunan panel veri modellerini tahmin etmek için birimler arası korelasyonun varlığı durumunda birçok tahminci geliştirilmiştir (Yerdelen Tatoğlu, 2017: 299).

CCE ortalama grup tahmin edicisini aşağıdaki kesitsel olarak artırılmış birime özgü regresyonlara dayandırılmıştır;

$$y_{it} = c_{iy} + \phi_i y_{i,t-1} + \beta_{0i} x_{it} + \beta_{1i} x_{i,t-1} + \sum_{\ell=0}^{p_T} \delta'_{i\ell} \bar{z}_{t-\ell} + e_{yit}$$

Y ve X değişkenlerinin I(1) olduğu varsayımı altında, DCCE tahmincisi şeklinde ifade edilebilmektedir. $i=1,2,\dots,N$; $t=1,2,\dots,T$ iken; burada, $\bar{z}_t = N^{-1} \sum_{i=1}^N z_{it} = (\bar{y}_t, \bar{x}_t, \bar{g}_t)'$ dir. Bu eşitlikte, $p_T = [T^{1/3}]$ ϕ ve β_0 CCE grup ortalamaları tahmincisinden elde edilmektedir. Bu eşitlikte görüldüğü gibi, bu yaklaşımın diğerlerinden farkı, fark terimlerinin yatay kesit ortalamalarının modele dahil edilmesidir (Chudik ve Pesaran, 2015: 399).

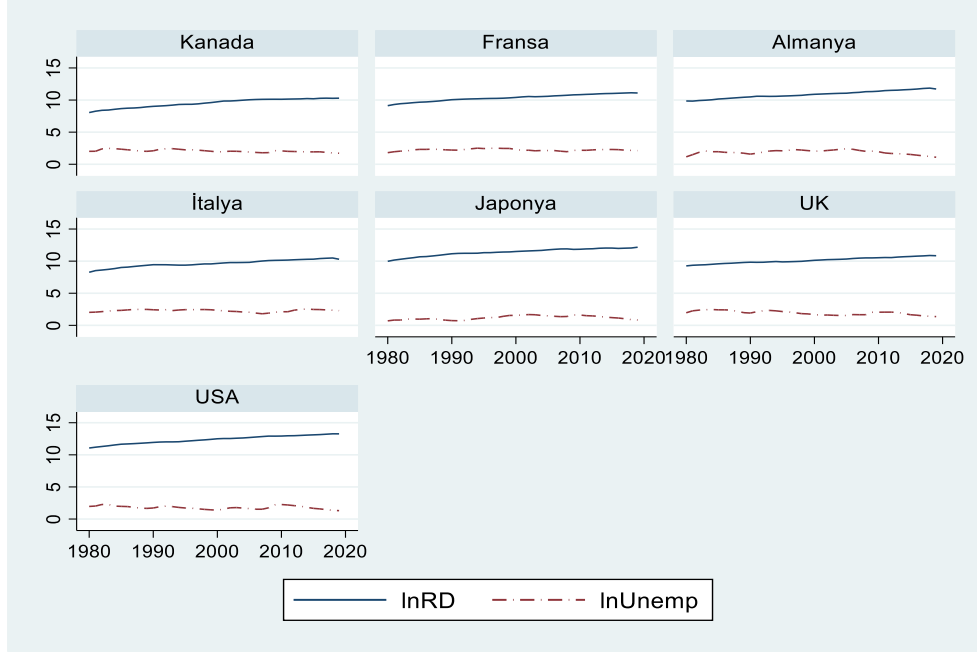
4. Veri Seti ve Ampirik Bulgular

G7 ülkelerine ait 1980-2019 yılları arasında Ar-Ge harcamaları ile istihdam ilişkisini test etmek için panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Ülkelere ait Ar-Ge harcamaları (RD) verileri UNESCO veri tabanında yer alan tarihsel veri arşivinden elde edilmişken, işsizlik (UNEMP) verileri Dünya Bankası veri tabanından temin edilmiştir. Her iki değişkene ait veriler yüzdesel değer olarak ele alınmıştır. Ülkelere ait yıl aralıkları belirlenirken mümkün olan en yüksek gözlem sayısına ulaşılmak amaçlanmıştır.

Panel zaman serisi analizi kullanılarak tahmin edilecek model aşağıdaki gibidir:

$$\ln Unemp_{it} = \alpha_i + \beta_i \ln RD_{it} + e_{it}$$

Grafik 1: G7 ülkelerine ait Ar- Ge Harcamaları, İşsizlik Grafikleri

Grafik 1’de 1980-2019 yılları arasında G7 ülkelerine ait Ar-Ge harcamaları ile işsizlik verilerine ilişkin grafikler verilmiştir. Bu grafiklere bakıldığında Ar-Ge harcamalarında sabit ve trend olduğu işsizlik verilerinde ise sabit ve trend içermediği görülmektedir. Bu durum birim kök testi uygulanmasında seçilecek modelin ne şekilde oluşması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 1: Pesaran (2004) Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

	CD-Test	p-Değeri	Korelasyon Katsayısı
lnRD	28,530	0,000	0,984
lnUnemp	4,870	0,000	0,168

Tablo 1’de Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları verilmiştir. CD-test istatistiği ve olasılık değerlerine bakıldığında hem Ar-Ge harcamaları hem de işsizlik değişkeni için H_0 hipotezi olan “birimler arası korelasyon yoktur” hipotezi reddedilmiş ve birimler arasında korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bu sonuçlara göre, birim kök testi seçiminde yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran ikinci kuşak birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran ikinci kuşak birim kök testlerinden yatay kesit için genişletilmiş Im, Pesaran ve Shin (CIPS) panel birim kök testi ile değişkenlerin birim kök içerip içermediğine karar verilmiştir.

Tablo 2: Yatay Kesit Genişletilmiş Im, Pesaran Ve Shin (CIPS) Panel Birim Kök Testi

	G7
	Test İstatistiği
lnRD	-1,735
Δ lnRD	-4,565
lnUnemp	-1,698
Δ lnUnemp	-4,068

* Kritik Değerler %90 (cv10), %95 (cv5) ve %99 (cv1) için sırasıyla, -2,710, -2,860 ve -3,150'dir

Tablo 2’de verilen CIPS panel birim kök testi sonuçları incelendiğinde Ar-Ge harcamaları ile işsizlik değişkenlerinin seviyelerinde test istatistiklerinin mutlak değerce verilmiş olan kritik değerlerden küçük olduğu, yani durağan olmadıkları görülmektedir. Değişkenler bir derece farkı alınarak tekrar test edilmiştir. Fark serilerinde yapılan CIPS testi sonuçlarına göre, birim kök testi istatistiklerinin mutlak değerce kritik değerlerden büyük olduğu ve serilerin %1 anlamlılık düzeyinde durağan oldukları tespit edilmiştir.

Değişkenlerin birim kök testi sonuçları I(1) düzeyinde durağan olduğu belirlendikten sonra modelin tahmini için uygun gecikme uzunluğu Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 3: Gecikme Uzunluğunun Seçimi ve Homojenlik Testi

	lag	CD	J	J pdeğeri	MBIC	MAIC	MQIC
lnUnemp-lnRD	1	0,9999	13,367	0,646	-72,1867	-18,633	-40,283
	2	0,9999	6,861	0,867	-57,305	-17,139	-33,377
	3	0,9991	0,008	1	-53,463	-19,992	-33,523
	4	0,9973	0,007	1	-42,770	-15,993	-26,818
Homojenlik Testi							
	Test İstatistiği			p-değeri			
lnUnemp-lnRD	576,62			0,000			

Tablo 3’de ilk olarak 4 gecikmeye kadar gecikme uzunluğu testi yapılmış ve genel belirleme katsayısı ile diğer istatistikler verilmiştir. R^2 değeri en yüksek olan gecikme 1 ve 2’dir. Hansen J istatistiği ile olasılık değeri incelendiğinde ise H_0 hipotezinin 2 gecikmede reddedildiği görülmektedir. Dolayısıyla 2 gecikme hariç diğer gecikmelerde, kullanılan araç değişkenler geçerlidir. MBIC, MQIC ve MAIC kriterleri 1 gecikmede minimum olmaktadır. Uygun gecikme işsizlik – Ar-Ge harcamaları için 1 alınmıştır. Daha sonra sabit ve eğim parametrelerinin birimlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için homojenlik testi yapılmıştır. Homojenlik testi tahmin yöntemini tespit edebilmek için kullanılmaktadır. Tablo 3’de verilmiş olan Swamy S testi sonuçlarına bakıldığında kurulan model için H_0 hipotezi olan “parametrelerin homojen olduğu” hipotezi reddedilmiştir. Kurulan model için yapılan homojenlik testi, parametrelerin birimden birime değişmesi nedeniyle

eşbütünleşme testlerinde önerilen heterojen eşbütünleşme testlerinin kullanılması doğru olacaktır.

Tablo 4: Gengenbach, Urbain ve Westerlund (2016) Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Katsayı	T-Bar	P Değeri
-0,174	-1,835	>0,1

Tablo 4’de Gengenbach, Urbain ve Westerlund (2016) tarafından geliştirilen ortak faktör yapısı kullanılarak hata düzeltme temelli panel eşbütünleşme testi sonuçları verilmiştir. Gecikme uzunluğu heterojen seçilmiş yani birimlere göre değişkendir. Bootstrap değeri 100 olarak alınmıştır. Test sonuçları incelendiğinde kurulan model için Ar-Ge harcamaları ile işsizlik arasında “eşbütünleşme ilişkisi yoktur” şeklinde kurulan H_0 hipotezi reddedildiği yani değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5: Dinamik En Küçük Kareler Tahmincisi (DOLS)

	Beta	T istatistiği
	-0,0439	-2,287
Almanya	-3,565	-5,949
Amerika	-0,1562	-0,1673
Fransa	0,6672	0,7794
İngiltere	1,569	2,857
İtalya	1,647	2,051
Japonya	0,2849	0,23
Kanada	-0,7538	-5,851

Tablo 5’de heterojen tahmincilerden, DOLS ve tüm panel için Pedroni (2001) tahmincisi ile tahmin sonuçları verilmiştir. Tüm panel için bakıldığında Ar-Ge harcamaları ile işsizlik arasında t istatistiğinin t tablo değerinden mutlak değerce büyük olmasından dolayı değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Ar-Ge harcamalarında meydana gelebilecek %1’lik bir artış işsizliği %0,044 kadar azaltmaktadır. Sonuçlar kesitler olarak incelendiğinde, Almanya, İngiltere, İtalya ve Kanada için Ar-Ge harcamaları ile işsizlik arasında yapılan test sonucuna göre t istatistik değeri t tablo değerinden büyük olması nedeniyle değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Almanya için Ar-Ge harcamalarında meydana gelen %1’lik bir artış işsizlikte yaklaşık %3,6’lık bir azalışa neden olduğu, İngiltere ve İtalya’da için Ar-Ge harcamalarında %1’lik bir artış işsizlikte yaklaşık %1,6’lık bir azalışa neden olduğu, Kanada’da ise Ar-Ge

harcamalarında %1’lik bir artış, işsizlikte yaklaşık %0,8’lik bir azalışa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Amerika, Fransa, Japonya için ise test sonuçlarına göre Ar-Ge harcamaları ile işsizlik arasında eşbütünlük bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6: G7 Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ile İşsizlik arasındaki ilişkinin DCCE Tahmincisi ile Tahmini

	Katsayı	Stn.Hata	z	p	%95 Güven Aralığı	
					Alt	Üst
InUN	-0,1923	0,0754	-2,55	0,011	-0,3401	-0,0445
Almanya	-0,0173	0,0718	-4,15	0,000	-0,1581	0,1235
Amerika	-0,1725	0,1236	-0,72	0,474	-0,415	0,0698
Fransa	-0,2049	0,1820	-0,89	0,374	-0,5617	0,1518
İngiltere	-0,2580	0,0891	-0,35	0,730	-0,4326	-0,0833
İtalya	-0,0643	0,1011	-1,57	0,116	-0,2626	0,1338
Japonya	-0,0343	0,0787	-2,30	0,022	-0,1887	0,1201
Kanada	-0,5948	0,2960	-0,50	0,619	-1,1749	-0,0148

Tablo 6’da her bir G7 ülkesi için işsizlik değişkeni ile Ar-Ge harcamaları arasındaki panel hata düzeltme modeli ile tahmin yapılmıştır. Hata düzeltme parametresinin t istatistiği incelendiğinde, parametrenin Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kanada haricinde anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir. Almanya ve Japonya için Ar-Ge harcamaları ile işsizlik arasında uzun dönemli ilişki vardır. Tüm panel için hata düzeltme parametresi negatif (yaklaşık -0,19) ve anlamlıdır. İki değişken arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Buna göre, bir dönemde oluşan dengesizlik yaklaşık %19’nun bir sonraki dönemde düzelmesi ve yaklaşık 5 yıl sonra sistemin dengeye ulaşacağı beklenmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada dünya genelinde Ar-Ge yatırımlarını en fazla yapan, yüksek gelişmişlik düzeyine sahip olan G7 ülkelerin, Ar-Ge harcamalarının, istihdama etkisini panel veri analiz yöntemi kullanarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, önceki ampirik araştırmalarla uyumlu olarak, Ar-Ge harcamalarının istihdam yaratmada pozitif bir etkisi olduğunu doğrulamaktadır.

G7 ülkeleri için 1980-2019 yılları arasında kullandığımız Ar-Ge harcamaları ile işsizlik verileri arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Sonuç olarak, Ar-Ge harcamaları ile işsizlik arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir. G7 ülkeleri için Ar-Ge harcamalarında meydana gelebilecek %1’lik bir artış işsizliği %0,044 kadar azaltmaktadır.

Bu sonuçlar G7 ülkeleri için çalışma öncesi beklenen sonuçlarla örtüşmektedir. G7 ülkelerin Ar-Ge tabanlı büyüme hedefleri yeni iş olanakları sağlaması yüksek sanayileşmenin yoğun olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu sonuçlar G7 ülkeleri dışında kalan ülkelerde, geleneksel üretim tarzının hala kullanılıyor olması nedeniyle geçerli olmayabilmektedir. Ülkeler arasında rekabetin yoğun olduğu günümüzde, teknolojik yenilikleri üretim sürecinde yoğun olarak kullanan ülke ile geleneksel üretimle birlikte kullanan ülkelerin rekabet edebilmesi zaman içinde zorlaşmaktadır. Teknoloji transferi yoluyla rekabeti azaltma çabası ise yeniliklere ilk sahip olan ülke lehine bir kazanç oluşturmaktadır. Bu nedenle teknolojik yenilikleri artırma çabası ancak Ar-Ge'ye ne kadar önem verildiğiyle doğru orantılı olacaktır.

Ekonomilerde Ar-Ge faaliyetlerinin istihdam üzerindeki gücü gittikçe artmaktadır. Bu nedenle bu Ar-Ge faaliyetlerinin istihdama etkisi farklı örneklem gruplarıyla çalışılması bu ilişkinin daha iyi açıklanmasını sağlayacaktır. Bu amaçla farklı örneklem grupları üzerinde farklı eşbütünleşme testleri kullanılabilir. Ekonometrik yöntemlerdeki gelişmeler, ampirik testlerden elde edilen sonuçların yanlılığını azaltacaktır. Bu konuda literatürde çok az yer verilmiş olan süreç inovasyonunun istihdama etkisi ile ürün inovasyonunun istihdama etkisi hem sektörel hem de ülke bazlı inceleyebilirler.

Kaynakça

- AYDIN, E. (2018). Türkiye'de Teknolojik İlerleme İle İstihdam Yapısındaki Değişme Projeksiyonu: Endüstri 4.0 Bağlamında Ampirik Analiz. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 461-471.
- BAYAR, H. T., & ÖZTÜRK, M. (2021) Teknolojinin İstihdam Üzerine Etkisi: Var Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 119-127.
- BOGLIACINO, F., PIVA, M., & VIVARELLI, M. (2012). R&D and employment: An application of the LSDVC estimator using European microdata. *Economics Letters*, 116(1), 56-59.
- BREUSCH, T. S., & PAGAN, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The review of economic studies*, 47(1), 239-253.
- BROUWER, E., KLEINKNECHT, A., & REIJNEN, J. O. (1993). Employment growth and innovation at the firm level. *Journal of Evolutionary Economics*, 3(2), 153-159.

- CAFRI, R , SELCİ, F . (2020). Teknolojik Gelişmeler ve Kadın İstihdamı İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9 (5) , 3264-3278 .
- CENGİZ, S. & ŞAHİN, A. (2020). Teknolojik İlerlemenin İstihdam Yaratmadaki Rolü Ve Önemi: Türkiye Örneği. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi , 1 (45) , 160-172 . DOI: 10.17498/kdeniz.657015
- Chudik, A. & Pesaran, M. H. (2015) "Common correlated effects estimation of heterogeneous dynamic panel data models with weakly exogenous regressors "Journal of Econometrics, 188(2), 393-420.
- CRS Report (2021). Global Research and Development Expenditures: Fact Sheet 2021. (Accessed: December 2021). <https://www.everycrsreport.com/reports/R44283.html>.
- ERIKSSON, C. (2015) "Economic growth and the environment. An introduction to the theory", Oxford University Press. First published in paperback. Oxford.
- FREEMAN, C. (1987) "Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan", London and New York.
- GENGENBACH, C. & URBAİN, J.P. & WESTERLUND, J. (2016) "Error Correction Testing in Panels with Common Stochastic Trends". In J. Appl. Econ. 31 (6), pp.982–1004.
- GERÇEKLER, M. , ÖZMEN, İ. & MUCUK, M. (2020). Ar-Ge Harcamaları Ve İşsizlik Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Analizi: G7 Ülkeleri Örneği. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi , 41 (2) , 413-431 .
- GÜR B. (2021) The Relationship Between R&D Expenditures and Youth Unemployment in the European Union Countries: A Comparison of the Old and New Member States. In: Bilgin M.H., Danis H., Demir E. (eds) Eurasian Business and Economics Perspectives. Eurasian Studies in Business and Economics, vol 18. Springer, Cham.
- HAN, V. (2021). Teknolojik Büyüme ve Eğitim Harcamalarının İşsizlik Üzerine Etkisi: Panel ARDL-PMG Yaklaşımından Kanıtlar. Journal of Entrepreneurship and Innovation Management , 10 (2) , 1-22
- HARROD, R. F. (1949) "Towards a Dynamic Economics: Some Recent Developments of Economic Theory and their Application to Policy". In International Affairs 25 (1),78.
- JONES, C. I. & VOLLRATH, D. (2013) "Introduction to economic growth", Norton. 3. ed. New York, NY.

- LUCAS, R. E. (1988) "On the mechanics of economic development". In *Journal of Monetary Economics*, 22 (1), pp.3–42.
- OECD (2022), Gross domestic spending on R&D (indicator). doi: 10.1787/d8b068b4-en (Accessed: 5 January 2022)
- PEDRONI, P. (2001) "Purchasing Power Parity Tests in Cointegrated Panels", *Review of Economics and Statistics*, 83(4), 727-731.
- PESARAN, M. H. (2004) "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels", *Empirical Economics*, 1-38.
- PESARAN, M. H. (2007) "A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence". In *J. Appl. Econ.* 22 (2), pp.265–312.
- PIGOU, A. C. (1929) "The Economics of Welfare", Macmillan. 3.Baskı.
- ROMER, P. M. (1986) "Increasing returns and long-run growth." *Journal of political economy* 94.5, 1002-1037.
- ROMER, P. M. (1990) "Endogenous Technological In Journal of Political Economy Change". 98 (5)S71-S102.
- SAID, R., SAMSI, A., & SAINI, W. A. (2012). Effects of R&D Expenditure on Employment Growth: A Dynamic Panel Analysis. In *Proceeding of 3rd International Conference on Business and Economic Research (3rd ICBER 2012, Bandung)* (pp. 889-897).
- SCHUMPETER, J. (1942). Creative destruction. *Capitalism, socialism and democracy*, 825, 82-85.
- SOLOW, ROBERT M. (1956) "A Contribution to the Theory of Economic Growth". In *The Quarterly Journal of Economics*, 70 (1),65.
- STRAUSS, J. & YİĞİT, T. (2003) "Shortfalls of panel unit root testing". In *Economics Letters*, 81 (3), pp.309–313.
- SWAN, TREVOR W. (1956) "Economic growth and capital accumulation." *Economic record*, 32 (2), pp.334-361.
- TATOĞLU YERDELEN, F. (2017) "Panel zaman serileri analizi: Stata Uygulamalı", Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. 1.Baskı.
- TATOĞLU YERDELEN, F. (2018) "Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı", Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. 4.Baskı.
- VIVARELLI, M. (2015) "Innovation and employment", *IZA World of Labor* 2015:154.

WESTERLUND, J. (2005) "A Panel CUSUM Test of the Null of Cointegration", In Oxford Bull Econ & Stats 67 (2), pp.231–262.

WESTERLUND, J. (2007) "Testing for Error Correction in Panel Data". In Oxford Bull Econ & Stats 69 (6), pp.709–748.

SAĞLIK YÖNETİMİNDE UYGULANAN LİDERLİK MODELLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Atıl TAŞER¹, Tarık SEMİZ², Turgay KANBAY³

Özet

Sağlık kurumlarındaki yöneticilerin geliştirdikleri liderlik tarzlarının, “sağlık, liderlik, yönetici” anahtar sözcükleri ve belirlenmiş kriterler ile seçilen çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla; geniş kapsamlı bilimsel literatür arama motoru olan Google Akademik kullanılarak, 2016-2021 yılları arasında yapılan makaleler taranmıştır. Belirlenen anahtar sözcükler ve kriterleri ile yapılan tarama neticesinde; 16 makalenin araştırmaya uygun olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen araştırmalarda; etkileşimci, dönüştürücü, etik, paternalist, hizmetkâr liderlik tipleri irdelenmiştir. Araştırmaların yarısı kamuya bağlı sağlık kurumlarında gerçekleştirilirken sadece 5 tanesinin özel hastanede yapıldığı daha çok özel hastane ve özel hastane - kamu hastanesini karşılaştıran içeriklere ihtiyaç olduğu görülmüştür. Makalelerin dörtte birinde örneklem grubunu yalnızca hemşireler oluştururken 13 makalede ise hemşirelerin örnekleme dâhil olduğu tespit edilmiş, çok sayıda meslek grubunun yer aldığı sağlık kurumlarında liderlik ile ilgili doğru sonuçlara ulaşılabilmesi için multidisipliner çalışma ekipleriyle araştırmalar yürütülmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Liderlik, Yönetici, Liderlik Modelleri, Sağlık Çalışanları

A REVIEW OF LEADERSHIP MODELS APPLIED IN HEALTH MANAGEMENT

Abstract

It is aimed to examine the leadership styles developed by the managers in health institutions, the keywords "health, leadership, manager" and the selected studies with determined criteria. For this purpose; articles conducted between 2016 and 2021 were scanned using Google Academic, a comprehensive scientific literature search engine. As a result of the scan with the specified keywords and criteria; It was determined that 16 articles were suitable for research. In the researches detected; interactive, transformative, ethical, paternistic, servant leadership types are examined. While half of the studies were carried out in public health institutions, it was seen that only 5 of them were conducted in private hospitals, and there was a need for content comparing more private hospitals and private hospitals - public hospitals. While only nurses

* Bu makale “Sağlık Sektöründe Algılanan Liderlik Modellerinin Çalışanların Duygusal Emekleri Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Uygulama: Bilecik İl Sağlık Müdürlüğü Örneği” adlı Doktora Tezinden türetilmiştir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bilecik-Türkiye. E-posta: atil.taser@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4943-0485

² Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Bilecik-Türkiye. E-posta: tarik.semiz@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6647-3383

³ Doktora Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Bilecik-Türkiye. E-posta: kanbay.turgay@hotmail.com.tr, ORCID: 0000-0001-7897-9843

constituted the sample group in one quarter of the articles, it was determined that nurses were included in the sample in 13 articles, and it was concluded that research should be conducted with multidisciplinary work teams in order to reach the right conclusions about leadership in health institutions where many professional groups are involved.

Keywords: *Health, Leadership, Manager, Leadership Models, Health Workers*

1. Giriş

Günümüz gelişmiş toplumlarında yaşam kalitesinin öneminin artmasıyla sağlık sektöründe de pek çok şey değişmiştir. Her alanda yeni teknolojilerin kullanılmaya başlanması, rekabetin artması, ulaşılmak istenen kişi sayısının ve kişilerin talep çeşitliliğinin artması sağlık kurumlarında da kurumu rakiplerden ayıracak ve üstün duruma getirecek liderlik özelliği gösteren lider yöneticileri gerekli kılmıştır.

Hızla değişip ve gelişen toplumsal düzeninin en önemli unsuru olan sağlık sistemindeki yönetenlerin de liderlik modellerini yenilemeleri gereklidir. Sağlık sektöründe verimliliği ve motivasyonu en üst seviyede tutmak için liderlik ve yöneticilik, bütünlük bir şekilde uygulanmalıdır. Bütünlük yöneticilik ve liderlikten söz etmek için aşağıda belirtilen özelliklere sahip olması gerekir (Marquis ve Huston, 2009: 44):

- Gün içerisinde bürokratik yönetimi uygularken, geleceğe yönelik düşünürler.
- Güncel yönetim ve liderlik modellerini takip eder ve bulunduğu ortama entegre etmeye çalışır.
- Kendi bulunduğu kısım, şube veya birimden farklı takipçileri bulunur.
- Takipçileri ile ilgili sorunlarda ve gelen taleplerine ilgilidir.
- Ortaya çıkan durumlara geniş bir perspektif ile yaklaşır.

Sağlık sektörü yöneticilerin iş ortamlarına pozitif yaklaşımları ile çalışanların yüksek motivasyonu neticesinde performans ve hizmet kalitesi, pozitif yönlü ilerleme sağlar. Liderin hızla ilerleyen yönetim süreçlerini takibi ve sağlık sektöründe bulunduğu ortama kendine has uygulamaları ile harmanlayarak, yeni bir lider yönetim tarzı, hasta ve yakınları, çalışanlar üzerinde pozitif etkiler meydana getirir (Lombardi, 2017: 96).

Medeniyetin en eski konularından biri olan liderlik geçmişte politik askeri ve dini konularda ele alınsa da sanayi devrimi ile birlikte örgütsel düzeyde de önemli hale gelmiştir. Bireysel ve grup amaçlarını gerçekleştirebilmek üzere belirli şartlar altında kişinin diğerlerinin etkinliğini belirleyerek, yön gösterme sürecidir (Koçel,2018: 585). Liderler belirli bir amaç etrafında birleşmiş insanlardan oluşan organizasyonları istenilen sonuca ulaştırabilmek için fırsatları fark etmekte ve yeniliklere adapte olmakta, sahip olduğu vizyon ile kişilerin motivasyon ve yeterliliklerini etkilemekte ve gidilecek yolda onları harekete geçirmektedir. Liderlik, içinde bulunduğu grup üyelerinin yürüttükleri görevlerini başarılmasında destek ve katkıda bulunma yönünde

motive edebilme yeteneğidir (Yukl, 2018: 3). Bu sebeple kurumu ve çalıştığı kişileri iyi tanıyan, onların istek ve ihtiyaçlarına hakim, etkileme ve yönlendirme kabiliyeti yüksek liderler amaçlarını gerçekleştirmek ve başarılı olmak isteyen kurumlar için elzemdir.

Liderliğin her zaman ve her yerde geçerliliği olan, herkesin üzerinde uzlaştığı bir tanımı veya özellikler listesi yoktur. Çünkü liderlik, içinde bulunulan örgüte, zaman dilimine, sürece ve ortak amaçlara göre algılanışı farklı olan bir kavramdır. Liderler ise birbirinden farklı kişisel özelliklere ve yeteneklere sahip insanlardır. Liderlerin farklı şartlar ve durumlar içinde yönetim ve yönlendirme şekli de değişik biçimler almakta farklı tarz ve yaklaşımları oluşturmaktadır. Liderlik tarzlarının ortaya çıkmasında etkili olan; yöneticinin kişisel özelliği, liderlik edebilme gücü, bulunduğu pozisyon ve liderlik edilecek topluluğun niteliğidir (Yılmaz ve Kantek, 2016: 110). Etkili bir lider etkili bir yöneticilik yapabilir ancak her yöneticinin liderlik özelliklerine sahip olmadığı, tespit edilmiş bir gerçektir (Robbins,1998: 347).

Liderlik tarih boyunca pek çok değişime sebep olduğu ve olaylara yön verdiği için medeniyetin en eski konularından biridir ve bu sebeple birçok farklı disiplinden araştırmacının çalışmalarına konu olmuştur. Bu sebeple literatürde liderlik kavramı ile ilgili çok sayıda kuram, sınıflama ve modeller bulunmaktadır. Liderlik kavramını açıklamaya ilişkin yaklaşımları; özellikler yaklaşımı, davranışsal yaklaşım, durumsallık yaklaşımı ve modern liderlik yaklaşımları olmak üzere dört ana unsur altında toplamak mümkündür (Uğurluoğlu ve Çelik,2009: 123):

- İlk olarak geliştirilen; Özellikler Yaklaşımı, bireylerin lider olarak nitelendirilebilmesi için doğuştan getirdiği özellikler olması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre liderin kendine özgü özelliklerinin, içinde bulunduğu grup üyelerinden farklı olması gerekliliği vurgulanmıştır.
- Liderin örgüt üyeleri ile olan ilişkileri üzerinde durulan Davranışsal Liderlik Yaklaşımı'na göre ise liderin sergilediği davranışlar en önemli unsurdur. Davranışsal Yaklaşımda liderin özelliklerinden ziyade, sergilediği davranışları önemsenmekte; liderin astları ile iletişimi, yetkilendirme, planlama ve araştırma eylemleri inceleme konularını oluşturmaktadır.
- Durumsal Liderlik Yaklaşımının temel varsayımı ise farklı koşullar altında farklı liderlik tarzlarına ihtiyaç duyulmasıdır. Özellikler yaklaşımında liderin özellikleri, davranışsal yaklaşımlarda ise liderin davranışları üzerinde yapılmaya çalışılan genellemelerin aksine bu yaklaşımda genellenebilir, tek tip bir liderlik tarzı bulunmamaktadır. Çalışanların içinde buldukları durumsal faktörlerin göz ardı edilmemesi ve farklı koşullarda farklı lider profillerine ihtiyaç duyduğu kabul edilmiştir.
- 1978 yılından itibaren J.M. Burns ve B.M. Bass tarafından yapılan araştırmalarla desteklenen Modern Liderlik Yaklaşımları, farklı içeriklere sahip yaklaşım ve çalışmalardan meydana gelmektedir. Yapılan araştırma ve çalışmalar

neticesinde yeni liderlik modelleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan bilinen temel yaklaşımlar; karizmatik, stratejik, hizmetkâr ve etkileşimci liderliktir.

- Geçmişe ve geleneklere bağlı etkileşimci liderlik modeli, riskten kaçınıp geçmişteki faaliyetleri daha etkin verimli kılarak örgüt hedeflerine ulaşılmasını sağlamaktadır. Bu modelde lider, örgütsel amaca ulaşma konusunda çaba gösteren astlarını ödüllendirerek yüksek performans göstermeleri için onları motive etmektedir. Etkileşimci liderler geçmişten gelen yararlı olarak nitelendirilebilecek gelenek ve faaliyetleri devam ettirmek üzerine çalışmaktadır. Bu bilindik faaliyetlerde verimliliği artırmak için çalışanlar ya ödüllerle motive edilmekte ya da cezalarla hatalar düzeltilmeye çalışılmaktadır.

Etkileşimci liderlik yaklaşımının aksine dönüşümcü liderlikte ise esas olan değişim ve yeniliktir. Geleceğe odaklı bu tarz liderler içim değişim elzendir ve ileride örgüte getireceği faydalar planlanmalıdır. Dönüşümcü lider, düşünceleri ve uygulamalarının örgüt çalışanları tarafından görülmesini ve içselleştirilmesini sağlayıp fayda yaratacağı düşüncesiyle motivasyonu sağlar. Entelektüel bir bakış açısıyla ileriye yönelik uyum hedefiyle sinerji yaratır. Liderin içinde bulunduğu grup üyelerine, örgüte ait vizyon ve misyon bilincini kazandırarak, amaç ve hedeflere ait ilişkin uygulamaların güçlendirilmesini sağlar. Böylelikle, birey şahsi kazanımlardan çok grup çıkarlarına öncelik verir (Bass, 1990: 23).

Karizmatik liderlik yaklaşımı, liderin sahip olduğu kişisel özellikler ve nitelikler ile astları üzerinde oluşturduğu etkiye dayanmaktadır. Karizmatik liderler vizyon, ileri görüşlülük ve diğerlerini harekete geçirme özellikleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu tarz liderler telkin ve inandırma gücüne sahiptir ve çalışanlarda hayranlık uyandırarak örgüt amaçlarını gerçekleştirmek için onları motive etmektedir. Astları liderlerinin inançlarını benimsemekte ve ona itaat etmektedir. Bu bağlamda karizmatik liderler kriz dönemlerinde bir kurtarıcı olarak ortaya çıkabilmektedir.

Örgütlerde hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için her alanda rekabetin yoğunlaşmasıyla birlikte stratejik yönetim de önem kazanmıştır. Stratejik liderlik yaklaşımına göre lider ait olduğu örgütü ve üyelerini iyi tanıyıp analiz edebilmeli bu analizler doğrultusunda planlama yapabilmelidir. Diğer liderlik modellerinden ayrılmasında iki önemli fark vardır. Stratejik liderlik sadece üst düzey yönetim uygulamalarını kapsar ve liderin rutin uygulamalarından uzaklaşarak, stratejik ve geleceğe yönelik uygulamalar üzerine odaklanmasıdır (Sayılı, Baytok, 2014: 132). Bu bağlamda birinin stratejik lider olarak tanımlanabilmesi için stratejik düşünüp karar verebilme, astlarını iyi tanıma ve onları yönlendirebilme içinde bulunduğu kurumun güçlü ve zayıf yanlarını analiz edip fırsat ve tehditleri değerlendirebilme becerilerine sahip olması gerekmektedir. Stratejik liderler ileri görüşlülük, vizyon sahibi olma, belirsizliklerle baş edebilme, etkili iletişim yetileri ile astlarını etkileyerek onları yönlendirebilmekte bu sayede içinde bulunduğu kurum için rekabet avantajı sağlayabilmektedir.

Liderin astlarına hizmet etmesinin temelini oluşturduğu hizmetkâr liderlik tarzında esas olan liderin menfaati değil örgüt ve toplumun çıkarıdır. Bu tarz liderler çalışanlarını önemsemekte, onlarla empati kurabilmekte, onların gelişimi ve refahı için çaba göstermektedir. Kendi şahsi çıkarlarından, güç ve şöhretten ziyade insanların ve

toplumun gelişmesini önemseyen hizmetkâr liderler çalışanlarla birlik olarak hareket etmeyi, onları karar süreçlerine dâhil etmeyi ve sorumluluk vererek gelişimlerine katkı sağlamayı amaç edinmiştir. Hizmetkâr liderler kuruma çalışanlara ve topluma gönüllü olarak hizmet etmekte ve liderlik etmektedir. Örgüt amaçlarına ulaşmada çalışanları anahtar olarak gören bu tarz liderler, onları motive etmek, geliştirmek için vaat ve taahhütlerde bulunmaktadır.

Liderliğin tek bir kalıba sığmayan, zamana, örgüte, hedefe göre değişik tarzlarla şekil değiştiren yapısı ve liderliğin süreçlere etkisi fark edilip, liderlik üzerine yapılan çalışmaların da sayısının artmasıyla ortaya pek çok liderlik tarzı çıkmıştır. Günümüz sert rekabet koşullarıyla başa çıkılması, maksimum verimlilik ve olumlu çıktılara ulaşılması için liderlik süreçleri her kurum için oldukça önemlidir. Günümüz toplumlarının değerleri içinde en önde yer alan sağlık alanında da hataya yer olmadığı, zamanlama ve planlama elzem olduğu için liderlik davranışları kilit roledir. Sağlık kurumlarında çalışanların motivasyonu, performansı ve iş doyumunu arttıkça hizmet kalitesini etkileyecek, hayati sonuçlara olumlu yansıtacaktır. Kompleks bir yapıya sahip sağlık sisteminde, liderlerin yönetim tarzının ortak bir ekip çalışması neticesinde maksimum verimlilik ancak liderin bazı özellikleri sayesinde ortaya çıkmaktadır (Marşap, 2015: 598). Bu durumda çalıştığı sağlık kurumunu iyi tanıyan, kurumun hedeflerini kanıksamış, astlarıyla birlikte hareket edebilen liderler çalışanlar ve hastalar için sağlık kurumlarını en üst düzeyde olumlu ve yararlı kurumlar haline getirecektir. Bu başarının sağlanması doğrudan liderlik görevini üstlenen kişinin çalıştığı kurumun özelliklerine ve hedeflerine, çalışma arkadaşlarına uygun bir liderlik tarzı ile hareket etmesi ve süreçleri yönetmesi ile ilgilidir.

Dolayısıyla bu çalışmanın ana amacı, sağlık kurumlarındaki yöneticilerin geliştirdikleri liderlik tarzlarının incelenmesidir.

2. Önem

Literatür incelendiğinde son yüzyılda liderliğin öneminin anlaşılmasıyla liderlik tarzları ile ilgili araştırmaların da artış gösterdiği tespit edilmiştir. Sağlık yöneticilerinin liderlik tarzları ile ilgili de çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen bir bütün halinde bu araştırmaların sonuçlarının incelendiği çalışmaların sınırlı sayıda olduğu ve yüksek lisans ve doktora tezleri üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Sağlık kurumlarında yöneticilerin geliştirdikleri liderlik tarzları ile ilgili yazılmış bilimsel makalelerin irdelendiği başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulguların; alanda konuyla ilgili yapılacak başka araştırmalara ışık tutacağı; liderlik tarzlarının sağlık kurumlarındaki yeri ile ilgili sağlık sektörü çalışanlarına da katkı sunacağı umulmaktadır.

3. Yöntem

Çalışma, kesitsel-tanımlayıcı nitelikte bir literatür incelemesidir. Çalışmada veri tabanı olarak Google Akademik kullanılmıştır. İncelenmek istenen çalışmalara “sağlık, liderlik, yönetici” anahtar kelimeleri aratılarak ulaşılmıştır. Çalışma 2016-2021 yılları arasında sınırlandırılmıştır. Çalışmaya sadece Türkçe dilindeki tam metin

formatlarına ulaşılabilen makaleler dâhil edilmiş, sağlık sektörü içinde yer alan liderlik tarzlarını ele almayan makaleler inceleme kapsamına alınmamıştır.

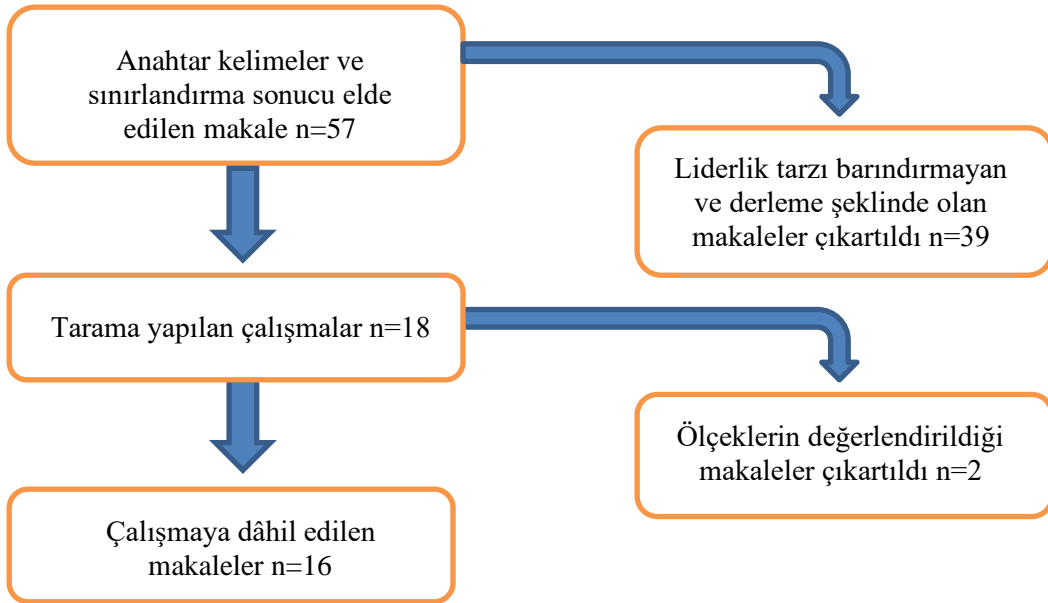
4. Sınırlılıklar

Bu çalışmada; Google Akademik veri tabanındaki makaleler esas alınarak, diğer veri tabanları ve bilimsel yayınlar kullanılmamıştır. İncelenen çalışmalar ise Türkiye sınırlarında gerçekleşmiş ve yalnızca Türkçe dilinde olup, 2016-2021 yılları ile sınırlandırılmıştır.

5. Bulgular

Önceden belirlenen anahtar kelimeler ve araştırma kriterleri ile yapılan taramada toplam 57 çalışma araştırmaya dâhil edilmiş, bunlar içinden liderlik tarzlarını ele almayan araştırmalar ve derleme çalışmaları çıkartıldıktan sonra 18 makale üzerinde inceleme yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda 2 adet makalenin ölçek değerlendirme çalışması olduğu görülmüş ve araştırmaya dâhil edilmemiştir. Sonuç olarak; Şekil-1’de belirtildiği üzere, bu çalışmada Türkiye sınırlarında yapılmış ve Türkçe dilinde tam metin formatlarına ulaşılabilen, liderlik tarzlarını ele almış 16 makale incelenmiştir.

Şekil 1: Araştırmadaki Çalışmaların Seçilme Sürecini Gösteren Akış Şeması

Sağlık sektöründe yönetici olarak görevlendirilen personelin uyguladıkları liderlik modellerinin, belirlenen kriterler ile “sağlık, liderlik, yönetici” anahtar kelimeleriyle ulaşılan makalelerin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda; Google Akademik üzerinden güncel olmasını sağlamak üzere 2016-2021 yılları arasında tanzim edilen makalelere ulaşılarak, özellikleri aşağıda belirtilen Tablo-1’de incelenmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Dâhil Edilen Çalışmalar

No	Yazar	Yıl	Çalışmanın yeri	Çalışmanın yapıldığı kurum ve çalışma grubu	Yöntem ve ölçme aracı	Sonuçlar
1	Gelmez, Akça Ürtürk	2019	Ankara	Özel hastane 96 Doktor 132 Hemşire 110 diğer sağlık personeli 157 idari personel	Anket formu Algılanan Liderlik Davranış Ölçeği İş performansı ölçeği	Araştırma neticesinde; çalışanların performanslarında artışa sebep olduğu etkileşimci (transaksiyonel), dönüşümcü (transformasyonel), babacan, demokratik, karizmatik, katılımcı liderlik modelleri olarak bulunmuştur. İş performansı ile otokratik liderlik algısı arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.
2	Çırançoğlu	2020	Bursa	5 adet özel hastane 241 Hemşire	Anket Formu Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği	Çalışmada sağlık sektöründe yöneticilerin sergiledikleri etkileşimci liderlik davranışlarının, hemşirelerin işten ayrılma niyetlerini azaltıcı bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır.
3	Serger, Aktaş	2019	İstanbul	Özel Zincir Hastaneye ait 3 şube 258 Hastane Personeli	Demografik Bilgi Formu Hasta Emniyeti Tutum Ölçeği Hata Yönetimi İklimi Ölçeği Liderlik Tarzı Ölçeği	Poliklinik, yatan hasta ve diğer birimlerdeki sağlık çalışanlarından daha yüksek seviyelerde, ameliyathane biriminde görevli sağlık çalışanları tarafından algılandığı sonucuna varılmıştır. Salt dönüşümsel liderliğin hasta emniyeti üzerinde anlamlı bir etki oluşturmadığı uygulanan etki analizi sonucunda bulunmasına rağmen, pozitif yönlü olarak dönüşümsel ve etkileşimsel liderliğin anlamlı bir etki yarattığı tespit edilmiştir.
4	Nal, Tarım	2017	Kastamonu Çankırı Karabük	2 Adet Kamu Hastanesi 2 Adet Özel hastane 29 Doktor 240 Hemşire 32 Sağlık memuru 46 Ebe 28 Tıbbi sekreter 23 Laborant 27 Acil tıp teknikeri 26 Radyoloji Teknikeri 13 Anestezi Teknikeri 17 Diğer sağlık personeli	Kişisel Bilgi Formu Paternalist Liderlik Ölçeği Minnessota Doyum Ölçeği	Hem özel hastanede hem kamu hastanesinde çalışanların orta seviyede paternalist liderlik algısının bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırmada uygulanan regresyon korelasyon ve korelasyon analizlerinin neticesinde, tüm sağlık çalışanların iş doyumlarının, pozitif yönlü yüksek seviyede iş doyumuna üzerine etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda, hem özel hem de kamu hastanelerinde yönetici olarak çalışanların paternalist liderlik tarzını yansıtan davranışları arttığında, diğer sağlık çalışanlarının da iş doyumlarının arttığı saptanmıştır.
5	Aslan, Sünbül	2018	Konya	Kamu Hastanesi 14 yönetici 93 Büro personeli 23 sağlık teknikeri 31 yardımcı sağlık çalışanı 73 Hemşire, ebe 56 Doktor	II- Personel Güçlendirme Ölçeği Başarı Güdüsü Ölçeği Etik Liderlik Ölçeği	Sağlık çalışanlarında cinsiyet faktörüne göre personel güçlendirme, başarı güdüsü ve etik liderlik üzerinde bir farklılığının olmadığı cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı görülmüştür. Çalışanlar yaşlandıkça gösterdikleri davranışlar üzerinde etik liderlik veya etik değerler algısı arttığı görülmüştür. Etik liderlik açısından bakıldığında evli olanların bekar olanlara göre daha fazla etik liderlik algılarına sahip olduğu görülmüştür.

Atıl TAŞER/Tarık SEMİZ/Turgay KANBAY

6	Ünüvar, Demirtaş	2021	Karaman	Kamu Hastanesi Diş Hastanesi Sağlık Müdürlüğüne Bağlı Kurumları (SHM, TSM, Aile Hekimlikleri vb.) Özel Sağlık Sektörü 58 Doktor ve Diş Hekimi 11 Eczacı 219 Sağlık Memuru, VHKİ, Hemşire, Ebe 32 Sağlık Lisansiyerleri (Psikolog, Diyetisyen, vb.) 42 Sağlık Tekniker ve Teknisyenler 29 Att ve Paramedik	Anket formu Etik Liderlik Ölçeği Dile Getirme Davranışları Ölçeği Örgütsel Adalet Ölçeği	Araştırma sonucunda, etik liderlik tarzını ortaya koyan davranışlarının, örgütsel adalet alt unsurları ile dile getirme davranışlarını pozitif yönlü etkilediği saptanmıştır.
7	Sonğur, Özer, Say Şahin	2017	Burdur	Kamu Hastanesi 149 Hemşire 58 Paramedik 7 ATT 11 Röntgen teknisyeni 19 laboratuvar teknisyeni	Örgütsel Adalet Ölçeği Etik Liderlik Ölçeği	Yapılan araştırmada, etik liderlik ile örgütsel adalet alt boyutları arasındaki korelasyonlar pozitif yönlü olarak tespit edilmiştir.
8	Aydoğan Şenel	2019	Amasya	Kamu Hastanesi Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi 40 Doktor 92 Hemşire- Ebe 53 Memur 10 Şef 32 Teknisyen 40 Tekniker 20 Sekreter 56 Diğer	Anket Formu Etik Liderlik Ölçeği Duygusal Emek Ölçeği	Araştırma sonucunda algılanan etik liderlik ve duygusal emek arasında pozitif yönde anlamlı bir etki olduğu görülmüştür.
9	Alper Ay, Keleş	2017	Sivas	Kamu Hastanesi 5 Başhekim ve Yardımcısı 4 Başhemşire ve Yardımcısı 35 Doktor 8 Başmüdür ve Yardımcısı 10 İdari personel 56 Sorumlu Hemşire 2 Kalite Direktörü 2 Şirket Müdürü	Çok faktörlü liderlik ölçeği Ayrılma niyeti ölçeği İş performansı ölçeği	Hastanede görevli yöneticilerin; dönüşümcü liderlik özelliklerine yüksek oranda sahip olduğu, iş performans seviyesi yüksek iken işten ayrılma niyetlerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Modern liderlik yaklaşımlarından dönüşümcü ve etkileşimci liderlik algılarının artması ile işten ayrılma niyetleri negatif yönlü eksilirken, ters yönlü olarak iş performanslarının pozitif yönlü olarak arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra, etkileşimci liderlikten çok dönüşümcü liderliğin performansları daha fazla artırarak, olumlu etki yarattığı belirlenmiştir. Dönüşümcü liderlik modelinin işten ayrılma niyetlerine negatif yönlü etkisi belirlenmişken, etkileşimci liderlik modelinin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir etki yarattığı tespit edilmemiştir.
10	Budak Topaktaş, Işık	2020	Türkiye geneli	221 Sağlık Bakanlığı bünyesinde 100 ve üzeri yatak kapasitesine sahip hastane 414 Yönetici	Anket Formu Hizmetkâr Liderlik Ölçeği On Maddelik Kişilik Ölçeği	Araştırma sonucunda, yöneticilere ait kişilik özelliklerinden en yüksek ortalamaya sahip unsurun sorumluluk olduğu, en düşük ortalama yaratan unsur ise deneyimlere açıklık olgusu olduğuna ulaşılmıştır. Sağlık yöneticilerinin hizmetkâr liderlik algılarının ölçümüne ilişkin en yüksek katılım yaptığı unsur paylaşımcı liderlik iken en düşük katılımı başkalarını güçlendirip geliştirmek unsuru olarak bulunmuştur. Sağlık Bakanlığında bağlı hastane yöneticilerine ait kişilik özelliklerinin (duygusal dengeliklik, yumuşak başlılık, dışa dönüklük ve sorumluluk), hizmetkâr liderlik modelinin özelliklerine ait algılarında, anlamlı bir etki yarattığı belirlenmiştir.

11	Özer	2019	İstanbul	Kamu Hastanesi 137 Hemşire	Anket Formu Hizmetkâr Liderlik Ölçeği Çalışan Performansı Ölçeği	Araştırma sonucunda; birlikte görev yaptıkları sağlık kurumlarındaki liderlerine ait hizmetkâr liderlik özelliklerinin hemşirelerin performanslarını pozitif yönde etkilemiştir.
12	Bayyurt, Kılıç	2017	İstanbul	Kamu Hastanesi 24 Doktor 103 Hemşire 35 Diğer	Anket Formu Liderlik ölçeği Örgütsel bağlılık ölçeği	Yapılan analiz neticesinde; demokratik veya otokratik olarak algılanan yöneticilerin, hastanede görevli personelin anlamlı ölçüde örgütsel bağlılıklarını etkilemektedir. Çalışanlar üzerinde yöneticilerinin otokratik liderlik davranışları devam bağlılık düzeylerini olumlu etkilerken, demokratik liderlik davranışları duygusal ve normatif bağlılıklarını pozitif yönlü etkilemektedir.
13	Kırkpınar, İşcan	2018	Erzurum	Halk Sağlığı Müdürlüğü bünyesinde bulunan Aile Sağlığı ve Toplum Sağlığı Merkezleri 44 Hemşire 76 Ebe	Anket Formu Küresel dönüştürücü liderlik ölçeği Çok faktörlü liderlik ölçeği İş tatmini ölçeği Örgütsel bağlılık ölçeği	İş tatmini ile dönüştürücü liderlik arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşılmışken, etkileşimli liderlikle iş tatmini arasında anlamsız bir ilişki tespit edilmiştir. Dönüştürücü liderlikle örgütsel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna varılmışken, Etkileşimli liderlik ile örgütsel bağlılık arasında anlamsız bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. İş tatmini ile örgütsel bağlılık arasında aynı yönlü anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.
14	Nal, Sevim	2019	İstanbul	Özel Hastane 101 Hemşire 12 Acil tıp teknikeri 11 Ebe 8 Hekim 8 Tıbbi Sekreter 5 Sağlık Memuru 3 Radyoloji teknikeri 8 Diğer sağlık personeli	Kişisel Bilgi Formu Paternalistik Liderlik Ölçeği Motivasyon ölçeği	Yapılan analizler sonucunda paternalist liderlik ile çalışanların iş motivasyonu arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Çalışanlar açısından yöneticilerin paternalist liderlik düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Uygulanan analizler neticesinde; paternalist liderlik, dışsal motivasyona istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak, paternalist liderliğin, iş motivasyonuna ait diğer unsurları üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
15	Öztürk, Doğuç, Arıkan	2017	Ankara	Özel Hastane 30 Yönetici 124 Sağlık Çalışanı	Anket Formu Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği	Yapılan analizler sonucunda; üst personel tarafından yöneticilik görevi bulunan çalışanlara, serbestlik sağlayan davranışlar ile yaklaşıldığı tespit edilmiştir. Kurumda görevli personelin daha çok dönüştürücü ve sürdürücü liderlik modellerine uygun davranışlarda buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Hastanede çalışan kadınlara göre erkeklerle, katılımcı ve dönüştürücü liderlik davranışlarının üstleri tarafından daha yüksek oranda gösterilmiştir. Bununla beraber, çalışan personelin üstleri, hemşire ve hasta danışmanlarından daha yüksek seviyede idari personele dönüştürücü ve sürdürücü liderlik davranışında buldukları ortalamalarına ulaşılmıştır. Hastanede yöneticilik görevi bulunanların, yöneticilik görevi bulunmayanlara göre üstleri tarafından yüksek seviyelerde serbestlik tanıyan liderlik davranışı gördüklerini belirtmişlerdir. Ankete katılan kurumda görevli astlara göre üstlerin modern liderlik yaklaşımlarına ait davranış modellerini benimsenmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

16	Arslan, Vatan	2020	İzmir	Kamu Hastanesi 218 servis hemşiresi 17 servis sorumlu hemşiresi 5 üst düzey yönetici hemşire	Tanıtıcı Bilgi Formu Liderlik Uygulamaları Envanteri	Kamu hastanesi servis sorumlusu hemşirelerin orta seviyede dönüşümcü liderlik tarzına uygun davranışlarda buldukları ve buna ait yeteneklerinin geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bahse konu yeteneklerini geliştirmek üzere hizmet içi eğitim, seminer ve eğitimlerle desteklenmesi gerektiği önerisinde bulunulmuştur.
----	------------------	------	-------	---	--	--

Sağlık yönetiminde uygulanan liderlik modellerinin tespitine yönelik makalelerin özellikleri Tablo-1’de belirtilmiştir. Bunların; 11’i sağlık bilimleri dergilerinde 4’ü iktisadi idari bilimler dergilerinde 1 tanesi ise sosyal bilimler dergisinde yayınlanmıştır. Araştırmaların yarısı kamuya bağlı sağlık kurumlarında gerçekleştirilirken 5 tanesi de özel hastanede yapılmıştır. Makalelerin 4 tanesinde örneklem grubunu yalnızca hemşireler oluştururken 13 makalede ise hemşireler örnekleme dâhildir. Sadece 1 makalenin örneklem grubunu tamamen sağlık yöneticileri oluşturmaktadır. Araştırmalar; İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Erzurum, Konya, Burdur, Sivas, Kastamonu, Çankırı, Karabük, Karaman ve Burdur illerinde yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket formları; paternalistik, hizmetkâr, etik, dönüşümcü liderlik ve çoklu liderlik ölçekleri kullanılmıştır. Makalelerde liderlik özellikleri ile örgütsel bağ, iş performansı, örgütsel adalet, iş tatmini, ayrılma niyeti gibi değişkenlerin ilişkisi saptanmaya çalışılmıştır.

6. Tartışma ve Sonuç

Çağımızın birçok toplumunda bir değer olarak en üst sırada yer alan sağlık, ülkelerin de en büyük sektörlerinden biridir. Bu hacim ve önem beraberinde pek çok sorun da getirmektedir ve hızlı değişimlere sahne olan günümüzde sağlık sektörü bu sorunlara hızlıca çözüm getirmelidir. Gerek teknolojik, gerek demografik, gerekse de hukuki bazda yaşanan değişiklikler diğer endüstrilere nazaran sağlık sektörünü daha hızlı ve radikal bir şekilde etkilemekte ve bir kurum için temel bir gereklilik olan tüketicilerin ihtiyaçlarını gerçekten karşılamayı daha da zorlaştırmaktadır (Speziale, 2015: A3). Bu noktada emek yoğun bir alan olan sağlık alanında çalışanlarının motivasyonunun en üst seviyede tutulması gerekmektedir. Sağlık kurumlarında çalışanlar farklı alanlarda eğitim almış, farklı mesleklere sahip kişilerden oluşmaktadır. Hatanın ve olumsuz çıktıların telafisinin mümkün olmadığı sağlık alanında, bu farklı mesleklere sahip çalışanların uyum içinde çalışması son derece önemlidir. Bu uyumu ancak başarılı bir lider sağlayacaktır. Çalışanların fiziksel, zihinsel ve duygusal olarak hizmete odaklı çalışabilmesi onları psikolojik ve ekonomik olarak destekleyebilen bir yönetimle mümkündür. Bunlara ilaveten, sağlık kurumlarının kompleks ve karmaşık bir yapıda olması, farklı meslek gruplarının beraber hareket etmesi mecburiyeti, gece gündüz devamlı dinamik bir yapıyı barındırması, sağlık sektöründeki yoğun rekabet ve bitmeyen bir değişim sürecinin koordine edilmesi gerekliliğinden dolayı etkin bir liderlik tarzına ihtiyaç duyulmaktadır (Sayan, 2018: 203).

Yapılan literatür incelemesinde; bu alanda çok sayıda çalışmaya rastlanmamıştır. Makalelerin çoğu yalnızca sağlık alanına odaklı kalmış, örneklem gruplarının çoğu yalnızca hemşirelerden seçilmiş ve bu alanda yayın yapan dergilerde yer almıştır. Çok sayıda dinamiğin ve meslek grubunun yer aldığı sağlık kurumlarında liderlik ile ilgili

doğru sonuçlara ulaşılabilmesi için multidisipliner çalışma ekipleriyle araştırmalar yürütülmesi gerekmektedir.

Hastanelerin kar amacı güden kurumlar haline gelmesi de hizmet kalitesinin, buna bağlı olarak da yöneticiliğin önemini artırmıştır. Yapılan çalışmada incelenen makalelerin çoğu kamuya bağlı sağlık kurumları üzerine yoğunlaşmış ve özel hastane ve kamu hastanesini karşılaştıran bir içeriğe rastlanmamıştır. Liderliğin bir çıktı olarak getirdiği kar ve müşteri memnuniyeti açısından bu değişkenlerle ilişkisi mutlaka incelenmelidir.

İncelenen çalışmalarda seçilen belirli bir liderlik tarzı üzerinden araştırma yürütülmüş, ideal sonuçların elde edilmesinde hangi liderlik tarzının daha etkili olduğunu tespit etmek için birden çok model üzerinden araştırma yürütülmemiştir. Buna karşın işlemsel, hizmetkâr ve dönüşümcü liderlerin, çalışanlar üzerinde pozitif bir etkisi olduğu, etik liderliğin örgütsel adalet algısını artırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca uygun liderlik davranışlarının direkt ya da dolaylı olarak örgüt üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır.

Sonuç olarak sağlık sektörünün gelişimini, çalışanların performansını ve iş tatminini sağlamak, hastalara sunulan hizmet kalitesini artırmak için bu süreçleri iyi yönetecek liderlere ve bu alanda yürütülmüş çalışmaların yöneticilere ve kurumlara ışık tutmasına ihtiyaç vardır. Bu amaçla hizmet içi eğitim programları ile yöneticileri ve yönetici adaylarını sürekli yenilemek ve desteklemek, lisans eğitiminde liderlik konulu ders müfredatlarıyla öğrencileri bu alanda bilgilendirerek geliştirmek önerilebilir.

Kaynakça

ALPER AY, F. & KELEŞ, K. (2017). Etkileşimci ve Dönüşümcü Liderlik Tarzlarının İşten Ayrılma Niyeti ve İş Performansı Üzerinde Etkisi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6 (4), 193-203.

ARSLAN, E., & VATAN, F. (2020). Servis Sorumlu Hemşirelerinin Dönüşümcü Liderlik Uygulamalarının İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 13(2): 100-107.

ASLAN, Ş., & SÜN BÜL, F. (2018). Sağlık Çalışanlarında Personel Güçlendirme, Başarı Güdüsü ve Etik Liderliğin Demografik Açıdan Farklılıkları. Journal of Healthcare Management and Leadership, (1), 13-26.

BASS M. B. (1990). From Transactional to Transformational Leadership Learning to Share to Vision. Organizational Dynamics, 18, 19-31.

BAYYURT, N. & KILIÇ, C. H. (2017). Liderlik Tarzının Örgüt Bağlılığına Etkisi: Bir Hastane Araştırması. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 5 (2) , 1-13.

BUDAK TOPAKTAŞ, G. & IŞIK, O. (2020). Hastane Yöneticilerinin Kişilik Özelliklerinin Hizmetkâr Liderlik Özelliklerine İlişkin Algıları Üzerindeki Etkisi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 23 (4), 725-736.

CIRANOĞLU, M. (2020). Etkileşimci Liderlik Yaklaşımının Hemşirelerin İşten Ayrılma Niyetlerine Etkisi: Bursa İlinde Özel Hastanelerde Bir Alan Araştırması. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15 (1), 61-80.

GELMEZ, M. & AKÇA ÜRTÜRK, E. (2019). Özel Bir Hastanede Liderlik Stilllerinin Ve Çalışan Performansının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 22 (1), 51-72.

KIRKPINAR, S. & İŞCAN, Ö. F. (2018). Liderlik Tarzlarının İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığa Etkileri. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 21 (1), 1-29.

KOÇEL, T. (2018). *İşletme Yöneticiliği*, 17. Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul.

LOMBARDI, J. (2017). The Road to Leadership in SPN. *Journal of Pediatric Nursing*, 34, 96-97.

MARQUIS B.L., & HUSTON C.J. (2009). *Leadership Roles & Management Functions in Nursing*. Wolters Kluwer Health-Lippincott Williams & Wilkins Press.

MARŞAP, A. (2015). *Sağlıkta Stratejik Yönetim (Sasyön)*, 1. Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul.

NAL, M. & SEVİM, E. (2019). Paternalist Liderliğin İş Motivasyonu Üzerine Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 8 (4) , 397-410.

NAL, M. & TARIM, M. (2017). Sağlık Yöneticilerinin Paternalist Liderlik Davranışlarının Çalışanların İş Doyumu Üzerine Etkisi. Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2), 117-141.

ÖZER, Ö. (2019). Hemşirelerde Hizmetkâr Liderlik ve Çalışan Performansının İncelenmesi. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 6 (1), 105-112.

ÖZTÜRK, Z., DOĞUÇ, E. & ARIKAN, G. (2017). Sağlık Çalışanları Tarafından Algılanan Durumsal Liderlik Stilleri (Ankara'da Bir Özel Hastane Örneği). Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 3 (3), 381-397.

ROBBINS, S. P. (1998). *Organizational behavior: Concepts, controversies and applications*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

SAYAN, İ. (2018). *Kurumsal Liderlik Tarzlarını Algılamının Örgütsel Bağlılık ve Vatandaşlığa Etkisinde Çalışanların Motivasyon Seviyelerinin Rolü ve Bir Araştırma*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SAYLI, H., & BAYTOK, A. (2014). *Örgütlerde Liderlik Teori Uygulama ve Yeni Perspektifler*, 1. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara.

SERGER, İ. & AKTAŞ, H. (2019). Hasta Emniyet Tutumları ve Hata Yönetimi İklimi ile Algılanan Liderlik Tarzları Etkileşimi: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (53), 157-182.

SONĞUR, C., ÖZER, Ö. & SAY ŞAHİN, D. (2017). Etik Liderliğin Örgütsel Adalet Üzerine Etkisi: Bir Kamu Hastanesinde Uygulama. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 20 (4), 445-456.

SPEZIALE, G. (2015). Strategic Management of a Healthcare Organization: Engagement, Behavioural Indicators and Clinical Performance. European Heart Journal Supplements,17(suppl_A), A3-A7.

ŞENEL, G. & AYDOĞAN, E. (2019). Etik Liderliğin Duygusal Emek Üzerine Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(2) , 286-309.

UĞUROĞLU, Ö., & ÇELİK, Y. (2009). Örgütlerde Stratejik Liderlik ve Özellikleri. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 12(2), 2-36.

ÜNÜVAR, B. & DEMİRTAŞ, Ö. (2021). Etik Liderlik Davranışlarının Dile Getirme Davranışı Aracılığıyla Örgütsel Adalet Algısına Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 7(1), 117-129.

YILMAZ H., & KANTEK F. (2016). Türkiye'deki Yönetici Hemşirelerin Liderlik Tarzları: Literatür İnceleme. Journal of Health and Nursing Management, 2(3), 110-117.

YUKL, G. (2018). *Örgütlerde Liderlik* (Çev.) Şahin Çetin ve Resul Baltacı, Nobel Yayıncılık, Ankara.

VARDİYALI (POSTALAR HALİNDE) ÇALIŞANLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGILARI: SAKARYA İLİ ÖRNEĞİ

Beyza Nur DEMİRKİR¹

Abdurrahman BENLİ²

Özet

Biyolojik cinsiyetleri gereği kadınlar ve erkekler birbirinden farklıdır. Bu durum doğal bir süreci ifade etmektedir. Ancak biyolojik cinsiyetleri gereği kadınlara ve erkeklere yüklenen özellikler ve roller, toplumsal cinsiyet kavramının doğmasına neden olmuştur. Bu durum ise doğal olmayan bir süreci ifade etmektedir. Biyolojik cinsiyetin toplumsal cinsiyete dönüşmesi, toplumsal yaşamın özel alan ve kamusal alan olarak ayrılması ve özel alanın kadın merkezli olarak tanımlanmasından kaynaklanmıştır. Bu nedenle de toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri meydana gelmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, toplumsal yaşamın kamusal alan ve özel alan olarak ayrılması sonucunda bireylerin; fırsatlardan, kaynaklardan, hizmetlerden, haklardan tamamen eşit biçimde yararlanamamasıdır. Bu çalışmanın amacı, vardiyalı çalışanların maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunlarının neler olduğunu tespit etmektir. Aynı zamanda vardiyalı çalışanların toplumsal cinsiyet algılarını belirlemek de çalışmanın diğer amacını oluşturmaktadır. Bu iki amaç doğrultusunda, Sakarya ilinde gıda sektöründe aynı iş yerinde vardiyalı çalışan, evli, çocuğu olan, 10 kadın ve 10 erkek olmak üzere toplamda 20 işçiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme (mülakat) tekniği kullanılmıştır. Görüşme sonuçlarından elde edilen verilen çözümlenebilmesi için ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analiz yöntemi aracılığıyla benzer ve farklı cevaplar temalar oluşturularak bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Biyolojik Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Vardiyalı Çalışanlar, Sakarya.

GENDER PERCEPTIONS OF EMPLOYEES IN THE SHIFT WORK: THE CASE OF SAKARYA PROVINCE

Abstract

Men and women are different from each other due to their biological sexes. This situation represents a natural process. However, the characteristics and roles attributed to women and men due to their biological genders have led to the emergence

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ORCID No: 0000-0003-0803-0645, beyza.demirkir@ogr.sakarya.edu.tr

² Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ORCID No: 0000-0002-0756-7339, abenli@sakarya.edu.tr

of the concept of gender. This situation represents an unnatural process. The transformation of biological sex into gender resulted from the separation of social life into private and public spheres and the definition of the private sphere as woman-centered. For this reason, gender inequalities have occurred. As a result of gender inequality, the separation of social life into public and private spheres, individuals; It is the inability to benefit from opportunities, resources, services and rights completely equally. The aim of this study is to determine the gender inequality problems that shift workers are exposed to. At the same time, determining the gender perceptions of shift workers is another aim of the study. In line with these two purposes, semi-structured in-depth interview technique was used with a total of 20 workers, 10 women and 10 men, working in shifts in the same workplace in the food industry in Sakarya, who are married, have children. Content analysis method was used to analyze the data obtained from the interview results. An evaluation was made by creating similar and different answers and themes through the content analysis method.

Key Words: Biological Sex, Gender, Gender Inequality, Shift Workers, Sakarya.

1.Giriş

Kuşkusuz bireyler arasında birçok farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bu farklılıklar bireylerin biyolojik cinsiyet bağlamında dişil ya da eril oluşları kadar belirgin değildir. Dişil ya da eril olmanın getirileri sonucunda da toplumsal cinsiyet kavramı ortaya çıkmıştır. Toplumsal cinsiyetin oluşumunda tamamen biyolojik cinsiyet kaynak olarak gösterilmektedir. Öyle ki toplumsal cinsiyet nedeniyle bir kadından; duyarlı, sessiz, sabırlı, zayıf, anlayışlı ve edilgen olması beklenirken, bir erkekten; duyarsız, lider, baskın, muhalif, özgüvenli ve etken olması beklenmektedir. Bu özelliklerin yanında bir kadının en önemli rollerinden biri ev işleriyken, bir erkeğin en önemli rollerinden biri ise evi geçindirmekle yükümlü kişi olmasıdır. Bireyleri bir kalıbın içerisine sokan bu özellikler ve roller eşitsizlik yaratmakta ve bu eşitsizlikler toplumsal cinsiyet eşitsizliği adı altında tartışılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, bireylerin eşit bir biçimde hak ve fırsatlardan yararlanamamasıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında gıda sektöründe aynı iş yerinde vardiyalı çalışanların sorunlarının ele alındığı bu çalışmada evli, çocuğu olan, 10 kadın ve 10 erkek olmak üzere toplam 20 işçiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunlarının neler olduğunun belirlenmesinin yanında çalışanların toplumsal cinsiyet algılarını ortaya çıkarmakta çalışmanın diğer bir amacıdır. Açıkçası, nitel araştırma yönteminin tercih edilmesinin nedeni ise çalışanların düşüncelerini rahatlıkla aktarabilmesi için ihtiyaç duyulan ortamın yaratılması gerekliliğinden doğmuştur. Görüşme sonucunda elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş ve bir sonuca varılmıştır.

2.Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Cinsiyet (sex), insanların dişil ya da eril olarak Dünya'ya gelmesiyle şekil alır (Vatandaş, 2007: 31) ve cinsiyet kavramı tartışılırken, “biyolojik cinsiyet (biological sex)” ve “toplumsal cinsiyet (gender)” terimlerinin tanımları kullanılır. Biyolojik cinsiyet, durağan olmakla birlikte tamamen doğal bir süreci ifade ederken, toplumsal cinsiyet tarafından bir aracı görevi gormekte ve toplumsal hiçbir anlamı içerisinde bulundurmamaktadır (Acar Savran, 2009: 281'den akt; Bingöl, 2014: 109). Biyolojik cinsiyet, canlıların üreme işlevleriyle alakalı bir süreci ifade eder. Bu işlevi dişında kalan ayrımlara konu olmasıysa tamamen toplumsal cinsiyet kavramının var olmasıyla alakalıdır (Saygın Sarbay, 2015: 97). Buna karşılık toplumsal cinsiyet sonradan öğrenilmekte, toplumdan topluma, zamandan zamana değişkenlik göstermekte ve böylelikle dinamik bir yapıyı ifade etmektedir (Aras vd. 2013: 1). Aynı zamanda toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin aksine bireysel bir nitelikten ziyade bir ilişki hatta bir ilişkiler dizisini ifade etmektedir (Butler, 2008: 55).

Bireylerin doğumdan itibaren toplumsal yaşam içerisinde öğrendikleri özelliklerin ve rollerin tamamı toplumsal cinsiyet kavramından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramını toplumsal cinsiyet özellikleri ve toplumsal cinsiyet rolleri olarak iki başlık altında ele alınmaktadır (Erbil, 2019: 34). Bu hususları tablo 1 ve 2'de gormek mümkündür.

Tablo 1. Toplum Tarafından Kadınlara Yüklenen Özellikler

Alçakgönüllü	Çekingen
Duygusal	İtaatkâr
Kibar	İdareci
Merhametli	Bağımlı
Samimi	Ağırbaşlı
Sevecen	Uyumlu
Yardımsaver	İlgili

Kaynak: Freedman vd. 1989: 700; Savcı, 1999: 131; Kernberg, 2000: 26'dan akt; Saygın Sarbay, 2015: 102; Vatandaş, 2007: 38; Ersoy, 2009: 213; Kantoğlu vd. 2018: 176; Savaş, 2018: 104; Akkaş, 2019: 104.

Tablo 2. Toplum Tarafından Erkeklere Yüklenen Özellikler

Bağımsız	Sert
Zeki	Kaba
Güçlü	Saldırđan
Girişken	İddialı

Rekabetçi	Korkusuz
Korumacı	Muhafazakâr
Profesyonel	Hırslı

Kaynak: Freedman vd. 1989: 700; Savcı, 1999: 131; Kernberg, 2000: 26'dan akt; Saygın Sarbay, 2015: 102; Vatandaş, 2007: 38; Ersoy, 2009: 213; Kantoğlu vd. 2018: 176; Savaş, 2018: 104; Akkaş, 2019: 104.

Kadınlara yüklenen özellikler kadınları zayıf, dayanıksız birer özne haline getirirken, kadınların ikincil konumları da sürecin doğal bir işleyişi olarak sunulmaktadır (Saygın Sarbay, 2015: 103). Özellikle iş hayatında kadınlara yüklenen bu özellikler (kırılgan, duygusal olma) nedeniyle kadınlar, üst kademelere yükselememekte (Örücü vd. 2007: 119) ve bu özellikler küçük yaşlardan itibaren benimsenmektedir. Örneğin, 24 farklı ülkede çocukların cinsiyetçi kalıp yargıları üzerine yapılan çalışmanın sonucunda 8 yaşındaki çocuklar hikâyelerdeki kadın figürünü naziklik, zayıflık, yumuşak kalplilik ve kadirbilirlikle eşleştirirken; erkek figürünü ise güç, saldırganlık, zalimlik, gürültü ve hantallıkla eşleştirmiştir (Bee ve Boyd, 2007'den akt; Kılıç vd. 2014: 129).

Toplumsal cinsiyetin olumlu ya da olumsuz şekillenmesi birtakım belirleyiciler tarafından gerçekleşmektedir. Bu belirleyiciler; aile, okul ve kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçlarının nasıl etki sağladığını, 2002'de ortaya çıkan Çelik ve 2012'de Çelik'e eşlik eden Çelikle karakterlerinin 20 reklam filminin incelendiği çalışmayla birlikte yorumlayabilir. Örneğin bu reklam filmlerinde Çelik'in aksine Çelikle, toplumsal cinsiyet özellikleri gereği kadınların güzel olma gereksinimlerinden kaynaklı olarak muntazam bir biçimde üzerinde oldukça düşünülerek çizilmiştir (Saygın Sarbay, 2015: 98-102). Bu bakımdan Çelikle, herhangi bir biyolojik cinsiyeti olmamasına karşılık toplumsal cinsiyet özellikleri sonucunda "kadın" olmuştur (Beauvoir, 1993: 295'ten akt; Saygın Sarbay, 2015: 104). Kadınlık, en sade haliyle doğuştan ve doğal olmayan yapay, sonradan oluşturulmuş bir cinsiyet ayrımını tanımlamaktadır (Bingöl, 2014: 108).

Çelik karakterinin yanına Çelikle karakterinin eklenmesiyle birlikte toplumsal cinsiyet pekiştirilmiş ve böylelikle her iki karakterinde toplumsal cinsiyetleri daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Örneğin ilerleyen reklam filmlerinde Çelikle'nin fırında kurabiye pişirmesine karşılık, Çelik'in kamerayla çekim yapması (Saygın Sarbay, 2015: 107) ya da başka bir reklam filminde Çelikle'nin eve gelen misafirlere içecek ikram etmesi buna karşılık Çelik'in misafir gibi salonda oturması (Saygın Sarbay, 2015: 109) ve en önemlisi Çelikle'nin ev işlerini üstlenmesine karşılık Çelik'in bir teknoloji firmasında çalışması (Saygın Sarbay, 2015: 111), kadınların özel alanla erkeklerin ise kamusal alanla özdeşleştirilmesi tamamen toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü geleneksel bir biçimde mutfak, kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinin en belirgin biçimde görüldüğü yerlerdendir (Cantek,

2011: 19) ve topluma göre, bir kadının en önemli rollerinden biri ev işleriyken, bir erkeğin en önemli rollerinden biri ise evi geçindirmekle yükümlü olmasıdır. Görüldüğü üzere canlı bile olmayan Çelikhaz ve Çelik karakterleri toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten tamamen ayrı olduğunun en iyi örneğidir (Saygın Sarbay, 2015: 111). Böylelikle reklam filmleri yoluyla bireylerin toplumsal cinsiyet algısı olumsuz etkilenmekte ve bu nedenle eşit olmayan toplumsal ilişkilerin dolaşıma girmesi söz konusu olmaktadır. Bu şekilde olumsuz toplumsal cinsiyet algılarını doğrudan hedef alan birçok reklam filmi bulunmaktadır. Ancak son yıllarda mevcut olumsuz toplumsal cinsiyet algılarını yıkmaya çalışan reklam filmlerinde de ciddi bir artış söz konusudur. Bosch'un Baba-Oğul reklam filmi, Vestel'in Ankastraler ile Değişim reklam filmi, Filli Boya'nın Kadın Ustalar reklam filmi, Bosch'un Vario Comfort Ütü reklam filmi, Vodafone'nin Güçlü Kadın-Altın Tarifeler reklam filmi, Nike'nin Bizi Böyle Bilin reklam filmi, Eczacıbaşı'nın Vitra O Kadın Benim reklam filmi ve Axe'nin Erkekler de Ağlar reklam filmi algıları yıkmak isteyen, olumsuz toplumsal cinsiyete meydan okuyan reklam filmlerinden bazılarını oluşturmaktadır. Ancak günümüzde toplumsal cinsiyete meydan okuyan reklamlara daha fazla ihtiyaç olduğu ortadadır (Başfıncı vd. 2018: 199-212).

Toplumsallaşma sürecindeki iletiler yoluyla da söz konusu özellikler ve roller her iki cinsin doğası olduğuna bireyler inandırılır ve benimsetilir (Gümüsoğlu, 2008: 40). Tüm bu özellikler, roller kadın ve erkek arasındaki farklılıkları içermekte aynı zamanda kadın ve erkeğin kendini tanımlama biçimlerini ve davranış biçimlerini içerisinde barındırmaktadır (Ellemers, 2018: 275). Böylelikle bireylerin nasıl davranması veya nasıl davranmaması gerektiğine yönelik şartlandırmaları içermektedir. Bu nedenle kadınlar ve erkekler birtakım kalıp yargılara göre yaşamakta ve çevresindekilerin de bu kalıp yargılara göre yaşamasını beklemektedir. Kadınların ikincil konumlarını pekiştiren bu özellik ve roller erkekleri de küçük yaşlardan itibaren tedirgin etmekte ve düşündürmektedir (Kılıç vd. 2014: 145). Ancak bireylere etiketlenen bu özellikler ve roller, hiçbir temele dayanmayan, bilimsel hiçbir doğruluğu bulunmayan, tamamen insan icadı olan bir düzendir (Saygın Sarbay, 2015: 107). Toplumsal cinsiyet özellikleri ve rolleri yalnızca eşitsiz bir düzen yaratmamakta aynı zamanda kadınların ve erkeklerin eşitlik mücadelesini de sekteye uğratmaktadır. Böylelikle toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri meydana gelmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların ve erkeklerin hem özel alanda hem de kamusal alanda eşit fırsatlara ve haklara sahip olmaması demektir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle bireyler, hem özel alana hem de kamusal alana eşit olarak katılamamaktadırlar (Aras vd. 2013: 1). Toplumsal cinsiyetin inşasında ailenin öneminin, rolünün yadsınmadığı gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin oluşumunda da ailenin önemi yadsınmaz. Çünkü aile, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretildiği alanlardan ilkinin oluşturmaktadır. Aileler kendi toplumsal cinsiyet algılarını çocuklarına doğrudan ya da dolaylı bir biçimde aktarmakta ve alan yazında

ebeveynlerin, çocuklarının toplumsal cinsiyet algısını etkilediği ifade edilmektedir. Aile, toplumsal cinsiyetin ve onlarca toplumsal cinsiyet uygulamasının türediği ve sonucunda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin olduğu başlıca kurumdur (Bingöl, 2014: 108). Bu nedenle ailelerin, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bireyler yetiştirebilmeleri için öncelikle çocuklarına uygun rol model olmaları gerekmekte ve bu noktada da ailelerin bilinçlendirilebilmesi için ailelere yönelik toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerin düzenlenmesi önerilmektedir (Yağan Güder ve Güler Yıldız, 2016: 425-440). Açıkçası toplumsal cinsiyetin olumlu ya da olumsuz bir biçimde şekillenmesinde eğitimin önemi de yadsınmaz.

Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin ailelere verilmesi tek başına yeterli olmamakla birlikte bu eğitimin çocuklara da okul öncesi döneminden itibaren verilmesi oldukça önem taşımaktadır. Çünkü ailede başlayan toplumsal cinsiyet algısı okulda pekiştirilmekte ya da değişmektedir. Yani toplumsal cinsiyet algısı oluşumunda eğitimin rolü aile kadar önem taşımaktadır. Okuldaki ders kitapları, okul kültürü ve tabi ki öğretmen davranışları da algı oluşumunun önemli parçalarındandır (Işık Demirhan, 2021: 69). Kültürel ve toplumsal değerlerin aktarıldığı ve tekrar üretildiği okul, toplumsal cinsiyet kimliklerinin de olgunlaştığı kurumlardan biridir (Sönmez ve Dikmenli, 2021: 434). Özellikle 3-6 yaş arasındaki çocuklarda öğretmenlerinden takdir kazanma ihtiyacı yetişkinlere nazaran daha fazla olduğundan bu öğrencilere eğitim veren öğretmenlerin de toplumsal cinsiyet algıları oldukça önem taşımaktadır³ (Kılıç vd. 2014: 126). Bununla birlikte, “toplumsal cinsiyet rollerinin değişmesini sağlayabilecek dönüşümleri, hem kültürel hem de sosyoekonomik düzeyde” (Buğra, 2015: 17) ele almanın gerekliliği de hatırlatılmaktadır.

Olumsuz toplumsal cinsiyet algısı sonucunda toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri meydana gelmektedir. Kadın erkek fark etmeksizin bu sorunlara herkes maruz kalmaktadır. Ancak cinsiyetler arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa bu sorunlara maruz kalma derecesi kadınlarda erkeklere göre daha fazla ortaya çıktığı görülecektir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle özel alanda ve kamusal alanda kadınlar, daha fazla yoksulluk yaşamakta daha fazla şiddete maruz kalmakta ve daha fazla dışlanmaktadır. Bunun nedeni ise kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet özelliklerinin ve rollerinin erkeklere göre daha ağır olmasıdır.

---

³ Örneğin, Ankara’da bir devlet üniversitesinde okul öncesi öğretmenliği bölümünde öğrenim görmekte olan 16 öğretmen adayıyla yapılan çalışmanın sonucuna göre, öğretmen adaylarının olumsuz toplumsal cinsiyet algısına yönelik birtakım söylemlerinin olduğu tespit edilmiştir. Okul öncesi öğretmenliği lisans programında toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bir dersin olmaması bu olumsuz toplumsal cinsiyet söylemlerinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet özellikleri ve rolleriyle ilgili olarak olumsuz toplumsal cinsiyet algısının yıkılması için, okul öncesi öğretmen adaylarının da öğretmen yetiştirme programları adı altında toplumsal cinsiyet eşitliği derslerini alması gerekmektedir. Böylelikle eğitim verecekleri çocukların toplumsal cinsiyet algılarının olumlu şekillenmesi sağlanabilir (Koyuncu Şahin vd. 2018: 735).

3.Vardiyalı (Postalar Halinde) Çalışma

Vardiyalı çalışma bir diğer adıyla postalar halinde çalışma, niteliği dolayısıyla durmaksızın peş peşe postalar halinde işçi çalıştırılan veya nöbetleşe işçi postalarıyla yapılan çalışma türünü ifade etmektedir. Yeni çalışma düzenine ve rekabet ortamına ayak uydurabilmek, kâr elde edebilmek, toplumun taleplerine cevap verebilmek adına ortaya çıkmış bir düzendir. Vardiyalı çalışmaya ilişkin esaslar, kanun ve yönetmeliklerle özel olarak düzenlenmiş ve işçileri koruyucu hükümleri içeren kurallara bağlanmıştır⁴ (Yılmaz, 2018: 83-84).

Vardiyalı çalışma sistemi, işyerlerinde kurulu olan kapasiteden tüm gün yararlanma imkânı sunmakta ve bu nedenle günlük çalışma süreleri, sınırların çok daha ötesinde olmaktadır (Eke ve Odabaşı, 1981: 39). Vardiyalı çalışma sisteminin varlığından söz edebilmek için, birden fazla çalışma grubunun olması gerekmektedir. Çalışma grupları belirlenen program dâhilinde kendilerine ayrılan sürede çalışır ve sürelerinin bitimi durumunda ise işi diğer çalışma grubuna devreder. Özel bir çalışma türü olan vardiyalı çalışma sistemi, kendi içerisinde sabit vardiya sistemi ve dönüşümlü vardiya sistemi olarak ayrılmaktadır (Eyrenci vd. 2005: 169).

Sabit vardiya sistemi, olağanüstü bir durum söz konusu olmadığı sürece işçilerin kendi vardiyalarında çalışmak zorunda oldukları bir sistemdir. Bu sistemde çalışma grupları sürekli olarak gündüz, sürekli olarak öğleden sonra ya da sürekli olarak gece çalışmaktadır. Ancak sabit vardiya sistemi adı altında sürekli olarak gece çalışmasına maruz kalan işçiler, uyumaları gereken zamanda üretim gerçekleştirdiklerinden birtakım sağlık problemlerini diğerlerine göre daha fazla geçirmektedir. Çünkü gece çalışması nedeniyle uyulan gündüz uykusu, gece uykusuyla bir olmamaktadır. Sosyal hukuk anlayışındaki gelişmeler ve insan haklarındaki ilerlemeler nedeniyle sabit vardiya sistemi birkaç gelişmemiş ülkeler dışında uygulanmamaya başlanmıştır (Korkusuz, 2005: 3; Yılmaz, 2018: 85).

Dönüşümlü vardiya sisteminde çalışanlar belirlenen programlar dâhilinde gündüz, öğleden sonra ve gece vardiyalarında dönüşümlü olarak çalışmaktadır. Sabit vardiya sistemine göre daha makul bir sistemdir ve kendi içerisinde süresiz, yarı sürekli ve sürekli olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Korkusuz, 2005: 4). Süresiz vardiya

---

⁴ Kuşkusuz, bu konuda en dikkat çekici husus; “**Postalar halinde işçi çalıştırılarak yürütülen işlerde çalışmalara ilişkin özel usul ve esaslar hakkında yönetmelik**”tir. Üç bölüm ve 14 maddeden oluşan bu yönetmelikte “**İşçi Postaları Sayısının Düzenlenmesi Madde 4 — İşçi postaları**; a) Nitelikleri dolayısıyla sürekli çalıştıkları için durmaksızın birbiri ardına postalar halinde işçi çalıştırılarak yürütülen işlerde posta sayısı 24 saatlik süre içinde en az üç işçi postası çalıştırılacak şekilde düzenlenir. (Ek cümle: **RG-19/8/2017- 30159**) Ancak turizm, özel güvenlik ve sağlık hizmeti yürütülen işlerde ve bu işlerin yürütüldüğü işyerlerinde faaliyet gösteren alt işveren tarafından yürütülen işlerde düzenleme 24 saatte iki posta olacak şekilde yapılabilir.” hükmü ile “**İsim Listeleri Madde 12 — (Değişik: RG-19/8/2017- 30159)** İşveren veya işveren vekilleri, postalar halinde işçi çalıştırılarak yürütülen işlerde, her postada çalışan işçilerin ad ve soyadlarını kapsayan listeleri Bakanlıkça talep edildiğinde sunmak üzere işyerinde bulundurmamakla yükümlüdür” gibi yakın tarihte önemli değişiklikler yapılmış olmasıdır.

sisteminde işletmeler günde toplamda 16 saat çalışır. Hafta sonu ve bayram tatillerinde çalışılmaz. Uygulanması en kolay sistemdir. Yarı sürekli sistemde işletmeler günün tamamında, 24 saat çalışır. Hafta sonu ve bayram tatillerinde çalışılmaz. Sürekli sistemde işletmeler 7 gün 24 saat, bayram tatilleri de olmak üzere aralıksız bir biçimde çalışır. Bu nedenle uygulanması en zor sistemdir (Demirbilek, 2004: 79; Akyol Güner, 2010: 4; Tanış, 2010: 25).

Kuşkusuz, “Çalışma hayatındaki gelişme ve ilerlemeler neticesinde postalar halinde çalışma sisteminin önemi her geçen gün artmakta ve bu çalışma türü gittikçe yaygınlık kazanmaktadır. Çünkü bu çalışma türü işyerlerinde kurulmuş vaziyetteki kapasiteden tüm gün boyunca yararlanma imkanı sunmaktadır. Bu çalışma türü sayesinde işyerinde çalışmalar, günlük azami çalışma süresi sınırlarının ötesinde sürdürülmektedir” (Yılmaz, 2018: 84).

4. Sakarya’da Gıda Sektöründe Vardiyalı Çalışanların Yaşadığı Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Sorunları Üzerine Bir Araştırma

4.1. Araştırmanın Önemi, Amacı ve Yöntemi

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği son yıllarda gündemde olan, tartışılan bir konu olmakla birlikte çokça çalışılmıştır. Bu çalışmalar birbirini tekrar eden sektör (bankacılık, turizm, tekstil ve eğitim) ve kişilere (özellikle de kadınlara) uygulanmıştır. Bu araştırma sektör bakımından bir farklılık oluştururken, aynı zamanda hem erkeklere hem de kadınlara uygulanması bakımından da bir ayrıcalık ve literatürde var olan eksikliğin giderilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, vardiyalı çalışan işçilerin maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunlarının neler olduğunu tespit etmektir. Aynı zamanda katılımcıların toplumsal cinsiyet algılarının tespit edilmesi de çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda, Sakarya ilinde gıda sektöründe aynı iş yerinde vardiyalı çalışan, evli, çocuğu olan, 10 kadın ve 10 erkek olmak üzere toplamda 20 işçiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme sonuçlarından elde edilen verilerin çözümlenebilmesi için içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Dolayısıyla içerik analiz yöntemiyle birlikte benzer ve farklı cevaplar, temalar oluşturularak değerlendirilmiştir.

4.2. Araştırma Bulguları

Araştırma bulguları, demografik bulgular ve vardiyalı çalışanların toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunlarına yönelik bulgular olmak üzere iki alt başlık altında değerlendirilecektir. Ayrıca etik kurallar gereği verilerin toplandığı katılımcıların

isimleri gizli tutularak, katılımcı cinsiyetleri ve sayıları temel alınarak kodlama yapılmıştır (K1, E1 vb.).

4.2.1.Vardiyalı Çalışanlara İlişkin Demografik Bulgular

Demografik bulgular kapsamında vardiyalı çalışanlar; yaş, öğrenim durumu, çocukların sayısı, çocukların yaşı, çocukların öğrenci olup olmama durumları, hane halkı sayısı değerlendirilirken vardiyalı çalışanların eşleri; yaş, öğrenim durumu, mesleği, çalışıp çalışmama durumları, çalışıyorlarsa vardiyalı çalışıp çalışmama durumları ve son olarak aynı vardiyalarda ya da farklı vardiyalarda çalışıp çalışmama durumları değerlendirilecektir. Buna göre, Tablo 3'te ve Tablo 4'te vardiyalı olarak çalışan katılımcıların ve katılımcıların eşlerinin genel özellikleri verilmektedir.

Katılımcıların genel özelliklerinin belirtildiği tablo 3'te yaş aralığı en az 30 en fazla 51 olurken ve öğrenim durumunda dikkat çekici husus erkek ve kadınlarda toplam beş lise mezunu diğerlerinin daha alt seviyede öğrenim gördükleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca çocuk sahipliği bakımından her birinin çocuk sahibi olduğu en fazla üç ailenin 4'er çocuğunun bulunduğu görülmektedir. Katılımcıların çocuklarının yaş aralıkları 7 yaş ve öncesinin az olduğunu 25 yaşına kadar olanların sayısının ise fazla olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bunlara ilaveten hane halkı sayılarına bakıldığında en fazla 9 kişiden oluştuğu (bir aile) 8, 7, 6, 5 gibi aşağılara doğru rakamların düştüğü fark edilmektedir. Ayrıca, görüşmeye katılan kadın ve erkek katılımcıların çocuklarının büyük kısmının da öğrenimlerini sürdürdükleri tabloda dikkati çekmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Genel Özellikleri

	Yaş	Öğrenim Durumu	Çocukların Sayısı	Çocukların Yaşı	Öğrenci Olan	Hane Halkı Sayısı
K1	42	Lise	2	18, 19	0	4
K2	48	İlkokul	3	16, 17 ve 29	2	5
K3	38	Ortaokul	3	6, 11 ve 13	3	7
K4	40	İlkokul	4	18,23, 24 ve 25	2	6
K5	41	İlkokul	3	10, 17 ve 19	3	6
K6	43	Lise	2	17, 19	2	4
K7	40	İlkokul	3	2, 14 ve 21	2	6
K8	42	İlkokul	4	7, 9, 14 ve 17	4	9
K9	45	İlkokul	3	18, 20 ve 25	2	5
K10	49	Ortaokul	2	24, 29	0	4
E1	41	Ortaokul	2	5, 15	2	4
E2	38	Ortaokul	3	6, 11 ve 13	3	7
E3	33	Lise	1	3	0	3

E4	37	Lise	2	3 aylık, 5 yaş	1	4
E5	51	İlkokul	4	18,23, 24 ve 25	2	6
E6	44	İlkokul	3	13, 18 ve 22	1	5
E7	30	Ortaokul	2	10 aylık ve 4 yaş	0	6
E8	41	Ortaokul	2	9 ve 13	2	5
E9	43	Lise	3	8, 10 ve 12	3	8
E10	48	İlkokul	1	18	1	4

Diğer yandan, tablo 4'te ise katılımcıların eşlerinin genel özellikleri gösterilmiştir. Eşlerin yaş aralıklarına bakıldığında en az 28 yaş en fazla 53 yaş dikkati çekerken öğrenim durumunda toplamda on kişinin ilkökul, altı kişinin ortaokul mezunu olduğu bunlara ilaveten erkeklerden iki kişinin ise lise mezunu olduğu görülmektedir.

Mesleklerde “ev hanımı” vurgusu ön plandadır. Bu bağlamda, marangoz, terzi, şef, şoför, boyacı, tamirci ve işçi gibi farklı kategoriler karşımıza çıkmaktadır. Doğal olarak “ev hanımı” kategorisinde olanların çalışmadıkları, diğerlerinin eşlerinin ise çalışma hayatına dahil oldukları tablo 4 incelendiğinde fark edilmektedir. Katılımcılar arasında vardiyalı çalışanlar olduğu gibi vardiyasız çalışanlar da bulunmaktadır. Burada ayırt edici bir husus da eşlerden 5'inin aynı vardiyada çalışıyor olmalarıdır.

Tablo 4. Katılımcıların Eşlerinin Genel Özellikleri

	Yaş	Öğrenim Durumu	Mesleği	Çalışıyor/Çalışmıyor	Vardiyalı Vardiyasız	Aynı Vardiya/Farklı Vardiya
K1	44	İlkokul	Boyacı	Çalışıyor	Vardiyasız	-
K2	53	İlkokul	Terzi	Çalışıyor	Vardiyasız	-
K3	38	Ortaokul	İşçi	Çalışıyor	Vardiyalı	Aynı Vardiya
K4	51	İlkokul	İşçi	Çalışıyor	Vardiyalı	Aynı Vardiya
K5	45	Ortaokul	Tamirci	Çalışıyor	Vardiyasız	-
K6	43	Ortaokul	Şef	Çalışıyor	Vardiyalı	Aynı Vardiya
K7	44	İlkokul	Çiftçi	Çalışıyor	Vardiyasız	-
K8	41	Ortaokul	Serbest Meslek	Çalışıyor	Vardiyasız	-
K9	50	Ortaokul	Marangoz	Çalışıyor	Vardiyasız	-
K10	50	Ortaokul	Şoför	Çalışıyor	Vardiyasız	-
E1	36	Ortaokul	Ev Hanımı	Çalışmıyor	-	-

E2	38	Ortaokul	İşçi	Çalışıyor	Vardiyalı	Aynı Vardiya
E3	28	Lise	Ev Hanımı	Çalışmıyor	-	-
E4	32	Lise	Ev Hanımı	Çalışmıyor	-	-
E5	40	İlkokul	İşçi	Çalışıyor	Vardiyalı	Aynı Vardiya
E6	42	İlkokul	Ev Hanımı	Çalışmıyor	-	-
E7	24	İlkokul	Ev Hanımı	Çalışmıyor	-	-
E8	36	İlkokul	İşçi	Çalışıyor	Vardiyasız	-
E9	42	İlkokul	Ev Hanımı	Çalışmıyor	-	-
E10	38	İlkokul	Ev Hanımı	Çalışmıyor	-	-

4.2.2.Vardiyalı Çalışanların Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Sorunlarına Yönelik Bulgular

-İşe Alımla İlgili Bulgular

Yaş

K1: “Bana sen kadınsın yapamazsın gibi bir cümle kurmadılar beni işe alırken, nerelerde çalıştığımı sordular ben de anlattım, daha önce fabrika ortamında hiç çalışmadığımı söyledim. Bir de işe alırken yaşı önemsiyorlar tabi.”

K3: “Yaşımı sordular sonrasında da hemen alındım işe. Hatta diyorum keşke bir sorun olsaydı da girmeseydim ben bu iş yerine.”

K4: “... yaşımda herhangi bir sorun yaşamadım.”

K6: “... yaşımda daha büyük olsaydı beni işe almazlardı diye düşünüyorum.”

K9: “10 yıldır burada çalışıyorum. 35 yaşındayken bu işe girdim. Yaşımdan dolayı sıkıntı yaşadım. Bir de hiç çalışmadığım için tecrübesizliğimden dolayı sıkıntı yaşadım.”

Zor İş

K2: “... bizim işimiz zor olduğundan yapabilir misin, dayanabilir misin diye sordular.”

K5: “Evet karşılaştım. Zor işler diye anılan işler için bana bu zor işleri yapıp yapamayacağım tekrar tekrar soruldu.”

K7: “... sonuçta zor bir iş ve yapabilir misin diye sordular. Hatta ben de bir tedirgin oldum, içimden acaba yapabilir miyim falan dedim.”

Güç İsteyen İş

E5: “... bizim işimiz ağır, güç isteyen bir iş. Haliyle bakıyorlar, soruyorlar bu adam bu işi yapabilir mi diye.”

E7: “... sonuçta iş ağır haliyle de biraz güç de istiyor. O nedenle birkaç soru soruldu yapıp yapamayacağım ile ilgili, evet yaparım dedim ve işe alındım.”

E9: “... bana iş görüşmesi sırasında sen çok zayıfsın bu iş güç isteyen bir iş üstesinden gelebilecek misin diye soruldu mesela.”

E10: “Evet, kasap bölümündeyim ben, daha önce kasaplıkla alakalı bir tecrübem olmadı. Bu nedenle bana, ‘Güç isteyen, seri olunması gereken çok stresli bir iş canlı askı⁵, yapabilir misin?’ diye sordular.”

Sorun Yaşamayanlar

K8: “Hayır, yaşamadım direkt işe alındım.”

K10: “Hayır, herhangi bir sorun yaşamadım.”

E1: “Karşılaşmadım direkt görüşme yaptık ve daha sonra işbaşı yaptım.”

E2: “... bir arkadaşım aracı oldu hemen işe alındım.”

E3: “Bir sıkıntı yaşamadım, alım vardı direkt girdim.”

E4: “Hayır. Hiçbir problem yaşamadım.”

E6: “... tanıdık vasıtastıyla hemen işe alındığım için herhangi bir sorun yaşamadım. Gerçi tanıdık olmasaydı da bir sorun yaşayacağımı sanmıyorum. Zaten işçiye ihtiyaç vardı.”

E8: “Hiçbir sorunla karşılaşmadım.”

-Toplumsal Cinsiyet Özellikleri ve Rollerine İlgili Bulgular

Ortak Karar

---

⁵ Canlı askı, hayvanların canlı olarak işleme alındığı bölüm.

K3: “Evde önemli bir karar alınacaksa ortak karar alınır, kazancımız da ortak harcanır.”

K4: “Aile üyeleriyle ortaklaşa karar alınır her iki konuda da.”

K5: “Eşim beni dinler, sorar. Aynı şekilde ben de eşimi dinlerim, sorarım. Karşılıklı saygı duyarız fikirlerimize. Bu nedenle bir karar alınacaksa birlikte alınır, bir şey lazımsa da birlikte alınır.”

K6: “Biz önemli bir karar alınacağı zaman birlikte karar veririz. Eşim bana danışır, ben eşime danışırım. Biz birbirimize sormadan bir şey yapmayız, bu benim param bu senin paran diyerek bir ayırım da yapmıyoruz. Kimin ne ihtiyacı varsa kim ne almak istiyorsa söyler, konuşuruz ona göre alınır o şey. Birbirimizden habersiz bir şey yapmayız. Ben şunu almak istiyorum dediğimde eşim sen nasıl istiyorsan, lazımsa, ihtiyacın varsa, gerekiyorsa al der.”

K7: “Evde bir karar alınacaksa beraber karar veririz. Kazandığımı da direkt eşime vermiyorum. Beraber harcıyoruz, eve ne lazımsa onu alıyoruz zaten.”

K8: “Ailecek karar verilir bir karar alınacağı zaman, bir harcama yapılacağı zaman.”

K9: “Bir karar alınacaksa çoluk çocuk hepimiz toplanırız, o şekilde karar veririz. Ücret konusunda da eşim hiç sormaz ne kadar kazandığımı. O konudan yana bir sıkıntım olmadı. Bir ihtiyacım olduğunda da senin yok mu paran demez, ne kadar lazımsa verir.”

K10: “... her iki durumda da ortaklaşa karar alınır. Ona göre de harcamalar yapılır zaten.”

E2: “... bir karar alınacağı zaman eşimle ortak karar alırız. Herhangi bir harcama konusunda da eşimle beraber hareket ediyoruz, nereye lazımsa oraya harcıyoruz.”

E3: “Ortak kadar alırız genelde. Ben bir şey alacağım zaman eşime, eşim bir şey alacağı zaman bana sorar. En ufak bir şey alsak dahi sorarız, bu hep böyledir. Kazandığıma da kimse karışmaz. Zaten aileme harcarım.”

E7: “Eşimle bir durum değerlendirmesi yaparız. Durum değerlendirmesine göre kararlar alınır, ödemeler ve harcamalar yapılır.”

Son Söz Erkeğin

K2: “Önemli bir karar alınacağı zaman eşim son sözü söyler. Bana sorulmaz maalesef. Kazandığımı da eşime veriyorum direkt o da evin yani bizim ihtiyaçlarımıza harcıyor.”

E1: “... en son benim dediğim olur. Harcama konusunda da bizim harcamalarımız belirli zaten. Belirli ödemelerimiz var. Eşim sadece gereksiz bir şey almak istediğimde ya da çok açıldığında müdahale bulunur, biraz idareli ol der.”

E6: “Bir karar alınacaksa baba olarak kararları ben alırım. Kazandığıma da harcadığıma da kimse karışmaz ama paranın gideceği yerde, kazandığım parada belli. Evde 5 kişiyiz. Nasıl ev geçindirir insan bu parayla? Bunun kirası, elektriği, doğal gazı, interneti, mutfak alışverişi var. Hani giyimin, hani gezmen, hani sosyal hayat? Bugün alacaksın 5-6 bin ki az biraz nefes alabilesin. Biz şimdi ayı getiremiyoruz, bırak gezmeyi tozmayı. Uzun saatler çalış, çocuklarına, eşine zaman ayırma sonra kazandığın para da yetmesin. Hayat şartları şu anda gerçekten çok zor.”

E8: “... her şeyle genellikle ben ilgilendiğimden söz hakkı bendedir.”

E9: “... örneğin eve yeni araba aldık ve bu konuda %90 benim fikrim geçerli oldu. Kazancım üzerinde de fazlasıyla söz hakkına sahibim. Gerekiyorsa, ihtiyaç varsa bir şeye istediğim gibi harcama yapabilirim. Ama öyle sorumsuz bir şekilde değil tabi ki.”

E10: “Evin büyüğü kimse onun sözü geçer. Yani babamın sözü geçer, babamdan sonra da benim sözüm geçer tabi ki. Kazandığımı da özgürce harcarım. Ama tabi bir baba olarak sorumluluklarım var. Bu nedenle zaruri ihtiyaçlar öncelikli olur her zaman.”

-Toplumsal Cinsiyet Algısıyla İlgili Bulgular

Sorun Olmaz

K1: “Bir kadının eşinden daha fazla kazanması bence kafaya takılmaması gereken bir şey, sonuçta ortak yiyorlar. Ama bu durum bazen sorun oluşturabiliyor, özellikle erkekler bu durumu gurur meselesi haline getirebiliyor.”

K2: “... bana göre sorun değil. Sonuçta ortak harcıyoruz.”

K4: “Yok sorun etmem. Senin paran benim param, onun benim yok bizde.”

K5: “Hayır, sorun olmaz yani onun için de benim için de. Zaten harcamalarımız ortak, ortak harcıyoruz bu yüzden hiçbir sorun olmaz benim açımdan.”

K6: “Ben böyle bir şeyi sorun etmem. Neyini sorun edeyim ki? Dediğim gibi bizim aramızda senin paran ya da benimi param gibi bir ayrım yoktur. Kaldı ki böyle bir şeyi sorun edip kimseyi kırmam. Bir evin içinde ayrı gayrı olmaması lazım. Bir şey

yapılmak istendiğinde herkes ayrı telden çaldığı zaman herhangi bir birikimde yapılamaz zaten. Yani diyeceğim o ki birlikten kuvvet doğar.”

K7: *“Bence değildir. Neden olsun ki? Beraber bütün harcamalar zaten. Benim için böyle bir şey sorun olmaz.”*

K8: *“... hayır, bunu sorun etmem. Neden edeyim ki?”*

K9: *“... eşimin marangoz atölyesi var. Belli olmuyor aylık ne kadar kazanacağı, haliyle de çok kazanamıyor. Benim kazancım bu nedenle ondan fazla oluyor ve eşim bana yansıtmasa da bu durum onu üzüyor ve ben üzüldüğünü anladığımdan, senin benim ne fark eder diyorum. Yani bir sorun değildir aslında”*

K10: *“Yok. Benim için sorun değil. Sonuçta çalışıyor ve yoruluyorsa karşılığını da alıyorsa hiçbir sıkıntı olmaz. Az veya çok almış önemi yok.”*

E1: *“Hayır, neden olsun ki? Olmaz. Yani bunu sürekli benim önüme koymadığı sürece sorun olmaz. Sonuçta hayat müşterek ve kese de ortak. Eğer eşimin tahsilatı daha fazla kazanmasına sebep oluyorsa neden bunu sorun edeyim ki? Sıkıntı olmaz.”*

E2: *“Sorun olmaz. Biz eşimle aynı iş yerinde ve aynı vardiyalarda çalışıyoruz. Diyelim ki eşim benden fazla kazanıyor. Neden sorun edeyim ki? Sonuçta görüyorum ne kadar zor şartlarda çalıştıklarını. Yoruluyorlar hak ettiklerini de alıyorlar der geçerim.”*

E3: *“Benim için bir sorun olmaz. Ben karışmam, ne kadar kazandığını da sormam zaten.”*

E4: *“Benim için problem değil, para benim için en arka planda. Benim için önemli olan saygı, sevgi, hoşgörü ve güler yüzlülük. Başka bir şey istemiyorum.”*

E5: *“Hayır, neden sorun olsun ki? Ben eşimin benden daha fazla kazanmasını isterim. Aynı şekilde eşim de benim daha fazla kazanmamı ister. Bu durumu sorun etmem tabii ki. Sevindir tam tersi.”*

E6: *“Fark etmez benim için. Herkesin kazandığı çalıştığı iş yerine, bölümüne göre değişiyor sonuçta. O, onun kazancı. Karışmam ki. Bu yüzden benim açımdan sorun olmaz.”*

E7: *“Böyle bir şeyi sorun etmem. Sonuçta ne iş yapıyorsa ona göre kazanır zaten. İş zorsa belki zam yapabilirler veya işi kolaysa düşük ücret alır. Ne diyebilirim ki? Ben bunu dert etmem.”*

E8: “Hayır, değildir. İkisi de aynı kaynak, ikisi de bana geldiği için neden sorun edeyim ki?”

E9: “Bence hiç mahsuru yok. Benim böyle komplekslerim olmadı hiç. Örneğin eşimin çalıştığını ve benden fazla kazandığını varsayarsak bunu benim yüzüme vurmadığı sürece sorun olmaz, yani dillendirmemesi lazım. Diğer türlü bir mahsuru olabilir tabii ki.”

Sorun Olur

K3: “Benim eşimden çok kazandığım zamanlar oldu. Ama eşim sorun etmedi çünkü ben bunu onun yüzüne hiç vurmudum. Ama bence erkeğin kazancının her zaman bir üstünlüğü olması lazım. Çünkü erkekler, çevremden gördüğüm kadarıyla eşlerinin kazancının yüksek olmasının ezikliğini yaşıyorlar, bu durumu gurur meselesi haline getirebiliyorlar. Sonuçta erkekler eşini ve çocuklarını korumak zorunda olan, her anlamda sahiplenen, daha lider konumda oldukları için, dediğim gibi bence erkeğin kazancının bir tık fazla olması gerekir.”

E10: “Bence sorundur. Erkeklerin her zaman bir adım önde ve bir üstünlüğü olmalıdır. Sadece para konusunda değil, her konuda bu böyledir.”

5. Sonuç ve Değerlendirme

Toplumsal cinsiyet, bireylere biyolojik cinsiyetleri üzerinden atfedilen özelliklerin ve rollerin tamamıdır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramı yalnızca kadınları ilgilendiren bir mesele değildir. Kadınların toplum tarafından belirlenen özellik ve rolleri olduğu gibi erkeklerin de toplum tarafından belirlenen özellik ve rolleri bulunmaktadır. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet yine yalnızca “kadınlık” ya da “erkeklik” meselesi de değildir. Çünkü toplumsal cinsiyet özellikleri ve rolleri; aile, okul, kitle iletişim araçları yoluyla üretilmekte, öğrenilmekte, içleştirilmekte ve bu nedenle herkesi ilgilendirmektedir. Toplumsal cinsiyet kendi başına her anlamda eşitsiz, adaletsiz, ayrımcı özellik ve rolleri içermektedir. Düşünce kalıplarının (özellik ve roller) kırılmaması sonucunda da toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri meydana gelmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, toplumda herkes için sağlanması gereken haklara, fırsatlara ve imkânlara ulaşamama durumudur.

Bu çalışmada, vardiyalı çalışanların toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunları ve toplumsal cinsiyet algıları ele alınmıştır. Katılımcılara, “Kadın/erkek olmanızdan dolayı işe alım sürecinde herhangi bir sorunla karşılaştınız mı?” sorusu yöneltildiğinde, 10 kadın katılımcıdan 8’i yaşadıkları sorunları açıklarken, 2 kadın katılımcı herhangi bir sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Buna karşılık 10 erkek katılımcıdan 4’ü yaşadıkları sorunları ifade ederken, 6 erkek katılımcı herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmiştir. Bu verilerden ortaya çıkan husus işe alım sürecinde kadın katılımcıların, erkek katılımcılara göre daha fazla sorunla karşılaşmış olmasıdır.

Ayrıca kadın katılımcılar, işe alım sürecinde yaşın sorun olduğunu ve işlerin zor olmasından dolayı karşılaştıkları sorunları hatırlatırken erkek katılımcılar ise işlerinin güç gerektiren bir iş olduğundan dolayı yaşadıkları sorunları vurgulamışlardır. Bu durumu özetleyen cümle E9 kodlu katılımcının, “kadınların işi daha zor, erkeklerin işi daha ağır.” şeklindeki değerlendirmesinde görülmektedir.

Yine katılımcılara, “Evde alınacak önemli kararlarda ve aldığınız ücrette ne kadar söz hakkına sahipsiniz?” sorusu yöneltildiğinde, kadın katılımcılar her iki konuda da genel olarak ortak karar alındığını ifade etmiştir. Buna karşılık erkek katılımcılar ise genel olarak son sözü kendilerinin söylediğini belirtmişlerdir. Erkeklerin genel itibarıyla kendilerini bu şekilde ifade etmelerinin sebebi ise toplumsal cinsiyet özellik ve rollerinden kaynaklanmaktadır. Erkek katılımcılar genel olarak geleneksel biçimde kadınlarla ve erkeklerle ilişkilendirilen toplumsal cinsiyet özelliklerini ve rollerini keskin bir biçimde ayırmıştır. Kadın katılımcılar arasında ise K1 kodlu katılımcı, genelin aksine farklı ifadelerde bulunmuştur. “Ortaklaşa olur ama genelde her şeyle ben ilgilendiğim için benim sözüm geçer. Zamanından beri bu böyle. Evde de bütün her şeyi ben yönettiğim için kazandığım paranın hepsinde söz hakkım var. Bazen diyorum ki kartını eşine veren, ne kadar kazandıklarını bile bilmeyen kadınlardan mı olsaydım, çünkü üzerime fazla yük biniyor, yıpranıyorum bu şekilde.” Görüldüğü üzere K1 her iki konuda da söz hakkına sahiptir ancak bu durumdan şikâyetçidir de. Erkek katılımcılar arasında E4 kodlu katılımcı da genelin aksine değişik açıklamalarda bulunarak “Bir karar alınacaksa ya da bir harcama yapılacaksa ben genelde eşime danışırım, eşim bakar o işlere. Bizim evin patronu eşimdir.” Vurgusu ortaya çıkmaktadır. Bu katılımcıya göre toplumsal cinsiyet özellikleri ve rolleri keskin bir biçimde ayrılmamıştır.

Katılımcılara son olarak, “Sizce bir kadının eşinden daha fazla kazanması bir sorun mudur, nedenleriyle açıklayabilir misiniz?” sorusu yöneltildiğinde, kadın katılımcılar ve erkek katılımcılar genel olarak böyle bir şeyi sorun etmeyeceklerini açıkça vurgulamışlardır. Toplumsal cinsiyet algılarını ölçmek amacıyla sorulan bu soru bize katılımcıların genel itibarıyla olumlu toplumsal cinsiyet algısına sahip olduklarını göstermektedir. Ancak “Son söz erkeğin” adlı temada olumsuz toplumsal cinsiyet algısına yönelik birtakım cinsiyetçi ifadeleri bulunan erkek katılımcıların varlığı da tespit edilmiştir. Bu nedenle kadın katılımcıların, erkek katılımcılara göre daha çok olumlu toplumsal cinsiyet algısına sahip oldukları tespit edilenler arasındadır.

Son yıllarda kadın-erkek eşitliğinin gündemde olması ve kadın-erkek eşitliği adına sosyal politikaların düzenlenmesi var olan olumsuz toplumsal cinsiyet algılarının giderek değiştiğini ortaya çıkarmaktadır. Ancak olumsuz toplumsal cinsiyet algıları katılımcılarda da görüldüğü üzere hâlâ günümüzde çokça mevcuttur. Olumlu toplumsal cinsiyet algısının gerçekleşmesi toplumsal cinsiyet eşitliğine giden yolda anahtar görevi görmektedir. Bu algının oluşması için toplumsal cinsiyet algısının belirleyicilerinin yani ailelerin, okulların, kitle iletişim araçlarının topyekûn

mücadelesini gerektirmektedir. Öncelikle atılması gereken ilk ve en büyük adım toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin (özellikle erkekler tarafından) bir sorun olarak görülmesidir. Sorun, toplumsal taban tarafından idrak edilmiş olmalıdır. Kazanımların artması için aile içerisinde, okulda, televizyon, radyo ve sosyal medya gibi kitle iletişim araçlarında olumlu toplumsal cinsiyet algısının sıkça vurgulanması adına bu dilin kullanımına ve davranışlara özen gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akkaş, İ. (2019). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı. *Ekev Akademi Dergisi*, 23(77), 97-118.
- Akyol Güner, T. (2010). Çalışma Yaşamında Vardiya Çalışması ve Uyku ile İlgili Özelliklerin Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.
- Aras, G., Belek, U., Erdem Tuzlukaya, Ş., Ertung, C., Gültekin, L., & Güneş, G., ... Yıldırım, P. (2013). *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*. (L. Gültekin, G. Güneş, C. Ertung, & A. Şimşek, Ed.) Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Başfıncı, Ç., Ergül, B., & Özgüden, B. (2018). İzleyici Gözünden Toplumsal Cinsiyete Meydan Okuyan Reklamlar. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*(20), 199-216.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(Özel Sayı 1), 108-114.
- Buğra, A. (2015). Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Verimli Bir Birliktelik. *2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet*, (Derleyenler: Saniye Dedeoğlu-Adem Yavuz Elveren, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Butler, J. (2008). *Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Cantek, F. (2011). Mutfakta Pişer, İnternete de Düşer: Yemek Blogları Kadınlara Neler Vaad Ediyor? *Kültür ve İletişim Dergisi*, 14(1), 9-39.
- Demirbilek, T. (2004). Vardiyalı Çalışmanın Kadının Aile ve Sosyal Yaşamına Etkisi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 77-98.
- Eke, H., & Odabaşı, M. (1981). *Kapasite Kullanımı Açısından Vardiya Düzeni*. Ankara: MPM Yayınevi.

- Ellemers, N. (2018). Gender Stereotypes. *Annual Review of Psychology*, 69, 275-298.
- Erbil, N. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutumları ve Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 33-45.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 209-231.
- Eyrenci, Ö., Taşkent, Ö., & Ulucan, D. (2005). *Bireysel İş Hukuku*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Freedman, J. J., Sears, D. O., & Carlsmith, J. M. (1989). Cinsiyet Rollerini. (A. Dönmez, Dü.) *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(2), 687-724.
- Gümüšoğlu, F. (2008). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 39-50.
- Işık Demirhan, E. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından Öğretim Programı ve Ders Kitabı İnceleme (4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi). *Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 69-82.
- Kantoğlu, A., Yurteri Çetin, N., & Erdoğan, A. (2018). Ergenlerde Toplumsal Cinsiyet Algılarının Sosyodemografik Özelliklerine Göre Değerlendirilmesi. *Konuralp Tıp Dergisi*, 10(2), 175-187.
- Kılıç, A. Z., Beyazova, A., Akbaş, H. M., Zara, A., & Serhatlı, İ. (2014). Okul Çağı Çocuklarının Toplumsal Cinsiyet Algıları: Gündelik Yaşam Örnekleriyle Cinsiyetçiliğin Benimsenme Durumuna ve Esneyebilme Olasılığına Dair Bir Araştırma. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 17(2), 121-151.
- Korkusuz, R. (2005). Vardiyalı (Postalar Halinde) Çalışma ve Türk İş Hukukundaki Düzenlenmesi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1-2), 1-18.
- Koyuncu Şahin, M., Esen Çoban, A., & Korkmaz, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Türk Eğitim Sistemindeki Yeri: Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Gözünden. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 735-752.
- Örücü, E., Kılıç, R., & Kılıç, T. (2007). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(2), 117-135.
- Savaş, G. (2018). Türkiye’de Yaşayan Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği Algısı. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(2), 101-121.

- Savcı, İ. (1999). Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 54(1), 123-142.
- Saygın Sarbay, Z. (2015). Çelik ile Çelikle'nin Reklam Kokan Aşkı: Arçelik Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Rollerini. *İlef Dergisi*, 2(1), 95-114.
- Sönmez, K., & Dikmenli, Y. (2021). İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 10(1), 434-458.
- Tanış, S. (2010). Vardiyalı Çalışma Sistemindeki Şikayetlerin İşgören Motivasyonuna Etkisi: Gaziantep İli Halıcılık Sektörü Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 2(35), 29-56.
- Yağan Güder, S., & Güler Yıldız, T. (2016). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Toplumsal Cinsiyet Algılarında Ailenin Rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 424-446.
- Yılmaz, O. (2018). Türk İş Hukukunda Postalar Halinde Çalışma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 83-110.

TÜRKİYE’NİN REFAH REJİMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Dr. YAVUZ SELİM KAYMAZ¹

ÖZET

Ülkeler vatandaşların refah seviyelerini artırmak için refah hizmetlerini uygularken belli başlı yollar tercih etmektedirler ve bu durum ülkeler arasında benzerlikler ve farklılıklar doğururken ülkelerin belli gruplar halinde değerlendirilmesini de sağlamaktadır. Refah rejimleri olarak da tabir edilen ülke grupları sosyal politikaların uluslararası düzeyde karşılaştırılmasına ve rejimlerin hareketinin analizine yardımcı olmaktadır. Türkiye olgunlaşmamış model olarak tabir edilen Güney Akdeniz modeline girdiği genel kabulken temel özellikleri bakımından farklı rejimlere ait özellikleri bünyesinde barındırdığından dolayı eklektik bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Küreselleşme, neoliberalizm gibi dinamiklerin ve aynı zamanda AB, DB, ILO gibi kuruluşların dünya çapında da etkili olması Türkiye'nin sunmuş olduğu refah hizmetlerini değişime uğratmıştır, refah hizmetlerinde yaşanan değişim itibariyle belirli gruplar arasında yakınlaşma(benzeşme) sonucunu doğurmaktadır. Eğitim hizmetleri, sağlık, hizmetleri, konut politikaları, emek piyasası politikaları, sosyal güvenlik politikaları gibi hizmetlerin kapsamı, sağlanış biçimleri belirlenerek söz konusu yaşanan değişimin yönünü bütüncül yaklaşım kullanarak ortaya koymak çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Refah, Rejim, Türkiye, Küreselleşme, Piyasalaşma

TRANSFORMATION OF TURKEY’S WELFARE REGIME

YAVUZ SELİM KAYMAZ, Phd.

ABSTRACT

Countries supply welfare services to their citizens by using some ways in order to increase their well being status therefore the ways selected by governments reveal similarities or differences among countries also supplies to evaluate welfare clusters by gathering countries in groups. These groups called welfare regimes helps making comparisons social policies at international level and analyse the movement of regimes. Considering Turkey’s cluster is significant part of study also is way to understand the transformation of Turkey’s welfare regime. Turkey has an eclectic structure, containing the features of lots of countries, also accepted as an element of Southern Mediterranean group, called immature model. Dynamics such as globalization and neoliberalism and also institutions like EU, WB and ILO has profound influence around the world , also transformed the welfare services and the movement of Turkey’s welfare regime. The aim of the study is to determine the scope of welfare services, education, health care, housing ,labour market, social security policies and to reveal the direction of Turkey’s transformation by using holistic approach.

Key Words: Welfare, Regime, Turkey, Globalisation , Marketisation

---

¹ yavuzselimkymz@gmail.com

1.Giriş

Makalenin amacı Türkiye'nin refah rejimini tespitinin yanı sıra farklı rejim tipolojilerine değinilerek somutlaştırılması ve belli başlı etkenlerin sonucunda refah hizmetlerinde yaşanan değişimin analizini yapmaktır. Refah kavramı salt ekonomik iyilik halinden daha geniş bir anlama sahiptir aynı zamanda sosyallik olgusunu da kapsamaktadır; refah devleti ise hem ekonomik hem sosyal yönden vatandaşlarının standardını sağlamayı hedefleyen bir kavram olduğu görülmektedir. Devletler aynı zamanda sosyal politikaların uygulayıcısı olarak belli başlı yöntemler uygulayarak vatandaşlarının standartlarını artırmayı hedeflemektedirler. Hizmetler sunulurken tercih edilen yollar, benzerlikler ve farklılıklar ülkelerin belirli gruplarda toplanabilmesini sağlamaktadır; söz konusu gruplandırma refah rejimlerini oluşturmaktadır. Refah hizmetlerinin sunuluş biçimleri, hizmetlerin kaynağı (kim tarafından sağlandığı), vatandaşların haklardan yararlanma düzeyleri gibi birçok unsur gruplandırma kriterlerini oluşturmaktadır. Çalışmada refah rejimlerini oluşturan kriterlerin balıcaları irdelenerek Türkiye'nin refah rejimini karşılaştırmalı olarak özelliklerini ortaya koyulmuştur. Yaşanan dönüşümün Türkiye'nin hangi gruba yöneldiği, yaklaştığını ortaya koymaktır. Söz konusu dönüşümün analiz edilebilmesi için bütüncül yaklaşım sergilenerek refah hizmetleri (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik vb.) ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Özellikle dünya çapında etkili olan dinamikler; küreselleşme, neoliberal politikalar gibi unsurların refah hizmetlerine etkisi somutlaştırılmıştır. Bütüncül yaklaşım aracılığıyla Türkiye'nin refah rejiminde yaşanan hareketin, hangi gruba ait özellikler gösterdiği sonuç olarak hangi gruba benzediği tahlil edilmiştir. Eğitim, sağlık, emek piyasası, sosyal güvenlik ve konut politikaları gibi hizmetlerin kaynağı kapsamı hangi dinamiklerden etkilendiği istatistikî bilgilerle somutlaştırılmış ve rejim hareketin hangi yöne doğru olduğu analiz edilmiştir.

2.Refah Devleti ve Sosyal Politika

Refah devleti kavramı hakkında birçok tanımı bulunan bir kavram olup tanımlardan çıkartabilecek ortak noktaları bulunan bir kavramdır. Özellikle vatandaşlık ilişkisi, demokrasi, hukuk üstünlüğü gibi ve ekonomik iyilik hali gibi geniş yelpazeye sahip bir kavramdır. Sosyal devlet, sosyal refah devleti ve refah devleti kavramları zaman zaman birbirlerine kullanılmış olsa da "refah devleti" kavramı diğer kavramlardan farklılaşmaktadır. Refah devleti kavramını Andersen, "The Three World of Welfare Capitalism" adlı eserinde refah devleti ile ilgili tanımların ortak noktalarına dayanarak "...vatandaşları için asgari düzeyde refahtan pay almasını bir sorumluluk olarak güvence altına alan devlet" şeklinde tanımlamıştır. (Andersen, 1990 :18-19). Başka bir tanımda Wilensky, refah devletini; "...refah devletinin temeli, tüm vatandaşlarına devlet destekli asgari gelir standardı, beslenme, sağlık, barınma ve eğitim hizmetlerinin sadaka (charity) olarak değil siyasi hak olarak tanımlayan

devlet” olarak tanımlamıştır. (Wilensky,1975:1) Refah devletinin görevlerini ve özelliklerini nedensellik ilişkisiyle açıklayan Özdemir’e göre refah devleti “...müdahaleci, düzenleyici ve geliri yeniden dağıtıcı bir devlettir.” (Özdemir, 2007:37). Tanımlardan çıkarılacak ortak noktalara değinmek gerekirse, vatandaşlık ilişkisi, dualist yapıyı engellemesi (herkese eşit hizmet sağlanması), devletin ekonomik ve sosyal alana müdahale etmesi gibi unsurlar refah devleti kavramının temel noktalarıdır ve ileri düzeyde standart sağlama hedefiyle açıkça “sosyal devlet” kavramından farklılaşmaktadır. Her refah devleti, sosyal devletin fonksiyonları yerine getirirken, her sosyal devletin refah devleti olmadığı anlaşılmaktadır. Çelik, sosyal politika ile “sosyal devlet” ve “refah devleti” kavramlarının denk anlamda kullanıldığını, özellikle II. Dünya savaşından sonra sosyal politika kavramının “refah devleti” ya da “sosyal devlet” olarak genişlediğini ifade etmiştir. (Çelik, 2014:20)

Sosyal politikayla ilişkisi bulunan refah devletini tutan Andersen tipolojisi mesned oluşturan sınıflandırmayı ortaya atan R. Titmuss, sosyal politikayı, “[çalışan sınıflar, emekliler, kadın ve çocuklar gibi zayıf gruplar için fayda veya refah amaçlı bir yaklaşımla, daha fazla refahın ve daha fazla faydanın sağlanmasında bir araç]” şeklinde tanımlamıştır. (Ersöz, 2019:48) Tanımdan refah devletinin amaçları bakımından sosyal politikanın bir araç olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal politika, “uzlaşma arabulma” yolu ve taraflar arasında çatışmayı önleyen bir unsur olarak refah devletinin amaçlarını gerçekleştirmesi bakımından önemli araçlardan biridir. Franz-Xaver Kaufmann, piyasa ve devletin (hükümetin) arasında “uzlaşma-arabulma” olarak nitelendirdiği sosyal politika kavramının 1850’lerde Almanya’da “sozialpolitik” olarak anıldığını ve terimin İngilizceye “sosyal politika (social policy)”, “sosyal politikalar (social politics)” kavramlarına tekabül ettiğini ifade etmiştir. Kaufmann, sosyal politika kavramının tarihsel süreçten etkilendiği dinamiklere de vurguda bulunmuştur; “devlet (state)” ve “toplum (society)” arasındaki meydana gelen gerilime dayandığını, toplumsal entegrasyon sorunlarını çözmeyi amaçladığını ifade etmektedir. Sosyal politikaya kültürel etkileri bakımından da Hegelyen felsefeye vurgulayan Kaufmann, Marks’ın bir hegelyen olduğunu ifade ederken sosyal sorunlara çözüm olarak komünizmi savunduğunu ve başka bir hegelyen Lorenz von Stein, tarafından sosyal sorunlara çözüm olarak sosyal politikayı ortaya attığını ifade etmiştir. (Kaufmann, 2012:26-27)

Refah devleti ve sosyal politika ilişkisini somutlaştıran Holden, genel olarak yaptığı değerlendirmede sosyal politika ve politik ekonomi kaynaklarının “refah devleti” kavramın ana bileşenlerini içerdiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda refah devleti ve sosyal politika ilişkisini iki yolla açıklamıştır; sosyal politikayı refah devletinin gelişimi ve işlevi olarak değerlendirmiş ve diğer bakımdan sosyal politikanın alanının “...vatandaşlarının refahı ile ilgili olarak devletin rolünün incelenmesidir” şeklinde açıklamıştır. (Holden, 2005:174) Marshall ise “...sosyal politikayı ve refah devleti uygulamalarını önceki yüzyıllarda sivil ve sosyal hakların

oynadığı rol gibi modern sanayileşmenin işleyişinde temel bir unsur olarak görmektedir” (Çelik, 2014:16) sanayileşme süreci sosyal hakların gelişmesi ve refah devletinin olgunlaşması sürecinde rol alan itici bir güç olarak tanımlamıştır. Vatandaşlık kavramına “sosyal hakları” ekleyen Marshall aynı zamanda sosyal politikanın hedefini üç alanda değerlendirmiş; yoksulluğun azaltılması, eşitlik arayışı ve refah maksimizasyonu olarak belirterek sosyal politikanın nihai hedefinin “refah” olduğunu belirtmiştir. (Walker,1982:227) Sosyal politika ve refah devletini ilişkisini daha netleştiren bir tanımda refah devletinin gelişim sürecinin sosyal politika müdahalesinin artması, yoğunlaştırılması ve genişlemesine bağlı olduğunu ifade edilmiştir. (Kaufmann, 2012:181)

2.1.Refah Rejimleri

Refah rejimi, refah devleti kavramından farklı olarak bir gruplandırma işlemidir. Ülkelerin sağlamış oldukları refah hizmetlerinin benzerliklerini, farklılıklarını ortaya koyarak politikaların analiz edilmesine ve yaşanan dönüşüm-değişimin yönünü ortaya koymasına yardımcı olmaktadır. Spicker, refah rejiminin refah hizmetleri arasında bir düzende ve bağ kurmayı sağlayarak, sosyal politikanın anlaşılmasına katkı sağladığını ifade etmektedir. (Spicker, 2014:167) Gruplandırma işlemleri ilk defa Wilensky-Leboux tarafından 1958 yılında gerçekleştirilmiştir. (Abrahamson, 2002:395) Devam eden süreçte birçok sınıflandırma işlemi bulunmaktadır; önemli tasniflerden biri Andersen’in dekomüdüfikasyon kriterini kullanarak ortaya koyduğu üçlü sınıflandırmadır. Bonoli’ye ait Bismarck-Beveridge temel iki üst başlık yanı sıra, Leibfried ve J. Gal tarafından yapılan bazı ve olgunlaşmamış model (hakların herkese eşit sağlanamadığı) model gibi muhtelif tipolojiler bulunmaktadır.

Andersen’in dekomüdüfikasyon kriterini uygulayarak üçlü sınıflandırma katkısının Titmuss tarafından daha önce ortaya koyulmuş olan üçlü sosyal politika sınıflandırmasının gelişmiş hali olduğu da ifade edilmiştir. (Aspalter,2011:736) Andersen dekomüdüfikasyonu “...vatandaşların özgürce ve potansiyel bir iş gelir ya da refah kaybı olmaksızın gerektiğinde çalışma hayatından ayrılabilmeleri” olarak tanımlamıştır. (Andersen, 1990:23) Bireylerin piyasa mekanizmasından bağımsız olarak yani işsiz kaldıklarında da standartlarını sağlayabilme durumudur. Bonoli , farklı bir bakış açısı geliştirerek üst iki başlık ve dört alt başlık olmak üzere ülkeleri Bismarck-Beveridge modelini baz alarak sınıflandırma gerçekleştirmiştir. (Bonoli, 1997:361) Farklı tasniflerden biri de cinsiyet odaklı yaklaşımlardır, cinsiyet odaklı yaklaşımlar genel olarak refah hizmetlerinin sunulma biçimlerinden ziyade kadın-erkek bakımından hakların yaralanma düzeyleriyle alakalıdır. Örnek olarak Orloff, İskandinav ülkelerinde, kadın-erkek eşitliği bakımından diğer ülkelere göre daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. (Orloff,1996:53)

Genel hatlarıyla değinmek gerekirse refah rejimlerinin oluşmasında hizmetlerin sunuş biçimleri kurumsal-kalıntı, evrensel-seçici, dekomüdfikasyon, ailenin rolü, haklardan yararlanma düzeyi gibi unsurlar refah rejimlerinin oluşturulmasında rol oynayan kriterler olarak görülmektedir. Refah rejimleri aynı zamanda yaşanan değışimlerin analizi yakınlaşma-uzaklaşma hareketinin analizi bakımından önemli bir araçtır. Örnek olarak ülkelerin hizmet yapılarında evrenselci kapsama geçişler İskandinav modeline, piyasaya yönelik adımların gerçekleşmesi liberal modele yaklaştırırken, hakların sağlanıp sağlanamaması durumu ülkeleri üst başlık olarak “olgunlaşmamış model” sınıfına sokmaktadır.

2.2.Refah Rejimlerinin Hareketi

Refah rejimlerinin hareketi ise yakınlaşma/uzaklaşma perspektifiyle değerlendirilebilir yaşanan dönüşümün benzemesi refah rejiminin hareketi, yaşanan farklılaşmalar ise rejimlerin birbirinden ayrılması-uzaklaşmasını ifade etmektedir. Yakınlaşma hareketi belirli bir periyotta, belli bir politika alanın karakteristik özellikleri arasında benzerliklerin belli başlar sebepler (ulusüstü kurumlar vb.) nedeniyle artışıdır. (Knill, 2005:768) Yakınlaşma yaklaşımı endüstri ilişkileri alanında karşılaştırma yapmayı sağlayan çeşitli yaklaşımlardan biri olarak belirtilmiş ve yakınlaşma tezinin daha da eski döneme dayandığını, endüstri ilişkileri alanına ek olarak sosyal bilimlerin birçok sahasında araştırmacılar tarafından kullanıldığını ifade edilmiştir. (Delican,2017:8)

Refah rejimlerinin hareketleri iki temel yaklaşım ortaya koyulmuştur, birincisi, refah devletlerinin gelişiminin “yola bağlı (path dependent)” olarak gerçekleştiği ve söz konusu hareketin “hareketsizlik payı” özelliği taşmasıdır; değışimin kademeli olacağı başka bir ifadeyle rejimlerin değışime uğramayacağından ziyade daha kısıtlı değışim olacağını ifade etmektedir. İkincisi hareket kanunu (laws of motion) yaklaşımıdır. Modernleşme süreci ülkeleri birbirine yakınlaşmaya iten güç olarak görülmektedir ve yakınlaşmayı sağlayan diğer önemli dinamik neoliberalleşmedir, birçok yeni politika, siyasi ve ekonomik liberizasyon neoliberalleşmenin getirilerindedir. (Achterberg, Yerkes, 2009:190) Küreselleşme ise neoliberal politikalarla birlikte yakınlaşma hareketini etkileyen önemli bir dinamiktir ve küreselleşme WTO ile ilgili olarak dünya çapında piyasalaşmanın adaptasyonunu sağlayan bir faktör olarak değerlendirilmektedir. (Drezner,2001:53). DB ve IMF Bretton Woods ikizleri olarak dünyada Amerikan hegemonyası yayan kurumlar ve neoliberal politikaların temsilcileri olarak değerlendirilmiştir. (Harvey, 2007:10)

3. Türkiye'nin Refah Rejimi ve Dönüşümü

Türkiye'nin refah rejimi belli başlı özellikler itibariyle farklı tiyolojilere ait özellikleri içinde barındırmaktadır ve bu yönüyle ülkenin bulunduğu rejimin tespiti zor görülmektedir. Genel kabul Türkiye'nin olgunlaşmamış model özellikleri barındıran Güney Akdeniz refah rejimine girdiği yönündedir. Türkiye refah rejimi hakkındaki yapılan "Eklektik Sosyal Güvenlik Rejimi", "Başarılı Enformel Güvenlik Rejimi", "Güney Avrupa ya da Akdeniz Rejimi", "Minimalist Refah Rejimi", "Kalıntı", "Artı Üretken (Productive Plus) Rejim" ve "Eşitlikçi Kooperatist Sistem" gibi literatürde yapılmış muhtelif Türkiye'nin çeşitli rejimlere ait özellikleri barındırdığını başka bir deyişle "eklektik" bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. (Powell, Yörük, 2017:87)

Türkiye'nin refah rejimini başka bir deyişle hizmet sunuş biçimlerini ve yollarını etkileyen dinamikler iç ve dış etkenler olarak değerlendirildiğinde haricen küreselleşme ve neoliberal politikalar ve dahilen sosyal yapı, siyasal ve ekonomik tercihler olarak değerlendirebilir. David Harvey, "Neoliberalizmin Kısa Tarihçesi" adlı eserinde neoliberal politikaların etkilerini devlet yönetiminin işlevine ilişkin, güçlü bireysel özel refah haklar, hukuk üstünlüğü, kurumların serbest piyasa ve serbest ticareti teşvik edilmesi, şeklinde somutlaştırmıştır. (Harvey, 2007:64) Anlaşılacağı üzere küreselleşmenin etkisiyle piyasalaşma hamlelerinin dünya çapında görüleceği anlaşılmaktadır. Türkiye'de ise neoliberal politikalar iki periyotta değerlendirilmektedir dünyada Reagan ve Thatcher tarafından uygulanan neoliberal politikalar, Türkiye'de Özal dönemiyle yerleşmeye başlamıştır ve AKP dönemindeyse olgunlaşmıştır. (Heper, 2013:154) Dorlach, Türkiye üzerinde yaptığı değerlendirmede 2002 yılında yapılan seçimlerden itibaren kesintisiz aynı iktidar tarafından yönetilen süreci neoliberalleşmenin ve özelleştirmelerin görüldüğü, süreç olarak değerlendirmektedir. (Dorlach, 2007:59)

Türk refah rejiminin belli başlı özelliklerine değinmek gerekirse, sosyal sigortalar sistemi prim ödeyenlerin yararlandığı (ödeyemeyenlerin sistem dışı kaldığı) sistem olan Bismarkçı yapıya sahiptir ve bu yönüyle Andersen tipolojisinde de yer alan Muahafazakar -Kooperatist model özelliği taşımaktadır. (Ulutaş, 2017:30) Önemli bir piyasalaşma adımı BES (Bireysel Emeklilik Sistemi) sosyal güvenlik politikalarında görülen bir uygulama olmuştur. Türk sosyal güvenlik sisteminde BES ilk defa 2001 yılında 4632 sayılı yasa ile girişi sağlanmıştır. 404 Devam eden süreçte 2012 yılında 6327 sayılı kanun ile söz konusu sistemle ilgili muhtelif değişiklikler sağlanmış; teşvik mekanizmaları, devlet katkısı gibi kolaylıklar getirilmiş ve 2017 yılından itibaren ayrılma hakkı bulunmak kaydıyla 45 yaşını doldurmamış ücretli çalışanlar için "zorunlu" kılınmıştır. (Rakıcı, Ela, 2016:91) Farklı kurumlar aracılığıyla sağlanan sigorta yardımlarının eşitsiz yapıya sebep olması farklılıkların oluştuğu "olgunlaşmamış model" izlenimi vermektedir. (Buğra, Keyder, 2003:17)

Eğitim hizmetlerin sunulmasında ise piyasalaşma Osmanlı dönemine kadar dayanmaktadır gayrimüslüm azınlıklara ait okullar 16.yy. sonlarında dahi görölmektedir. Cumhuriyet kuruluktan sonra eğitim hizmetlerinde piyasalaşma AP ve DP dönemlerinde görölmektedir ve trend artış eğilimi yönündedir. (Okçabol, 2013:11-18) Eğitimde piyasalaşma adımları 2000’li yıllardan önceye dayanmakla birlikte yıllara 2002 yılında hükümetin iktidara gelmesinin ardından özel okul oranının %2,5 oranından %10’lar seviyesine çıkarmak için özel kesime destek verdiğini ifade etmektedir. (Okçabol, 2013:115) Ayrıca eğitim hizmetleri anayasada güvence altına alınmış haklardandır. Anyanın, “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” bölümünde “Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi” düzenlenmiştir. 42.Madde “*Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz*” ve devam eden metinde “...kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur...” şeklinde güvence altına alınmış eğitim hizmetlerine “evrensel hak” niteliği kazandırılmıştır. (TC. Anayasa Madde 42)

Sağlık sistemi bakımından yeşil kart uygulaması kaldırıldıktan sonra önemli bir adım olan GSS (genel sağlık sigortası) ile kapsam bakımından “evrenselci” yapıya geçilmiş olup gelir testi uygulamasına bağlı olarak prim ödeme sistemi devam etmektedir. Sağlık sisteminde önemli bir adım SDP (Sağlıkta Dönüşüm Programı) ‘dir. SDP ‘ile DB ‘nin de katkısı ile gerçekleşmiş ve “hizmette rekabet” ilkesi ile piyasalaşma desteklenmiştir. (Yılmaz,2017:86) Liberal rejimde bulunan İngiltere hem de Güney Akdeniz rejiminde bulunan bazı ölkelerde uygulanan sağlık hizmetleri benzerlik göstermektedir fakat prim ödeme sistemi devam ettiği için Türkiye bu yönüyle farklılaşmaktadır. (Ferrera,1996:23)

Emek piyasası politikaları bakımından Türkiye’de uzunca bir süre İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) faaliyet göstermiştir. Dış dinamiklerden biri olan AB, uyum sürecinin etkisiyle ÖİB (Özel İstihdam Büroları) emek piyasalarına girişi desteklenmiştir. AB uyum sürecinden önce de ÖİB’nin Türkiye’de doğuşu 1987 yılına dayanmaktadır, 1987 yılında danışmanlık ve oryantasyon işlevi bulunan ÖİB’ler devam eden süreçte 2003 yılında çıkan yasa ile aynı zamanda işçi- işveren taraflarına aracılık faaliyetlerini de yapmışlardır. ÖİB’ler iş-kurdan lisans da almak kaydıyla bir taraftan devlet tarafından da denetim altında tutulurken emek piyasasında İİBK ile birlikte beraber piyasa adına faaliyet gösteren kurumlar haline gelmiştir. (Işıklı, 2016: 59-60)

Konut politikaları bakımından ise önemli bir kurum TOKİ (Toplu Konut idaresi) önemli faaliyet göstermektedir. Ayrıca hükümet AEP(de koyularak TOKİ aracılığıyla projeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca önemli bir adım kamuoyunda “Mortgage Yasası” olarak bilinen ve Mart 2007’de yürürlüğe giren, 5582 sayılı “Konut

Finansmanı Sisteminde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”dur. Bu yasa ile birlikte vade uzunluğu gibi uygulamalarla daha uygun koşullar altında konut kredisi sağlanmasının amaçlandığı vurgulanmıştır. 2007 sonrasında azalan bir artış trendi izlese de konut kredileri sürekli olarak bankalar tarafından sağlanmaktadır. (Yılmaz, Yılmaz, 2019,1293) Kapsamı bakımından yapılacak değerlendirmede konut hizmetleri, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi herkese ulaştırılan, tüm vatandaşların yararlandığı bir hizmet türü değildir. Belli başlı kriterler uygulanmak kaydıyla başvuru esasına dayanan konut hizmetleri alt gelir grubu, orta gelir grubu ya da ASBP tarafından aranan şartları sağlayanların yararlandığı bir hizmet türüdür, hizmet kapsamı bakımından “seçici” bir özellik göstermektedir. (Onbirinci Kalkınma Planı:36)

TÜRKİYE’NİN REFAH HİZMETLERİNİN YAPISI

Hizmet Türü	Sağlanan Kaynak	Hizmetin Kapsamı	Kurumsal/Kalıntı
Sağlık Hizmetleri	Piyasa/ Devlet	Evrensel	Kurumsal
Eğitim Hizmetleri	Piyasa/ Devlet	Evrensel	Kurumsal
Sosyal Güvenlik Hizmetleri	Piyasa/ Devlet	Seçici	Kalıntı
Emek Piyasası Politikaları	Piyasa/ Devlet	Seçici	Kalıntı
Konut Politikaları	Piyasa/ Devlet	Seçici	Kalıntı

Türkiye’nin refah hizmetleriyle ilgili belli başlı özelliklere değinildiğinde önemli bir refah devleti hizmeti olan sosyal güvenlik politikalarının Bismarkçı yapıya başka bir deyişle prim ödemeye dayalı sisteme dayanması ve ailenin rolü, Kıta Avrupası (Almanya, Fransa vb) özellikleri göstermektedir. Sağlık sistemleri öncesinde prim ödemeye dayalı iken evrensel yapıya geçiş süreciyle birlikte ve piyasa-devletin ortak sunduğu hizmet olarak “liberal” özelliği sergilemektedir. Hakların sağlanıp sağlanamaması durumu, olgunlaşmamış model özelliği bakımından ise İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan ‘ın yer aldığı Güney Akdeniz refah rejiminde yer alan ülkelere yakınlık göstermektedir fakat refah hizmetlerinde piyasalaşmaya yönelik atılan adımlar ve piyasalaşmanın teşvik edilmesi “liberal rejim” yönüne doğru bir yaklaşma olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Refah devleti amacı itibariyle içinde yaşayan vatandaşlarına ileri düzeyde standart sağlamaktır. Ekonomik ve sosyal yönden iyileşme sağlamak amacıyla sosyal politika refah devletinin önemli parçasıdır. Her vatandaşına eşit (düalist yapıyı engelleyen) ve ileri düzeyde standart sağlama hedefi “refah devleti” kavramını “sosyal devlet” kavramından farklılaşmaktadır. Demokrasi, hukuk üstünlüğü, kültürel yapı, ideolojiler, gibi birçok unsur refah devletini meydana getiren bileşenler olarak

görülmektedir. Dolayısıyla bu unsurların ülkelere göre farklılık göstermesi de olağan bir durum olarak görülmektedir. Hükümetlerin hizmetleri sunarken benimsemiş olduğu, tercih ettiği yollar ülkelere göre farklılaşmaktadır ve dolayısıyla yapısal benzerlikler ve farklılıklar ülkelerin gruplanmasını, refah rejimlerinin oluşmasını sağlamaktadır. Refah rejimleri aynı zamanda küreselleşme, neoliberal politikalar gibi dinamiklerin etkisi sonucu gruplar arasında hareketi, yakınlaşma-uzaklaşma perspektifinden değerlendirilmesini sağlamaktadır. Türkiye ise barındırdığı birçok özellik itibarıyla refah rejimi “eklektik” bir yapı göstermektedir. Fakat bir üst başlık olarak hakların sağlanıp sağlanamama durumu “olgunlaşmamış model” kriteri bakımından Güney Akdeniz rejimi özelliği göstermektedir, İtalya, İspanya, Yunanistan, Portekiz bu grupta yer almaktadır. Güney Akdeniz refah rejimine ait başka bir tasnifte ise Kıbrıs, İsrail, gibi ülkeler de bu grupta değerlendirilmiştir. Fakat bir an için olgunlaşmamış model özelliği ihmal edilerek yapılan bir değerlendirmede Türkiye Bismarççı sigorta yapısı, ailenin rolü, eğitim hizmetleri ve sağlık hizmetleri dışında kalan hizmetlerde kalıntı yaklaşım benimsemesi Kıta Avrupası’na benzer bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Sağlık ve eğitim sisteminin evrenselci yapısı ilk algıda sosyal demokrat rejime yakın özellikler gösterirken, piyasalaşma yönünde atılan adımlar ve piyasanın teşvik edilmesi hem devlet hem piyasa tarafından sağlanması “liberal rejim” özelliği göstermektedir.

Çalışmanın amacı olan Türk refah rejiminin hareketinin analizi ise bir yakınlaşma-uzaklaşma perspektifinden değerlendirme yapılması gerekmektedir. Sağlık hizmetlerinde önceden var olan gelen piyasa mekanizması Sağlıkta Dönüşüm Programı ile teşvik edilmiş ve piyasalaşma devam etmiştir ve Genel Sağlık Sigortası ile sağlık hizmetlerinin kapsamı da evrenselci yapıya geçiş sağlanmıştır. Eğitim hizmetlerinde ise AKP dönemi öncesinde var olan piyasalaşma eğilimi hükümetin sağlamış olduğu hizmetler artarak devam etmiş ve piyasalaşma artarak devam etmiştir. Sosyal güvenlik hizmetlerinde prim ödemeye dayalı sistem devam ederken önemli bir piyasalaşma adımı Bireysel Emeklilik Sistemi uygulamaya koyulmuştur. Emek piyasası hizmetlerinde, İş ve İşçi Bulma Kurumu’na ek olarak özel istihdam bürolarının işlevi genişletilmiş danışmanlık hizmeti veren kurumlardan işçi ve işvereni buluşturma kimliği de kazanmıştır ve dolayısıyla bu alanda piyasalaşma yolunda atılan bir adım olmuştur. Konut hizmetlerinde ise TOKİ hükümet tarafından daha etkin kullanılmıştır aynı zamanda 5582 sayılı kanunla birlikte konut politikalarında piyasa mekanizması da desteklenmiş ve dolayısıyla piyasanın rolü konut hizmetlerinde de teşvik edilmiştir. Piyasanın teşvik edilmesi, piyasaya rol verilmesi, piyasalaşma eğiliminin artması gibi özellikler “liberal rejim” özelliği olarak görülürken Türkiye’nin refah rejiminin hareketinin başka bir deyişle yakınlaşmanın liberal rejime doğru gerçekleştiği görülmektedir. Neoliberal politikalar ve küreselleşmenin dünya çapında etkilerin görüldüğünde piyasalaşma dinamiğinden Türkiye’nin de etkilendiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abrahamson, P., “The Welfare Modelling Business”, **Social Policy and Administration**, c.33, S.4, 2002, ss.394-415.

Achterberg, P. & Yerkes, M., “One Welfare State Emerging? Convergence versus Divergence in 16 Western Countries”, **Journal of Comparative Social Welfare**, C.25, S.3, 2009, ss.189-201.

Aspalter, C., “The Development of Ideal-Typical Welfare Regime Theory”, **International Social Work**, c.54, S.6, 2011, ss.735–750.

Buğra, A., Keyder, Ç., **Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi**, UNDP, Ankara, 2003, s.17.

Çelik, A., **Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye**, Kitap Yayınevi, 2014, s.20.

Delican, M., “Uluslararasılaşma ve Küreselleşme Bağlamında Karşılaştırmalı Endüstri İlişkileri: Gelişmeler ve Teorik Yaklaşımlar”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, S.72, 2017, ss.1-33.

Dorlach, T., “The Akp Between Populism And Neoliberalism: Lessons From Pharmaceutical Policy”, **New Perspectives on Turkey**, c.55, 2007, ss.55-83.

Ferrera, M., “The “Southern Model” of Welfare in Social Europe”, **Journal of European Social Policy**, c.6 s1, 1996, ss.17-37.

Harvey, D., **A Brief History of Neoliberalism**, OUP Oxford, 2007, s.64.

Heper, M., “Islam, Conservatism, and Democracy in Turkey: Comparing Turgut Özal and Recep Tayyip Erdoğan”, **Insight Turkey**, C.15, S.2, 2013., ss.141-156.

Işıklı, E., **The Role of Private Employment Agencies in the Making of Employability in Turkey**, Doktora tezi, 2016, ss.59-60.

Kaufmann, F.-X. **Thinking About Social Policy**, German Social Policy 1, Springer-Verlag Berlin Heidelberg

Kaufmann, F.-X., **European Foundations of The Welfare State**, Berghahn Books, New York, Oxford, 2012

Knill, C., “Introduction: Cross-National Policy Convergence: Concepts, Approaches and Explanatory Factors”, **Journal of European Public Policy**, C.12, S.5, 2005, ss.764-774.

Okçabol,R. **AKP İktidarında Eğitimin Piyasalaşması ve Gericileşmesi**, Ütopya Yayınevi, 2013.

On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Konut Politikaları, Özel İhtisas Komisyonu Raporu

Orloff, A. “Gender in the Welfare State”, **Annual Review of Sociology**, C.22, 1996, ss.51-78.

Rakıcı, C., Ela, M., “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemine Yönelik Vergisel Teşvikler”, **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016, C.16, S.3, ss. 89-110.

Spicker, P., **Social Policy: Theory and Practice Third Edition**, Policy Press, 2014, s.167.

Ulutaş, Ünlütürk, Ç. “Türkiye Refah Rejiminin Dönüşüm Sürecinde Sosyal Yardım Sistemi”, **Emek Araştırma Dergisi**, C.8, S.12, 2017, ss.27-48.

Walker, A., “Social Policy, Social Administration and the Social Construction of Welfare”, **Sociology**, c.15, s.2 ,1982, ss.225-250.

Yılmaz, K., Özmen Yılmaz, D., “AKP ve İnşaata Dayalı İstihdam”: İnşaat Sektörünün İstihdam ve Büyüme Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analizi,1923-2015”, **Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, S.61, 2019, ss.1287-1320.

Yılmaz, Volkan, **The Politics of Healthcare Reform in Turkey**, Palgrave Macmillan, 2017.

SAĞLIK KURUMLARINDA FİNANSAL ANALİZ: KAYSERİ İLİNDE BİR KAMU HASTANESİ ÖRNEĞİ

Memiş KARACA ¹
Derviş BOZTOSUN ²

Özet

Bu çalışma ile Kayseri ilinde bulunan bir kamu hastanesinin finansal açıdan performansını değerlendirmek; elde edilen bulgular çerçevesinde literatüre katkı sağlamak ve karar verici pozisyonunda bulunan sağlık yöneticilerine çeşitli önerilerde bulunmak amaçlanmıştır. Çalışmada ilgili, kamu hastanesi döner sermaye bütçesinin 2015, 2016, 2017, 2018 ve 2019 yıllarına ait bilanço ve gelir tabloları temin edilmiştir. Elde edilen bilanço ve gelir tabloları “karşılaştırmalı tablolar”, “yüzde yöntemi”, “eğilim yüzdeleri yöntemi” ve “oran analizi” yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılan bilanço ve gelir tablolarını özet haline getirebilmek amacı ile de Microsoft Excel programı kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, hastanenin borç yükünün fazla olduğu, borçlarını ödeme hususunda sorunlar yaşadığı, stok devir hızının düşük, alacak devir hızının ise yüksek olduğu ve mevcut gelirleriyle giderlerini karşılayamadığına yönelik bulgular elde edilmiştir. İlgili kamu hastanesinin kaynaklarını daha verimli kullanması, sağlık yöneticilerinin finansal analiz ve sağlık yönetimi alanlarında yeni eğitimler almasını, maliyet analizi yapılmadan satın alma işlemlerinin yapılmamasının gerekliliğine yönelik öneride bulunulmuştur. Ayrıca ilgili hastanenin bir kamu kurumu olması aynı zamanda kar amacı güdülmemesi nedeniyle belirtilen hususların önemsenmediği varsayılarak gerekli hassasiyetin gösterilmesi için çeşitli tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelime: Finansal Performans, Finansal Analiz, Kamu Hastanesi

FINANCIAL ANALYSIS IN HEALTH INSTITUTIONS: AN EXAMPLE OF A PUBLIC HOSPITAL IN KAYSERİ PROVINCE

Abstract

The aim of this study is to evaluate the financial performance of a public hospital in Kayseri province; to contribute to the literature within the framework of the results obtained and to make various recommendations to the health managers in the decision-making position. In the study, the balance sheet and income statements of the

¹ Sağlık Memuru, Doktora Öğrencisi, Kayseri Devlet Hastanesi, Kayseri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sağlık Yönetimi, memis.karaca.38@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-8441-5929

² Prof. Dr. Kayseri Üniversitesi UBF Muhasebe ve Finans Yönetimi, dboztosun@kayseri.edu.tr
ORCID NO: 0000-0002-2656-2701

relevant public hospital revolving fund budget for the years 2015, 2016, 2017, 2018 and 2019 were provided. The balance sheet and income statements were evaluated using " comparative tables ", " percentage method ", " trend percentages method " and " rate analysis " methods. The Microsoft Excel program was also used to summarize the balance sheet and income statements used in the study. As a result of the study, it was found that the hospital had an excessive debt load, had problems paying its debts, the stock turnover rate was low, the debt turnover rate was high, and could not meet its current income and expenses. It was proposed that the relevant public hospital use its resources more efficiently, that health managers receive new training in the fields of financial analysis and health management, and that purchases should not be made without cost analysis. In addition, various recommendations have been made to demonstrate the necessary sensitivity, assuming that the mentioned issues are not considered due to the fact that the hospital concerned is a public institution, as well as not for profit.

Keywords: *Financial performance, Financial Analysis, Public hospital*

GİRİŞ

Kâr amacı bulunmayan kurumlar arasında yerini alan kamu hastanelerinde yapılan performans değerlendirmeleri, Sağlık Bakanlığı tarafından finansal anlamdaki verilere göre açık ve anlaşılabilir bir şekilde yapılmamaktadır. Kamu hastaneleri kâr amacı bulunmayan, hizmet ifa eden kurumlar arasında sınıflandırılrsa da aynı zamanda kurumun faaliyetlerini devam ettirilebilmesinin gerekliliği nedeniyle kıt olan kaynaklardan yararlanmakta ve bu kaynakların etkin şekilde harcaması büyük önem taşımaktadır. Hastanelerde kaynakların hangi ölçüde etkin kullanıldığının veya sağlık hizmetinin ifasında finansal anlamdaki eksikliklerin ortaya konulabilmesi için finansal performans ölçümlerinin yapılması gerekmektedir (Çam, 2008:2).

Türkiye'de sağlık hizmetini ifa eden kurumlar arasında en fazla orana sahip olan devlet hastanelerinin finansal performanslarının durumu ve saptanan duruma göre yapılması gereken iyileştirmeler, kaynakların etkin ve verimli kullanımı açısından ana unsur teşkil etmektedir. Hastane yönetim faaliyetleri hakkında mevcut verilerin temin edilmesi oldukça önem arz etmektedir. Hastane için alınacak olası bir kararın kaynakların uygun kullanımı, alınacak kararda ki bilgilerin kalitesi, ölçülülüğü ve son verilerin baz alınmasına bağlıdır (Erkol ve Ağırbaş, 2011: 88).

Sağlık işletmelerinin yöneticileri bir taraftan sağlık hizmetlerine olan talebi karşılayabilmek ve aynı zamanda kaliteli sağlık hizmetini hastalara sunmak için sağlık işletmelerinin yüksek teknolojiyi elde etmek, etkin ve verimli insan kaynağını çalıştırmak için verilen uğraşlar, sağlık finansman giderlerini arttırmaktadır. Sağlık

hizmeti ifa eden sağlık işletmelerinin giderlerinin karşılanacağı maddi unsurun hangi kaynaklardan ne şekilde ve ne türde karşılanması gerektiği önemli bir konudur (Tıraş, 2013: 125).

Ülkemiz nezdinde faaliyet gösteren kamu hastanelerinde finansal konulara ve faaliyetlerine yeterince ilgi gösterilmediği, özellikle kamuda ki hastanelerde finansal idare, kuruluşlar ve denetleme açısından bir krizin yaşandığı konu hakkında yapılan bilimsel çalışmalar ile gün yüzüne çıkarılmıştır (Özgülbaş, 2005: 383). Belirtilen bilimsel çalışmalar, çalışmanın tartışma konusunda irdelenecektir.

Günümüz rekabet koşulları ve artışı sonucu sağlık hizmetlerinin daha etkin ve verimli verilebilmesi için hastaneler maliyetleme, fiyatlandırma, işgücü gibi sağlık hizmetinin etkinliğini ve verimini etkileyebilecek unsurlara daha da önem vermeye başlamıştır. Bu öneme binaen, kamu hastanelerinde sağlık finansmanının verimli kullanımı, sağlık hizmetlerinde ihtiyaç duyulan yüksek teknolojinin en uygun maliyetle tedarik edilmesi gibi konularda finansal analizlere başvurulmalı ve kararlar bu analiz sonuçlarına göre alınmalıdır.

Finansal tablolar analizi ile bir kurum veya kuruluşun finansal açıdan hangi seviyede olduğunu, elde bulunan kaynakların verimliliğini, faaliyet unsurlarını ve finansal yönden hangi aşamaya doğru yol aldığını değerlendirmek ve kurum ve kuruluşlar ile ilgili geleceğe yönelik karar alma süreçlerinde değerlendirmek için finansal tablolarda yer alan unsurlar arasındaki ilişkilerin ve bu unsurların zaman içerisinde oluşturmuş oldukları farklılığın irdelenmesi olarak yarar sağlamaktadır (Akgüç, 2013a:1).

Poyraz (2008: 69)"a göre "Finansal tablolar analizinin faydaları aşağıda yer almaktadır:

- ✓ İşletmenin geçmiş dönemlerine ve şimdiki durumuna ilişkin bilgiler vermesi
- ✓ Finansal planların hazırlanması
- ✓ Finansal politikaların değerlendirilmesi
- ✓ İşletmenin kaynaklarının temini ve varlıklara dağılımının incelenmesi
- ✓ İşletmenin geleceği hakkında tahminlerde bulunulması
- ✓ İşletmenin ortakları, yöneticileri ile işletme dışındaki kişi ve kurumlara bilgi sağlaması" olarak ortaya koyulmuştur.

Finansal tablolar Ağırbaş, (2014:73) tarafından çalışmamızda kullanılan yöntemler ile analiz edilmektedir. Çalışma yapılırken verileri özet haline getirebilmek amacı ile Ms. Excel programı kullanılarak ilgili veriler tablo halinde sunulmuştur.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde ilgili kamu hastanesinin bilanço ve gelir tablosuna göre karşılaştırmalı tablolar analizine (yatay analiz) göre analiz edilip yorumlanması, ikinci bölümünde yüzde yöntemiyle analiz ve

yorumlanması (dikey analiz), üçüncü bölümünde eğilim yüzdeleri yöntemiyle (trend analizi) dördüncü bölümde oran analizleri ile analiz ve yorum, beşinci bölümde ise tartışma, sonuç ve öneriler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Performansın teknik ve finansal boyutu her bölümde kendine içinde irdelenmiştir.

Çalışma Varsayımları

Çalışma analizinde kullanılan finansal tablo verilerinin doğru olarak düzenlendiği ve ilgili kamu hastanesinin somut durumunu yansıttığı kabul edilmektedir. Analizlerin yorumlanması sırasında kullanılan standart oranlar, genel kabul görmüş oranlar olması sebebiyle çalışmanın finansal analizi çerçevesinde bir kıstas olarak kabul edilmiştir.

Çalışmanın Kısıtları

Bu çalışmada finansal tabloları incelenen işletmenin sağlık hizmeti sunan bir hizmet kuruluşu olması nedeniyle, yapılan analizlerin ve elde edilen bulguların tüm sağlık hizmeti sunan işletmelere tümevarım yöntemiyle uygulanması mümkün olmamaktadır. Fakat araştırma çalışma alanı açısından uygulanabilir niteliktedir.

1. BÖLÜM: İLGİLİ KAMU HASTANESİ BİLANÇOSUNUN KARŞILAŞTIRMALI TABLO ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde ilgili kamu hastanesine ait özet bilanço ve gelir tablosu ile karşılaştırmalı tablo analizi esas alınarak Tablo 1 ve Tablo 2 oluşturulmuştur. Veriler incelenerek çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.

Tablo 1:İlgili Kamu Hastanesine Ait Bilançonun Karşılaştırmalı Tablo Analizi

AKTİF (VARLIKLAR)	2016-2015 Dönem Farkı	Fark Yüzdesi	2017-2016 Dönem Farkı	Fark Yüzdesi	2018-2017 Dönem Farkı	Fark Yüzdesi	2019-2018 Dönem Farkı	Fark Yüzdesi
1 DÖNEN VARLIKLAR	₺637.459,98	101,04%	₺290.241,44	22,88%	₺538.717,43	34,56%	₺441.464,86	21,05%
10 HAZİR DEĞERLER	₺369.583,28	211,11%	₺35.605,24	6,54%	-₺5.072,20	-0,87%	-₺308.443,29	-53,63%
12 TİCARİ ALACAKLAR	₺49.958,36	54,78%	₺145.640,62	103,18%	-₺225.248,49	-78,54%	₺185.788,19	301,87%
15 STOKLAR	₺155.976,36	83,10%	₺69.752,02	20,30%	₺700.423,30	169,42%	₺514.951,56	46,23%
18 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER VE GELİR TAHAKKUKLARI	₺61.941,98	35,00%	₺39.204,56	16,41%	₺68.653,82	24,69%	₺49.168,40	14,18%
2 DURAN VARLIKLAR	-₺109.270,67	-9,09%	-₺430.589,24	-39,39%	-₺101.014,94	-15,25%	-₺32.167,23	-5,73%
25 MADDİ DURAN VARLIKLAR	-₺114.944,87	-9,56%	-₺424.915,04	-39,07%	-₺101.014,94	-15,25%	-₺32.167,23	-5,73%
29 DİĞER DURAN VARLIKLAR	₺5.674,20	0,00%	-₺5.674,20	-100,00%	₺0,00	0,00%	₺0,00	0,00%
AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	₺528.189,31	28,81%	-₺140.347,80	-5,94%	₺437.702,49	19,71%	₺409.297,63	15,39%
PASİF (KAYNAKLAR)								
3 KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	₺1.280.700,59	76,53%	₺1.642.867,29	55,61%	₺190.789,98	4,15%	₺510.050,01	10,65%
32 TİCARİ BORÇLAR	₺750.044,88	199,14%	₺1.074.673,63	95,38%	-₺371.681,82	-16,88%	₺1.445.070,75	78,98%
33 DİĞER BORÇLAR	-₺52.295,70	-100,00%	₺26.160,00	0,00%	-₺26.160,00	-100,00%	₺930,93	0,00%
34 ALINAN AVANSLAR	₺613.891,66	80,08%	-₺328.297,64	-23,78%	₺0,00	0,00%	-₺1.052.188,05	-100,00%
36 ÖDENECEK DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER	-₺30.940,25	-6,47%	₺870.331,30	194,71%	₺449.745,95	34,14%	₺90.397,59	5,12%
38 GELECEK AYLARA AİT GELİRLER VE GİDER TAHAKKUKLARI	₺0,00	0,00%	₺0,00	0,00%	₺138.885,85	0,00%	₺25.838,79	18,60%
4 UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	₺0,00	0,00%	₺1.750.000,00	0,00%	₺427.711,88	24,44%	₺470.468,55	21,60%
47 BORÇ VE GİDER KARŞILIKLARI	-₺159.923,21	-100,00%	₺1.750.000,00	0,00%	₺427.711,88	24,44%	₺470.468,55	21,60%
5 ÖZ KAYNAKLAR	-₺1.093.588,07	-218,28%	-₺3.533.215,09	596,23%	-₺180.799,37	4,38%	-₺571.220,93	13,26%
50 ÖDENMİŞ SERMAYE	₺501.000,00	0,00%	₺0,00	0,00%	₺0,00	0,00%	₺0,00	0,00%
58 GEÇMİŞ YILLAR ZARARLARI	₺514.331,99	-60,13%	-₺3.306.878,13	969,54%	-₺978.848,24	26,83%	-₺180.799,37	3,91%
59 DÖNEM NET KARI/ZARARI	-₺1.266.843,27	-246,31%	-₺226.336,96	30,08%	₺798.048,87	-81,53%	-₺390.421,56	215,94%
PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	₺528.189,31	28,81%	-₺140.347,80	-5,94%	₺437.702,49	19,71%	₺409.297,63	15,39%

Herhangi bir bilançoda karşılaştırmalı tablo analizi çerçevesinde yorum yapabilmek için en az cari dönem ve bir önceki döneme ait verilerin olması gereklidir. Elde edilen verilerin son 5 yılı kapsamı, yapılan yorum ve analizlerin güvenilirliğini arttırmaktadır. Bu bölümde karşılaştırmalı tablolar analizi (yatay analiz) ile değerlendirmesi yapılacak olup, hareketli baz yıl yöntemi daha dinamik olacağı düşünüldüğünden tercih edilmiştir. Bu analizde hedef finansal tablolarda bulunan her bir kalemin seneler itibarıyla farklılıklarını incelemek ve kamu hastanesinin finansal açıdan hangi noktada olduğunu ve faaliyetlerinin sonuçları açısından göstermiş olduğu değişimleri ortaya koyabilmektir. Hastanenin finansal açıdan değişime yönelik eğilimi hakkında tatmin edici veriler bu analiz sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca tablo 1’de belirtilen sayısal veriler arasındaki yüzselsel gelişmeler, neden-sonuç ilişkisi kurmada yardımcı olmaktadır.

Hastanenin cari dönemi ile değerlendirmesi yapılan dönem arasındaki farklılıkların saptanıp parasal açıdan ve yüzde olarak hesaplanması gerekmektedir. Eğer bir hastane sağlık hizmetini yürütüyorsa parasal anlamda değişikliklerin yaşanacağı aşikârdır. Tablo 1’de belirtilmiş olan her cari dönem ile önceki dönem arasında parasal farklar ve yüzde olarak değişimler tespit edilmiştir. Aktif bölüm içerisindeki bir kaleminde bir artış söz konusu ise kendi bölümü içerisindeki bir kaleminde azalış olması gerekmekte ya da bu olgunun muadili olan aktif tarafı finanse eden pasif tarafta ilgili kaleminde artış olması gerekmektedir.

Bu bilançoda aktif bölümünden dönen varlıklar 2015-2016 yılları değeri ve değişimin yüzde oranı, 2017-2016 yılları değeri ve değişimin yüzde oranı, 2018-2017 yılları değeri ve değişimin yüzde oranı, 2019-2018 yılları değeri ve değişimin yüzde oranı artış göstermiş duran varlıklar bölümü de tüm yıllara sari azalış göstermiş bu durum sonuç olarak birbirlerini finanse ettiklerini göstermiştir. Ancak pasif bölümünde kısa vadeli yabancı kaynaklar 2016-2015 yılları değeri ve değişimin yüzde oranı, 2017-2016 yılları değeri ve değişimin yüzde oranı, 2018-2017 yılları değeri ve değişimin yüzde oranı, 2019-2018 yılları değeri ve değişimin yüzde oranına göre artış göstermiştir.

Diğer taraftan 2016-2015 yılları herhangi bir uzun vadeli yabancı kaynağı bulunmayan yıllar olarak tespit edilmiş, diğer yıllarda ise kısa vadeli yabancı kaynaklar gibi artış göstermiştir. Bu kalemlerin kısa vadeli yabancı kaynağını uzun vadeli yabancı kaynakları ile finanse edilmediğini, gerekli finansal kaynağını özsermayeye borç yükleyerek karşıladığı tespit edilmiştir.

Bilançonun asıl kalemlerini teşkil eden dönen varlıklar, duran varlık, kısa vadeli yabancı kaynaklar, uzun vadeli yabancı kaynaklar ve özsermayenin tablo 1’de görüldüğü üzere aktif bölüm içerisinde yorum yapıldığında, dönen varlıkların yıllara

sâri artışının nedeni kısa vadede duran varlıklardır, ancak tam anlamıyla parasal tutarların yeterli olmaması nedeni ana nedeni değildir. Bu durumda kısa vadeli yabancı kaynaklar ile finanse edildiği düşünülmektedir. Ancak bu bakış açısı ile kısa vadeli yabancı kaynakların artışının dönen varlıklar ile duran varlıklar arasındaki ilişki daha fazla olması nedeniyle asıl ilişkinin özsermayenin borçlanması olarak değerlendirilmektedir. Hastane açısından ilgili kalemlerin finansının doğru yapılmadığı, birbirini takip eden her yıl için borçlanma düzeyinin arttığı ve ağır mali yükler getirdiği anlaşılmaktadır.

İlgili kamu hastanesinin gelir tablosu baz alınarak oluşturulan ve Tablo 2’de belirtilen veriler incelenerek çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Tablo 2: İlgili Kamu Hastanesine Ait Gelir Tablosunun Karşılaştırmalı Tablo Analizi

Gelir Kalemleri	2016-2015 Dönem Farkı	Fark Yüzdesi	2017-2016 Dönem Farkı	Fark Yüzdesi	2018-2017 Dönem Farkı	Fark Yüzdesi	2019-2018 Dönem Farkı	Fark Yüzdesi
BRÜT SATIŞLAR	₺6.808.712,39	36,32%	-₺19.871.157,34	-77,75%	₺30.979.052,98	544,86%	₺3.805.896,73	10,38%
SATIŞ İNDİRİMLERİ (-)	-₺8.663,74	51,44%	₺24.520,11	-96,14%	-₺54.361,33	5515,84%	-₺10.049,47	18,16%
NET SATIŞLAR	₺6.800.048,65	36,30%	-₺19.846.637,23	-77,73%	₺30.924.691,65	544,00%	₺3.795.847,26	10,37%
SATIŞLARIN MALİYETİ (-)	-₺6.556.861,28	55,20%	₺12.474.009,49	-67,66%	-₺21.960.799,28	368,41%	-₺8.248.153,69	29,54%
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZARARI	₺243.187,37	3,55%	-₺7.372.627,74	-103,89%	₺8.963.892,37	-3244,33%	-₺4.452.306,43	-51,25%
FAALİYET GİDERLERİ (-)	-₺1.575.600,85	24,86%	₺7.206.695,30	-91,08%	-₺3.568.550,83	505,58%	-₺704.077,41	16,47%
FAALİYET KARI VEYA ZARARI	-₺1.332.413,48	-258,11%	-₺165.932,44	20,33%	₺5.395.341,54	-549,36%	-₺5.156.383,84	-116,84%
DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GELİR VE KARLAR	₺32.718,66	88,26%	-₺66.516,31	-95,31%	₺83.045,31	2537,50%	-₺1.763,76	-2,04%
DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GİDER VE ZARARLAR (-)	₺35.819,12	-91,04%	₺3.524,40	-100,00%	-₺4.676.598,35	0,00%	₺4.676.215,01	-99,99%
OLAĞAN KAR VEYA ZARAR	-₺1.263.875,70	-245,91%	-₺228.924,35	30,53%	₺801.788,50	-81,91%	-₺481.932,59	272,19%
OLAĞANDIŞI GELİR VE KARLAR	₺11.984,92	1402,91%	-₺12.839,21	-100,00%	₺6.360,75	0,00%	₺81.604,65	1282,94%
OLAĞANDIŞI GİDER VE ZARARLAR (-)	-₺14.952,49	3153,60%	₺15.426,60	-100,00%	-₺10.100,38	0,00%	₺9.906,38	-98,08%
DÖNEM NET KARI/ZARARI	-₺1.266.843,27	-246,31%	-₺226.336,96	30,08%	₺798.048,87	-81,53%	-₺390.421,56	215,94%

Tablo 2’deki verilere göre hastanenin brüt satışlarında, 2017-2016 yılı brüt satışlardaki sert düşüş haricinde, genel bir artış olduğu görülmektedir. Satış indirimlerinin artış tutarı ve yüzdesi brüt satışların artışından daha fazla olmadığı için satış indirimlerindeki artış daha az artış göstermiştir. Hastanenin finansman durumu bu açıdan değerlendirdiğinde satış indirimlerindeki artışın net satışlardaki artışlardan daha az olduğu için hastanenin büyüdüğü ve olumlu bir ilerleme kaydettiği ifade edilebilir. Bu çerçevede satışların maliyeti brüt satışların tutarı ve yüzdesi satışların maliyetinden daha az olduğu için artmış olup, bu durum hastane için olumlu şekilde yorumlanabilir.

Gelir tablosuna genel anlamda bakıldığı zaman 2017-2016 yılında kayda değer bir şekilde azalış olduğu, diğer yıllarda ise yıllara sâri artış olduğu ancak 2017-2016 yılında sert bir düşüş gerçekleştirdiği bu anlamda, 2017 yılında olağanüstü bir durum yaşandığı veya hastane açısından kriz dönemi olduğu ifade edilebilir. Bu durum 2017-2016 dönem farkı ve yüzdesine yansımıştır.

Satışların maliyetine bakıldığında genel olarak brüt satışların tutarı ve yüzdesinin satışların maliyetinden daha az arttığı görülmektedir. Ancak 2018-2017 yılında brüt satışların tutarı ve yüzdesi satışların maliyetinden daha fazla artmıştır. Bu durum hastane için 2018-2017 yılı hariç olumlu olarak değerlendirilebilir. Hastaneye ait gelir tablosundaki faaliyet giderlerine bakıldığında, faaliyet giderlerinin 2016-2015'e kadar artış gösterdiği, ancak diğer cari dönemlerde gereğinden fazla dalgalanmalar olduğu görülmektedir. Faaliyet giderleri kaleminin her zaman düşüş göstermesi istenilen bir durum olması nedeniyle net satışların artışı karşısında faaliyet giderleri kaleminin belirli yıllarda artış ve azalış olması olumsuz bir durum olarak yorumlanabilir. Ancak brüt satışların artışı hastaneyi finans anlamda desteklemektedir.

Diğer faaliyetlerden olağan gelir ve karlar kalemi artış eğilimi göstermiş ve değişimin yüzdeliği belirlenmiştir. Bu durumu diğer faaliyetlerden olağan gider ve zararlar ile karşılaştırılarak yorumlamak gerekmektedir. Bu çerçevede bir artış söz konusu olmuştur. Hastane için her zaman gelir ve karların, gider ve zararlardan daha fazla olması istenilen bir durumdur. Diğer faaliyetlerden olağan gelir ve karların, diğer faaliyetlerden olağan gider ve zararlara göre daha fazla olması nedeniyle hastane finansmanı açısından olumlu olarak değerlendirilmiştir. Olağan kar veya zararlar kalemine baktığımızda 2018-2017 yılında kar elde edildiği, ancak diğer dönemlere kıyasla hastanenin zararda olduğu görülmektedir.

Hastaneye ait gelir tablosunun net satışlar kaleminde 2017-2016 dönemi haricinde tutar olarak ve yüzde artışları söz konusudur. Dönem net karına bakıldığında ise 2015-2016 ve 2019-2018 dönemleri haricinde azalış gözükmemektedir. Bu durum hastane finansmanı için olumsuz bir gelişmedir. Bu bağlamda net satışlar artarken karın da artması beklenirken hastanede net satışların artışı ile hastanenin dönem net karında azalış olması olumsuz bir durum olarak değerlendirilmelidir. Genel olarak değerlendirildiğinde hastane gelir tablosundaki verilerin karşılaştırmalı analiz tekniğine göre (hareketli baz yöntemi) kıyaslanması neticesinde hastanenin sürekli sübvansane edilerek hizmet verdiği anlaşılmakta olup mali yönden olumsuz bir yapı oluşması nedeniyle zarar edildiği anlaşılmaktadır.

2. BÖLÜM: İLGİLİ KAMU HASTANESİNİN YÜZDE YÖNTEMİ (DİKEY ANALİZ) İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde kamu hastanesine ait özet bilanço ve gelir tablosu ile yüzde yöntemi(dikey analiz) analizi esas alınarak tablo 1 ve tablo 2 oluşturulmuştur. Veriler incelenerek yorum yapılmıştır.

Dikey yüzdelerle ifade edilmiş bir bilânço varlıkların-kaynakların hangi yönde kullanıldığını gösterir. Aktif varlıklar ile pasif varlıklar toplamı yüzde yüz kabul edilerek kendi içinde kalemlerindeki dağılımı ortaya koyar.

Varlık dağılımı - kaynak dağılımı ve varlık-kaynak ilişkisi incelenmesi gerekmektedir. Öncelikle bilançonun varlıklar grubunun incelenmesi gerekir. Varlık dağılımı üzerinde; işkolu, teknoloji, fiyat hareketleri etkilidir. Ticari faaliyet içerisinde bulunan kurumlarda dönen varlıkların oranı üretim yapan kurumlarda ise duran varlıkların oranı daha yüksek olduğu bilinmektedir. Emek yoğun teknoloji kullanılan kurumlarda dönen varlıkların oranı nispi olarak yüksektir.

Tablo 3: İlgili Kamu Hastanesine Ait Bilançonun Yüzde Yöntemi İle Analizi

AKTİF (VARLIKLAR)	2015	2016	2017	2018	2019
1 DÖNEN VARLIKLAR	17,21%	26,85%	35,08%	39,44%	41,37%
10 HAZIR DEĞERLER	4,77%	11,53%	13,06%	10,82%	4,35%
12 TİCARİ ALACAKLAR	2,49%	2,99%	6,46%	1,16%	4,03%
15 STOKLAR	5,12%	7,28%	9,31%	20,95%	26,54%
18 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER VE GELİR TAHAKKUKLARI	4,83%	5,06%	6,26%	6,52%	6,45%
2 DURAN VARLIKLAR	32,79%	23,15%	14,92%	10,56%	8,63%
25 MADDİ DURAN VARLIKLAR	32,79%	23,03%	14,92%	10,56%	8,63%
29 DİĞER DURAN VARLIKLAR	0,00%	0,12%	0,00%	0,00%	0,00%
AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
PASİF (KAYNAKLAR)	2015	2016	2017	2018	2019
3 KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	45,64%	62,55%	103,48%	90,03%	86,33%
32 TİCARİ BORÇLAR	10,27%	23,85%	49,55%	34,41%	53,37%
33 DİĞER BORÇLAR	1,43%	0,00%	0,59%	0,00%	0,02%
34 ALINAN AVANSLAR	20,91%	29,23%	23,68%	19,79%	0,00%
36 ÖDENECEK DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER	13,03%	9,46%	29,65%	33,23%	30,27%
38 GELECEK AYLARA AİT GELİRLER VE GİDER TAHAKKUKLARI	0,00%	0,00%	0,00%	2,61%	2,68%
4 UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	0,00%	0,00%	39,39%	40,95%	43,15%
47 BORÇ VE GİDER KARŞILIKLARI	4,36%	0,00%	39,39%	40,95%	43,15%
5 ÖZ KAYNAKLAR	13,66%	-12,55%	-92,87%	-80,98%	-79,49%
50 ÖDENMİŞ SERMAYE	0,00%	10,61%	11,28%	9,42%	8,16%
58 GEÇMİŞ YILLAR ZARARLARI	-23,33%	-7,22%	-82,12%	-87,01%	-78,35%
59 DÖNEM NET KARI/ZARARI	14,03%	-15,93%	-22,03%	-3,40%	-9,31%
PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Özellikle emek yoğun teknoloji kullanılan sağlık kurum ve kuruluşlarının bir parçası olan kamu hastanesinin tablo 3'te görüldüğü üzere 2015 yılında dönen varlıklar yüzde 17,21 duran varlıkların ise yüzde 32,79 olması bu işletmenin hizmet işletmesi olduğunu gösterir. Ancak ele alınan diğer cari dönemlerde bu durumdan farklılıklar tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise ele alınan hastanenin sağlık hizmeti içerisinde brans hizmeti vermesi, bu hizmetin diğer sağlık hizmetleri içerisinde emek yoğunluk

düzeyinin yüksek olması ve duran varlıklara gereken yatırımların daha ağırlıklı olarak yapıldığı düşünüldüğünden, dönen varlıklardan yüksek olması gösterilebilir. Ayrıca 2015 yılı dışındaki, ele alınan diğer cari dönemlerde duran varlıkların dönen varlıklardan, daha fazla olması maddi duran varlıklardan diğer bir ifade ile tıbbi cihaz ve demirbaş gibi alımlardan kaynaklı olduğu da söylenebilir.

Dönen varlıkların içinde yer alan hazır değer, menkul kıymet ve alacakların payının yüksek olması hastanenin finansal açıdan likiditesinin yüksek olduğunu gösterir. 2015 yılı için dönen varlıklar bünyesinde yer alan kalemlerin yaklaşık oranlarda seyir ettiği, ancak 2016 ve 2017 yıllarında hazır değerlerin artması likidite oranının yüksek olduğunu, 2018 ve 2019 yıllarında ise stok miktarının arttığı görülmektedir. Stokların likiditesi düşük olduğu için gereğinden fazla olmaması gerekmele birlikte stok maliyetinin de arttığı gözlemlenmektedir.

Duran varlıkların fazla olması her zaman hastaneye yönelik güven hissi yaratır. Maddi duran varlıklar üretim ve faaliyet kapasitesine işaret ettiği için faaliyetlerin devam ettirilmesine yönelik yeterli seviyede olmalıdır. Bu durumda kaynak dağılımı tarafında ise kısa vadeli yabancı kaynak, uzun vadeli yabancı kaynak ve öz kaynakların toplam kaynaklar içindeki paylarının belirlenmesi gerekir. Öz kaynakların payının yabancı kaynaklardan daha fazla olması ve uzun vadeli yabancı kaynakların da kısa vadeli yabancı kaynaklara oranla daha yüksek seviyede olması istenilen bir durumdur.

Mevcut kaynak yapısı, işkolu, teknoloji, varlık yapısı, finansal pazarların gelişmişlik derecesi, kurumun hukuki statüsü, enflasyon, vergi elde etme yöntemi gibi unsurlar finansal performansı etkiler. Uzun vadeli yabancı kaynakların kısa vadeli yabancı kaynaklardan fazla olması beklenirken, örneğimizdeki kamu hastanesinde kısa vadeli yabancı kaynakların uzun vadeli yabancı kaynaklardan çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda ise hastane için risklerin kısa vadeye yayılmış olduğu söylenebilir ve olumsuz bir durum olduğu ifade edilmelidir. Yabancı kaynaklar toplamı 2015 yılında %45,64 Öz kaynakların % 13,66 seviyesinde mali yapısının zayıf, yabancı kaynak ağırlıklı çalışan bir hastane olduğu, önceki cari dönemlerin zararlarının yeni döneme devredildiği ertesini mali yıla ise hastanenin zayıf başladığı görülmektedir. Diğer yıllarda ise bahsi geçen yorumun devamını taşımaktadır.

Dönen varlıklar kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiği bilinmektedir. Ancak net çalışma sermayesinin olabilmesi için bir kısmının da özkaynaklar ile veya uzun vadeli yabancı kaynaklarla finanse edilmesi istenilen bir durumdur. Böyle bir hastane uzun ömürlü ve işini finans anlamında sağlam basarak yapabilir. Duran varlıklar ise özkaynaklar ve uzun vadeli yabancı kaynaklarla finanse edilmelidir. Bu durum, kurumun kısa vadeli borçlarını ödeyebildiğini, satış ve giderleri karşılama açısından başarılı olduğunu ve kârlılığın da yüksek olacağını gösterir. Ancak hastanenin 2015 yılı dönen varlıklar %17,21 kısa vadeli yabancı kaynağı ise %45,64 olduğu için,

hastanenin likiditesi düşük, net çalışma sermayesi düşük ve borç ödeme gücü zayıftır. Ele alınan diğer cari dönemlerde ise bahsi geçen bu durum mevcudiyetini korumuş hatta daha da artış göstermiştir.

2015 yılı itibariyle duran varlıkların oranı %32,79 uzun vadeli yabancı kaynak ve özsermaye toplam oranı ise %13,66 düzeyindedir. Bu durum hastanenin satış ve giderleri karşılama hususunun başarısız olduğunu, toplam yabancı kaynakların geri ödemesinde dahi çeşitli zorluk yaşanabileceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Diğer cari dönemlerde ise bahsi geçen olumsuz durumun mevcudiyetini koruduğunun ifade edilebilir.

Hastanenin sahip olduğu maddi duran varlıklar ile özkaynaklar arasındaki ilişki incelendiğinde ise 2015 yılında maddi duran varlıkların %32,79, öz kaynakların ise %13,66 düzeyinde olduğu ve bu çerçevede hastanenin finansman hususunda yanlış yönetildiği söylenebilir.

Tablo 4: İlgili Kamu Hastanesine Ait Gelir Tablosunun Yüzde Yöntemi İle Analizi

Gelir Kalemleri	2015	2016	2017	2018	2019
BRÜT SATIŞLAR	100,09%	100,10%	100,02%	100,15%	100,16%
SATIŞ İNDİRİMLERİ (-)	-0,09%	-0,10%	-0,02%	-0,15%	-0,16%
NET SATIŞLAR	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
SATIŞLARIN MALİYETİ (-)	-63,41%	-72,21%	-104,86%	-76,27%	-89,52%
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZARARI	36,59%	27,79%	-4,86%	23,73%	10,48%
FAALİYET GİDERLERİ (-)	-33,83%	-30,99%	-12,42%	-11,68%	-12,32%
FAALİYET KARI VEYA ZARARI	2,76%	-3,20%	-17,28%	12,05%	-1,84%
DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GELİR VE KARLAR	0,20%	0,27%	0,06%	0,24%	0,21%
DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GİDER VE ZARARLAR (-)	-0,21%	-0,01%	0,00%	-12,77%	0,00%
OLAĞAN KAR VEYA ZARAR	2,74%	-2,94%	-17,22%	-0,48%	-1,63%
OLAĞANDIŞI GELİR VE KARLAR	0,00%	0,05%	0,00%	0,02%	0,22%
OLAĞANDIŞI GİDER VE ZARARLAR (-)	0,00%	-0,06%	0,00%	-0,03%	0,00%
DÖNEM NET KARI/ZARARI	2,75%	-2,95%	-17,22%	-0,49%	-1,41%

İlgili kamu hastanesinin gelir tablosu yüzde yöntemi (dikey analiz) ile değerlendirilirken her kalemin net satışlara göre nispi açıdan fazlalığının, kalemin özelliği de dikkate alınarak gelir ve kârlılık açısından uygun ve istenilen durumda olup olmadığının araştırılması gerekmektedir. Elde edilen gelir ve kâr kalemleri için uygun bulunan büyüklük kendilerinden sonra gelen gider ve zararları karşılayıp diğer bölümlere ve dönem net kârına katkıda bulunacak büyüklükte olup olmamasıyla ölçülmekte olduğu düşünülmektedir.

Dönem kârının dikey yüzdesinin uygunluğu, işletmenin öncelikli faaliyetlerinden neden olup, olmadığına ve kâr dağıtımını ile kendi kendine finansman sağlayıp

sağlamadığına bağlı olmaktadır. Gider ve zarar kalemlerinin öngörülen seviyede ve uygun büyüklükte bulunup bulunulmaması da kendinden önceki elde edilen gelir veya kârı tüketecek kadar yüksek ve üretim kalitesini azaltacak kadar az olup olmamasına bağlı olmaktadır. Olağandışı gider ve zararların her zaman olmaması istenilen bir durumdur. Kısacası gelir tablosunu net satışlar ile gelir gider zarar karlara bakıldığı söylenebilir.

Tablo 4’te görüldüğü üzere satış indirimlerinin 2017 yılı haricinde artış gösterdiği ifade edilebilir. Bu durum hastane için olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Ancak 2017 yılında önemli bir azalış göstermiş olup, bu durum olumlu olarak değerlendirilmelidir. Her zaman net satışların fazla, maliyetler ve gider ve zararların ise az olması beklenir. Satış maliyetleri 2015, 2016 ve 2017 yıllarında artış göstermiştir. Bu durum ise hastane için olumsuz olarak yorumlanmalıdır. Ancak 2018 yılında bir düşüş gerçekleşmiştir. Faaliyet giderleri oranı ise yıllara sari olarak azalış göstermiş olup, hastane açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilmelidir.

Faaliyet karı ve zararlarında ise 2015 ve 2018 yıllarında kar elde edildiği ancak 2016, 2017 ve 2019 yıllarında ise zarar edildiği tespit edilmiştir. Olağan kar veya zararda ise 2015 yılı için kar, diğer yıllarda ise hastanenin olağan gelir ve zararları kaleminde zarar edildiği görülmektedir. Dönem net karı/zararı kaleminde ise 2015 yılında kar elde edilmiş, diğer yıllarda ise zarar edilmiştir. Bu gelişme ise hastanenin finansman açısından olumsuz bir durum olarak değerlendirilmelidir.

3. BÖLÜM: İLGİLİ KAMU HASTANESİNİ TREND ANALİZİ YÖNETİMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde kamu hastanesine ait özet bilanço ve gelir tablosu ile trend analizi esas alınarak tablo 5 ve tablo 6 oluşturulmuş, Veriler incelenerek çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Tablo 5: İlgili Kamu Hastanesine Ait Bilançonun Trend Analizi Yöntemi İle Analizi

Memiş KARACA/Derviş BOZTOSUN

AKTİF (VARLIKLAR)	2015	2016	2017	2018	2019
1 DÖNEN VARLIKLAR	100,00	201,04%	247,04%	332,43%	402,40%
10 HAZIR DEĞERLER	100,00	311,11%	331,45%	328,55%	152,36%
12 TİCARİ ALACAKLAR	100,00	154,78%	314,48%	67,49%	271,21%
15 STOKLAR	100,00	183,10%	220,27%	593,45%	867,81%
18 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER VE GELİR TAHAKKUKLARI	100,00	135,00%	157,16%	195,95%	223,74%
2 DURAN VARLIKLAR	100,00	90,91%	55,10%	46,70%	44,03%
25 MADDİ DURAN VARLIKLAR	100,00	90,44%	55,10%	46,70%	44,03%
29 DİĞER DURAN VARLIKLAR	100,00	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	100,00	128,81%	121,15%	145,03%	167,35%
PASİF (KAYNAKLAR)					
3 KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	100,00	176,53%	274,70%	286,10%	316,58%
32 TİCARİ BORÇLAR	100,00	299,14%	584,48%	485,79%	869,47%
33 DİĞER BORÇLAR	100,00	0,00%	50,02%	0,00%	1,78%
34 ALINAN AVANSLAR	100,00	180,08%	137,25%	137,25%	0,00%
36 ÖDENECEK DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER	100,00	93,53%	275,63%	369,73%	388,65%
38 GELECEK AYLARA AİT GELİRLER VE GİDER TAHAKKUKLARI	100,00	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
4 UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	100,00	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
47 BORÇ VE GİDER KARŞILIKLARI	100,00	0,00%	1094,28%	1361,72%	1655,91%
5 ÖZ KAYNAKLAR	100,00	-118,28%	-823,51%	-859,60%	-973,62%
50 ÖDENMİŞ SERMAYE	100,00	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
58 GEÇMİŞ YILLAR ZARARLARI	100,00	39,87%	426,46%	540,89%	562,02%
59 DÖNEM NET KARI/ZARARI	100,00	-146,31%	-190,31%	-35,15%	-111,06%
PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	100,00	128,81%	121,15%	145,03%	167,35%

Mali duruma ilişkin varlık trendlerinin oluşturulması gerekmektedir. Tablo 5'te gösterilen bilançoya göre trendler harf sıralamasına göre yapılarak aşağıda gösterilmiştir.

(A) Dönen Varlık-Duran Varlık Trendi: Dönen varlıklar ele alınan her yıl artış göstermiş ancak duran varlıkların ise her yıl azalış gösterdiği görülmektedir. Bu hastanenin duran varlık azalış yüzdesinin, dönen varlıkların artış yüzdesinden daha az olduğu için ilgili hastanenin kısmi olarak büyüdüğü değerlendirilmelidir.

(B) Dönen Varlık-KVYK Trendi: Dönen varlıklar kısa vadeli yabancı kaynaklar ile finanse edilmesi gerekmektedir. Dönen varlık artış eğilimi kısa vadeli yabancı kaynağın artış eğiliminden fazla olduğu müddetçe olumlu şekilde yorumlanır. Çünkü hastanenin günlük faaliyetlerini yürütmek için kullandığı net işletme sermayesi bu sayede artış göstermektedir. Dönen varlık ve kısa vadeli yabancı kaynak artış eğilimindedir. 2017 yılında dönen varlıklar %247,04 kısa vadeli yabancı kaynaklar ise % 274,70 olduğu tespit edilmiştir. Bu durum hastanenin ilgili kaynaklar arasında yeterince finanslama yapılmaması nedeniyle olumsuz olarak değerlendirilmelidir. Ancak 2015, 2016, 2018 ve 2019 yılları için dönen varlıkların artış yüzdesinin kısa

vadeli yabancı kaynaklardan daha fazla olması hastane için olumlu olarak yorumlanması gerekmektedir.

(C) Stoklar-Ticari Borçlar Trendi: Hastanenin sahip olduğu stoklar yüzdesinin, hızlı bir biçimde artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Ticari borçlar yüzdesi de buna paralel olarak artış göstermiştir. 2018 yılında mevcut stokların ticari borçlardan daha fazla olduğu ve bu yıl için nakit olarak satın alma yapıldığı ve borçların zamanında ödendiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak diğer yıllar da ise stokların yüzdesinin ticari borçların yüzdesinden daha az olduğu görülmekte olup, hastane finansman açısından olumsuz bir durum olduğu ve bu yıllar için borç ödeme konusunda zorlanıldığına bir belirtisi olarak ifade edilebilir.

(D) Maddi Duran Varlık-Özkaynak Trendi: Özkaynağın artış eğiliminin maddi duran varlıktan fazla olması olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Bu durum maddi duran varlıkların özkaynaklar tarafından artan bir hızla finanse edildiğini işaret etmektedir. Öz kaynakların artış eğiliminin maddi duran varlıktan düşük seyretmesi ise olumsuz olarak yorumlanması gerekmektedir. Mevcut özkaynakların zaman içerisinde maddi duran varlıkların finansmanı için yetmeyeceği ve azalma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Hastanenin 2016 yılında maddi duran varlıklar %90,91 özkaynakların ise %-118,28 olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ile birlikte maddi duran varlıkların azalış eğiliminde olduğu ve bu azalış eğiliminin, özkaynak azalış eğiliminden daha fazla azalış eğiliminde olduğu değerlendirilmektedir. Bu durum hastanenin doğru bir şekilde finanslama yapılmadığının bir göstergesi olabilir.

(E) Özkaynak-Yabancı Kaynak Trendi: Özkaynakların borçlara göre artış eğiliminde olması ve bunun özellikle kârlar ile de desteklenmesi hastane finansmanı için olumlu gelişme durum olarak yorumlanmalıdır. Bu durumun tersi olması halinde ise hastanenin yabancı kaynaklarla riskli bir şekilde finanse edildiği söylenebilir. Özellikle kısa vadeli yabancı kaynakların artış eğiliminin yükselmesi çok riskli pozisyon alındığını ve hastanenin finansal anlamda riske girebileceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Hastanenin 2016 yılı bilançosu değerlendirildiğinde ise öz kaynağın yabancı kaynaktan daha fazla azaldığı görülmekte olup, mali yapısının oldukça sorunlu olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 6: Kamu Hastanesine Ait Gelir Tablosunun Trend Analizi Yöntemi İle Analizi

Memiş KARACA/Derviş BOZTOSUN

Gelir Kalemleri	2015	2016	2017	2018	2019
BRÜT SATIŞLAR	100,00%	136,32%	30,33%	195,56%	215,86%
SATIŞ İNDİRİMLERİ (-)	100,00%	151,44%	5,85%	328,63%	388,30%
NET SATIŞLAR	100,00%	136,30%	30,35%	195,45%	215,71%
SATIŞLARIN MALİYETİ (-)	100,00%	155,20%	50,18%	235,07%	304,51%
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZARARI	100,00%	103,55%	-4,03%	126,77%	61,80%
FAALİYET GİDERLERİ (-)	100,00%	124,86%	11,14%	67,45%	78,56%
FAALİYET KARI VEYA ZARARI	100,00%	-158,11%	-190,25%	854,90%	-143,96%
DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GELİR VE KARLAR	100,00%	188,26%	8,83%	232,85%	228,09%
DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GİDER VE ZARARLAR (-)	100,00%	8,96%	0,00%	11886,58%	0,97%
OLAĞAN KAR VEYA ZARAR	100,00%	-145,91%	-190,46%	-34,45%	-128,22%
OLAĞANDIŞI GELİR VE KARLAR	100,00%	1502,91%	0,00%	744,57%	10296,90%
OLAĞANDIŞI GİDER VE ZARARLAR (-)	100,00%	3253,60%	0,01%	2130,26%	40,92%
DÖNEM NET KARI/ZARARI	100,00%	-146,31%	-190,31%	-35,15%	-111,06%

Gelir tablosu trend analizine göre değerlendirilirken her kalemin net satışlara göre nispi büyüklüğünün, kalemin özelliğine de bakılarak elde edilen gelir ve kârlılık açısından öngörülen seviyede bulunduğu ve yeterli olup olmadığının araştırılması gerekmektedir. Tablo 6'da gösterilen gelir tablosuna ilişkin varlık trendlerinin oluşturulması gerekmektedir. Trendler tablo 6'da yer alan sıralamaya göre değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

(A) Brüt Satışlar-Net Satışlar Trendi: Her iki kaleminde aynı artış eğiliminde olması ya da net satışların daha fazla artması iade ve ıskontoların az ya da azalmakta olduğunun bir işaretidir. Brüt satışların fazla artması ise iade ve ıskontoların artış eğiliminde olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Her iki kaleminde azalıyor ise hâsılatlarda bir azalma söz konusu olabilir. Yani net satışlar brüt satışlardan büyük ise her zaman hastane finansmanı için olumlu olarak yorumlanması gerekir. Bu durumda hastanenin tüm cari dönemlerinde brüt satışlar ve net satışların aynı artış eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

(B) Satışların Maliyeti-Net Satışlar Trendi: Net satışların daha yüksek artış ya da net satışlar artarken satışların maliyetinin azalması olumlu bir şekilde yorumlanmaktadır. Bu durum maliyetlerin ve fiyatların kontrol altında olduğunu göstermektedir. Tersine bir durumda ise hastanenin kar marjı azalacak veya kontrol altına alınmazsa zarara sürükleyebileceği düşünülmelidir. Hastanenin hizmetlerini maliyetine satış yapma şeklinde yürüttüğü de söylenebilir. Maliyetlerin satış gelirlerinden fazla artması işletme için olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilir. Hastanenin ele alınan tüm cari dönemlerine bakıldığında net satışların, satışların maliyetinden daha az artış eğiliminde olması, hizmet sunumlarında zararına iş yapıldığının ve doğru bir satış stratejisinin olmadığı bir göstergesi olarak ileri sürülebilir.

(C) Faaliyet Gideri-Net Satışlar Trendi: Her işletme faaliyet giderlerinin az olmasını veya en az düzeyde artmasına yönelik çabalar içerisinde olmalıdır. Faaliyet giderlerinin daha yavaş artması ya da daha fazla azalması olumlu şeklinde yorumlanır. Kaldı ki hastane işletmeleri gibi karmaşık bir finansman yapısına sahip ve hasta odaklı hizmet sunan kurumlarda ise bu durum daha fazla önem taşımaktadır. Faaliyet giderleri düşüldükten sonra yeterli bir faaliyet karının olması gerekmektedir. Ters durumda ise faaliyet karı zaman geçtikçe azalacaktır. Net satışların faaliyet giderinden fazla artması hastaneler açısından olumlu bir gelişme olarak yorumlanması gerekmektedir. Hastanenin ele alınan tüm cari dönemlerinde net satışların artış eğiliminde olduğu ve faaliyet giderlerinin ise azalış eğiliminde olduğu, diğer taraftan 2019 yılında ise faaliyet giderleri kaleminin artış eğiliminin hastanenin finansman yapısı tarafından karşılanabilecek bir durumda olduğu değerlendirilmektedir.

Bilanço ve gelir tablosunun yani mali durum ile faaliyet sonuçlarına göre iki tablo(tablo 5 ve tablo 6) arasında trend analizinin harfler kullanılarak trend oluşturulacak ve ele alınan hastane değerlendirilecektir.

(A) Dönen Varlıklar-Net Satışlar Trendi: Dönen varlıkların yıllar itibari ile artış gösterdiği bilanço yorumlarında ifade edilmişti. Net satışlarda görülen artış etkin bir varlık yönetiminin olduğunu ve net satışlara destek olunduğu belirtilebilir. Ancak 2017 yılında net satışların düştüğü ve bunun olağanüstü bir nedenden kaynaklandığı düşünülmektedir. Ama genel anlamda yüksek düzeyde net satışlarda artış kaydedilmesi dönen varlıklar ile net satışlar arasında olumlu ilişkinin olduğunu göstermektedir.

(B) Ticari Alacaklar-Net Satışlar Trendi: Ticari alacakların net satışlar ile aynı ya da daha az artma eğiliminde olması tercih edilen bir durumdur. Hastanenin 2016 ve 2017 yıllarında ticari alacakları artış eğiliminde olmuştur. Ancak 2018 yılında düşmüştür. 2019 yılında ise tekrar bir artış söz konusu olmuştur. Net satışların tüm cari dönemlerde artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2018 yılındaki ticari alacakların hastane finansmanı için alacak devir hazının düşük olduğu ancak diğer yılların ticari alacaklar ile net satışlar arasında olumlu bir ilişkinin olduğunun göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

(C) Stoklar-Net Satışlar Trendi: Net satışların artışı her zaman olumlu yorumlanır ve stokların verimli idare edildiğini gösterir. İdeal olan az stokta kalıp yüksek düzeyde satışın gerçekleşmesidir. Ancak Stoklara baktığımızda tüm cari dönemlerde yüksek bir oranda artış olduğu görülmüştür. Net satışlarda da bir artış olduğu ancak stokların artış eğiliminden çok daha az olduğu görülmektedir. Bu gelişme hastanenin varlık ve faaliyet yönetimini etkin ve verimli sağlam idare edemediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

(D) Maddi Duran Varlık-Net Satışlar Trendi: Net satışların yüksek miktarda artış eğiliminde olması hastane için olumlu bir durum olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede maddi duran varlıkların miktarının satış hacmi ile uyumlu olması gerekmektedir. Hastanenin tüm cari dönemlerinde maddi duran varlıkların azalış eğiliminde olduğu net satış gelirlerinin ise artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum maddi duran varlıkların satış hacmi ile uyumlu olmadığının bir göstergesi olarak ifade edilebilir. Hastanenin maddi duran varlıklara fazla yatırım yapılmadığını, maddi duran varlıklarda atıl kapasite oluşmadığını söylemek uygun olacaktır.

4. BÖLÜM: İLGİLİ KAMU HASTANESİNİN ORAN ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde ilgili kamu hastanesine ait özet bilanço ve gelir tablosu oran analizi esas alınarak Tablo 7 oluşturulmuştur. Veriler incelenerek çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.

Tablo 7: İlgili Kamu Hastanesinin Oran Analizi Yöntemi İle Değerlendirilmesi

	FORMÜLASYON	2015	2016	2017	2018	2019
A- LİKİDİTE ORANLARI						
1-Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	0,38	0,43	0,34	0,44	0,48
2-Likidite Oranı	(Hazır Değerler + Kısa Vd.Alac.) / KSYK	0,16	0,23	0,19	0,13	0,10
3-Nakit Oranı	Hazır Değerler / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	0,10	0,18	0,13	0,12	0,05
4-Devamlı Sermayenin Bağımlılığı Oranı	(Stoklar+Tic. Alac) - Tic.Borçlar / Devamlı Sermaye	-0,02	-0,15	0,63	0,31	0,63
5-Stok Bağımlılık Oranı	Kısa Vad. Yab. Kayn. - Hazır D. / Stoklar	7,98	7,01	9,72	3,78	3,09
B- MALİ YAPI ANALİZİNDE KULLANILAN ORANLAR						
1-Borçlar / Aktif Toplamı	Yabancı Kaynaklar / Aktif Toplamı	0,91	1,25	2,86	2,62	2,59
2-Özkaynaklar / Yabancı Kaynaklar	Özkaynaklar / Toplam Yabancı Kaynaklar	2,48	1,87	-1,86	-1,62	-1,59
3-Özkaynaklar / Aktif Toplamı	Özkaynaklar / Aktif Toplamı	2,71	1,50	-0,65	-0,62	-0,61
4-Kısa Vadeli Yab. Kaynaklar / Pasif Toplamı	Kısa Vadeli Yab. Kaynaklar / Pasif Toplamı	0,27	0,40	2,07	1,80	1,73
5-Duran Varlıklar / Özkaynaklar	Duran Varlıklar / Özkaynaklar	0,26	0,25	-0,16	-0,13	-0,11
6-Toplam Borlar / Özsermaye	(Kısa Vd.Borçlar+Uzun Vd.Borçlar) / Özsermaye				-1,62	-1,63
7-Uzun Vadede Yabancı Kaynaklar / Aktif	Uzun Vadeli Yab. Kaynaklar / Aktif Toplamı				0,82	0,86
C- VARLIKLAR ARASINDAKİ İLİŞKİLERDE KULLANILAN ORANLAR						
1-Maddi Dur. Var. / Aktif	Maddi Dur. Var. / Aktif	0,66	0,46	0,30	0,21	0,17
2-Dönen Varl. / Aktif	Dönen Varlıklar / Toplam Varlıklar	0,34	0,54	0,70	0,79	0,83
3-Duran Varlıklar. / Dönen Varlıklar	Duran Varlıklar / Dönen Varlıklar	1,91	0,86	0,43	0,27	0,21
4-Maddi Duran Varlıklar / Özsermaye+UZYK	Maddi Duran Varlıklar / Özsermaye+UZYK	0,26	0,25	-0,28	-0,26	-0,24
D- ÇALIŞMA DURUMUNUN ANALİZİNDE KULLANILAN ORANLAR						
1-Stok Devir Hızı Oranı	Sat. Mamuller (Tic.Mal) Maliyeti / Ort. Mamul (Tic. Mal) Stoku	58,06	69,39	15,75	36,56	26,38
2-Alacak Devir Hızı Oranı	(Kredili Net Satışlar / Ort. Ticari Alacaklar	206,87	219,77	134,54	210,19	262,47
3-Alacak Ortalama Tah. Süresi	360 / Alacak Devir Hızı Oranı	1,74	1,64	2,68	1,71	1,37
4-Aktif Devir Hızı Oranı	Net Satışlar / Ortalama Toplam Aktif	11,62	12,17	12,56	15,00	14,16
5-Özsermaye Devir Hızı	Net Satışlar / Ortalama Özkaynaklar	2,89	5,70	197,44	-8,68	-8,83
E- KARLILIK ORANLARI						
1-Brüt Satış Karı Oranı	Brüt Satış Karı / Net Satışlar	0,37	0,28	-0,05	0,24	0,10
2-Faaliyet Karı Oranı	Faaliyet Karı / Net Satışlar	0,03	-0,03	-0,17	0,12	-0,02
3-Olağan Kar Oranı	Olağan Kar / Net Satışlar	0,03	-0,03	-0,17	0,00	-0,02
4-Dönem Karı Oranı	Dönem Karı / Net Satışlar	0,03	-0,03	-0,17	0,00	-0,01
5-Net Kar / Özkaynak	Net Kar / Özkaynak	0,11	-0,17	0,24	0,04	0,12
6-Net Dönem Karı / Aktif Toplam	Net Kâr / Aktif Toplam	0,28	-0,32	-0,44	-0,07	-0,19

Likidite Oranları

Kısa vadeli borçların ödeme gücünü ortaya koyan likidite oranları, farklı bir şekilde işletmenin alacaklılarına geri ödeme yapacak hazır değeri elde etme gücü olarak tanımlanabilir (Ceylan ve Korkmaz 2015:45). Bu nedenle birçok kurum yöneticisi ve kurum alacaklılarının en önemli sorunlarından biri, ilgili kurumun sahip olduğu likiditesidir (Gapenski, 2005:532).

Likidite oranları literatürde genel olarak aşağıdaki şekilde ele alınmıştır. Bunlar;

- ✓ Cari Oran
- ✓ Asit-Test Oran
- ✓ Nakit Oran

Bu çerçevede öncelikle ilgili oranlar hakkında bir değerlendirme yapılmalıdır.

Cari oran, kurumların dönen varlıkları ile kısa vadeli borçlarını ödeme yeteneğini gösteren oran şeklinde tanımlanmaktadır. (Megginson vd., 2010:40). Cari oranın gelişmiş ülkelerde 2, gelişmekte olan ülkelerde ise 1,5 değerini alması ilgili işletmenin kısa vadeli borç yükümlülüklerini yerine getirmesi açısından olumlu olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan cari oranın 1'den düşük olması sağlık kurumunun kısa vadeli borçlarını ödeme hususunda sorunlar yaşadığı şeklinde yorumlanmaktadır(Ağırbaş, 2014:75).

Tablo 7'de belirtilen verilerden hareketle, ilgili kamu hastanesi cari oranını 0,38 ile 0,48 arasında yer aldığı, dönen varlıklar ile kısa vadeli borçları arasında ise olumsuz bir ilişkinin bulunduğu, net çalışma sermayesinin doğru finanse edilemediği ve çoğu borç veren bankalar açısından kredibilitesinin uygun durumda olmadığı ifade edilmektedir.

Asit-test oranı, kurumların dönen varlıklarında bulunan ancak likiditesi kıyasla az bulunan stokların, bir yıl içerisinde nakde çevirememesi halinde likidite halini ortaya koyan orandır (Okka, 2009:105). Hesaplama stoklar dışında başka dönen varlıklar ile sağlık işletmesinin kısa vadeli borçlarını ödeme gücü belirlenmektedir(Poyraz, 2008:87). Literatürde asit-test oranı gelişmiş ülkelerde 1, gelişmekte olan ülkelerde ise 0,65 ile 0,80 arası değerler olarak genel kabul görmektedir.

Çalışmanın konusunu teşkil eden ilgili hastanenin asit-test oranının 0,23 ile 0,10 arasında değerler alması, stoklar olmasa bile eldeki dönen varlıklar ile kısa vadeli yabancı borçların ödenemeyeceğini göstermektedir. Diğer taraftan cari oranın zaten

yetersiz olduğu hastanede asit-test oranının olumlu şekilde değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır.

Nakit oran, Hazır değerlerin kısa vadeli yabancı kaynaklara oranıdır. Kurumların hazır değerleri ile kısa vadeli borçların ne derecede karşıladığını ortaya koyan bir orandır(Akdoğan ve Tenker, 2003). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse nakit oran, Kurumun nakit dolaşımının durması ve alacaklarını tahsil edememesi halinde kısa vadeli borç ödeme gücünün hangi durumda olduğu konusunda bilgi vermektedir. Nakit oranın 0.20'den aşağıda olması uygun bulunmamaktadır (Karagül, 2013).

İlgili kamu hastanesine ait nakit oranın 0,05 ile 0,18 arasında bulunması, literatürde genel kabul gören oranların altında kalması nedeniyle, bu hastanenin elindeki hazır değerler ile kısa vadeli borçlarını ödeyemeyeceği ifade edilmelidir. Hastanenin likidite oranları genel anlamda yorumlandığında hastanenin olumsuz bir finansman yapısı içinde olduğu ve bankalar tarafından kredi verilemeyeceği durumda olduğu söylenebilir.

Finansal Yapı Oranları

Bir işletmenin hangi oranlarda borç ile hangi oranda öz kaynak ile finanse edildiğini, uzun vadede işletmenin yükümlülüklerini ne şekilde yerine getirildiği, borçla işletmeyi idare etmenin ne derece faydalı olduğunu ölçmek amacıyla finansal yapı oranları kullanılmaktadır. Bu oranlar işletme ile birlikte kredi veren kuruluşlar için de önem arz etmektedir. Kredi verenler finansal yapı oranlarını değerlendirerek kredi miktarlarını saptamakta ve finansal yapı içerisinde öz kaynak miktarının, yabancı kaynak miktarından çok daha fazla olmasını arzu etmektedirler, zira öz sermayenin yüksek olması kredilerin elde edilmesini kolaylaştırmaktadır (Ceylan ve Korkmaz 2015:52-53).

Literatürde yaygın olarak kullanılan finansal yapı oranları şunlardır:

- ✓ Finansal Kaldıraç Oranı
- ✓ Özkaynakların Varlık Toplamına Oranı
- ✓ Özkaynakların Yabancı Kaynaklar Toplamına Oranı(Finansman Oranı)
- ✓ Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Kaynak Toplamına Oranı
- ✓ Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Kaynak Toplamına Oranı
- ✓ Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Özkaynaklara Oranı
- ✓ Duran Varlıkların Devamlı Sermaye Oranı

Bu çerçevede öncelikle ilgili seçilen bazı oranlar hakkında bir değerlendirme yapılmaktadır.

Finansal kaldıraç oranı, Bu oran kurumun elinde bulunan varlıklarının hangi oranda yabancı kaynaklar ile karşılandığını göstermektedir (Chandra, 2008:73). Finansal kaldıraç oranının 0,50'den düşük olması istenilen bir durumdur. Bu oranın oldukça

fazla bir değer alması kuruma ait borçların yüksek olduğu ve finansal açıdan sıkıntı yaşayabileceği şeklinde değerlendirilmektedir (Ağırbaş, 2014:81).

Çalışmada ele alınan kamu hastanesinin genel anlamda kaldıraç oranlarının 0,91 ile 2,86 arasında seyir ettiği, literatürde belirtilen oranın oldukça üstünde kaldığı görülmektedir. Bu durum finansal anlamda risklerin olduğunu parasal açıdan yetersiz duruma düşme olasılığının fazla olduğunu göstermekte ve bu nedenlerle olumsuz olarak değerlendirilmelidir.

Finansman oranı, Bir kurumun parasal anlamda bağımsızlık derecesini ortaya koyan bu oran, kurumun borç alma niyetiyle sağladığı yabancı kaynaklar ile kurum sahiplerinin karşıladığı parasal anlamdaki ilişkiyi gösterir. Bu oranın en az 1 olması istenir (Karakaya, 2008: 78-79).

Örnek olarak alınan kamu hastanesinin genel anlamda finansman oranlarının -1,59 ile 2,48 arasında seyir ettiği, mali yönden bağımsızlık düzeyinin yıllara göre azalma gösterdiği ve hastanesinin yüksek finansman riski içerisinde olması gibi gerekçeler nedeniyle bu oran açısından gelişmelerin olumsuz olarak değerlendirilmelidir.

Öz kaynakların varlık toplamına oranı, kurumların elinde bulunan maddi varlıkların ne derecede öz kaynaklar ile karşılandığını göstermektedir (Akgüç, 2013b:479). Bu oranın oldukça fazla bir değer alması sağlık işletmesinin varlıklarının oran değeri yüksekliğinde öz kaynaklar ile karşılandığı ve mali anlamda sıkıntı yaşama ihtimalinin az olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Ağırbaş, 2014:81).

Özkaynakların varlık toplamına oranının, finansal kaldıraç oranının yorumunun aksi şeklinde yorumlanması gerekmektedir. Aynı zamanda bu oranın 0,30 ile 0,75 arasında değerler alması literatürde genel olarak kabul gören bir husustur. İlgili kamu hastanesinin genel anlamda özkaynakların aktif toplamına oranının -0,61 ile 2,71 arasında değerler aldığı, 2015 ve 2016 yıllarında oldukça yüksek oranda olduğu, ilgili kamu hastanesinin daha çok özkaynak ile finanse edildiği, muhafazakâr bir borçlanma stratejisi benimsediği, 2017, 2018 ve 2019 yıllarında ise bu durumun oldukça az bir oranda olduğu görülmektedir.

Kısa vadeli yabancı kaynakların kaynak toplamına oranı, kurumun elinde bulunan varlıkların ne oranda kısa vadeli yabancı kaynaklar ile karşılandığını göstermektedir (Akgüç, 2013b:481). Bu oranın fazla olması kısa vadeli yabancı kaynak kullanımının yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Oysa kısa vadeli yabancı kaynaklar ile dönen varlıkların karşılanması daha uygun olacaktır. Bu sebepten dolayı belirtilen oranın finansal kaldıraç oranı ile birlikte değerlendirilmesi daha uygun görülmektedir. Kısa vadeli yabancı kaynakların kaynak toplamına oranının genel kabul görmüş değerinin üçte birini aşmaması gerekmektedir (Ağırbaş, 2014:83).

Bu çerçevede tablo 7’de görüldüğü üzere örnek olarak ele alınan hastanenin genel anlamda 0,27 ile 2,07 arasında seyir ettiği görülmektedir. 2015 yılındaki oran olumlu olarak değerlendirmekte ancak takip eden yıllarda oldukça yüksek oranlarda seyir etmekte olup, bu durum olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

Faaliyet (Devir Hızı) Oranları, Faaliyet oranları kurumun aktif varlıklarını ne ölçüde etkin ve verimli kullandığını, satışlara oranla aktif varlıklarına hangi ölçüde yatırım yapıldığını ve aksiyonlarını ne ölçüde etkin yürüttüklerini ortaya koymaktadır (Gapenski, 2005:538). Aktif varlıklara olması gerekenden fazla yatırım yapılması fonların israf edildiği, yatırım maliyetlerinin yükseldiği ve kurumun etkin nakit akımını düşürdüğü şeklinde yorumlanmakta iken oldukça az yatırımlar ise kurumun kârlı çalışmadığı, riskli hareket ettiği ve satışlarını düşüreceği şeklinde yorumlanmaktadır (Okka, 2015:131).

Literatürde yaygın olarak kullanılan faaliyet oranlarını şunlardır:

- ✓ Stok Devir Hızı
- ✓ Alacak Devir Hızı
- ✓ Alacakların Tahsil Süresi
- ✓ Ticari Borçları Ödeme Süresi
- ✓ Hazır Değer Devir Hızı
- ✓ Dönen Varlık Devir Hızı
- ✓ Duran Varlık Devir Hızı
- ✓ Toplam Varlık Devir Hızı
- ✓ Özkaynak Devir Hızı

Stok devir hızı, kurumların stoklarının bir yılda kaç kez değiştiğini, başka bir ifade ile ne kadar sürede nakde çevrildiğini göstermektedir (Okka, 2009:107). Bu çerçevede bu oranın yüksek kıymet alması talep edilen bir durumdur. Fazla yığın devir hızı sağlık kurumlarında deva ve tıbbi araç-gereç hareketliliğinin yüksek olduğu ve rekabet halinde bulunan işletmelere karşı nispeten finansman açısından daha kuvvetli bir konumda olduğu anlamı çıkartılabilir (Poyraz, 2008:92).

Ele alınan kamu hastanenin stok devir hızınının 69,39 ile 15,75 arasında seyir ettiği, 2015 ve 2016 yıllarında artış gösterdiği 2017 yılında yüksek oranda düşüş gösterdiği, 2018 ve 2019 yıllarında azalış gösterdiği görülmektedir. 2015 ve 2016 yıllarında ilaç ve tıbbi malzeme hareketliliğinin fazla olduğunun ancak diğer yıllarında olumsuz bir gelişme gösterdiği görülmektedir.

Alacak devir hızı, kurumun alacaklarını tahsil kapasitesini gösteren oran olarak ifade edilmektedir (Akgüç, 2013a:44). Oranın yüksek değerler alması kurumlar açısından oldukça önemlidir.

İlgili hastanenin alacak devir hızı 2017 yılları haricinde artış eğiliminde olduğu alacaklarının tahsil kapasitesinin mümkün mertebe arttığı ancak 2017 yılında düşüş yaşandığı anlaşılmaktadır.

Alacakların tahsil süresi, kurumların cari dönem içerisinde ticari faaliyetlerinden kaynaklanan alacaklarını ortalama ne kadar sürede elde ettiğini gösteren orandır (Aksöyek ve Yalçınar, 2014:213).

Çalışmanın konusunu teşkil eden ilgili kamu hastanesinin alacak tahsil süresi 1,37 ile 2,68 arasında görüldüğü, 2017 yılında en yüksek oranın, 2019 yılında ise en düşük oranın olduğu tespit edilmiştir.

Öz kaynak devir hızı, kurumların öz kaynaklarının ne ölçüde etkili ve verimli harcandığını göstermektedir. Devir hızının yüksek değerler alması olumlu yorumlanacağı gibi olumsuz da yorumlanabilmektedir. Doğru bir değerlendirme yapabilmek için finansal yapı analizleriyle birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Finansal yapı analizleri sonucunda kurumun öz kaynaklarının yeterli olduğu belirlenmiş ise öz kaynak devir hızının yüksekliği, öz kaynağın etkili ve verimli bir şekilde harcandığını ortaya koymaktadır (Akgüç, 2013a:60).

Hastanenin özkaynak devir hız oranlarının ele alınan dönemlerde, -8,68 ile 197,44 arasında seyir ettiği, hastanenin özkaynaklarının yeterli olmaması nedeniyle ilgili hastanenin öz kaynak devir hızının olumsuz olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kârlılık Oranları

Kârlılık, çok sayıda idari politika ve kararların açık sonucu olması sebebiyle bir kurumun toplam finansal performansının bir ölçüsüdür (Gapenski, 2005:532). Kârlılık oranları likiditenin, varlıkların, borçların etkin idare edilip edilmediğini gün yüzüne çıkartmaktadır (Okka, 2015:139). Diğer bir deyişle kârlılık oranları kurumların kâr elde etmedeki genel verimliliğini ortaya koymaktadır (Weaver, 2012:62).

Literatürde genel kabul görmüş kârlılık oranları şunlardır:

- ✓ Brüt Kar Marjı Oranı
- ✓ Faaliyet Karı Oranı
- ✓ Net Kar Marjı Oranı
- ✓ Özkaynak Karlılığı Oranı
- ✓ Varlık Karlılığı Oranı

Brüt Satış Kârının Net Satışlara Oranı, Bu oran, kurum idarecilerine ürünlerini fiyatlandırmaları hususunda yardımcı olmakta (Savcı, 2009), aynı zamanda kurumların brüt satış kârı oranının zaman içerisinde artmasının olumlu karşılanacağı bir gelişme olduğuna işaret etmektedir (Karagül, 2013).

Çalışmanın konusunu teşkil eden ilgili kamu hastanesinin brüt satış karının net satışlara oranı -0,05 ile 0,37 arasında seyir ettiği, 2017 yılındaki brüt satış karının net satışlara oranının sert düşüşü kayda değer bir biçimde olumsuz olarak değerlendirilmektedir. İlgili hastanesinin brüt satış karının net satışlara oranının sürekli azalma eğilimi sergilemesi hastane için olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

Faaliyet kâr marjı oranı, kurumların net satışlarının kaç katı oranında faaliyet kârı sağladığını ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile kurumların ana faaliyetlerinden parasal anlamda ne ölçüde kâr sağladığını ifade etmektedir. Bu oranın yüksek değerler elde etmesi kurumun mal veya hizmet üretimi noktasında başarılı olduğunu göstermektedir. Yüksek faaliyet kâr marjı oranı sağlık işletmelerinde hizmet sunumunun başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. (Ağırbaş, 2014:97).

Bu çerçevede tablo 7’de belirtilen ilgili hastanesinin faaliyet kar marjı oranı -0,02 ile 0,12 arasında seyir ettiği görülmektedir. Bu oranın yıllara sari olarak azalış göstermesi olumsuz olarak yorumlanmalıdır. Ancak 2018 yılı için artış gösterdiği de göz önüne alınması gerekmektedir.

Öz kaynak kârlılığı oranı, yatırımcılar tarafından işletmelere yapılan yatırımın etkin kullanılıp kullanılmadığını ortaya koymaktadır (Okka, 2009:112).

Hastanesinin öz kaynak karlılık oranları -0,17 ile 0,24 arasında değiştiği ve genel anlamda azalış eğiliminde olduğu, görülmekte olup, bu gelişmeler olumsuz olarak değerlendirilmelidir.

Varlıkların kârlılığı oranı, kurumlarda varlıklara yapılan yatırımların cari dönem içerisinde ne derecede kâr sağladığını ve varlıkların etkin yönetilip yönetilmediğini ortaya koymaktadır (Okka, 2009:112).

Hastanesinin varlıklarının karlılığa oranları -0,44 ile 0,28 arasında değiştiği, 2015 yılının karlı bir dönem olduğu ve varlıkların etkin kullanıldığının ancak takip eden yıllarda ise kar sağlanamadığı ve zarar edilmesi olumsuz bir gelişme olarak görülmektedir.

5.BÖLÜM

Çalışmanın bu bölümünde tartışma, sonuç ve öneriler gösterilerek araştırmanın saptamış olduğu sonuçları destekleyecek literatür çalışmaları ve tavsiyelere yer verilmiştir.

TARTIŞMA

Çalışma kapsamında Kayseri ilinde faaliyet gösteren bir kamu hastanesinin finansal performansı finansal tablolar analizi ile incelenmiş olup, hastanesinin borç yükünün fazla olduğu, borçlarını ödeme hususunda sorunlar yaşandığı, nakit sıkıntısı çekildiği, aynı zamanda stok miktarının fazla olmasının borç ödemelerinin güçleştirdiğini, gelirlerin giderleri karşılamadığı, finansal açıdan zor durumda olduğu yapılan finansal analiz bulgularına ait sonuçlardan anlaşılmıştır. Literatüre bakıldığında yapılmış olan bazı çalışmaların saptanan sonuçları ile benzerlik olduğu söylenebilir.

Tuncer (2008) çalışmasında Acıbadem Hastanesi'nin finansal durumunu gün yüzüne çıkartmak amacıyla 3 yıllık finansal tabloları ile karşılaştırmalı tablolar analizi, yüzde yöntemiyle analiz, eğilim yüzdeleriyle analiz ve oran analizi ile değerlendirme yapmıştır. Yapılan bu analizlerle likidite oranlarının genel kabul görmüş oranlardan düşük olduğu ve finansal yapı oranlarının genel kabul görmüş oranlara yakın olduğu sonucuna ulaştığı görülmüştür. Alacak devir hızı, alacakları tahsil süresi ve duran varlıkların devamlı sermaye oranının verimli değerlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Acıbadem hastanesinin incelenen çalışmasında kârlılık oranlarının oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özer (2012) çalışmasında ise bir hastanesinin 2008-2009 ve 2010 yıllarına ait bilanço ve gelir tabloları kullanılarak oran analizi ve karşılaştırmalı tablolar analizi yapmıştır. Yapılan çalışmanın bulgularından hastanesinin finansal yapısının genel anlamda öz kaynak ağırlıklı olduğu, hastanesinin alacaklarını elde etmede büyük sorunlar yaşadığı, hastanesinin 2008 yılında zarar ettiği, hastanesinin 2009 yılında ise karlığının yükselmesine rağmen 2010 yılında karlılığında yeniden düşüş yaşandığı anlaşılmıştır.

Wongsin (2014) yılında Tayland'daki devlet hastanelerinin (genel-yerel-ilçe) finansal performansını karşılaştırmak amacıyla yapmış olduğu çalışmasında, ilçe hastanelerinin likidite oranları diğer hastanelere göre düşük olduğu, kısa vadeli borçlarını karışlamakta sıkıntı yaşadığı ve ticari borçlarının ödeme süresinin 400 gün olması nedeniyle yeterince uzun olduğu ortaya çıkarılmıştır. Yerel hastanelerde ticari borçları ödeme süresi 186 gün iken, genel hastanelerde bu süre 223 gün olarak tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, öncelikle Kayseri ilinde faaliyet gösteren bir kamu hastanesinin 2015, 2016, 2017, 2018 ve 2019 yıllarına ait döner sermaye bütçesinin Bilanço ve Gelir Tablosu temin edilmiştir. Bilanço ve Gelir Tabloları Karşılaştırmalı Tablolar Analizi, Yüzde Yöntemi ile Analizi, Eğilim Yüzdeleri Yöntemi ile Analiz ve Oran Analizi kullanmak suretiyle değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular, ilgili kamu hastanesi hakkında finansal analiz ve yorumu yapılarak, hastanenin geçmiş yıllarına ait finansal anlamda bakış açısı sağladığı gibi, hastanenin gelecek yıllarda oluşabilecek finansal durumuna ilişkin tahminde bulunma imkânı da sunmaktadır. Bu nedenlerden dolayı yapılan çalışma sonuçları ileriye dönük sağlık yöneticileri tarafından karar alma sürecine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Hastanenin kısa vadeli yabancı kaynaklarını uzun vadeli yabancı kaynakları ile finanse etmediğini, gerekli finansal kaynağını öz sermayeye yeni borç yükleyerek karşıladığı tespit edilmiştir. İlgili kalemlerin finansmanının doğru yapılmadığı, birbirini takip eden her yıl için borçlanmanın düzeyinin arttığı anlaşılmaktadır. Satış indirimlerindeki artış, net satışlardaki artışlardan daha az olduğu için hastane büyümüş, aynı zamanda brüt satışların tutarı ve yüzdesi satışların maliyetinden daha az olduğu için artış göstermiştir. Dönem net karı/zararı kaleminde ise 2015 yılında kar elde edilmiş, diğer yıllarda ise hastane zarar etmiştir. Çalışmada değerlendirmeye tabi tutulan bu hastanenin sürekli sübvansede edilerek hizmet verdiği anlaşılmakta olup, mali yönden olumsuz bir yapının oluşması sonucunda zarar edildiği anlaşılmaktadır.

Yüzde Yöntemi (Dikey Analiz) ile 2015 yılı için dönen varlıklar bünyesindeki kalemler yaklaşık oranlarda seyir etmiştir. Ancak 2016 ve 2017 yıllarında hazır değerlerin artması likidite oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan 2018 ve 2019 yıllarında ise stok miktarının arttığı görülmektedir. Stokların likiditesi düşük olduğu için gereken miktardan fazla olmaması önem arz etmektedir. Bu çerçevede stok maliyetinin de arttığı tespit edilmiştir. Hastanenin likiditesi düşük, net çalışma sermayesi az, borç ödeme gücünün zayıf olduğu, diğer cari dönemler ise bahsi geçen bu durumun mevcudiyetini koruyarak daha da artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Likidite Oranları, Finansal Yapı Oranları, Faaliyet Oranları ve Karlılık Oranların literatürde kabul görmüş oranlar baz alınarak bakıldığında, hastanenin genel kabul görmüş oranların altında veya üstünde kaldığı, bankalar tarafından hastaneye kredi verilemeyeceği, sektör piyasasına finansal açıdan güven hissini veremediği ve karlılık oranlarının çok düşük seviyede seyir ettiği görülmektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular ve literatür değerlendirmeleri sonucu aşağıda belirtilen politikalar ilgili kamu hastanesinin finansmanını düzeltmesi açısından tavsiye edilmektedir:

- Elde edilen bulgular ve sonuçlar çerçevesinde ilgili hastanenin borçlarının büyük bir oranı kısa vadeli yabancı kaynaklar olduğu, uzun vadeli yabancı kaynaklarının ise belirli dönemlerde hiç olmaması diğer dönemlerde ise artış göstermesi nedeniyle borçları arasında dengenin sağlanması gerekmektedir. Bu mevcut borçlar için genel bütçe kaynaklarından daha fazla pay istenilmesi önerilmektedir.
- Finansal kaynakların etkin ve verimli kullanılabilmesi için hastanenin üniversiteler ile iş birliği içerisinde olunarak gerekli muhasebe ve finans alanlarında eğitim alınması, hastanenin kendi bünyesinde ise maliyet analizi ve finansal analiz birimlerinin kurularak alanında ilgili kişilerin istihdam edilmesi daha yerinde bir politika olacaktır. Ayrıca maliyet analizi yapılmadan herhangi bir satınalma işleminin gerçekleştirilmemesi gerekmektedir.
- Hastane yöneticilerinin sağlık yönetimi, sağlık idaresi, sağlık kurumları yöneticiliği lisans programlarından mezun veya ilgili alanlarda lisansüstü dereceye sahip kişiler tarafından istihdam edilmesi daha uygun bir politika olacaktır.
- Hastanelerin devasa karmaşık örgütsel yapısı ile birlikte kaynakların etkinlik ve verimlilik açısından sağlık yöneticilerinin finansal analiz ve teknikler ile sağlık yönetimi alanlarında güncel düzenli eğitim programları ile desteklenmesi uygun olacaktır.
- Sosyal Güvenlik Kurumu'nun sağlık uygulama tebliği (SUT) fiyatlarını maliyet analizleri ile birlikte tebliğde belirtilen fiyatların arttırılmasına yönelik çalışmalar yapması önem arz etmektedir.
- Mevcut finansal açıdan olumsuz gelişmelerin hastanenin bir kamu kurumu olması ve kar amacı güdülmemesi nedeniyle önemsenmediği düşünüldüğünden bu konuda gerekli hassasiyetin gösterilmesi tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

AĞIRBAŞ İ. (2014). Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim ve Maliyet Analizi. Ankara: Siyasal Kitabevi.

AKDOĞAN N. ve TENKER, N. (2003). Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri. Gazi Kitabevi, Ankara.

- AKGÜÇ, Ö. (2013a). Finansal Yönetim. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- AKGÜÇ, Ö. (2013b). Mali Tablolar Analizi. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- AKSÖYEK İ. ve YALÇINER K. (2014). Çözümlü Problemleriyle Finansal Yönetim. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CEYLAN A. ve KORKMAZ T. (2015). Finansal Yönetim Temel Konular. 9. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.
- CHANDRA, P. (2008). Financial Management Theory and Practice. New Delhi: McGraw Hill Publishing.
- ÇAM, H. (2008). Sağlık İşletmelerinde Finansal Performansın Değerlendirilmesi: Karaman Devlet Hastanesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi
- ERKOL Ü. ve AĞIRBAŞ, Ğ. (2011). Hastanelerde Maliyet Analizi ve Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yöntemine Dayalı Bir Uygulama. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 64(2).
- GAPENSKI, L. C. (2005). Healthcare Finance: An Introduction To Accounting And Financial Management, 3. Baskı, Aupha.
- KARAGÜL A.A., (2013), Mali Analiz. (İçinde:Oran Analizi) Ed: Saime Önce Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- KARAKAYA, Ü.Y. (2008). Hastane İşletmelerinde Finansal Verilere Dayalı Performans Ölçümü ve Bir Model Önerisi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Hastane İşletmeciliği, Yüksek lisans tezi.
- MEGGİNSON W., SMART S. ve GRAHAM J. (2010). Financial Mangement. South Western: Cengage Learning.
- OKKA O. (2009). Analitik Finansal Yönetim Teori ve Problemler. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ÖZER Ö. (2012). Mali Tablolar Analizi: Bir Hastane Örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (6):183-199.
- ÖZGÜLBAŞ N., Koyuncu A. S. (2005). Finansal Performans Düzeyinin Artırılmasında Bir Strateji Olarak Benchmarking Tekniğinin Uygulanması 9. Ulusal Finans Sempozyumu, s.387-399.
- POYRAZ E. (2008). Açıklamalı Örneklerle Finansal Yönetim. Bursa: Ekin Yayınevi.
- SAVCI M., (2009), Mali Tablolara Analizi. 2. Baskı, Murathan Yayınevi, Trabzon.

- TUNCER Ö. (2008). ‘Hastane İşletmelerinde Finansal Yapı ve Performans Ölçümünde Oran Analizinin Uygulanması Acıbadem Hastanesi Örneği, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- TIRAŞ H. H. (2013). Sağlık Ekonomisi: Teorik Bir Güncelleme. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2), 125-152
- WEAVER S. C. (2012). The Essentials of Financial Analysis, Mcgraw Hill Companies, USA.
- WONGSİN U. (2014). Development of Financial Performance Benchmark of Ministry of Public Health's Hospitals in Thailand. BMC Public Health, 14(1):01.

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE FİNANSAL AÇIKLIĞIN BANKACILIK SEKTÖRÜ TAKİPTEKİ KREDİLER ORANINA ETKİSİ

Hüsrev Said Nurullah SARIAY*

ÖZET

Finansal sermaye akımları ülke ekonomileri üzerinde çeşitli boyutlarda etkili olmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de finansal açıklığın bankacılık sektörü takipteki krediler oranına etkisini incelemektir. Bu kapsamda 1992Q1-2019Q3 dönemi için takipteki krediler oranı ile finansal açıklık ve takipteki krediler oranını etkileyen temel değişkenler arasındaki ilişki ARDL Sınır testi metodu ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda finansal açıklık ile takipteki krediler oranı arasında kısa ve uzun dönemli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemde finansal açıklığın takipteki krediler oranını azaltırken kısa dönemde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber sermaye yeterliliğinin takipteki krediler oranını uzun dönemde azalttığı kısa dönemde ise etkisinin değişkenlik gösterdiği, karlılığın ve likidite oranının uzun dönemde takipteki krediler oranını azalttığı kısa dönemde ise düşük oranlarda artırdıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Takipteki krediler oranı, Finansal açıklık, ARDL Sınır testi

JEL Kodları: F30, G00, C30

THE EFFECT OF FINANCIAL OPENNESS ON THE BANKING SECTOR NPL RATIO IN THE TURKISH ECONOMY

ABSTRACT

Financial capital flows have an impact on national economies in various dimensions. The main purpose of this study is to examine the effect of financial openness on the ratio of non-performing loans in the banking sector in Turkey. In this context, the relationship between the NPL ratio and financial openness and the main variables affecting the NPL ratio for the period 1992Q1-2019Q3 was analyzed by ARDL Bound test method. As a result of the study, it has been determined that there is a short-and long-term relationship between financial openness and non-performing loans ratio. It is concluded that while financial openness decreases the non-performing loans ratio in the long term, it increases in the short term. On the other hand, it has been determined that capital adequacy decreases the NPL ratio in the long term and its effect varies in the short term, while the profitability and liquidity ratio decreases the NPL ratio in the long term and increases at low rates in the short term.

Keywords: Non-performing loans ratio, Financial openness, ARDL Bound test

JEL Codes: F30, G00, C3

---

* Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, e-posta: saidsariay@gmail.com

1.Giriş

Uluslararası düzeyde finansal sistemlerin gelişmesi, birbirleriyle etkileşimlerinin artması ve sermaye akımlarının serbestleşmesi sonucu finansal araçlar çeşitlenmiş ve kullanımları yaygınlaşmıştır. Bundan dolayı, ülkeler kendilerini karmaşık ve kriz ihtimali yüksek bir finans dünyası içinde bulmuşlardır. Krizler ve sermaye akımlarındaki dalgalanmaların makroekonomik etkileri birbirlerine bağlı olup, ülkeleri finansal açıdan zor durumlarda bırakmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bankalar yaşanan bu gelişmelerden en çok etkilenen kurumlardır. Bankalar tarafından verilen krediler bazı durumlarda kredi kullananların borçlarını geri ödeme kabiliyetlerinin azalması sebebiyle takipteki kredi niteliği kazanmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal krizlerin çoğunda takipteki krediler bir sorun olmuş, ekonomiye ve bankalara maliyeti ağır olmuştur.

Bankacılık sektörü için önemli bir gösterge olan takipteki krediler ekonominin genel durumunu yansıması bakımından da dikkat edilmesi gereken öncü göstergelerden biridir. Takipteki krediler ekonominin genelinde kredi kullanan bireylerin ve kurumların ödeme güçlerini, bankacılık sektörü içinde aktif kalitesini ve risk düzeyini yansıtmaktadır. Takipteki krediler oranının doğru bir şekilde belirlenmesi ekonomi yönetiminin politikalarını, bankaların da bilançolarını etkin biçimde idare etmelerini sağlamaktadır. Bundan dolayı, takipteki kredilerde oluşabilecek değişimlerin öngörülmesi bankalar ve ekonomiyi yöneten kurumlar için oldukça önemli bir unsurdur.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere 1980'li yıllardan itibaren yaygınlaşan finansal serbestleşme uygulamalarının önemli bir aşaması olan sermaye akımlarının serbestleşmesi sonucunda, bu ülkelere giren yabancı sermaye bankaların kredi olarak kullandırabileceği fonların artmasına yol açmıştır. Ancak, kredi kaynaklarının artması kredi standartlarının düşmesi gibi sorunlara da sebep olmuştur. Yabancı sermaye girişi çıkışlarının etkisi ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, sermayenin yurtdışına çıkması genellikle kredi daralmasına neden olmaktadır. Türkiye'de 1990'lı yıllarda artan yabancı sermaye doğru amaçlar için kullanılamamış, reel sektörün finansmanında kullanılan kredilere dönüştürülememiştir. Bunun başlıca sebebi fonların bankacılık sektörü aracılığıyla kamu bütçe açığının finansmanında kullanılmış olmasıdır. Bu yüzden 2000'li yıllara kadar gerçekleşmesi gereken kredi artışı gerçekleşmemiş ancak takipteki kredilerde yaşanan artış takipteki krediler oranını artırmıştır. 2003 yılından itibaren fonların kredilere yönelmiş ve artan kredi miktarıyla birlikte kredi standartlarının düşmesi sonucunda takipteki kredilerde artışlar meydana gelmiş, takipteki krediler oranı ise istikrarlı bir seyir izlemiştir.

Bu çalışmada, finansal dışa açıklığın Türk bankacılık sektörü takipteki krediler oranına etkileri ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle bu konuda daha önce yapılmış olan

çalışmalar yer alacak, sonraki kısımda çalışma konusuna ilişkin teorik açıklamalara yer verilecektir. Son olarak uygulama aşamasında kullanılan yöntemle ilgili açıklamalar yapılacak ve analiz sonuçlarına yer verilecektir. Çalışmanın analizinde, takipteki krediler oranı, finansal açıklık, sermaye yeterliliği, karlılık ve likidite oranı değişkenleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada 1992Q1-2019Q3 dönemine ait 27 yıllık süreci kapsayan üç aylık veriler kullanılacaktır.

2. Literatür

Finansal sermaye akımlarından beklenen faydanın sağlanıp sağlanmadığı sermaye akımlarını serbestleştiren çoğu ülkede araştırma konusu olmuştur. Sermaye akımlarıyla birlikte gelişen finansal sistem içerisinde bankacılık sektörünün önemli bir yerinin olması finansal serbestliğin bankacılık sektörüne etkilerini inceleyen çalışmaların yapılmasına neden olmuştur. Finansal serbestleşme literatüründe, finansal açıklığın ekonomisi ve finansal alt yapısı gelişmiş ülkelerde ekonominin genelinde ve bankacılık sektörü üzerinde olumlu etkilerinin olduğu, ekonomisi ve finansal sistemi zayıf ülkelerde ise ekonominin ve bankacılık sektörünün kırılganlığını artırdığı yönündeki görüşler ağırlık kazanmıştır.

Iftikhar (2015), takipteki krediler oranı için finansal reformlar, finansal serbestleşme, bankacılık düzenleme ve denetlemeleri arasındaki ilişkiyi Panel Veri Analizi yöntemiyle incelediği çalışmasında, 76 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 2001-2005 dönemine ait verilerini kullanmıştır. Çalışma sonucunda, takipteki krediler oranının sadece bankaya özgü ve makro değişkenlerden değil ayrıca finansal serbestleşme ve bankacılık düzenleme ve denetleme politikalarından da etkilendiğini ifade etmiştir. Bunun yanında, finansal serbestleşmenin ve finansal reformların takipteki krediler oranını önemli ölçüde artırdığını ve güçlü bankacılık düzenleme ve denetlemelerinin takipteki kredi oranıyla ters yönlü ilişkide olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, kredi büyümesinin gecikmeli olarak takipteki kredi oranını artırdığı, öz kaynak/varlık oranı, toplam aktif ve yabancı banka payının takipteki krediler oranının azalmasına katkı yaptığını vurgulamıştır.

Dinger ve Kaat (2017), uluslararası sermaye akımlarının banka kredileri ve risk alma davranışı üzerindeki etkilerini Regresyon Analizi ile inceledikleri çalışmalarında, 2001-2002 dönemi için Euro bölgesine ait verileri kullanmışlardır. Çalışma sonucunda yabancı sermaye girişlerinin; bankaların portföylerindeki kredilerin payını, kredi-varlık oranlarını ve sorunlu kredileri artırdığını bunun yanında, kredilerin ortalama kalitesini düşürdüğünü ifade etmişlerdir. Ayrıca, uluslararası sermaye girişinin ardından bankaların risk alma iştahının arttığını ve aktif kalitesinin bozulduğunu belirtmişlerdir.

Beju vd. (2013), bankacılık sektöründe serbestleşme sürecinin etkilerini incelemiştir. 2001-2012 dönemi için Genelleştirilmiş Spectral test yöntemiyle yaptıkları, Doğu Avrupa ülkelerinden 5 bankaya ait verileri kullandıkları çalışmalarının sonucunda, finansal açıklık endeksinin bankacılık sistemini pozitif yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Bunun yanında, takipteki kredilerin toplam krediler içinde önemli bir faktör olduğunu ve bankacılık sistemi üzerinde olumsuz etkilerinin bulunduğunu vurgulamışlardır.

Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998), bankacılık krizleriyle finansal serbestleşme arasındaki ilişkiyi 53 ülkeyi kapsayan, 1980-1995 dönemine ait verileri kullanarak Çok Değişkenli Logit Model yöntemiyle incelemiştir. Çalışma sonucunda, serbestleşmenin gerçekleştiği finansal sistemlerde bankacılık krizlerinin meydana gelme ihtimalinin daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Buna karşın, kurumsal yapısı gelişmiş olan ülkelerde bu ihtimalin daha az olduğunu belirtmişlerdir.

Jakubik ve Reiningger (2013), Merkez, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da takipteki kredilerin belirleyicilerini inceledikleri çalışmalarında, 2003-2013 dönemine ait verileri Panel Veri Analizi kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda; Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde ekonominin canlanma dönemlerinde finansal yatırımcıların ekonomiye ilişkin olumlu bir algıya sahip oldukları, borsa endeksinin yükseldiği ve ulusal paranın değer kazandığı, bu faktörlerin takipteki krediler oranına kısa dönemde aşağı yönde baskı yaptığı ifade edilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte özel sektöre verilen kredilerin genellikle GSMH büyümesinden daha hızlı arttığı ve bu artışın devam etmesi durumunda takipteki krediler oranını artıran gecikmeli bir etkisinin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, canlanma dönemindeki aşırı kredi büyümesinin kredi standartlarının kaybolduğunun bir göstergesi olabileceği vurgulanmıştır.

Samarina ve Bezemer (2015), yabancı sermaye girişlerinin bankaların portföylerindeki ticari kredilere etkisini Genelleştirilmiş Momentler (GMM) yöntemiyle inceledikleri çalışmalarında, 36 ülkeye ilişkin 1990-2011 dönemine ait verileri kullanmışlardır. Çalışma sonucunda, yabancı sermaye girişlerinin banka dışı sektörlerle yönelmesinin yatırım imkânları düşük olan ülkelerde daha fazla olmak üzere, ticari kredileri azalttığını tüketici kredilerini artırdığını ifade etmişlerdir.

Caballero (2012), sermaye akımlarındaki dalgalanmaların bankacılık krizleri ihtimalini artırıp artırmadığı ve bunun kredi büyümesi yoluyla olup olmadığını araştırdıkları çalışmada, 141 ülkenin 1973-2008 dönemine ait verilerini Regresyon Analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda; sermaye akımlarındaki bir dalgalanmanın kredi büyümesi olmasa bile bankacılık krizi olasılığını üç kat artırdığını, bir dalgalanma ve kredi büyümesinin bir arada oluşması durumunda ise bu olasılığın daha fazla arttığını ifade etmiştir. Ayrıca, sermaye akımlarındaki beklenmedik bir azalmanın kredilerin olumsuz etkilerini artırdığını ve gelişmekte olan ülkelerde kriz olasılığının daha fazla olduğunu belirtmiştir.

Gonzalez-Hermosillo vd. (1997), takipteki krediler oranı ve toplam kredilerin payı üzerinde bankaya özgü faktörlerin, makroekonomik koşulların ve potansiyel bulaşma faktörlerinin etkilerini Sağkalım (Survival) Analizi ile araştırdıkları çalışmalarında, Meksika'daki 31 ticari banka için 1991-1995 dönemine ait verileri analiz etmişlerdir. Çalışmalarında, toplam kredi / GSMH oranındaki hızlı büyümenin hızlı finansal serbestleşmeyle ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Analizleri sonucunda; banka kredilerindeki hızlı büyümenin bankacılık sektörünü giderek istikrarsızlaştırıcı şoklara maruz bırakabileceğini, olumsuz makroekonomik şokların finansal durumu kırılgan olan bankaların varlığını sürdürebilme sürelerini kısıtlayacağını ve bulaşma etkilerinin hem başarısızlık olasılığını hem de zamanlamasını etkilemede önemli bir rol oynayabileceğini belirtmişlerdir.

Barışık ve Şarküneşi (2009), sermaye akımlarının Türk bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini Toda-Yamamoto nedensellik testiyle inceledikleri çalışmalarında, 1990-2007 dönemine ait veriler kullanmışlardır. Çalışmadan elde ettikleri sonuçlara göre, uluslararası sermaye akımlarının bankacılık sektörü öz kaynaklarını ve menkul değer yatırımlarını olumlu etkilediğini, yabancı sermaye girişinin bankaların sermaye yapılarını güçlendirdiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, yabancı sermaye akımlarının ilgili dönemde banka kredileri üzerinde önemli bir etkide bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Varlık (2020), Türkiye'de yabancı sermaye girişlerinin bileşenlerinin aşırı kredi büyümesi olasılığı üzerindeki etkisini Logit Model yöntemiyle incelediği çalışmada, 2007:01-2019:05 dönemine ait verileri kullanmıştır. Çalışma sonucunda, doğrudan yabancı sermaye girişlerinin aşırı kredi büyümesi olasılığını azalttığını, portföy yatırımı ve diğer yabancı sermaye girişlerinin kredi büyümesi olasılığını artırdığını ifade etmiştir. Bunun yanında, bankacılık sektörüne yönelik yatırımların ve tüm sektörler için portföy borç girişlerinin kredi büyümesi olasılığını artırdığını belirtmiştir.

Şahbaz ve İnkaya (2010), Türkiye'de sorunlu krediler ile makroekonomik değişkenler (yurtiçi kredi hacmi, GSMH büyümesi, özel tüketim harcamaları ve sabit sermaye harcamaları) arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik Testi ve VAR yöntemiyle analiz ettikleri çalışmalarında, 1998Q2-2012Q3 dönemine ilişkin verileri kullanmışlardır. Çalışma sonucunda, sorunlu krediler ile makroekonomik faktörler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu ve bu ilişkinin çift yönlü olduğu ifade edilmiştir.

3. Finansal Sermaye Akımları

Finansal serbestleşme uygulamalarının 1980'li yıllardan itibaren dünya genelinde yaygınlaşmasıyla birlikte serbestleşmenin önemli bir aşaması olan finansal sermaye

akımlarının serbestleşmesi de ülkeler arasında yayılmaya başlamıştır. Uluslararası sermaye akımları türleri itibariyle üç şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar; doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve dış borçlardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yatırımcılara yatırım yaptıkları şirketlerin yönetiminde yer alma imkanı verirken portföy yatırımı ve dış borçlarda bu söz konusu değildir (Agosin ve Mayer, 2000: 1). Finansal sermaye yatırımları portföy yatırımları ve dış borçlardan oluşmaktadır.

Yatırımcılar portföy yatırımı yaparak faiz ya da kâr payı kazancı sağlamaktadırlar. Bu kazancı elde edebilmek için diğer ülkelerin piyasalarından hisse senedi, tahvil, bono ve türev finansal araçlar satın alırlar. Dış borçlar yabancı ülkelere elde edilen kredileri ifade etmektedir. Bu kredileri kamu kesimi, özel sektör, bankalar ve banka dışı finansal kurumlar kullanabilmektedir. Finansal sermaye akımlarının serbestleşmesi sonucu bu tür sermaye akımları dünya çapında yaygınlaşmış ve çok büyük boyutlara ulaşmıştır.

Faiz oranları ve döviz kuru farklılıklarından yararlanarak maksimum gelir elde etmek için yapılan kısa vadeli finansal sermaye akımları ülkelerin gerçekleştirdiği finansal serbestleşme uygulamaları ve bilişim sistemlerinde yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda uluslararası üretim ve ticaretin ötesine geçmiştir (İnsel ve Sungur, 2003: 1). Finansal sermaye akımlarında yaşanan dalgalanmalar ülke ekonomileri üzerinde etkili olan önemli bir faktör durumuna gelmiştir. Öyle ki, sermaye akımlarının serbestleştiği gelişmekte olan ülkelere yaşanan ekonomik krizlerin kaynağının kısa vadeli sermaye akımları olduğunu ileri süren fikirler ortaya çıkmıştır.

Gelişmekte olan ülkelere finansal piyasaların yeterli düzenleme ve denetime sahip olmaması, ekonomik istikrarsızlık, yapısal sorunlar ve siyasi belirsizlikler gibi faktörlerden dolayı bu ülkelere yönelik kısa vadeli sermaye akımlarında yaşanan dalgalanmalar finansal yapılarının kırılganlığını arttırmaktadır (Korkmaz vd. 2010:2882). Bu ülkelere yönelik sermaye akımlarının küresel piyasalarda yaşanan gelişmelere ve gelişmiş ülkelerin faiz oranlarına aşırı duyarlı olması sermaye akımlarında ortaya çıkan dalgalanmaların bir diğer önemli sebebidir.

Finansal serbestleşme ve sermaye akımlarının serbestleşmesini destekleyen görüşler, serbestleşme sonucunda ülkeye giren yabancı sermayeyle birlikte tasarrufların artacağını ve artan fonlarla birlikte kredi imkânlarının genişleyerek yatırımları artıracağını ileri sürmektedirler (Oktayer, 2009: 75). Ancak, kredi imkânlarının ve kaynakların artmasıyla birlikte bankaların kredi vermede özensiz davranmaları, asimetric bilgi problemleri gibi faktörler sebebiyle kredi riskinde artış olabilmektedir. Bununla birlikte, yabancı sermayenin ülkeden ani ve büyük miktarda çıkması kredi imkânlarını kısarak kaynakların ve verilen kredi miktarının azalmasına, ekonomideki daralmayla birlikte teminatların değerinin düşmesine ve takipteki kredilerin artmasına

yol açabilmektedir (De Bock ve Demyanets, 2012: 6). Bunun yanında, finansal sermaye akımları döviz kuru ve faiz oranı kanallarıyla krediler üzerinde dolaylı etkide bulunabilmektedir. Sermaye akımlarının döviz kurunda meydana getirdiği değişimler döviz cinsinden verilen krediler üzerinde etkili olurken, faiz oranında ortaya çıkardığı değişiklikler değişken faizli krediler¹ ve verilen kredilerin faiz oranlarının belirlenmesi üzerinde etkili olabilmektedir.

Türkiye’de kuruluş yıllarında çok sıcak bakılmayan yabancı sermayenin, yerli sermayenin yetersiz olduğu durumlarda kullanılabileceği şeklinde bir yaklaşım benimsenmiştir. 1929 bunalımı ve II. Dünya Savaşı gibi sebeplerle dünya genelinde ve Türkiye’de korumacı politikalarla yabancı sermayeye karşı kontroller uygulanmıştır. 1980’lere kadar doğrudan yabancı sermaye yatırımları için bazı teşvik edici adımlar atılmış olsa da finansal serbestleşmeyle ilgili bir girişim olmamıştır. 1980’den itibaren uygulanan ticari dışa açıklık politikalarının yanında finansal kontroller kısmen azaltılmıştır. Bu yıllarda uluslararası sermaye akımları için bazı yasal düzenlemeler yapılarak kurumsal temeller oluşturulmaya çalışılmıştır. Finansal serbestleşmenin tam olarak gerçekleştiği 1989’dan itibaren sermaye akımlarının serbestleşmesiyle Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisiyle entegrasyonu için önemli bir adım atılmıştır (Savrul vd., 2013: 227).

1990’ların başlarında sermaye akımlarının serbestleşmesinden beklenen fayda sağlanamamıştır. Bunun başlıca sebebi ülkeye giren fonların etkin kullanılamamasıdır. Ülkenin ekonomik durumu, finansal sistemin gelişmemiş olması, bütçe açığının büyük olması ve fonların açığın finansmanına kanalize edilmesi fonların etkin biçimde kullanılmasını engellemiştir. Bankalara uygulanan kamu kağıdı bulundurma zorunluluğu, devlet iç borç senetlerine (DİBS) uygulanan yüksek faizler ve sunulan avantajlar neticesinde bankalar elde ettikleri fonları yatırımların finansmanı için kredi vermek yerine DİBS ’ye yönlendirmişlerdir. Faiz, döviz kuru, siyasi ve ekonomik değişimlere bağlı olan sermaye akımları genellikle kısa vadeli olmuş, buna karşın dış borç şeklindeki sermaye akımlarının vadelerinin uzun olması ekonomik belirsizlikleri artıran bir unsur olmuştur. 2000’li yıllardan itibaren uygulanmaya başlayan bankacılık düzenlemeleri ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın etkisiyle 2004 yılından itibaren bankacılık sektörü finansal aracılık faaliyetlerini daha iyi yerine getirmeye başlamış ve verdiği kredilerle asıl işlevi olan reel sektörün finansmanını sağlamaya başlamıştır. Ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerle birlikte, faiz oranlarında düşüş eğilimi görülmüş, kredi arzı ve talebi artmıştır. Kredi arzının artmasıyla tüketici kredilerinde ve kredi kartlarındaki artışa bağlı olarak takipteki kredilerde artış olmuştur.

---

¹ Rotatif krediler faiz oranı piyasa koşullarına göre değişen kredilerdir. Günlük olarak faiz uygulanır. Ancak bankalar sabit faizli rotatif kredi de verebilmektedirler.

4. Takipteki Krediler

Tahsili gecikmiş alacak ya da sorunlu kredi banka ile müşteri arasındaki sözleşmenin ciddi derecede bozularak tahsilatın gecikmesi ve kayıp ihtimalinin ortaya çıkması şeklinde tanımlanabilir. Sorunlu kredilerin uygun bir süre içerisinde tahsil edilebilmesi için bankanın takibi gerekmektedir (Selçuk ve Darıcı, 2003: 174). Sorunlu kredilerin, karşılıklar yönetmeliğindeki ifade edilişi ile donuk alacakların, tahsili gecikmiş alacaklar, takipteki krediler, tahsil olunacak alacaklar, kredi riski gibi mevzuat ve uygulamalarda ortaya çıkan çeşitli tanımları vardır (Selimler, 2015: 133). 5411 sayılı Bankalar Kanununda takipteki krediler geri ödemesi kısmen ya da tamamen 90 günü geçmiş olan kredilerdir. Bankacılık sektörü için tahsil imkânı sınırlı ve tahsili şüpheli krediler izlenmesi gereken takipteki kredilerdir.

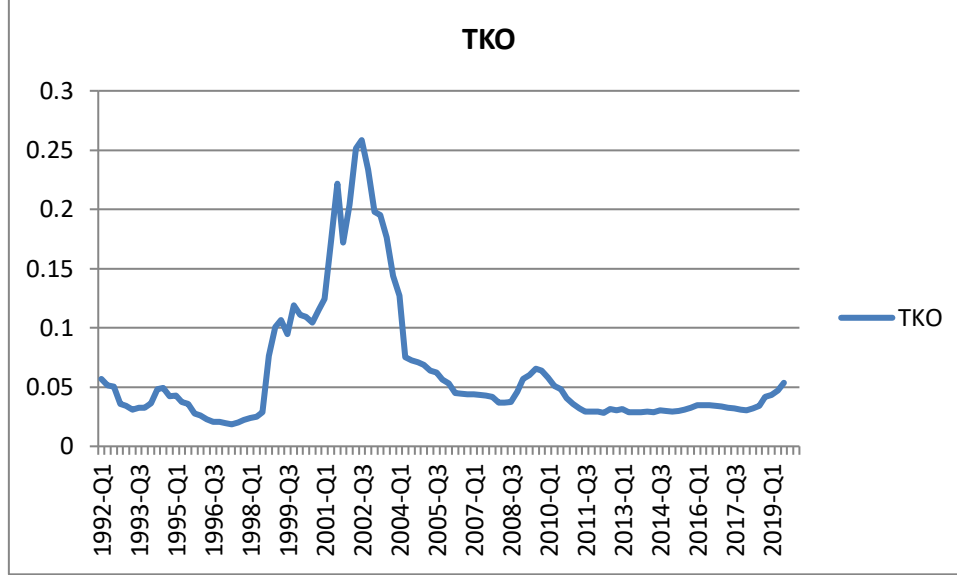
Takipteki krediler oranı (Non-performing Loans; NPLs) genellikle banka bilançolarındaki takipteki kredilerin / toplam kredilere oranı olan takipteki krediler oranı kullanılarak ölçülmektedir. NPL bir standarttır ve bankacılık kurumlarının finansal performanslarının istatistiksel ölçümünde yaygın olarak kullanılmaktadır (Serwa, 2013: 164) Bu oran genellikle kredi portföyünün kalitesini karşılaştırma ve değerlendirme işlevi görmektedir (Mendoza ve Terrones, 2008: 25). Bununla birlikte, NPL finansal kırılganlık için erken uyarı modelleri oluşturmak amacıyla da kullanılmaktadır (Cihák ve Schaeck, 2007: 16).

Kredilerin takibe düşmesinde pek çok unsur etkili olabilir ama en önemli faktör kredi kullananların elde ettikleri gelirden içsel veya genel ekonomik durumdan kaynaklanan, beklenmeyen bir azalma olmasıdır. Ekonomik daralma dönemlerinde kredi arz ve talebi düşerken mevcut kredilerin geri ödenmesinde de sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, şirketlerin aşırı risk alarak hızlı büyümeleri, şirketlerde ortaya çıkan operasyonel yanlışlar gibi içsel faktörler de kredi ödeme imkânlarını azaltabilmektedir. Ayrıca, bankaların tahsil kabiliyetini düşüren operasyonel problemler de kredi takibine sebep olabilmektedir (Yücememiş ve Sözer, 2010: 93). Bankaların kredi verirken maruz kaldıkları, asimetrik bilgiden kaynaklanan kredi talep edenlere yönelik ters seçim ve kredi kullananların yüksek riskli projelere yönelik yaklaşımlarını etkileyen ahlaki tehlike problemleri kredilerin geri ödenme riskini artıran unsurlardır (Stiglitz ve Weis, 1981: 393).

Türkiye’de son otuz yılda takipteki krediler/toplam krediler oranı özellikle kriz öncesi ve kriz dönemlerinde yükselme eğiliminde olmuştur. Türkiye’de 1992-2019 döneminde takipteki krediler oranının seyri yansıtan Grafik 1’de bu durum net bir şekilde görülmektedir. Grafikte görüldüğü gibi 1994 ve 2001 krizi öncesinde ve sırasında takipteki krediler oranı yükselmiştir. 2008 krizinde ise kriz sırasında yükselmiştir. 2008 krizinin dışsal faktörlerden kaynaklanması takipteki krediler gibi içsel faktörlerin kriz üzerinde etkisi olmadığını göstermektedir. Ancak 1994 ve 2001

krizleri öncesinde bu oranın artış eğiliminde olması takipteki krediler oranının Türkiye’de yaşanan krizler üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Grafik 1: Türkiye’de takipteki krediler oranının seyri (1992-2019)

Kaynak: TCMB, EVDS ’den elde edilen verilerle oluşturulmuştur.

1990’lı yıllardan itibaren serbestleşen sermaye akımları toplam krediler üzerinde çok fazla etkili olmamış, 2000’li yılların ortalarına kadar toplam kredilerde ciddi bir artış görülmemiştir. Buna karşın, 1994 krizi öncesi ve 1998’den 2001 krizinin sonuna kadarki dönemlerde ekonomideki kötü duruma bağlı olarak takipteki kredilerde ortaya çıkan artış takipteki kredi oranının yükselmesine neden olmuştur. Benzer şekilde 2008 krizinin yaşandığı yıllarda da takipteki kredilerin artması takipteki kredi oranını artırmıştır.

5. Model, Veri Seti ve Yöntem

Finansal açıklık ve takipteki krediler oranı arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada 1992Q1-2019Q3 dönemine ait üç aylık bankacılık sektörü verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler TCMB’nin Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)’den alınmıştır. Dönem aralığı Türkiye’de finansal açıklığın uygulanmaya başladığı 1989 yılı göz önüne alınarak belirlenmiştir. Ancak 1992’den önceki yıllara ait üç aylık veri bulunmadığından seriler 1992’den itibaren oluşturulmuştur. Modelde finansal açıklığı temsilen literatüre uygun olarak $[(\text{Gayrisafi özel sermaye girişi} + \text{Gayri safi özel sermaye çıkışı}) / \text{GSYH}] \times 100$ formülü kullanılmıştır (Aizenman 2003:1). Takipteki krediler oranı ise Takipteki krediler / Toplam krediler şeklinde hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Değişkenlerin Adı	Açıklaması
Bağımlı Değişken		
TKO	Takipteki krediler oranı	Takipteki krediler / Toplam krediler
Bağımsız Değişkenler		
FA	Finansal dışa açıklık	[(Gayrisafi özel sermaye girişi + Gayrisafi özel sermaye çıkışı) / GSYH] x 100
SY	Sermaye yeterliliği	Özkaynak / Aktif toplamı
KR	Karlılık	Net kar ve ya zarar / Özkaynaklar
LO	Likidite oranı	Aktif toplamı / Mevduatlar

Oluşturulan ekonometrik model şöyledir:

$$TAG_{it} = \beta_0 + \beta_1 FA_{it} + \beta_2 SY_{it} + \beta_3 KR_{it} + \beta_4 LO_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Analizlerde ilk olarak değişkenlerin durağanlık düzeylerini belirlemek amacıyla birim kök testleri uygulanmıştır. Birim kök testlerinden elde edilen sonuçlara göre değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi uygun gecikme uzunlukları belirlenerek, ARDL Sınır testi ile incelenmiştir. Sınır testi uygulanan model için değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkileri ARDL modeliyle analiz edilmiştir. Son olarak değişkenlerin aralarındaki nedensellik ilişkisi Toda Yamamoto nedensellik testi ile analiz edilmiştir.

5.1. Birim Kök Testleri

Augmented Dickey Fuller testi Dickey ve Fuller (1979) tarafından DF testinin geliştirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu metotta serilerin birim köke sahip olduğu (durağan olmadığı) hipotezine karşın alternatif hipotez serilerin durağan olduğudur. ADF birim kök testinde denklem (2) sabitli modeli, denklem (3) ise sabitli trendli modeli ifade etmektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \theta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta Y_{t-i} + u_1 \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_0 t + \theta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (3)$$

Denklemlerde ΔY_t bağımlı değişkenin birinci farkını, β_0 sabit terimi, t trendi, Y_{t-1} gecikmeli farkı, k optimum gecikme uzunluğunu, u hata terimini ifade etmektedir. θ katsayısı test edilerek elde edilen test istatistiği MacKinnon kritik değerine göre yorumlanmakta ve serinin durağan olup olmadığına karar verilmektedir. Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen PP testinde ADF testinden farklı olarak hata

terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız olmadığı, heterojen bir dağılıma sahip oldukları varsayılır. PP testinde denklem (4) ve denklem (5) kullanılmaktadır.

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2(t - T/2) + \varepsilon_t \quad (5)$$

Denklemlerde ADF testinden farklı olarak T simgesi gözlem sayısını ifade etmektedir. β_1 katsayısı test edilerek MacKinnon kritik değerine göre serinin durağanlığı belirlenir. Tablo 1’ de ADF ve PP birim kök testlerinin sonuçları yer almaktadır. Her iki test sonucunda sabitli, sabitli ve trendli modellerde TKO, SY, LO değişkenleri düzeyde durağan değilken birinci farkta durağandır. FA ve KR değişkenleri düzeyde durağandır.

Tablo 2: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF				PP			
	Sabitli		Sabitli Trendli		Sabitli		Sabitli Trendli	
	Düzyey	Birinci Fark	Düzyey	Birinci Fark	Düzyey	Birinci Fark	Düzyey	Birinci Fark
TKO	-1.379	-8.092	-0.915	-8.056	-6.395	-87.40	-6.772	-87.36
FA	-6.324	-	-6.375	-	-36.73	-	-39.45	-122.05
		14.524		14.568		123.19		
SY	-2.667	-	-2.983	-	-9.250	-	-13.72	-122.49
		13.640		13.609		122.87		
KR	-4.404	-	-4.423	-	-34.29	-	-34.89	-107.59
		11.929		11.873		107.58		
LO	-2.055	-	-2.344	-	-8.358	-	-9.572	-132.74
		11.955		11.968		133.53		
Kritik Değerler	%1(-3.507)		%1(-4.037)		%1(-19.833)		%1(-27.467)	
	%5(-2.899)		%5(-3.449)		%5(-13.720)		%5(-20.740)	
	%10(-2.579)		%10(-3.149)		%10(-11.013)		%10(-17.533)	

5.2. ARDL Modeli

Engle-Granger (1987) ve Johansen (1988) tarafından geliştirilen eşbütünlüşme testleri yaygın olarak kullanılmakla beraber bu testlerin uygulanabilmesi için serilerin aynı dereceden durağan olmaları gerekmektedir. Peseran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen Sınır Testi metoduyla aynı dereceden durağan olmayan seriler arasındaki eşbütünlüşme ilişkisi incelenebilmektedir. Sınır testi sonucunda aralarında eşbütünlüşme ilişkisi olduğu tespit edilen değişkenlere ait kısa ve uzun dönem katsayıları tahmin edilebilmektedir. ARDL-Sınır testi metodunda öncelikle model ARDL metoduna dayalı kısıtsız hata düzeltme modeline dönüştürülerek en küçük kareler (EKK) tahminciyle tahmin edilir ve F istatistiğine dayanan sınır testi

gerçekleştirilir. Bu çalışmada kullanılan modele ilişkin oluşturulan ARDL Sınır testi denklem (6)'da tanımlanmıştır:

$$\begin{aligned} \Delta TK_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta TK_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta FA_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} \Delta SY_{t-i} + \sum_{i=0}^r \alpha_{4i} \Delta KR_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^s \alpha_{5i} \Delta LO_{t-i} + \beta_1 TK_{t-1} + \beta_2 FA_{t-1} + \beta_3 SY_{t-1} + \beta_4 KR_{t-1} + \beta_5 LO_{t-1} \\ & + e_t \end{aligned} \quad (6)$$

Denklemdaki α katsayıları kısa dönem, β katsayıları uzun dönem dinamiklerini yansıtmaktadır. Değişkenlere ilişkin optimal gecikme uzunlukları m, n, p, r, s ifadeleriyle gösterilmiştir. Model uygun gecikme uzunluğuyla tahmin edilerek sınır testi uygulanmaktadır. Elde edilen F istatistiği değerinin Peseran, Shin ve Smith (2001) tarafından belirlenen kritik üst sınır değerinden büyük olması değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. F istatistik değerinin kritik alt sınır değerinden küçük olması uzun dönemli bir ilişkinin olmadığını ifade etmektedir. F değeri alt ve üst sınır arasında ise kararsızlık söz konusudur ve diğer eşbütünleşme testlerinin değerlendirilmesi gerekir (Çağlayan, 2006: 246).

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin Sınır testi ile belirlenmesinden sonra uzun dönem ilişkisi ARDL metodu ile incelenmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin analizinde kullanılan ARDL modeli şöyledir:

$$\begin{aligned} TK_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} TK_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta FA_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} \Delta SY_{t-i} + \sum_{i=0}^r \alpha_{4i} \Delta KR_{t-i} + \sum_{i=0}^s \alpha_{5i} \Delta LO_{t-i} \\ & + e_t \end{aligned} \quad (7)$$

ARDL metoduna dayanan ve değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi incelemeye yarayan hata düzeltme modeli şöyledir:

$$\begin{aligned} \Delta TK_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta TK_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta FA_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{3i} \Delta SY_{t-i} + \sum_{i=0}^r \alpha_{4i} \Delta KR_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^s \alpha_{5i} \Delta LO_{t-i} + \delta ECT_{t-1} + e_t \end{aligned} \quad (8)$$

Denklemda hata düzeltme terimi ECT şeklinde ifade edilmiştir. δ katsayısı bağımlı değişken ile açıklayıcı değişkenler arasında oluşan kısa dönemli bir dengesizliğin ne kadar sürede giderileceğini yansıtmaktadır. Modelin düzgün çalışabilmesi için hata

düzeltilme terimi katsayısının negatif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir.

ARDL modelinin ilk aşamasında uygun gecikme uzunluğu belirlenmektedir. Değişkenler değişik gecikme kombinasyonlarıyla test edilerek, AIC ve SIC gibi gecikme uzunluğu belirleme kriterlerine göre değerlendirilerek, en düşük değere sahip olan model belirlenir. Bu çalışmada uygun gecikme uzunluğu AIC değeri en düşük olan ve otokorelasyon sorunu olmayan 4 gecikme uzunluğu olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

p	AIC	SBC	LM
1	-21.560	-20.810	0.1361
2	-21.652	-20.278	0.3247
3	-22.0332	-20.034	0.3032
4	-22.505*	-19.882	0.4288

p gecikme sayısını, AIC Akaike ve SBC Schwarz-Bayesian Bilgi Kriterini temsil etmektedir.
LM Breusch-Godfrey Otokorelasyon Test istatistiği olasılık değeridir.

ARDL sınır testi yönteminde gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından modeldeki değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı F testi ile analiz edilmektedir. Uygulanan sınır testi sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Sınır Testi Sonuçları

F-istatistiği	8.834	
Optimum gecikme uzunluğu	(4, 1, 4, 2, 4)	
Anlamlılık düzeyi	Kritik değer	
	Alt sınır	Üst sınır
% 1	-3.43	-4.60
% 2.5	-3.13	-4.26
% 5	-2.86	-3.99
% 10	-2.57	-3.66

Sınır testi ile yapılan eşbütünleşme analizi sonucunda elde edilen F-istatistiği (8.834) değeri Peseran, Shin ve Smith (2001) tarafından belirlenen kritik üst sınır değerlerinden büyüktür. Bu sonuç değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir. AIC bilgi kriterine göre oluşturulan ARDL (4, 1, 4, 2, 4) modeli tahmin sonuçları ve modele ilişkin diğer tanısal istatistikler Tablo 5'te yer almaktadır. Breusch-Godfrey testine göre modelde otokorelasyon sorunu yoktur. White testi sonucu modelde değişen varyans problemi olmadığını, Ramsey Reset testi model kurma hatasının olmadığını, Jarque-Bera testi ise hata teriminin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: ARDL (4, 1, 4, 2, 4) Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı değişken tko				
Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Olasılık
tko(-1)	1.1918	0.0869	13.71	0.000
tko(-2)	-0.4978	0.1238	-4.02	0.000
tko(-3)	0.3560	0.1228	2.90	0.005
tko(-4)	-0.1768	0.0828	-2.13	0.36
fa	-0.1229	0.0562	-2.19	0.031
fa(-1)	-0.1029	0.0595	-1.73	0.088
sy	0.0020	0.1018	0.02	0.984
sy(-1)	-0.3308	0.1132	-2.92	0.004
sy(-2)	-0.0687	0.1091	-0.63	0.530
sy(-3)	0.5379	0.1031	5.21	0.000
sy(-4)	-0.3648	0.0915	-3.98	0.000
kr	-0.0299	0.0130	-2.30	0.024
kr(-1)	0.0536	0.0141	3.79	0.000
kr(-2)	-0.0566	0.0115	-4.89	0.000
lo	0.0132	0.0213	0.62	0.539
lo(-1)	0.0318	0.0290	1.10	0.276
lo(-2)	-0.0536	0.0286	-1.87	0.064
lo(-3)	0.0351	0.0278	1.26	0.209
lo(-4)	-0.0503	0.0230	-2.18	0.032
Tanısal İstatistikler				
$\bar{R}^2=0.973$		Breusch-Godfrey LM olasılık=0.1361		
F ist.=168.5		White test olasılık=0.4545		
D-W ist.=2.169		Jarque-Bera olasılık=1.2222		
ARCH LM olasılık=0.1735		Ramsey Reset test olasılık=0.0568		

ARDL (4,1,4,2,4) modeliyle aynı gecikme uzunlukları kullanılarak oluşturulan ARDL modeli uzun dönem tahmin sonuçları ve katsayıları Tablo 6’da gösterilmektedir. Uzun dönem tahmin sonuçlarına göre sermaye yeterliliği, karlılık ve likidite oranı değişken katsayıları %1 düzeyinde anlamlı iken finansal açıklık değişkeni katsayısı %5 düzeyinde anlamlıdır. Ancak bu katsayının da anlamlılık düzeyi %1’e çok yakındır. Uzun dönem katsayılarına göre, finansal açıklıktaki %1’lik bir artışın takipteki krediler oranı üzerindeki etkisi uzun dönemde yaklaşık %1.79 oranında negatiftir. Bununla birlikte sermaye yeterliliğindeki %1’lik bir artışın uzun dönemde takipteki krediler oranı üzerindeki etkisi %1.77 oranında, karlılıktaki %1’lik artışın etkisi %0.25 oranında, likidite oranındaki %1’lik artışın etkisi %0.19 oranında negatiftir. Uzun dönemde bütün değişkenler takipteki krediler oranını azaltıcı etkide bulunmaktadır.

Tablo 6: ARDL Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Bağımlı değişken tko				
Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Olasılık
fa	-1.7831	0.7212	-2.47	0.015
sy	-1.7717	0.5460	-3.24	0.002
kr	-0.2597	0.0858	-3.03	0.003
lo	-0.1875	0.0604	-3.10	0.003

ARDL metodunda değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkilerini incelemek amacıyla ARDL Hata Düzeltme Modeli kullanılmaktadır. ARDL (4,1,4,2,4) modeline dayanılarak oluşturulan hata düzeltme modeli kısa dönem tahmin sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır. Kısa dönemde değişkenlerin katsayıları istatistiksel olarak genelde anlamlıdır. Ayarlama hızını yansıtan hata düzeltme terimi katsayısı beklendiği gibi [-1, 0] arasında ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre kısa dönemde ortaya çıkan şoklar sebebiyle uzun dönem dengesinde meydana gelen sapmaların %12’si sonraki dönemde düzeltilerek 9 ay içerisinde uzun dönem dengesine yaklaşılabilecektir. Kısa dönemde finansal açıklık ve takipteki krediler oranı arasında %10 anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki vardır. Sermaye yeterliliğinin kısa dönemde takipteki krediler oranı üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlıdır, ancak bir ve iki gecikmeli değerlerde etki pozitiften negatife dönerken üç gecikmeli değerde tekrar pozitive dönmektedir. Karlılığın kısa dönemde takipteki krediler oranına etkisi bir gecikmeli değerde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Likidite oranının kısa dönemde takipteki krediler oranı üzerindeki etkisi birinci ve üçüncü gecikmeli değerlerde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir.

Tablo 7: ARDL (4, 1, 4, 2, 4) Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı değişken tko				
Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Olasılık
D.tko(-1)	0.3185	0.0844	3.77	0.000
D.tko(-2)	-0.1792	0.0783	-2.29	0.024
D.tko(-3)	0.1768	0.0828	2.13	0.036
D.fa	0.1029	0.0595	1.73	0.088
D.sy	0.2265	0.1024	2.21	0.030
D.sy(-1)	-0.1042	0.1044	-1.00	0.321
D.sy(-2)	-0.1730	0.1091	-1.85	0.068
D.sy(-3)	0.3648	0.0915	3.98	0.000
D.kr	0.0030	0.0123	0.24	0.808
D.kr(-1)	0.0566	0.0115	4.89	0.000
D.lo	0.0369	0.0214	1.72	0.088
D.lo(-1)	0.0688	0.0209	3.29	0.001
D.lo(-2)	0.0151	0.0251	0.60	0.549
D.lo(-3)	0.0503	0.0230	2.18	0.032

ECM(-1)	-0.1267	0.0258	-4.91	0.000
---------	---------	--------	-------	-------

5.3. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testinde VAR modellerinde incelenen serilerin durağan olup olmamaları önemli değildir. Değişkenlerin nedensellik ilişkilerinin düzey değerleri kullanılarak araştırıldığı bir metottur. Buna karşın Granger nedensellik testinde serilerin durağan olması gerekmektedir. Toda-Yamamoto nedensellik testi değişkenler arasındaki nedenselliği incelemek için düzeltilmiş VAR modelin tahminine dayalı bir metottur.

Toda-Yamamoto testinde öncelikle VAR modelin gecikme uzunluğu (k) ve değişkenlerin en büyük durağanlık derecesi (d_{max}) belirlenir. Sonra “ $k+d_{max}$ ” gecikme uzunluğunda VAR model kurulur. Kurulan VAR model görünürde ilişkisiz regresyon (SUR) yöntemiyle tahmin edilir. SUR yönteminde sistemi oluşturan denklemlere Wald testi uygulanarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi tespit edilir.

Toda-Yamamoto testi için aşağıdaki VAR model SUR metoduyla tahmin edilmektedir:

$$y_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \alpha_{1i} y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{1i} x_{t-1} + e_{1t} \quad (9)$$

$$x_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \alpha_{2i} y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_{2i} x_{t-1} + e_{2t} \quad (10)$$

Modellerde x değişkeninin, y değişkeninin Granger nedeni olmadığı temel hipotezi Granger nedeni olduğu alternatif hipoteze karşı Wald testi ile sınanmaktadır (Yılancı ve Özcan, 2010: 28).

Takipteki krediler oranı, finansal açıklık, sermaye yeterliliği, karlılık ve likidite oranı değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisinin incelendiği Toda-Yamamoto testi sonuçları Tablo 8’de gösterilmektedir. Finansal açıklık ile takipteki krediler oranı arasında istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. İki değişken de birbirlerinin Granger nedenidir. Benzer biçimde sermaye yeterliliği, karlılık ve likidite oranı değişkenleriyle takipteki krediler oranı arasında da istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde çift yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur. Analizler sonucunda gecikme uzunluğu arttıkça değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin güçlendiği tespit edilmiştir.

Tablo 8: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	χ^2 istatistiği	Olasılık
FA→TKO	39.76	0.000
TKO→FA	48.78	0.000
SY→TKO	27.55	0.001
TKO→SY	78.05	0.000
KR→TKO	40.58	0.000
TKO→KR	145.73	0.000
LO→TKO	27.19	0.001
TKO→LO	43.17	0.000
Gecikme uzunluğu: (p=9)+(d _{max} = 1)=10	P=9 için Var LM olasılık değeri: 0.1539	

6. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de finansal açıklığın takipteki krediler oranına etkisini incelemek amacıyla; takipteki krediler oranı, finansal açıklık, sermaye yeterliliği, karlılık ve likidite oranı değişkenleri arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkiler 1992Q1-2019Q3 dönemine ait verilerle ARDL sınır testi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Sınır testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. ARDL metoduyla yapılan analize göre, uzun dönemde takipteki krediler oranı üzerinde; finansal açıklığın, sermaye yeterliliğinin, karlılığın ve likidite oranının istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin olduğu gözlenmiştir. Değişkenlerin tamamı uzun dönemde takipteki krediler oranını azaltıcı etkide bulunmaktadır. Ancak finansal açıklık ve sermaye yeterliliğinin etkileri diğer değişkenlere göre daha fazladır. Uzun dönemde bu etkilerin görülmesi incelenen dönemde Türkiye’de finansal açıklığa bağlı olarak artan fonların, bankacılık sektöründe artan sermayenin, karlılığın ve likiditenin ekonominin genelinde yaşanan olumlu gelişmelerin de etkisiyle verilen kredilerin geri ödenmesindeki sorunları azalttığını göstermektedir.

Kısa dönem tahminlerinin yer aldığı hata düzeltme modeli sonuçlarına göre kısa dönemde ortaya çıkan şoklar sonucunda oluşan uzun dönem dengesinden sapmaların %12’si bir sonraki dönemde düzelmekte ve 9 ay içerisinde uzun dönem dengesine yaklaşmaktadır. Kısa dönemde Türkiye’de finansal açıklığın takipteki krediler oranı üzerindeki etkisi %10 anlamlılık düzeyinde uzun dönem sonucunun aksine pozitifdir. Bu sonuç, Türkiye’de finansal açıklığın uygulanmaya başladığı yıllarda artan finansal fonların bankacılık sektörü tarafından olumlu kullanılmadığını buna bağlı olarak verilen kredilerin geri ödemelerinde yaşanan sorunların arttığını göstermektedir. Bu yıllarda ekonominin genelindeki olumsuz seyir de bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olan bir faktördür. Bununla birlikte kısa dönemde sermaye yeterliliğinin etkisi pozitif-

negatif-pozitif şeklinde değişkenlik göstermektedir. Karlılık ve likidite ise uzun dönemin aksine kısa dönemde takipteki kredileri düşük oranlarda negatif etkilemektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de finansal açıklığın olumlu etkilerinin görülebilmesi için ülkeye giren fonların doğru kullanılması, ekonominin ve bankacılık sektörünün güçlü durumda olması gerekmektedir. Bankacılık sektörü takipteki krediler oranının kısa dönemde finansal açıklıktan olumsuz etkilenmesi, fonların doğru kullanıldığı, ekonominin ve bankacılık sisteminin gelişme gösterdiği uzun dönemde ise olumlu etkilenmesi bunun bir göstergesidir. Finansal açıklıkla birlikte uygulanan ekonomi politikalarının; bankacılık sektörünün etkin denetimine, fonların etkin kullanımına, finansal piyasaların gelişimine ve makroekonomik koşulların iyileştirilmesine yönelik olması gerekmektedir.

Kaynakça

AGOSİN, M. R. & MACHADO, R. (2000). Foreign Investment in Developing Countries. Does it Crowd in Domestic Investment?. *UNCTAD/OSG/DP*, No.146.

AİZENMAN, J. (2003). On the Hidden Link Between Financial and Trade Opening. *NBER Working Paper*, No. 9906.

Bankalarca Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usül ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. (2006, 1 Kasım). *Resmi Gazete* (Sayı. 26333). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061101-9.htm>

BARIŞIK, S. & ŞARKGÜNEŞİ, A. (2009). Yabancı Sermaye Hareketlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri (1990-2007 Dönemi Nedensellik Analizi). *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 19-33.

BEJU, D. G. & CİUPAC-ULİCİ, M-L. (2013). Does Financial Liberalization Affect Banking System?. *Revista Economica*, 65(5).

CABALLERO, J. (2012). Do Surges in International Capital Inflows Influence the Likelihood of Banking Crises? Cross-Country Evidence on Bonanzas in Capital Inflows and Bonanza-Boom-Bust Cycles. *IDB Working Paper, Series*, No. IDB-WP-305.

CİHAK, M. & Schaeck, K. (2007). How Well Do Aggregate Bank Ratios Identify Banking Problems?. *IMF Working Paper*, WP/07/275.

- ÇAĞLAYAN, E. (2006). Enflasyon, Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(1).
- DEMİRGÜÇ-KUNT, A. & Detragiache, E. (1998). Financial Liberalization and Financial Fragility. *Annual World Bank Conference on Development Economics*.
- DE BOCK, R. & DEMYANETS, A. (2012). Bank Asset Quality in Emerging Markets: Determinants and Spillovers. *IMF Working Paper*.
- DİCKEY, D. A. & FULLER, W. A. (1979). "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series With a Unit Root" *Journal of the American Statistical Association*, 74(366).
- DİNGER, V. & KAAT, D. M. (2020). Cross-Border Capital Flows and Bank Risk-Taking. *Journal of Banking Finance*, 117, issue C.
- ENGLE R. F. & GRANGER, C. W. J. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- GONZALEZ-HERMOSILLO, B., PAZARBAŞIOĞLU, C. & BİLLINGS, R. (1997). Determinants of Banking System Fragility: A Case Study of Mexico. *IMF Staff Paper*, 44(3), 295-314.
- İFTİKHAR, S. F. (2015). Financial Reforms and Financial Fragility: A Panel Data Analysis. *International Journal of Financial Studies*, ISSN 2227-7072.
- İNSEL, A. & SUNGUR, N. (2003). Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği-1989:III-1999:IV. *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, No.2003/8.
- JAKUBİK, P. & REİNİNGER, T. (2013). Determinants of Nonperforming Loans in Central, Eastern and Southeastern Europe. *Focus on European Economic Integration*.
- JOHANSEN, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 231-254.
- KORMAZ, T., ÇEVİK, E. İ. & BİRKAN, E. (2010). Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme ve Finansal Krizler Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Journal of Yaşar University*, 17 (5) 2821-2831.

- MENDOZA, E. G. & TERRONES, M. E. (2008). An Anatomy of Credit Booms: Evidence from Macro Aggregates and Micro Data. *NBER Working Paper*, No. 14049.
- OKTAYER, A. (2009). Türkiye’de Finansal Serbestleşme ve Derinleşme Süreci Üzerine Nitel Bir İnceleme. *Akademik İncelemeler*, Sayı:1.
- PESARAN, M. H., SHİN, Y. & SMİTH, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- PHİLLİPS, P. C. B. & PERRON, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- SAMARİNA, A. & BEZEMER, D. (2015). Do Capital Flow Change Domestic Credit Allocation. *Research Institute SOM Faculty of Economics & Business University of Groningen*.
- SAVRUL, B. K., ÖZEKİCİOĞLU, H. & ÖZEL, H. A. (2013). Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 38.
- SELÇUK, H. & DARICI, A. (2003). Türk Bankacılık Sektöründe Tahsili Gecikmiş Alacaklar. *Öneri Dergisi*, 5(20), 173-189.
- SELİMLER, H. (2015). Sorunlu Kredilerin Analizi, Banka Finansal Tablo ve Oranlarına Etkisinin Değerlendirilmesi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(12), 1309-1123.
- SERWA, D. (2013). Measuring Non-Performing Loans During (and After) Credit Booms. *Central European Journal of Economic Modelling and Econometrics*, 163-183.
- STİGLİTZ, J. & ANDREW, W. (1981). Credit Rationing in Markets with Imperfect Information. *AER*, 71(3), 393-399.
- ŞAHBAZ, N. & İNKAYA, A. (2010). Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Krediler ve Makro Ekonomik Etkileri. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1).

- TODA, H. Y. & YAMAMOTO, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregression with Possibility Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66(1), 225-250.
- VARLIK, C. (2020). Türkiye Ekonomisinde Sermaye Girişlerinin Bileşenlerinin Aşırı Kredi Genişlemeleri Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(2).
- YILANCI, V. & ÖZCAN, B. (2010). Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin Savunma Harcamaları ile GSMH Arasındaki İlişkinin Analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1).
- YÜCEMEMİŞ B. T. & SÖZER, İ. A. (2010). Türk Bankacılık Sektöründe Takipteki Krediler: Mukayeseli Kriz Performansı. *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 18(1-2).

ULUSAL AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN ÇERÇEVE SÖZLEŞMESİNİN KOSOVA'DA UYGULANMASI

Nesrin KENAR¹

Keriman SADIKAY²

Özet

Bu çalışmada “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”nin Kosova’da uygulanması incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı henüz uluslararası alanda tanınmayan Kosova Cumhuriyetinin sahip olduğu kendine özgü statüde azınlık haklarını korumak amacıyla yaptığı düzenlemelerin ve “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”nin Kosova’da uygulanmasının incelenmesidir. Çalışmada ilk olarak Kosova’nın yakın tarihi ve Kosova’da azınlık haklarının önemi incelenmiştir. İkinci olarak Kosova’nın azınlıklara yönelik politikası ve azınlık haklarını uygulaması sürecinde kullandığı kendine özgü metotlar incelenmiştir. Zira Kosova henüz uluslararası alanda tam tanınma sağlayamadığı için süreç ve içerik açısından unique bir yapıya sahiptir. Bu nedenle üçüncü olarak Kosova’da azınlık haklarının gelişimi incelenmiştir. Dördüncü olarak, özellikle uluslararası azınlık hakları standartlarının ve belgelerin, Kosova anayasa ve yerel yasalara dâhil edilmesi ve “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”nin anayasallaştırılması incelenmiştir. Son olarak, Kosova’nın devlet inşa sürecinin devam etmesi, varsayılan devlet olma koşullarına sahip olmaması ve uluslararası hukukun egemen bir aktörü olma konusunda henüz gerekli şartların oluşmaması nedeniyle “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”nin uygulanması konusunda Kosova’da uygulanan yöntem incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kosova’da Azınlıklar, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması, Azınlık Hakları

IMPLEMENTATION OF THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES IN KOSOVO

Abstract

In this study, the implementation of the "Framework Convention for the Protection of National Minorities" in Kosovo has been examined. The aim of this study is to examine the regulations made by the Republic of Kosovo, which is not yet internationally recognized, in order to protect the minority rights in its unique status and the implementation of the "Framework Convention on the Protection of National Minorities" in Kosovo. In the study, first of all, the recent history of Kosovo and the importance of minority rights in Kosovo were examined. Secondly, Kosovo's policy towards minorities and the unique methods used in the implementation of minority rights are examined. Since Kosovo has not yet achieved full international recognition, it has a unique structure in terms of process and content. Therefore, thirdly, the development of minority rights in Kosovo is examined. Fourthly, the inclusion of international minority rights standards and documents in the Kosovo constitution and local laws and the constitutionalization of the “Framework Convention for the Protection of National Minorities” were examined. Finally, since the feature of being a sovereign actor of international law has not yet been met, the method applied in Kosovo for the implementation of the “Framework for the Protection of National Minorities” was examined.

Keywords: Minorities in Kosovo, Framework Agreement on the Protection of National Minorities, Minority Rights

¹ Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, nkenar@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0000-6350-7744

² Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ksadikay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9284-1514

1.Giriş

Eski Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti (SFRY) döneminde Sırbistan'a bağlı özerk bir bölge olan Kosova'da, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arnavutlar ile Sırp lar arasında yoğun bir düşmanlık yaşanması nedeniyle, Kosovalı Arnavutlar Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlığını elde etmesi için mücadeleye başlamışlardır (Borgen, 2008: 1). Başlangıçta "sivil itaatsizlik" şeklinde başlayan mücadelenin başarısız olması üzerine Kosovalı Arnavutlar Kosova Kurtuluş Ordusunu (UÇK) kurarak silahlı eylemlere başvurmuşlardır. Kosovalı Arnavutların bu mücadelesine karşı 1998'de Sırbistan hükümeti Kosova'da askeri operasyonlar başlatmış ve 1998 ve 1999'da UÇK ile Sırbistan ordusu veya Sırp paramiliter güçleri arasındaki artan silahlı çatışmalar yaşanmış ve Kosovalı Arnavutlar Sırp birlikleri tarafından kitlesel olarak Kosova'dan sınır dışı edilmişlerdir (Džihic & Kramer, 2009: 9).

Kosova'da yaşanan bu gelişmeler üzerine 1999 yılında Fransa'da, Kosova, Sırbistan, ABD ve EU ve Temas Grubu üyelerinin katılımıyla Rambouillet Konferansı düzenlenmiştir. Rambouillet Konferansında barış ve bağımsızlık müzakerelerinin yanı sıra tarafların savaşı sona erdirmek için tezleri ve çözüm önerileri de gündeme gelmiştir. Rambouillet Konferansında Kosova'ya bağımsızlık ve özerk bir ülke olma özgürlüğü verilmesi yönünde karar alınmasına ve bu karar uluslararası toplumun çoğunluğu tarafından desteklenmesine rağmen Rambouillet anlaşması Sırbistan tarafından kabul edilmemiştir. (Rama, 2018: 3). Rambouillet Konferansında Kosova'nın statüsünü ve Kosovalı Arnavutların sorunlarını çözmeye yönelik siyasi müzakerelerin başarısız olmasının ardından NATO tarafından insani müdahale kararı alınmıştır ve NATO Sırbistan ordusunu Kosova'dan geri çekmeye zorlamak amacıyla bir hava harekâtı başlatmıştır (Borgen, 2008: 1). NATO operasyonu sonucunda 09 Haziran 1999'da imzalanan Kumanova Antlaşmasıyla Sırbistan Kosova'dan çekilmeyi kabul etmiştir (Ukshini, 2021: 265).

Kumanova Antlaşmasının imzalanmasının ardından BM Güvenlik Konseyi tarafından 10 Haziran 1999'da alınan 1244 (1999) sayılı karar ile Kosova Savaşı resmen sona ermiştir. 1244 sayılı kararla Kosova, uluslararası askeri (KFOR) ve sivil yönetim (UNMIK) kapsamına alınmıştır ve "fiili" olarak Sırbistan'dan ayrılmıştır (Ukshini, 2021: 265). BM'nin Kosova'daki görevi, BM Güvenlik Konseyinin 1244 (1999) sayılı karar ile oluşturulan Kosova'nın geçici özyönetim kurumlarını kurmaktır. UNMIK yönetimi döneminde Başkanlık, Meclis, Hükümet ve Bakanlıklar gibi temel anayasal kurumlar oluşturulmuştur (Rama, 2018: 3).

Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından 2005'te Kosova Özel Temsilcisi olarak görevlendirilen Martti Ahtisaari, 2007'de Kosova'nın bağımsız olması gerektiğini belirttiği raporunu BM Güvenlik Konseyine sunmasının ardından 17 Şubat

2008'de ABD ve çoğu AB ülkesi tarafından desteklenen Kosovalı Arnavut siyasetçiler tarafından Ahtisaari Planı temelinde tek taraflı olarak Kosova'nın bağımsızlığı ilan edilmiştir (Džihic & Kramer, 2009: 5; Rama, 2018: 4). Bağımsızlık ilanından önce 17 Şubat 2008'de Kosova Meclisi bir bağımsızlık ve egemenlik bildirgesi kabul etmiştir. Yapılan oylamada mevcut 120 Meclis üyesinden 109'u bildirge lehinde oy kullanmıştır. Meclis'in 10 Kosovalı Sırp milletvekili oturuma katılmamıştır (Preuss, 2010: 389)

Bağımsızlık ilanına ve pek çok ülke tarafından tanınmasına rağmen Kosova günümüzde, sınırlı egemenliği olan ve “devlet olma süreci tamamlanmamış bir devlet” olarak nitelendirilmektedir (Džihic & Kramer, 2009: 2).

Kosova'nın “devlet olma süreci tamamlanmamış bir devlet” olarak nitelendirilmesinin çeşitli nedenleri ve sonuçları bulunmaktadır. Birincisi, Kosova'nın bağımsızlığının üzerinden 14 yıl geçmesine rağmen hali hazırda UNMIK, EULEX, KFOR ve AGİT'in Kosova'da bulunması, pek çok görevi yürütmesi ve yetkiye sahip olması hükümetin otoritesini ülkenin sadece bazı kısımları üzerinde kullanabilen “devlet olma süreci tamamlanmamış-sınırlı egemenliğe sahip” bir devlet olduğunu göstermektedir (Džihic & Kramer, 2009: 2).

İkincisi, 2021 yılı itibariyle 117 ülke tarafından tanınan Kosova'nın bağımsızlığının pek çok ülke, özellikle de BM Güvenlik Konseyinin Daimi üyelerinden olan Rusya Federasyonu ve Çin tarafından tanınmamasıdır. Bu durum Kosova'nın BM'ye üye olmasını engellemektedir.

Kosova'nın AB üye ülkeleri olan Slovakya, Yunanistan, Kıbrıs, Romanya ve İspanya tarafından kendi azınlık sorunları nedeniyle (Bami & Weizman, 2020) tanınmaması ise Kosova'nın Avrupalı kurumlara ve AB'ne üyeliğini ve uluslararası antlaşmalara ve sözleşmelere taraf olmasını zorlaştırmaktadır. Bunun en önemli sonucu da “azınlık hakları” konusundadır.

Kosova çok etnik yapıya sahiptir. Nitekim Kosova Anayasasının 3. Maddesinin 1. Fıkrası Kosova Cumhuriyetinin, Arnavutlar ve diğer toplulukların oluşturduğu çok etnikli bir devlet olduğunu belirtmektedir (Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: 1). Kosova'nın nüfusunun çoğunluğunu kurucu ulus statüsüne sahip Arnavutlar oluşturmaktadır. Kosova'da Arnavutların yanı sıra, Sırlar, Romanlar, Aşkaliler ve Balkan Mısırlıları, Boşnaklar ve Goraniler ile Türkler bulunmaktadır. 2011 Kosova istatistiklerine göre 1.739.825 olan Kosova nüfusu içerisinde Arnavutların sayısı 1.616.869, Sırların sayısı 25,532, Türklerin sayısı 18,738, Boşnakların sayısı 27,533, Romaların sayısı 8,824, Aşkalilerin sayısı 15,436, Mısırlıların sayısı 11,524, Goralıların sayısı 10,265, Diğerleri 912'dir (Agjencinë Statistikoretë Kosovës, 2011: 60). Azınlıkların toplam nüfusa oranları ise Boşnaklar % 3, Türkler % 1, Sırlar % 6, Roma % 0.51, Aşkaliler % 0.89, Mısırlılar % 0.66.

Kosova'nın çok etnik yapılu bir devlet olmasının yanı sıra bu etnik gruplar arasındaki ilişkiler de ülkenin istikrarı için önemli bir göstergedir. Sırp ve Arnavutlar arasındaki ilişkilerin son derece gergin olmasının yanı sıra özellikle 1999 yılında yaşanan çatışmalarda Kosova'daki Arnavutların yanı sıra Romanların, Aşkalilerin, Mısırlıların ve diğer azınlıkların Sırp tarafından sınır dışı edilmesi de etnik gruplar arasındaki ilişkilerdeki gerilimleri arttırmıştır. Diğer yandan 1999'dan beri uluslararası toplum ve yerel kurum ve aktörler Sırp ve Arnavutlar arasındaki ana çatışma hattında yoğunlaştığından, bu çatışma döneminde diğer azınlıkların içerisinde bulunduğu koşullar göz ardı edilmiştir (Džihic & Kramer, 2009: 9).

Bağımsızlık ilanının ardından yeni Kosova Cumhuriyeti'nin hükümetinin karşı karşıya kaldığı en önemli konulardan biri "azınlık hakları" olmuştur. Zira Kosova Cumhuriyeti'nin uluslararası tanınma için zorunlu olan "azınlık haklarının garanti edilmiş olması" koşulunu yerine getirmesi gerekiyordu. Ancak uluslararası tanınma süreci henüz tamamlanmadığından azınlık hakları ve diğer insan hakları konusunda yapılmış uluslararası antlaşma ve sözleşmelere taraf olamamaktadır.

Kosova'nın bağımsızlık ilanının ardından Kosovalı liderler, tüm etnik azınlık topluluklarının haklarını korumayı taahhüt etmişlerdir. Kosova Anayasasının 3. Maddesinin 1. fıkrası ülkeyi "Arnavut ve diğer Topluluklardan oluşan çok etnikli bir toplum" olarak tanımlamaktadır (Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: 1). Kosova Anayasasının 57. Maddesinin 1. fıkrası Toplulukları "Kosova Cumhuriyeti topraklarında geleneksel olarak bulunan aynı ulusal veya etnik, dilsel veya dini gruba ait sakinler" olarak tanımlar ve "özel haklara" sahip olduklarını belirtmektedir (Bami & Weizman, 2020; Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: 17)

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı henüz uluslararası alanda tanınmayan Kosova Cumhuriyeti'nin sahip olduğu kendine özgü statüde azınlık haklarını korumak amacıyla yaptığı düzenlemelerin ve "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin Kosova'da uygulanmasının incelenmesidir. Çalışmada ilk olarak Kosova'nın yakın tarihi ve Kosova'da azınlık haklarının önemi incelenmiştir. İkinci olarak Kosova'nın azınlıklara yönelik politikası ve azınlık haklarını uygulaması sürecinde kullandığı kendine özgü metotlar incelenmiştir. Zira Kosova henüz uluslararası alanda tam tanınma sağlayamadığı için süreç ve içerik açısından ünik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle üçüncü olarak Kosova'da azınlık haklarının gelişimi incelenmiştir. Dördüncü olarak, özellikle uluslararası azınlık hakları standartlarının ve belgelerin, Kosova anayasa ve yerel yasalara dâhil edilmesi ve "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin anayasallaştırılması incelenmiştir. Son olarak, Kosova'nın devlet inşa sürecinin devam etmesi, varsayılan devlet olma koşullarına sahip olmaması ve uluslararası hukukun egemen bir aktörü olma konusunda henüz gerekli şartların oluşmaması nedeniyle "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin uygulanması konusunda Kosova'da uygulanan yöntem incelenmiştir. Kosova'nın devletleşme sürecinde uluslararası

toplumu tedirgin eden bir başka sorun ise “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”nin nasıl takip edileceği ve Avrupa Konseyine nasıl rapor sunulacağı konusuydu. Bu konuda Kosova Cumhuriyeti tarafından bulunan çözümler ve uygulanan yöntemlerin ne kadar etkili olduğu da çalışmada incelenmiştir.

2. Balkanlarda ve Kosova’da Azınlıklar ve Hakları

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından SFRY’nin dağılmasıyla birlikte 7 yeni devlet oluşmuştur. İnsan haklarının bir parçası olan azınlık hakları bu dağılımdan sonra yalnız Kosova’nın değil tüm Balkanların önemli ve hassas bir konusu haline almıştır. Yugoslavya’dan dağılan ülkeler her biri içinde komsu ülkelerin azınlıklarını barındırıyordu, durum böyle olunca her ülke kendi çapında sıcak bir alan oluşturmakta ve ileride tehdit teşkil etmekteydi. Azınlıklar bu dönem gerektiği gibi ele alınmazsa tekrarlayan savaşlar büyük bir olasılık olarak görünmekteydi.

Bu sancılı süreci 1999 yılında Kosova da yaşamıştır. Kosova’da tarih boyunca devam eden insan hakları ihlalleri 1990’lı yıllarda had safhaya ulaşmıştır ve 1999 yılında meydana gelen NATO insani müdahale operasyonu Kosova’da yaşanan insanlık dramına son vermiştir. 28 Haziran 1989 yılında Slobodan Milošević’in Gazimestan’da yaptığı nefret söylemi içeren konuşması (Binder, 1988) Kosova’da hassas olan durumun fitilini ateşlemiş ve 1990’lı yıllarda Kosova’da insan haklarının tamamı ihlal edilmiştir. Ocak 1999’da Sırp’lar tarafından gerçekleştirilen Raçak katliamının Kosova “verification misyon”un başında bulunan William Walker tarafından gözlemlenmesi ve rapor edilmesi sonucu BM tarafından kınanmıştır (UN, 1999).

İnsani müdahale ve İnsan hakları korunması amacı güden NATO nun müdahalesi daha sonraki evrelerde de yapılan tüm antlaşmalar ve yeni kurulmakta olan Kosova devletinin demokratik ve çok etnik yapıları bir devlet olarak insan hakları ve özellikle azınlık hakları temel taşlarını oluşturmuştur.

Rambouillet Antlaşması, Helsinki Nihai Senedi ve Yeni Avrupa İçin Paris Şartı dâhil olmak üzere AGİT’in ve Birleşmiş Milletlerin Amaç ve İlkelerine atıfta bulunmuş ve Birinci Bölümün VII. Maddesinde azınlık haklarına geniş yer vermiştir (UNSC, Rambouillet Accords, Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo, 1999: 21-24). KFOR un ardından Kosova’ya yerleşen diğer uluslararası örgütler arasından özellikle insan hakları konularında dünya çapında tecrübeli olan insan hakları örgütleri bulunmaktadır. AGİT ise UNMIK’in dört sütunundan birini oluşturmaktadır ve demokrasinin yerleşmesi konusunda önemli çalışmalarda bulunmuştur. UNMIK ise kurulmakta olan ilk hükümetin yeni oluşmakta olan kurum ve kuruluşlarında azınlıkların da yer almasına önem vermiş ve azınlıkların temsilini sağlanmaya çalışmıştır.

Birleşmiş Milletler tarafından insan hakları ve azınlık haklarının korunmasına ilişkin oluşturulan Anayasa ve yasal çerçeve konusunda Kosova başarılı bir devlet modeli çizmiştir. Kosova savaştan çıkmış bir toplum olarak NATO'nun insani müdahale ettiği ve Birleşmiş Milletlerin yerleştiği ve insan haklarını ve özellikle azınlık haklarını yasal çerçevesine alması ve yasaların önemli mihenk taşı olan anayasasına azınlık hakları ve uluslararası antlaşmaları alması ve uygulaması açısından çok önemli bir örnek teşkil etmektedir. Özellikle henüz BM üyesi devletlerin tamamı tarafından tanınmaması ve BM üyesi olmaması nedeniyle Kosova'nın uluslararası antlaşmalara taraf olması açısından koşullarının oluşmaması nedeniyle uluslararası antlaşmalara taraf olamamaktadır. Bu nedenle bu antlaşmaların uygulanması konusunda oluşturduğu model Kosova'yı bu açıdan önemli kılmaktadır. Kosova devlet inşa sürecinde, insan hakları ve azınlık haklarına saygılı demokratik bir devlet kurma çabaları doğrultusunda ve ileride AB'ye üye olmayı hedeflemesi nedeniyle Avrupa standartları ve Çerçeve antlaşmasına uygun olarak hazırlanıp tüm azınlık haklarını kapsamasının sağlanması sayesinde Avrupa Birliği üyeliğine ilerleme yolunda Çerçeve Antlaşmasını kendi yasalarına adapte etme gibi sıkıntı çeken devletler karşısında Kosova'yı avantajlı duruma getirmiştir.

3. Uluslararası Yönetim Altında Çerçeve Anayasası ve Yasal Çerçevde Azınlık Hakları ve Azınlık Haklarının Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması

a. Savaştan Sonra Hükümet Kuruluşunda Azınlık Hakları

Azınlıkların karar alma mekanizmalarında yer alması yeni kurulmakta olan demokratik ve çok etnik yapılı bir devletin temellerinin atılması açısından önemliydi. Kosova'ya konuşlanan UNMIK tarafından gerçek kurumların kurulması gerçekleştirilene kadar öncelikle danışma rolü oynamış, Kosova Geçiş Konseyi'nin ardından Kosova'nın Geçici İdari Yapısı kurulmuştur. UNMIK tarafından yayımlanan 2000/1 sayılı Yönetmelik gereği Kosova'daki tüm toplulukların, bu yönetmelikte yer alan prosedürler aracılığıyla adil bir şekilde temsil edilerek geçici idari yönetimde yer alması sağlanmıştır. 2000 yılında azınlıkların da yer aldığı 19 departmandan oluşan İdari yapı kurulmuştur. Bu departmanlardan ikisi Sırlara, biri Boşnaklara ve biri de Türkler'e başkanlık yapmak üzere verilmiştir. 2004 yılında Başbakanlık tarafından ayrımcılığa karşı yasa hazırlanmış ve aynı yıl meclis tarafından onaylanmıştır. Ayrıca Ombusperson kurumu ve verdiği tavsiyelerin uygulanması önem kazanmıştır.

Yerel düzeyde de aynı şekilde azınlıklar önemini sürdürmüş ve UNMIK tarafından, 11 Ağustos 2000 tarihinde 2000/45 sayılı Yönetmeliğin 23. Maddesine dayanarak 2001 yılında yerel düzeyde Topluluk Komitesi, Arabuluculuk Komitesi ve Topluluk Ofisi kurulmuş ve Yönetmeliğin 25. Maddesine göre çoğunluk olmayan toplulukların yaşadığı ve nüfusun önemli bir bölümünü oluşturduğu belediyelerde, bu topluluklardan(azınlıklardan) ek bir belediye başkan yardımcısı belediye meclisi

tarafından atanır. Kosova'nın 2008 yılında bağımsızlığının ilan edilmesinin ardından yerel yönetimde yeni reformlara gidilmesiyle bu yönetmelik "yasa" olarak düzenlenmiştir. Yeni düzenlenen bu yasada ise UNMIK yönetmeliğinde azınlıklara tanınan hakların daha da geliştirilmiş olduğu görülmüştür. Yerel yönetim ile ilgili tüm yasal düzenlemeler "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı", "Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi ve Protokolleri", "Bölgesel veya Azınlık Dilleri için Avrupa Şartı", "Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi" de göz önünde bulundurularak yapılmıştır (Republikae Kosovës Ministriae Administrimitë Pushtetit Lokal, 2013). Kosova Anayasası'nın "Yerel Yönetim ve Bölgesel Düzenleme" Bölümünün 123. Maddesinin 4. fıkrasında azınlıklar konusu açık bir şekilde düzenlenmiştir.

Siyasi partilerin kurulmasıyla 2000 yılında yapılan demokratik seçimlerde Sırpların boykotu dışında tüm azınlıklar katılmış ve ardından 2001 yılında yapılan meclis seçimlerinin ardından Kosova Cumhurbaşkanı ve Başbakanı seçilmiştir. Kosova Hükümeti Kosova'nın en yüksek hukuki eylemi olan ve 2001 yılında hazırlanan ve onaylanan Kosova Çerçeve Anayasası doğrultusunda kurulmuştur.

b. Azınlıkların Anayasal Haklarının Korunması ve Çerçeve Antlaşması

BMGK nin 1244 Kararı ve UNMIK tarafından Kosova'da yasama, yürütme ve yargı alanlarında kendi kurum ve kuruluşlarının kurulmasının sağlanması amacıyla hazırlanan Kosova Geçici Öz-yönetim Anayasal Çerçevesi, BM ve AB insan hakları antlaşmaları ve özellikle Avrupa Konseyinin "Azınlık Haklarını Koruma Çerçeve Antlaşması", Bölgesel ve Azınlık Dillerine İlişkin Avrupa Şartını Anayasanın 3. Bölümünde yer almaktadır. "Kosova Geçici Öz-yönetim Anayasal Çerçevesi"nin "İnsan Hakları" başlıklı 3. Bölümü aşağıdaki şekildedir; (UNMIK, Kosova Geçici Öz-Yönetim Anayasal Çerçevesi, 2001: 7-8).

"3.1 Kosova'da yaşayan tüm insanlar, ne sebeple olursa olsun hiçbir şekilde ayrımcılığa uğramadan, insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit olarak yararlanır.

3.2 Öz-Yönetim Geçici Kurumları, aşağıdaki belgeler de dahil olmak üzere, uluslararası alanda tanınan insan hakları ve temel özgürlüklere uyar ve bunları teminat altına alır:

(a) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi,

(b) İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Avrupa Sözleşmesi ve ilgili Protokoller,

(c) Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve ilgili Protokoller,

(d) Her Türlü Irk Ayrımının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme,

(e) Kadınlara Yapılan Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme,

- (f) Çocuk Hakları Sözleşmesi,
(g) Bölgesel ve Azınlık Dillerine İlişkin Avrupa Şartı ve
(h) Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi
Çerçeve Anlaşması.”

Uluslararası ve Avrupa standartlarına bağlı olarak insan haklarının ve özellikle azınlık haklarının sağlanması ve korunmasına çalışılmıştır. Uluslararası antlaşmaların yerel yasalara göre üstünlüğü olduğu gibi anayasanın 4.6 fıkrası BMGS özel haklar sağlayarak “BMGS Özel Temsilcisi toplulukların ve üyelerinin haklarının korunması amacıyla gerekli durumlarda öz-yönetimin işleyişine müdahale etme yetkisini elinde bulundurur. Kosova Geçici Öz-yönetim Anayasa Çerçevesinin 4. Bölümünde Toplulukların ve Topluluk Üyelerinin Haklarına ilişkin düzenleme aşağıdaki şekildedir; (UNMIK, Kosova Geçici Öz-Yönetim Anayasal Çerçevesi, 2001: 8-10).

*“Bölüm 4: Toplulukların ve Topluluk Üyelerinin Hakları
Genel Hükümler*

4.1 Aynı etnik, din ya da dil grubuna mensup kişilerin oluşturduğu topluluklar, kendi etnik, kültürel, dini ve dil kimliklerini muhafaza etme, koruma ve ifade etme

konusunda bu Bölümde belirtilen haklara sahiptir.

4.2 Hiç kimse kendisinin hangi topluluğa mensup olduğunu ifade etmek ya da bir topluluğun üyesi olduğunu belirtmek zorunda değildir. Kişilerin, kendilerinin bir

topluluğa mensup olmalarını açıklamaları ya da açıklamaması hakkı, herhangi bir

olumsuzluğa neden olmamalıdır.

4.3 Öz-Yönetim Geçici Kurumlarına, yürüttükleri politika ve uygulamalarında, toplulukların birarada yaşamalarını sağlamak, topluluklararası uzlaşmayı

desteklemek ve toplulukların kimliklerini muhafaza etme, koruma ve geliştirmek

için uygun şartların oluşturulması rehberlik etmelidir.

Toplulukların ve Topluluk Üyelerinin Hakları

4.4 Topluluklar ve Topluluk Üyeleri aşağıdaki haklara sahiptir:

(a) Kendi dillerini ve alfabelerini, Kosova'daki mahkemeler, ve diğer resmi kamu kurumlar ve kuruluşlar da dahil olmak üzere serbestçe kullanma,

(b) Kendi dillerinde eğitim görme,

(c) Kendi dillerinde bilgiye erişme,

(d) Kamu kurumlarında her düzeyde istihdam edilme konusunda ve her düzeyde kamu hizmetlerinden yararlanma konusunda eşit fırsatlara sahip olma,

(e) Kendi aralarında ve Kosova veya Kosova dışındaki diğer ilgili toplulukların üyeleri ile bir sınırlamaya maruz kalmaksızın iletişim kurma,

- (f) Yasalara uygun olarak toplulukların sembollerini kullanma ve sergileme,
(g) Kendi topluluklarının çıkarlarını geliştirmek için dernekler kurma,
(h) Yerel, bölgesel ve uluslararası sivil toplum örgütlerine bu tür örgütlerin prosedürlerine uygun olarak herhangi bir engelle karşılaşmadan iletişim kurma ve bu tür örgütlere katılma, (i) Kendi basın ve yayın organlarını kurmak da dahil olmak üzere, kendi topluluklarının dili ve alfabesinde bilgi sağlama,
(j) Eğitim müfredatının, yürürlükteki yasalara uyması, topluluklar arasında hoşgörü ruhunu yansıtması ve insan haklarına ve tüm toplulukların kültürel geleneklerine saygılı olması şartı ile, yürürlükteki yasalara uygun olarak kamu fonları da dahil olmak üzere mali desteğin sağlanabileceği, başta kendi dillerinde ve alfabelerinde eğitim alma olmak üzere kendi topluluklarının kültür ve tarihlerine uygun eğitim sağlama ve eğitim kurumları kurma,
(k) Toplum geleneklerine saygıyı geliştirme,
(l) İlgili kamu kuruluşları ile işbirliği içinde, topluluk açısından dini, tarihi ya da kültürel öneme sahip alanları koruma,
(m) Mevcut standartlara uygun olarak, ayrımcılığa tabi olmaksızın, kamu sağlık ve sosyal hizmetlerini alma ve bu hizmetleri verme,
(n) Dini kurumların faaliyetini sağlama,
(o) İlgili dillerde program yapmanın yanı sıra kamu basın ve yayınına erişim ve temsil edilme garantisine sahip olma,
(p) Tamamen şeffaf kalmak şartıyla, kendi üyelerinden ya da Kosova dışındaki kuruluşlardan gönüllü katkılar toplayarak ya da Öz-Yönetim Geçici Kurumları tarafından sağlanacak finansmanı alarak etkinliklerini finanse etme.

Toplulukların ve Topluluk Üyelerinin Haklarının Korunması

4.5 Öz-Yönetim Geçici Kurumları, tüm toplulukların ve üyelerinin yukarıda belirtilen haklardan yararlanmasını sağlar. Söz konusu Geçici Kurumlar, istihdam konusunda toplulukların kamu kurumlarında her düzeyde adil şekilde temsil edilmesini de sağlar.

4.6 BMGS Özel Temsilcisi, insan haklarını koruma ve geliştirme ve barışı tesis edecek etkinlikleri destekleme konusunda BMGK 1244 Sayılı Kararının (1999) kendisine verdiği doğrudan sorumluluklara dayanarak, toplulukların ve üyelerinin haklarının korunması amacıyla gerekli durumlarda öz-yönetimin işleyişine müdahale etme yetkisini elinde bulundurur. “

Bu haklar aynı etnik, din ya da dil grubuna mensup kişilerin oluşturduğu topluluklar, kendi etnik, kültürel, dini ve dil kimliklerini muhafaza etme, koruma ve ifade etme hakkına sahiptir. Kendi dillerinde eğitim, kimliklerini koruma ve geliştirme, kendi basın yayın organlarını ve derneklerini kurma ve kamu kurumlarında istihdam gibi gelişmiş ve geniş haklar sağlanmıştır.

Karar alma mekanizmalarında ise, Çerçeve Anayasasının 9. Bölümünde 9.1.3. Maddesi b fıkrasında belirtildiği üzere Mecliste 120 sandalyeden yirmi (20) adeti, Kosova'daki Arnavutlar dışında kalan toplulukların ek temsilinin sağlanması için ayrılmıştır. Kosova Geçici Öz-yönetim Anayasa Çerçevesinin 9. Bölümünde Öz-Yönetim Geçici Kurumlarına ilişkin düzenleme aşağıdaki şekildedir: (UNMIK, Kosova Geçici Öz-Yönetim Anayasal Çerçevesi, 2001: 16-17).

“Bölüm 9 Öz-Yönetim Geçici Kurumları

Kısım 1: Meclis

(i) On (10) sandalye, Kosova Sırp Topluluğunu temsil ettiğini ilan eden partiler, koalisyonlar, yurttaş inisiyatifleri ve bağımsız adaylar arasında paylaştırılır. Mecliste, bu sandalyeler seçimlerde aldıkları geçerli oylarla orantılı olarak anılan bu partiler, koalisyonlar, yurttaş inisiyatifleri ve bağımsız adaylar arasında paylaştırılır.

(ii) Diğer on (10) sandalye ise şu şekilde paylaştırılır: Roma, Aşkali ve Mısır Toplulukları dört (4), Boşnak Topluluğu üç (3), Türk Topluluğu iki (2) ve Gorani Topluluğu bir (1). Mecliste, bu topluluk ya da topluluk gruplarına ayrılan sandalyeler seçimlerde aldıkları geçerli oylarla orantılı olarak bu tür toplulukları temsil ettiklerini ilan eden partiler, koalisyonlar, yurttaş inisiyatifleri ve bağımsız adaylar arasında paylaştırılır.”

Hükümet kuruluşunda ise azınlıklar için kota sistemi mevcut olup daimi seçilen bakanlardan en az ikisinin azınlıklardan olması, bakan sayısı 12 den fazla olması durumunda azınlıklardan bir bakan daha olması öngörülmüştür. Sadece yasal hakların sağlanmasının ve korunmasının azınlıkların entegrasyonunu ve refahını sağlaması açısından yeterli olmadığını göstermesi bakımından Kosova örnek teşkil etmektedir. Zira, sağlanan tüm yasal haklar ve Birleşik Geçici Yönetim Yapısının (JIAS) başarılı çalışmaları dahi 2004 yılında meydana gelen çatışmaları engelleyememiştir. 2004 yılında meydana gelen bu çatışmalar aslında bir şekilde bir dönüm noktası olmuş ve UNMIK ve yerel kurumları tedirgin etmiştir. Planlı bir şekilde başlamamış ve kendiliğinden gelişmiş olan bu çatışmaların esas sebebini azınlık haklarının sağlanmaması değil, yıllar boyunca Kosova da yaşanan korku ve tedirginliğin bir şekilde yansımaları ve bir patlaması oluşturmaktaydı. Uzun yıllar beklenen Kosova'nın çözülmemiş statüsü ve belirsizlik durumunun halkta yarattığı korku Kosova'da bulunan uluslararası toplumun bir kez daha bu konu üzerinde eğilmesine neden olmuş ve bu dönemde Avrupa Konseyinin “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Anlaşması”nın uygulanmasının gözlemlenmesine karar verilmiştir. Zira statükonun artık korunamayacağı görülmüştür. Mart 2004'teki ayaklanmaların gösterdiği üzere, Kosovalı Arnavutlar çözülmemiş statüko, ekonomik durum ve geçmişle başa çıkma sorunları yüzünden hayal kırıklığına uğramıştır. Arnavutların çoğu uluslararası

toplumun Kosova'nın bağımsızlık talebi konusunda bir şeyler yapmasını bekliyordu. (International Crisis Group, 24 January 2005):

c. Azınlık Hakları – Çerçeve Sözleşmesi-Statü Öncesi Standartlar, Ahtisari Planı ve Avrupa Birliği

Kosova'nın statüsünün ilerlemesi sürecinde Kosova'nın yerine getirmesi gereken şartların yer aldığı "Statü Öncesi Standartlar" 2003 yılında onaylanmıştır. Demokratik kurumların işleyişi, hukukun üstünlüğü, hareket özgürlüğü, sürdürülebilir geri dönüş ve toplulukların ve üyelerinin hakları, ekonomi, mülkiyet hakları, diyalog ve Kosova savunma organlarının işleyiş alanlarını ele alan standartların esas amacı Kosova'yı nihai statü müzakereleri için hazırlamak olmuştur (UNSC, Standards for Kosovo , 2013). Statü Öncesi Standartlar'ın IV. bölümünde azınlık hakları, sürdürülebilir geri dönüşlerin sağlanması ve tüm Topluluk üyelerinin haklarının Avrupa standartlarına göre sağlanmasının yanı sıra Kosova'nın, "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması" için Avrupa Konseyi uygulama sürecine katılması ve bu süreçten kaynaklanan önerileri tam olarak uygulaması sağlanmıştır (UNSC, Standards for Kosovo , 2013: 10). Ayrıca bu standartların uygulanması ile Kosova Avrupa Birliğine aday olacak olan ülkelerin uygulaması gereken Kopenhag kriterlerine de dayanarak "AB'nin İstikrar ve Ortaklık Süreci" çerçevesinde Kosova'nın Avrupa standartlarına yönelik paralel ilerlemesini güçlendirmektedir. Bir başka açıdan ise Kosova toplumunun çok etnikli bir topluluk olarak azınlık haklarının korunacağı ve herkesin eşit olduğu demokratik bir toplum olma yolunda ilerlemesinin güçlendirilmesi sağlanmıştır.

Statü Öncesi Standartların uygulanması ve bu konuda Kosova'nın gösterdiği başarılı performans doğrultusunda Kosova'nın statüsünün belirlenmesinin yolu açılmıştır. Bu doğrultuda "Ahtisaari Planı" olarak bilinen Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmenin yolunu açan Kosova Statü Uzlaştırması için Kapsamlı Teklifini BM Kosova Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari Nisan 2007 BM Güvenlik Konseyine sunmuştur. Martti Ahtisaari'ye göre "başarılar kaydetmesine rağmen Kosova uluslararası toplum tarafından yönetilmesi uzun süre sürdürülmez. Ahtisaari ayrıca, Kosova'nın statüsü ile ilgili olan belirsizliğin sadece daha da gerilemeye, polarizasyonuna, sosyal ve politik çatışmalara neden olabileceğine vurgu yapmıştır (Ahtisaari, 2007).

Ahtisaari Planında azınlık haklarının korunmasına ve özellikle Sırp'ların azınlık haklarına geniş yer verilmiştir. Planın merkezinde azınlık hakları bulunmakla birlikte öncelikle Kosova'nın Arnavut olmayan topluluklarının haklarını, kimliğini ve kültürünü korumaya odaklanılmış ve bunların arasında kamu yaşamına aktif katılımları için bir çerçeve oluşturulmuştur (US Department of State, 2008).

Ahtisaari Planı'na göre Kosova yukarıdaki ilkelere yeni anayasında yer verecekti. Ayrıca tüm toplulukların üyelerinin korunması ve hakları gibi anayasaya dâhil edilmesi gereken diğer kilit unsurları da tanımlamıştır.

Ahtisaari Planının merkezi bir unsuru olarak, kültür, dil, eğitim ve topluluk sembollerinin korunması da dâhil olmak üzere Kosova'daki tüm insanların ve toplulukların haklarının korunması teşvik edilmiştir. Plan ayrıca Kosova'nın temel kamu kurumlarında Arnavut olmayanların haklarının korunmasını ve kamusal yaşama aktif katılımlarını teşvik etmek için temsili öngörülmüştür.

Kosova Meclisi 17 Şubat 2008'de Ahtisaari'nin önerileri doğrultusunda Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmiştir. Kosova, bağımsızlık ilanında Ahtisaari Planını tam olarak uygulamak için bağlayıcı bir taahhütte bulunmuş ve bir uluslararası denetim dönemini memnuniyetle karşılamıştır. Kosova, Ahtisaari Planında öngörüldüğü üzere yeni mevzuatı onaylamaya, Ahtisaari ilkelerini koruyan bir anayasa geliştirmeye ve Ahtisaari Planı'nın hükümlerini tam olarak uygulamak için diğer önlemleri almaya başlamıştır.

4. Kosova Cumhuriyeti Anayasası, Çerçeve Antlaşması ve Yasallaşması

a. Kosova Cumhuriyeti Anayasası, Ahtisaari Planı ve Çerçeve Antlaşması

Kosova devleti'nin uluslararası güçlerin yönetimi altından kurulması devletin inşasında uluslararası standartları ve uluslararası şartları da beraberinde getirmiştir. Özellikle insan hakları ve azınlık hakları ağırlıklı olan bu şartlar ve standartlar kendini devlet kuruluşunun ilk basamağı olan ve henüz tam olarak oluşmamış bir devletin anayasası olarak nitelendirilen çerçeve anayasasında başlayarak devlet inşasının her aşamasında kendini göstermiştir. Ahtisaari Çözüm Önerisi başka bir deyişle Ahtisaari Planı merkezinde azınlık haklarını barındırmakta ve devletin gelecekteki azınlık politikalarını belirlemekle birlikte Kosova'nın temelini oluşturan ve devlet politikasına yön veren Anayasasının hazırlanmasında önemli direktifler de barındırmıştır. Ahtisaari'nin sözcüsü Remi Dourlot Planın sunuşunda yaptığı konuşmada, Önerilerin, azınlık topluluklarının haklarını garanti altına almak ve geliştirmek için birçok önlem içerdiğini belirtmiştir (Smith, 2007). Ahtisaari Planının, kamusal hayata aktif katılımları için bir çerçeve oluşturmak da dâhil olmak üzere, Kosova'daki Arnavut olmayan toplulukların haklarını, kimliklerini ve kültürlerini korumaya odaklandığına dikkat çekmiştir (US Department of State, 2008).

Ahtisaari Planı, Kosova Hükümetinin hazırlayacağı yeni Anayasasına Ahtisaari önerilerini entegre etme konusunda kesin bir madde taşımaktadır. 1. Maddesinde Kosova Anayasası, Kosova'nın en yüksek demokratik standartlara göre yönetilmesini sağlamak üzere gerekli yasal ve kurumsal mekanizmaları belirlemesi ve garanti

etmesini ve Anayasa, bunlarla sınırlı olmamak üzere, bu Öneri’de yer alan ilkeleri ve hükümleri içermektedir (US Department of State, 2008). Bu Önerinin 2. Maddesinde İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler ile ilgili hükümler bulundurmakta birlikte 3. Madde özel olarak Toplulukların ve Üyelerinin haklarını belirlemiştir. 3.Maddenin 2. Fıkrasına göre Kosova, tüm Toplulukların ve üyelerinin ulusal veya etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliklerinin korunmasını garanti etmelidir. Kosova, aynı zamanda, Toplulukların tüm üyelerinin haklarının geliştirilmesi ve korunması ve bunların siyasi ve karar alma süreçlerine etkin katılımı için gerekli anayasal, yasal ve kurumsal mekanizmaları da kurmalıdır. 3.Maddenin 3. Fıkrasına göre Kosova yetkilileri, tüm Topluluklar ve üyeleri arasında barış, hoşgörü ve kültürler arası ve dinler arası diyalog ruhunu teşvik etme ihtiyacı ile politika ve uygulamalarında yönlendirecektir. (US Department of State, 2008) Bu iki Madde Kosova Anayasası’nın bir parçası haline gelmiştir. Bunun yanı sıra Mültecilerin ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişilerin Hakları, Yerel Özyönetim ve Ademi Merkezizetçilik, Dini ve Kültürel Miras maddeleri de azınlık merkezli olup Anayasa’nın bir parçası olmuştur.

Bu şekilde devletin ilerideki politikalarının yanı sıra Anayasa’nın temel sütunlarını belirleyen bu öneri gelecekteki devlet modelini de belirlemiş ve demokratik insan haklarını ve özellikle azınlık haklarını garanti eden çok etnikli bir toplum dizayn edilmiştir. Bu şekilde Kosova yetkilileri de azınlık hakları ve uluslararası insan hakları belgelerini ve özellikle azınlık haklarını kabul etmiş ve önem vermiştir. Bu Öneride her ne kadar doğrudan Çerçeve antlaşması belirtilmemiş ise de diğer insan hakları belgeleri olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde belirtilen haklar ve özgürlükler de dâhil olmak üzere, uluslararası alanda tanınan en yüksek insan hakları ve temel özgürlükleri teşvik edecek, koruyacak ve bunlara saygı göstermesi konusunda şartlanan yeni kurulan devlet bu Önerinin merkezini oluşturan azınlık haklarını da garanti etmek üzere Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Anlaşması’nı Anayasa’nın bir parçası haline getirip yasallaştırmıştır. Kosova Anayasası, Kosova'daki tüm kişilerin insan haklarının korunması, geliştirilmesi ve uygulanması için yasal ve kurumsal mekanizmaları belirlemiştir.

b. Kosova Cumhuriyeti Anayasasında Çerçeve Sözleşmesi Statüsü ve Yasallaştırılması

Kosova devletinin kuruluşundan itibaren özel bir yer tutan azınlık hakları, Kosova Geçici Öz-Yönetimi Anayasal Çerçevesi ve yasalarla yasallaştırılmış olmakla birlikte 2008’de Kosova’nın bağımsızlığının ilanından sonra oluşturulan yeni Anayasa’ya alınarak daha da güçlendirilmiştir. Yeni kurulan devletlerde azınlık hakları sık sık sorun olmakla birlikte Kosova bu konuda herhangi bir sorun yaşamamıştır. Bununla birlikte Kosova Anayasası katı bir anayasadır, mecliste milletvekillerin ancak 2/3

oyuyla değiştirilebilir ve azınlıkların veto hakkı bulunmaktadır. Bu nedenle azınlıkların oyu olmadan Anayasa'da tek bir kelime bile değiştirilemez. Bu şekilde oluşturulan anayasal hükümler azınlıkların yaşamsal hakları ve çıkarları konusunda karar alma gücüne sahiptirler.

Bağımsızlık ilanının ardından 9 Nisan 2008'de Parlamento tarafından kabul edilen ve 15 Haziran 2008'de yürürlüğe giren bir anayasa için çalışmalara hemen başlanmakla birlikte Kosova'daki Sırp azınlığı rencide etmemek ve kışkırtmamak için bayrak ve sözsüz milli marş gibi diğer devlet sembollerinin seçiminde de hassasiyet gösterilmiştir. Bu konuda ABD ve AB'nin telkinlerinin etkili olmuştur (Džihic & Kramer, 2009:5).

Kosova, azınlıkların önemli yapısı dolayısıyla özellikle demokratik, uluslararası insan hakları ve azınlık hakları standartlarına uygun olarak bu hakların korunmasını amaç edinen yeni oluşmakta olan bir devlet olarak, Uluslararası ve Avrupa İnsan Hakları Antlaşmalarında bulunan hakların daha iyi korunması açısından "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi" de dâhil olmak üzere Kosova Anayasasının 22. Maddesinde belirtilen diğer uluslararası sözleşmeleri Anayasasına almıştır. Kosova Anayasasının 22. Maddesi aşağıdaki şekildedir; (Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: 6)

"Madde 22 [Uluslararası Anlaşma ve Belgelerin Doğrudan Uygulanması] Aşağıdaki uluslararası anlaşma ve belgelerle güvence altına alınmış olan insan hak ve özgürlüklerin, bu anayasayla de güvencesi sağlanmış olup, Kosova Cumhuriyetinde doğrudan uygulanır ve yasa ya da kamu kuruluşlarına ait diğer yasal hükümlerle çelişmesi durumunda, aşağıdaki belgelerin önceliği vardır:

- (1) Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesi;*
- (2) Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerini Koruma Sözleşmesi ve Protokolleri;*
- (3) Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Protokolleri;*
- (4) Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi;*
- (5) Her Türü Irksal Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi;*
- (6) Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi;*
- (7) Çocuk Hakları Sözleşmesi;*
- (8) İşkence, Vahşet, İnsanlık dışı ve Onur Kırıcı Ceza ve Muamelelere Karşı Sözleşme."*

Kosova Anayasasının 22. Maddesinde belirtilen sözleşmeler, Kosova'nın uluslararası antlaşmaları onaylaması mümkün olmadığından doğrudan Anayasa'ya alınarak

yasallaştırılmış ve uygulanması mümkün kılınmıştır. “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması” da bu antlaşmalardan biri olup yasal nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla Kosova bu antlaşmadan doğan sorumluluklar için bu antlaşmayı yasalara uyarlamak yerine kendisini yasa olarak kabul etmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere Kosova diğer ülkelerden farklı bir statüye sahip olduğu için kuruluşundan itibaren gerek Statü Öncesi Standartlar ve gerek Ahtisari Planı’nda özel bir yer edinen azınlık haklarını doğrudan Anayasa’ya dahil etmiştir. Bu şekilde Anayasa’da azınlık hakları konusunun yer aldığı özel bölümde azınlık hakları sağlanmış ve korunmuştur. Azınlık hakları Anayasa’nın 3. Bölümün’de yer almakla birlikte 2. Bölüm’ün 22. Maddesi ise Uluslararası Antlaşma ve Belgelerin Doğrudan Uygulanması, 8. Maddede ise sekiz farklı uluslararası insan haklarına ilişkin antlaşma alınmış, bu Madde’nin 4. Fıkrasında Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Antlaşması bulunmaktadır (Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi) Uluslararası antlaşmaların yerel yasalara göre üstünlüğü bulunmaktadır (Gazeta Zyrtaree Republikëssë Kosovës, 2011). Ancak Ulusal Azınlıkları Korunması Çerçeve Antlaşması’nda yer alan “ulusal azınlık” terimi yerine Kosova Anayasal Çerçeve ve Kosova yasalarında “Topluluklar” terimi kullanılmaktadır. “Topluluklar” terimi Kosova’da yaşayan Kosova Sırpaları, Türkler, Boşnaklar, Goralılar, Romanlar, Aşkaliler, Mısırlılar ve Kosovalı Hırvatlar için yani aynı etnik, dini veya dilsel gruba mensup sakinleri için kullanılmaktadır.

Anayasa’nın “Topluluklar ve Topluluk Mensuplarının Hakları” başlıklı III. Bölümü’nde belirtildiği üzere azınlıklara geniş haklar tanıdığı; devletin sorumluluklarının yer aldığı 58. Maddede ise Kosova Cumhuriyeti’ne Avrupa Konseyinin “Ulusal Azınlıkları Korunması Çerçeve Antlaşması”nın yanı sıra “Avrupa Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Bildirgesi” ile belirlenen standartlara saygı göstermesi konusunda sorumluluk vermiştir. Devlet milli, etnik, kültürel, dilsel veya dinsel kimliklerinin korunmasını güvenceye bağlama ve geliştirme için gerekli koşulların sağlanması, tüm toplulukların dini ve kültürel mirasının, Kosova mirasının yapısal kısmı olarak korunmasını teşvik etmesi sorumluluğu yüklenmiştir. 59. Madde, topluluk mensuplarının kendi özel ve kamusal yaşamda dillerini ve yazılarını özgürce kullanması, kişi isimlerinin, kendi dillerinde asıl şekilde kendi alfabeleriyle yazılması, kendi dillerinde eğitim ve bilgiye erişim, kamu hizmetlerinde istihdamda eşit fırsatlar ve erişimle ilgili çok çeşitli haklar, yasalara ve uluslararası standartlara uygun şekilde topluluk simgelerini kullanma, isimler, cadde isimleri ve diğer topografya göstergelerine sahip olma, basım-yayın araçlarını kurma, günlük gazete, kablolu yayın ve elektronik haberleşme için ayrılacak bir frekans bandından yararlanma; Kültür, sanat, bilim ve eğitim dernekleri kurma ve araştırma veya kendi kimliklerini ifade etme, dini kurumların yönetimi gibi geniş haklar yasal hükümlerle korunmuştur.

Anayasanın 60. Maddesi ile de Kosova Cumhurbaşkanı'nın otoritesi altında, tüm toplulukların temsil edildiği bir "Topluluklar Danışma Kurulu" kurulmuştur. Bu kurul sayesinde Hükümetin hazırlayacağı yasama ile ilgili ve siyasi girişimleri, topluluklar tarafından erken safhalarda yorumlama, bu tür girişimleri önerme ve ilgili proje veya programlarda onların kapsanmalarına yönelik görüşlerini alma olanağı sağlamaktadır.

Mecliste ise yüz yirmi (120) sandalyeden, yirmi (20) tanesi Kosova'da çoğunluk olmayan toplulukların temsili için ayrılmış ve meclis başkanlarının ikincisinin çoğunluk olmayan topluluklardan seçileceği belirtilmiştir. Madde 78 ise Meclisin daimi komisyonu olan "Topluluklar Hak ve Çıkarları Komisyonu" belirlenmiştir.

Anayasanın 81. Maddesinde belirtilen Yaşamsal Öneme Sahip Yasalar aşağıdaki şekildedir; (Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: 27)

- “(1) Belediye sınırlarını değiştirme, belediye kurma veya kapatma, belediye yetkilerini ve sınır ötesi belediyelerle belediyeler arası ilişkiler kurmayı tanımlayan yasalar;*
- (2) Anayasa'yla belirlenmiş yasalar dışında, topluluk ve mensuplarının haklarını uygulamaya koyan yasalar;*
- (3) Dillerin Kullanımı Yasası;*
- (4) Yerel Seçimler Yasası;*
- (5) Kültürel Mirası Koruma Yasası;*
- (6) Dini Özgürlükler veya Dini Topluluklarla Anlaşma Yasası;*
- (7) Eğitim Yasası;*
- (8) Topluluk Simgeleri dâhil, Simgelerin Kullanımı ve Resmi Bayramlar Yasası. Yasaların onaylanması, değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması için, Meclis üyeleri mevcut ve oy kullanabilenlerin çoğunluğunun oyu ve çoğunluk olmayan topluluklara ayrılmış ve güvenceye bağlanmış sandalyelere sahip mevcut ve oy kullanabilen Meclis üyelerinin çoğunluğunun oyu gereklidir ve yaşamsal öneme sahip yasaların hiçbiri halkoylamasına sunulamaz.”*

Hükümet kurulurken azınlıklar ile koalisyon zorunluluğu bulunmaktadır. Anayasanın 96. Maddesine göre Kabinede Sırp topluluğuna en az bir (1) Bakanlık ve Kosova'da çoğunluk olmayan diğer topluluklara da bir (1) Bakanlık verilecektir. Kabinede on ikiden çok bakan bulunursa, Kosova'da çoğunluk olmayan toplulukları temsilen üçüncü bir bakanı olacaktır. Kabinede Kosova Sırp topluluğuna mensup en az iki (2) bakan yardımcısı ve Kosova'da çoğunluk olmayan topluluklardan iki (2) bakan yardımcısı yer alacaktır. Kabinede on ikiden çok bakan bulunursa Hükümette, Sırp topluluğunu temsil eden üçüncü bir bakan yardımcısı ve Kosova'da çoğunluk olmayan diğer toplulukları temsil eden bir bakan yardımcısı daha olacaktır. (Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: 35).

Kosova'da ayrıca Geri dönüş ve Topluluklar Bakanlığı bulunmakla birlikte topluluklar yerel düzeyde de çok geniş haklara sahiptirler.

5. Çerçeve Antlaşmasının Uygulanması için Kosova Hükümeti, UNMIK ve Avrupa Konseyi

a. Kosova Hükümeti, UNMIK ve Avrupa Konseyi

Kosova Hükümeti'nin amacı, cinsiyet, din, siyasi görüş veya inanç, din veya inanç, etnik veya sosyal bağlantı, mülkiyet, doğum vb. ne olursa olsun herkes için eşit olan demokratik bir toplum oluşturmaktır ki bu da öncelikle azınlık haklarını anayasa ve yasalarla garanti altına almaktır. Bağımsızlığın ilanından sonrada Kosova hükümeti Yasal niteliğe sahip olan “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması”na Kosova Yasalarının ve Anayasası'nın bir parçası olma bu antlaşmaya doğrudan uygulanma özelliği vermiştir. Ayrıca yerel yasalara göre üstünlüğü bulunmaktadır. Bu haliyle Standartların Uygulanması Planı'nda bu Antlaşma'nın Kosova kurumları tarafından uygulanmasının denetlenmesi Avrupa Konseyi'ne verilmiştir. UNMIK tarafından uluslararası yönetim altında Kosova'nın durumunun sui generis (kendine özgü) olmasından dolayı Birleşmiş Milletler Kosova Geçici İdare Misyonu ile Avrupa Konseyi arasında Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşmasına İlişkin Teknik Düzenleme Anlaşması (UNMIK / CoE Anlaşması) 23 Ağustos 2004 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir (UNMIK, Report Submitted By The United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK) Pursuant to Article 2.2 of The Agreement Between UNMIK and The Council of Europe Related to The Framework Convention for The Protection of National Minorities, 2005). Anlaşma uyarınca, UNMIK ve Geçici Öz-Yönetim Kurumları Kosova Hükümeti, Çerçeve Antlaşmasında yer alan ilkelere uygun olarak kendi sorumluluklarını yerine getirmektedir. Çerçeve Antlaşması'nın Danışma Komitesi tarafından desteklenen Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, bu Antlaşma'nın Kosova'da uygulanmasını izleyecektir.

Kosova Geçici Öz-Yönetim Kurumlarında Çerçeve Antlaşması'nın uygulanmasının gözlemlenmesi ve koordinasyonu ise Başbakanı destekleme amacıyla Başbakanlık Ofisi bünyesinde bulunan “İyi Yönetişim, İnsan Hakları, Fırsat Eşitliği ve Cinsiyet Eşitliği Ofisi”ne verilmiş, 2005/15 UNMIK Yönetmeliğine göre bu Ofisin yetki alanı belirlenmiştir (UNMIK, Regulation No. 2005/15 Amending UNMIK Regulation No. 2001/19 on The Executive Branch of The Provisional Institutions of Self-Government in Kosovo, 2005). “İyi Yönetişim, İnsan Hakları, Fırsat Eşitliği ve Cinsiyet Eşitliği Ofisi”nin görevleri aşağıdaki şekildedir; (The Office of Prime Minister, 2022)

- 1) İyi yönetim, insan hakları, fırsat eşitliği ve cinsiyet alanlarında Bakanlıklara nezaret etmek ve tavsiyelerde bulunmak;
- 2) İyi yönetim, insan hakları, fırsat eşitliği ve cinsiyet eşitliği alanlarında politika geliştirmek ve kılavuz ilkeler çıkarmak;

- 3)Tanınmış insan hakları, iyi yönetim ve fırsat eşitliği standartlarıyla tutarlılık sağlamak için Yürütme Kurulu tarafından hazırlanan taslak mevzuatı ve politikaları gözden geçirmek ve buna göre Başbakan ve ilgili Bakanlara tavsiyelerde bulunmak;
- 4)Uluslararası insan hakları standartları, cinsiyet eşitliği, fırsat eşitliği ve demokratik yönetim için temel olan diğer ilkeler konusunda halkı bilinçlendirmek için halkı bilgilendirme kampanyalarının geliştirilmesi ve uygulanmasına yardımcı olmak;
- 5)İyi yönetim, insan hakları, fırsat eşitliği ve cinsiyet meselelerini ele almak için topluluk temsilcilerine danışmak ve gerektiğinde danışma organları geliştirmek;
- 6)Sivil toplumla birlikte cinsiyete duyarlı politikalar geliştirmek ve kadınların statüsünü ilerletmek;
- 7)Hükümet içinde demokratik ve geniş tabanlı karar vermeyi teşvik etmek; ve
- 8)Yönetişime halkın katılımını teşvik etmek.

Başbakanlık bünyesinde faaliyet gösteren İyi Yönetişim Danışma Ofisi (OGGM), Mayıs 2007'de Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı (MCR) ve AGİT temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubu kurmuş ve bu kurulan Grup Kosova'da Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması'nın uygulanması için önlemler belirlemiştir (UNMIK, Aport I Progresit I Dorëzuar Nga Administrata E Përkohshme E Misionit Të Kombeve Të Bashkuara Në Kosovë Mbı Zbatimin E Rekomandimeve Të Këshillit Të Evropës Për Konventën Kornizë Mbi Mbrojtjen E Pakicave Kombëtare Në Kosovë, 2008).

b.Çerçeve Antlaşmasının Uygulanmasının Gözlemlenmesi ve Kosova Hükümeti

Kosova'nın sui generis statüsü ve Avrupa Birliği'nde henüz beş üye devletin Kosova'yı tanımaması nedeniyle Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Antlaşması'nın uygulanması konusunda raporların hazırlanıp sunulması konusunda oldukça karmaşık bir mekanizma sistemi oluşturulmuş ve bu durum Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonra da devam etmiştir. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması'nın uygulanması konusunda ilk rapor 2005'te UNMIK tarafından Avrupa Konseyi'ne sunulmuştur. 2005 yılından 2016 yılına kadar ilk rapor 2005 yılında, ikinci rapor 2008, üçüncü rapor 2012 ve son rapor 2016 yılında olmak üzere toplam dört rapor sunulmuştur.

Bağımsızlıktan önce Kosova'nın Geçici Öz-Yönetim Kurumlarıyla yönetilmesi ve UNMIK idaresinde olması nedeniyle Avrupa Konseyi, UNMIK aracılığıyla raporları kabul etmek amacıyla UNMIK ile bir Antlaşma imzalamış ve bu Antlaşma uyarınca, UNMIK, Öz-Yönetim Geçici Kurumları işbirliğiyle Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması'nın uygulanması hakkında hazırladığı Raporu 02 Haziran 2005 tarihinde Avrupa Konseyi'ne sunmuştur. UNMIK ve Avrupa Konseyi arasındaki

Antlaşma'nın 2.3 Maddesi uyarınca, Avrupa Konseyi Danışma Komitesi'nden bir delegasyon, Kosova'daki yetkililerden, STK'lardan ve bağımsız kaynaklardan ek bilgi sağlamak amacıyla 11-15 Ekim 2005 tarihleri arasında Kosova'yı ziyaret etmiştir. Danışma Kurulu'nun ziyaret sırasında elde ettiği bilgileri de göz önünde bulundurarak Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu Kosova'da Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması'nın uygulanmasına ilişkin görüşünü onaylamıştır (Council of Europe, Kosova'da Milli Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmenin Uygulanması Hakkında Düşünce, 2005).

Geçici Öz-Yönetim Kurumları (PISG), Çerçeve Sözleşmesinin ilkelerine tam uyum halinde hareket etme kararlığı ve Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nden doğan tüm yükümlülüklerin dikkatli bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla. "Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu Tarafından Verilen Tavsiyeleri Netleştirmek ve Yerine Getirilmesini Kolaylaştırma " projesini hazırlayıp ve başarıyla uygulamıştır. Bu projenin uygulanması konusunda AGİT ve Avrupa Konseyi, Başbakanlık bünyesindeki İyi Yönetim Ofisine destek olmuştur.

Başbakanlık bünyesindeki İyi Yönetim Ofisine tavsiyeleri netleştirmek ve kendi bakanlıklarıyla ilgili olanları belirlemek için Bakanlıklar bünyesinde bulunan tüm insan hakları birimleri ile çalıştaylar düzenlenmiştir. Haziran 2007'de düzenlenen bu çalıştaylara, Avrupa Konseyi Sekreteryasından bir uzman, AGİT ve Topluluklar ve Geri Dönüş Bakanlığı katılmıştır. Çalıştayda, her bir bakanlık bünyesinde bulunan insan hakları birimleri ile birlikte Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin uygulanması için hedefler belirlenip önlemler alınmış ve bu çalıştay neticesinde "Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşmesinin Uygulanmasına dair Tavsiyelerinin Uygulanması Gündemi" oluşturulmuştur. Bu Gündem bu tavsiyelerin uygulanmasının gözlemlenmesi ve rapor oluşturulması konusunda kullanılmıştır.

Avrupa Konseyi 2006/9 sayılı kararındaki tavsiyelerine ve AGİT Kosova Misyonu (AGİT), UNMIK Ofislerinin ve Geçici Öz-Yönetim Kurumlarının (PISG) yanıtına dayanarak, Genel Sekreter Özel Temsilcisi Ofisi tarafından gözden geçirilip revize edilmiş bir İlerleme Raporu hazırlanmış ve bu Rapor 2008'de UNMIK tarafından Avrupa Konseyi'ne sunulmuştur (UNMIK, Aport I Progresit I Dorëzuar Nga Administrata E Përkohshme E Misionit Të Kombeve Të Bashkuara Në Kosovë Mbi Zbatimin E Rekomandimeve Të Këshillit Të Evropës Për Konventën Kornizë Mbi Mbrojtjen E Pakicave Kombëtare Në Kosovë, 2008).

Üçüncü rapor ise 6 yıl sonra yani 2012 yılında aynı şekilde UNMIK'e sunulmuştur. Rapor 27 - 30 Nisan 2009 tarihleri arasında Danışma Kurulunun yaptığı ziyaretten sonra, 6 Temmuz 2011 tarihinde Bakanlar Kurulunun onayladığı tavsiyeleri üzerine hazırlanmıştır. Rapor, Roma, Aşkali ve Mısırlı toplulukların entegrasyonuna; dönüş ve yeniden entegrasyon; kültür ve medya; toplumlararası diyalog; Eğitim; dil; yanı sıra sosyo-ekonomik haklar ve katılımına yönelik ilerlemeyi incelemektedir (OSCE,

2012). Rapor ayrıca Kosova'da toplulukların hak ve çıkarlarını koruyan ve geliştiren sofistike bir yasal çerçevenin olduğundan bahsetmekte ancak azınlıkların anlamlı bir şekilde korunması için henüz yapılması gereken şeylerin olduğunun da altını çizmektedir.

Rapor, Kosova'daki toplulukların haklarını korumak ve geliştirmek için yürürlükte olan kapsamlı ve sofistike bir yasal çerçeveye rağmen, toplulukların haklarının gerçek ve anlamlı bir şekilde korunmasını sağlamak için yapılması gereken çok şey olduğunu ortaya koymuştur.

Dördüncü Rapor (Council of Europe, Fourth Community Rights Assessment Report, 2016) ise 08 Mart 2016 tarihinde UNMIK'e sunulmuştur. Rapor 3-7 Aralık 2012 tarihleri arasında Danışma Kurulunun yaptığı ziyaretten sonra 26 Kasım 2014 yılında Bakanlar kurulunun onayladığı tavsiyeleri üzerine hazırlanmıştır.

Son olarak Danışma Kurulu 14 - 18 Kasım 2016 tarihleri arasında Kosova'ya yaptığı ziyaretin ardından Bakanlar Kuruluna sunduğu tavsiyeleri 3 Temmuz 2019 yılında onaylanmıştır.

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Başbakanlık bünyesindeki İyi Yönetim Ofisi Çerçeve Antlaşması'nın uygulanmasının gözlemlenmesi ve koordinasyon görevlerine devam etmiştir. 2014 yılında Başbakanlık İyi Yönetim Ofisi tarafından Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşması tavsiyelerinin uygulanması konusunda Koordinasyon Teknik Grubu oluşturulmuştur (İyiYönetimOfisi, 2014). Bu Teknik Grubun üyeleri ise Bakanlıklar, Enstitüler ve diğer ilgili kurum ve kuruluşların yanı sıra gözlemci olarak uluslararası örgütler bulunmaktadır. Bu Teknik Grup toplantılarını sürdürmektedir.

6.Sonuç

Azınlık haklarının korunması için önemli bir yere sahip olan Azınlık Haklarının Korunmasına İlişkin Çerçeve Anlaşması özellikle hassas bir duruma sahip olan Balkanlardaki azınlıkların haklarının korunması konusunda devletlerin önemli çaba sarf etmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu Çerçeve Antlaşması'nın Balkanlarda önemi daha da büyüktür.

Kosova yeni kurulan bir devlet olarak azınlık haklarına korunması konusunda hassasiyet göstermiş ve Avrupa Birliği'ne üye olma konusunda da devletlerin sonradan anayasasına ve yasalarına eklediği çerçeve antlaşmasını Kosova devlet olma sürecinde Anayasası'na ve yasalarına eklemiş bu şekilde diğer devletlere kıyasla daha avantajlı duruma geçmiştir.

Ancak Kosova'nın yine sui generise durumu nedeniyle Avrupa Birliğinde halen Kosova'yı tanımayan beş üye devlet bulunması nedeniyle bu Anlaşmanın Kosova'da uygulanabilirliği Çerçeve Antlaşmasının Kosova Anayasası'na alınmasıyla bu duruma

özel bir çözüm bulunmuş, ancak uygulama konusunda da böyle bir çözüm bulunmaya çalışılmış olmakla birlikte oluşturulan mekanizmalar Çerçeve Antlaşması'nın uygulanmasının denetlenmesi ve rapor hazırlanmasını daha karmaşık hale getirmiştir.

UNMIK tarafından uluslararası yönetim altında Kosova'nın sui generis durumu nedeniyle Birleşmiş Milletler Kosova Geçici İdare Misyonu ile Avrupa Konseyi arasında Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesine İlişkin Teknik Düzenleme Anlaşması (UNMIK / CoE Anlaşması) 23 Ağustos 2004 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Avrupa Konseyine UNMIK tarafından Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Antlaşmasının uygulanması konusunda 2005'te sunulan ilk raporun ardından 2016'da sunulan son rapor olmak üzere toplam 4 dört rapor sunulmuştur.

Ancak bir başka sorun ise 2008 yılında bağımsızlığın ilanından sonra hükümet ile uluslararası örgütler arasında iyi bir koordinasyon sağlanamamış ve AGIT azınlık raporları dikkate alınmış, Hükümetin ayrıca hazırladığı raporlar UNMIK aracılığıyla Avrupa Konseyi'ne sunulmuştur.

Kosova'nın statüsünün belirlenmesi döneminde oldukça önemli ve zaman zaman kilit rol oynayan azınlık hakları Statü Öncesi Standartlar döneminde bu Antlaşmayı uygulamaya alarak Kosova'nın statüsünün belirlenmesi konusunda önemli olan azınlık hakları ile paralel bir uygulama izlemiştir. Kosova'nın devlet kurulma döneminde azınlık haklarını anayasa ve yasal çerçevesine alması ve yasal olarak azınlık haklarını korunmasını ve tanıtımını sağlaması Kosova'ya dolayısıyla diğer devletlerin Çerçeve Antlaşması'nı sonradan yasalarına uyarlaması gibi yaşadığı zorluklarla karşılaşmamıştır. Kosova'nın henüz belirlenmeyen statüsü nedeniyle bu antlaşmanın uygulanması konusunda Avrupa Konseyi'ne rapor sunma sorunu ise 2004 yılında UNMIK ve Avrupa Konseyi arasında imzalana teknik bir antlaşmayla çözülmüş oldu. Bu şekilde ilk rapor Kosova kurumları tarafından hazırlanıp UNMIK tarafından Avrupa Konseyine sunulmuştur. İleri ki yıllarda ise Başbakanlık tarafından hazırlanan raporlar UNMIK aracılığıyla Avrupa Konseyi'ne sunulmuştur.

Avrupa Konseyi, Kosova hükümeti ile doğrudan doğruya iletişime geçme ve Kosova Hükümeti'nin hazırladığı raporları doğrudan kabul etme konusunda başka bir çözüm bulmalıdır.

Kaynakça

Agjencinë Statistikoretë Kosovës. (2011). *Regjistrimi i Popullsisë, Ekonomive Familjare dhe Banesave në Kosovë 2011*. Agjencinë Statistikore të Kosovës. <https://ask.rks-gov.net/media/2074/te-dhenat-kryesore.pdf> adresinden alındı

- Ahtisaari, M. (2007, Mayıs). Kosova'nın gelecekteki statüsüne ilişkin Genel sekreter Özel Elçisinin raporu. *Assembly Support Initiative Newsletter*(27), s. 3-5. February 25, 2022 tarihinde <https://www.osce.org/tr/kosovo/24790?download=true> adresinden alındı
- Bami, X., & Weizman, J. (2020, April 7). How Multi-ethnic is Kosovo? Pristina, Kosovo. February 25, 2022 tarihinde <https://balkaninsight.com/2020/04/07/birn-fact-check-how-multi-ethnic-is-kosovo/> adresinden alındı
- Binder, D. (1988, October 14). MAN IN THE NEWS: Slobodan Milosevic; The Serb Who's Giving the Orders. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1988/10/14/world/man-in-the-news-slobodan-milosevic-the-serb-who-s-giving-the-orders.html> adresinden alındı
- Borgen, C. J. (2008). Kosovo's Declaration of Independence: Self-Determination, Secession and Recognition. *American Society of International Law: ASIL INSIGHT*, 1-5. https://www.tjssl.edu/slomansonb/2.4_KosSecession.pdf adresinden alındı
- Council of Europe. (2005). *Kosova'da Milli Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmenin Uygulanması Hakkında Düşünce*. Strasbourg: Council of Europe. February 25, 2022 tarihinde <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4ee0b1112> adresinden alındı
- Council of Europe. (2016). *Fourth Community Rights Assessment Report*. Strasbourg: Council of Europe. February 25, 2022 tarihinde <https://rm.coe.int/16805aa38b> adresinden alındı
- Džihic, V., & Kramer, H. (2009). *Kosovo After Independence*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung. February 25, 2022 tarihinde <https://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/06571.pdf> adresinden alındı
- Gazeta Zyrtaree Republikës së Kosovës. (2011, DHJETOR 16). LIGJI Nr. 04/L-052 PËR MARRËVESHJET NDËRKOMBËTARE. *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës*. Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2789> adresinden alındı
- International Crisis Group. (24 January 2005). *Kosovo: Toward Final Status*. International Crisis Group. International Crisis Group. February 25, 2022 tarihinde <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/161-kosovo-toward-final-status.pdf> adresinden alındı
- Iyi Yönetim Ofisi. (2014, Kasım 10). Azınlıkların Korunması İle İlgili Tavsiyelerin Uygulanmasını Koordine Eden Teknik Grubun Oluşturulması. *Azınlıkların Korunması İle İlgili Tavsiyelerin Uygulanmasını Koordine Eden Teknik Grubun Oluşturulması*. Pristina, Kosova.
- Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi. (tarih yok). Kosova Cumhuriyeti Anayasası. Pristina, Kosova. <https://gjk-ks.org/wp->

content/uploads/2017/11/Kosova.Cumhuriyeti.Anayasasi.pdf adresinden alındı

- OSCE. (2012). *Topluluk Haklarını Değerlendirme Raporu*. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı-KOSOVA MİSYONU. 2022 tarihinde <https://www.osce.org/files/f/documents/d/2/92549.pdf> adresinden alındı
- Preuss, U. K. (2010). Kosovo – a State Sui Generis? *Comparative Southeast European Studies*, 58(3), 389-412. doi:<https://doi.org/10.1515/soeu-2010-580307>
- Rama, F. (2018). The Liberation and Independence of Kosovo. *NCO Journal*, 1-5. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GOVPUB-D101-933482478a4cefe676bc3d4477ec667c/pdf/GOVPUB-D101-933482478a4cefe676bc3d4477ec667c.pdf> adresinden alındı
- Republikae Kosovës Ministriae Administrimitë Pushtetit Lokal. (2013). ORGANIZIMI DHE FUNKSIONIMI I VETËQEVERISJES. Prishtinë. <https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2018/03/ORGANIZIMI-DHE-FUNKSIONIMI-I-VETEQEVERISJES-LOKALE-NE-KOSOVE.pdf> adresinden alındı
- Smith, C. S. (2007, June 27). U.N. Plan Paves Way for Kosovo Independence Jan. 27, 2007. New York Times. <https://www.nytimes.com/2007/01/27/world/europe/27kosovo.html> adresinden alındı
- The Office of Prime Minister. (2022, February 25). *Office of Good Governance (OGG)*. The Office of Prime Minister: <https://kryeministri.rks-gov.net/en/the-prime-minister-office/offices/office-of-good-governance-ogg-2/> adresinden alındı
- Ukshini, S. (2021). Kosovo: From the Ottoman Empire through Yugoslavia to Independence. *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, 4(6), 239-286. February 25, 2022 tarihinde alındı
- UN. (1999, January 19). Security Council Strongly Condemns Massacre of Kosovo Albanians in Southern Kosovo. *Press Release SC/6628*. United Nations. 20, 2022 tarihinde <https://www.un.org/press/en/1999/19990119.sc6628.html> adresinden alındı
- UNMIK. (2001). *Kosova Geçici Öz-Yönetim Anayasal Çerçevesi*. UNMIK. February 25, 2022 tarihinde https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/06turkish/CF_Turkish_Anayasal_Cerceve.pdf adresinden alındı
- UNMIK. (2005, March 16). *Regulation No. 2005/15 Amending UNMIK Regulation No. 2001/19 on The Executive Branch of The Provisional Institutions of Self-Government in Kosovo*. February 25, 2022 tarihinde <https://unmik.unmissions.org/>: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/02english/E2005regs/RE2005_15_intranet.pdf adresinden alındı

- UNMIK. (2005). *Report Submitted By The United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK) Pursuant to Article 2.2 of The Agreement Between UNMIK and The Council of Europe Related to The Framework Convention for The Protection of National Minorities*. Strasbourg: Council of Europe. February 25, 2022 tarihinde
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008b2b7> adresinden alındı
- UNMIK. (2008). *Aport I Progresit I Dorëzuar Nga Administrata E Përkohshme E Misionit Të Kombeve Të Bashkuara Në Kosovë Mbi Zbatimin E Rekomandimeve Të Këshillit Të Evropës Për Konventën Kornizë Mbi Mbrojtjen E Pakicave Kombëtare Në Kosovë*. Strasbourg: Council of Europe. February 25, 2022 tarihinde
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008b4a9> adresinden alındı
- UNSC. (1999). *Rambouillet Accords, Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo*. United Nations. February 25, 2022 tarihinde
<https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20S%201999%20648.pdf> adresinden alındı
- UNSC. (2013). *Standards for Kosovo*. Pristina: UN Security Council.
<https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Kos%20Standards.pdf> adresinden alındı
- US Department of State, B. o. (2008, February 22). Summary of the Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement. Washington, DC. <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/fs/101244.htm> adresinden alındı

MESLEKİ SONUÇ BEKLENTİ DÜZEYİ İLE KARIYER KAYGI DURUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: FERİZLİ MYO ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Doç. Dr. Sevgi GÖNÜLLÜOĞLU¹

Öğr.Gör. Dilek ÇAKMAK²

Özet

Bu çalışma, MYO öğrencilerinin geleceğe yönelik kariyer kaygıları ve mesleki sonuç beklenti düzeylerini belirlemek ve mesleki sonuç beklenti düzeyleri ile kariyer kaygıları arasında ilişki olup olmadığını, varsa bu ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla tasarlanmıştır. Bu amaçla, öğrencilerin kariyer kaygıları, mesleki sonuç beklentileri üzerinde etkili midir? sorusu cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Bu çalışma Türkiye’de Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin kariyer kaygılarına ve mesleki sonuç beklenti düzeylerine ilişkin çalışmaların sınırlı olmasından dolayı bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir

Araştırma yöntem itibariyle nicel bir araştırmadır ve araştırmanın veri malzemesini toplamak amacıyla anket tekniğinden yararlanılacaktır. Araştırmaya 2021-2022 eğitim öğretim yılında Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Ferizli MYO 1. ve 2. sınıflarında öğrenim gören toplam **195** öğrenci katılmıştır. Araştırma kapsamında öğrencilerinin kariyer kaygı düzeyini ölçmek için Kariyer Kaygısı Ölçeği ve Mesleki Sonuç Beklentisi Ölçeği ile araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Veriler frekans analizi, Bağımsız Örneklem T-Testi ve Tek Yönlü ANOVA Testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer kaygısı, MYO öğrencisi, Mesleki sonuç beklentisi

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PROFESSIONAL RESULT EXPECTATION LEVEL AND CAREER ANXIETY: AN APPLICATION ON FERİZLİ VOCATIONAL STUDENTS

This study was designed to determine the future career anxieties and professional result expectation levels of Vocational School students, and to determine whether there is a relationship between their professional result expectation levels and their career anxieties, and the direction of this relationship, if any. For this purpose, do students' career anxieties affect their professional outcome expectations? The question will be tried to be answered. This study is thought to contribute to the literature due to the limited number of studies on career anxieties and professional outcome expectation levels of Vocational School students in Turkey.

¹ Sorumlu Yazar; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü,
sevgi.gonulluoglu@bilecik.edu.tr

² Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Ferizli MYO, dilekcakmak@subu.edu.tr

The research is a quantitative research in terms of method and the survey technique will be used to collect the data material of the research. A total of 195 students studying in the 1st and 2nd grades of Sakarya University of Applied Sciences Ferizli Vocational School in the 2021-2022 academic year participated in the research. Within the scope of the research, Career Anxiety Scale and Professional Outcome Expectation Scale and the Personal Information Form prepared by the researcher were used to measure the career anxiety level of the students. Data were analyzed using frequency analysis, Independent Sample T-Test, and One-Way ANOVA Test.

Keywords: Career anxiety, Vocational School student, Professional result expectation

1. GİRİŞ

İş görenlerin iş ya da meslek sahibi olma konusunda farklı algı ve beklentilerinin bulunduğu gerçeğiyle yüzleşmek ve iş dünyasının beklentileri zaman içerisinde hızla değişmesi yeni neslin çalışma hayatından beklentilerini anlamayı ve onlara uygun iş alanları oluşturabilmeyi eğitim sahasında yeni strateji ve yöntemler geliştirmeyi gerekli kılmaktadır.

Üniversiteler bilimsel, teknolojik ve sosyolojik çalışmalar yapan kurum olmanın yanında meslek edindirme anlamında nitelikli işgücü istihdamını sağlayabilmek adına başta sanayi olmak üzere sağlık, hizmet, turizm, ulaşım, gıda ve tarım sektörlerine işgücünü yetiştirmesi beklenen temel kurumlar olmaları üniversitelere büyük sorumluluklar yüklenmektedir. Günümüz bilim ve teknoloji dünyasında yaşanan gelişmelerin iş dünyasına yansımaları ile yeni işler ve yeni çalışma modelleri ortaya çıkması, öğrencilerin bu değişime uyum sağlayabilmeleri için verilecek eğitimin ve uygulamaların bu beklentileri karşılamaya yönelik hazırlanmasını gerekli kılmaktadır. Böylece iş dünyasının beklediği nitelikli iş gücünün yetiştirilmesinde, bilimsel ve teknolojik değişimlerin eğitim programlarına da yansıtılıp öğrencilerin uygulama ile iş hayatına hazır hale gelmeleri sağlanmış olacaktır. Genç nüfusta yaşanan niteliksiz iş gücü sorununu ortadan kaldırmak ve gençlerin iş ile ilgili gerekli bilgi-beceri alışkanlıklarının onlara kazandırılması adına meslek eğitiminin oldukça önemli olduğu görülmektedir. Mesleki eğitim, kişiye iş hayatında gerekli olacak bilgi, beceri ve iş alışkanlıkları edindiren ve kişinin yeteneklerini farklı yönlerde geliştiren eğitim süreci şeklinde betimlenmektedir (Çakar, 2018: 15).

Ülkemizde yükseköğretim sisteminde olduğu gibi mesleki eğitimi hedef alan meslek yüksekokullarının nicelik ve nitelik olarak gelişmesi, değişmesi ve bu gelişimin sürdürülebilir olması ve eğitim kalitesinin artırılması adına birçok çalışma söz konusudur. Mesleki ve teknik eğitim kurumlarından olan MYO'ların amacı; belirli standartlar çerçevesinde eğitilmiş ara eleman (meslek elemanı-tekniker) yetiştirerek ülkemizin sanayi, ticari ve hizmet sektörlerindeki kalkınmasını sağlamaktır. Sunulan

eğitim ile işin gerektirdiği donanım ve tecrübeleri kazanmış, mesleki yeterliliğe ulaşmış bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir. Her dönem ve her sektörde karşımıza çıkan nitelikli insan gücü ihtiyacını beklenen düzeye ulaştırabilmek amacıyla mesleki eğitimlerin verildiği MYO'lar önemli görevleri üstlenmektedirler (Çakar, 2018: 15). 3+1 uygulamalı eğitim modeli ile öğrencilerin 3 dönem okulda teorik ve 1 dönem alanlarıyla ilgili kuruluşlarda pratik eğitim almaları bu değişime önemli katkı sağlamaktadır. Mevcut iş gücünü iş dünyasının yapısına uygun hale getirmek adına MYO eğitim sisteminde öne çıkan "3+1 Uygulamalı Eğitim Modeli'nin" işleyişinin istihdam hedefli olduğunu ve aynı zamanda eğitim ve iş dünyasını bütünleştirdiğini söylemek mümkündür.

Üniversite dönemi gençlerin meslek ve kariyer kararı vermelerinde önemli bir dönem olduğu için, lisede hazırlandıkları üniversite sınavları, üniversitede ise gerek sınavlar gerekse iş hayatına atılmak için yaptıkları gelişimsel çalışmalar gençleri zorlu ve stresli bir dönem yaşamalarına neden olmaktadır. Yaşanılan bu sıkıntılı dönemin yanında aile, arkadaş ve öğretmenlerinin tutumları da olumsuzsa, bireyin içinde bulunduğu durum kaygı yaşamasında oldukça etkili olmaktadır.

Bireyin okuldan iş hayatına geçiş döneminde kendisine uygun meslek ve iş alanlarına yönlendirilmeleri sağlıklı bir karar almalarında önemli görülmektedir. Bununla birlikte mesleki seçeneklerin ve bu seçenekleri etkileyen kriterlerin fazla olması öğrencilerin zaman zaman mesleki karar vermekte zorlanmalarına neden olmaktadır (Kapusızoğlu ve Polat, 2017: 1). Bireyler bu dönemde, kendi yeteneklerinin ne olduğunu bilmeye çalışmak, nerede, nasıl iş arayacağını ilgi ve yeteneklerine en uygun işin ne olduğunu bilmeme, meslek seçmede yardıma gereksinimi olmak gibi kaygılar yaşar. Ayrıca üniversiteye girdikten sonra aradığını bulamazsa tekrar sınava girmenin zorluğunu bilme ve işsizlik sorunu gibi sorunlar öğrencilerin karar vermelerini etkilemekte dolayısıyla da kaygı yaşamalarına neden olmaktadır Bu söz konusu kaygılar bireylerin mesleki sonuç beklenti düzeylerinde değişiklik yaratmaktadır. Üniversite öğrencilerinin mesleki algı ve beklenti düzeyleri akademik başarılarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Öğrencilerin mesleki algı ve beklentileri ile kaygı düzeylerinin belirlenmesi ve yükseköğretim kurumlarının bunlara cevap vermesi; yükseköğretim de kalitenin sağlanması açısından oldukça önemlidir (Rol ve Kocaman, 2020: 3193).

Bu noktadan hareketle bu çalışmada, öğrenci sayısı itibarı ile yükseköğretimin çok önemli bir kısmını oluşturan Meslek Yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerinin kariyer kararları ile mesleki sonuç beklenti düzeyleri arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı MYO öğrencilerinin geleceğe yönelik kariyer kaygı düzeylerini belirlemek ve mesleki beklenti düzeyleri ile kariyer karar düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemektir.

2. Literatür Taraması

2.1. Kariyer Kaygısı

Kaygı, kişilerde negatif duygular içeren durum ya da yaşantılarla meydana gelen, geleceğe yönelik endişelerini içeren ve fiziksel tepkilerinde de (terleme, kasların gerilmesi vb.) ortaya çıkan istenmeyen ve hoş görülmeleyen duygu durumu şeklinde tanımlanmaktadır (Alaosman, 2019: 8) Kaygı kelimesinin kökenine inildiğinde, endişe, korku, merak anlamlarına gelen eski Yunanca "anxietas" sözcüğünden geldiği görülür. Kaygı olgusunun tarihsel köklerine inildiğinde, bu kavramı ilk açıklama girişiminde bulunan Freud'un kaygıyı istenmeyen duygusal durum ve koşulların hissedilmesi olarak açıkladığı görülür (Rol ve Kocaman, 2020: 3197).

Bireyin hayatını sürdürmesi ve hayatta doyuma ulaşabilmesi için her duygu gibi kaygıda kişi için gereklidir (Alaosman, 2019: 9)Kaygı olumsuz etkileri olduğu gibi olumlu özellikleri de bulunmaktadır. Bu özellikler organizmanın uyarılmasını, korunmasını ve motive edilmesini sağlayan etkenlerdir. Akgün, Gönen ve Aydın (2007) araştırmalarında bireyi toplum hayatında önemli mevkilere gelmesini güdülemek ve öğrenmeye karşı istekli bir duruma sokmak olumlu kaygının özelliklerindedir (Alaosman, 2019: 7). Normal seviyede tutulabilen kaygı bireye karar alma, karar yönünde enerji üretme, istek duyma ve bu yönde potansiyel ve enerjinin yükseltilmesine yardımcı olmaktadır. Buna karşın bireyin kaygı düzeyi yoğun ve yüksek ise dikkatini, gücünü ve enerjisini etkili bir biçimde yapılan işe yönlendirmesine engel olabilmektedir. Böylece birey kendisinde olan potansiyeli tamamıyla açığa çıkaramaz ve istenilen performansa erişememektedir (Alaosman, 2019: 9).

Kariyer kaygısı, kariyer karar verme süreci boyunca ve iş performansı sırasında yaşanan olumsuz duyguları temsil eder (Soyoung vd., 2021).

Kariyer kaygısı, genel kaygı ile ilişkili olan bir kavramdır. Bireyin amacı ve kariyer geliştirmekle sorumlu olduğu duygusu kariyer kaygısıyla ilgilidir. Kariyer kaygısının tanımını bireyin akademik ve mesleki gelişimiyle ilgili geleceğine ilişkin hissettiği başarısızlık korkusu şeklinde yapılabılır (Akbaş, 2019: 41).

Kariyer kaygısı meslek ve kariyer seçimi dönemlerine tekabül eden ve kariyer ile ilgili karar alma süreçleri boyunca ortaya çıkıp devam eden ergenlik ve gençlik çağındaki bireylerin yaşadığı bir sorun olarak ele alınmaktadır (Çakır, 2020: 765). Lise yılları gençlerin üniversite sınavlarına hazırlandığı sınav kaygısını dolayısıyla da gelecekteki mesleklerinin seçim kaygısını yaşadıkları yıllardır. Üniversite yıllarında ise bir mesleğe yönelik bölüm seçimi yapılmış fakat bu kez de mezuniyet sonrası iş ve gelecek kaygıları başlamıştır. Yani genel olarak yaşanan kariyer kaygısı gençlerde lise yıllarında başlayan üniversite yıllarında ve hatta üniversiteyi bitirdikten sonra da devam eden bir kaygıdır (Akbaş, 2019: 41-42).Ülkemizde üniversiteye giren

öğrencilerin kaygıları sınav öncesinde başlamakta ve üniversiteli olmalarıyla kaygıları bitmemekte, öğrenim hayatı boyunca da birçok faktör kaygıları üzerinde etkili olmaktadır. Üniversite öğrenimi süresince öğrenimin görüldüğü şehirden, sosyo-ekonomik düzeye, üniversite ortamındaki ilişkilerden, barınma sorununa kadar birçok faktör öğrencilerin kaygıları üzerinde etkili olmaktadır. Üniversite öğrencilerinin üniversiteden mezun olmaları ile birlikte gelecekleriyle ilgili alacakları kararlar; iş seçimi, gerçek hayattaki rolünü almasına yönelik planları, yapmış olduğu arkadaşlıklar, iş bulamama korkusu ve çeşitli sorumluluklar **kişide kaygı yaratıcı etmenlerden** bazıları olarak görülebilmektedir (Özbay ve Öncel, 2017). Ancak okul hayatının son yıllarında üniversite öğrencilerinde, en büyük kaygı kaynağı gelecek endişesi ve bununla bağlantılı olarak bir iş sahibi olma diğer bir ifadeyle “işsizlik kaygısı” baş göstermeye başlamaktadır.

Gizir (2005), “Ortadoğu Teknik Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Problemleri Üzerine Bir Çalışma” adlı araştırmasında, erkeklerin en çok “iş bulamama” ve “maddi açıdan uygun bir iş bulamama” anlamında kaygı yaşarken; kız öğrencilerin en çok “mesleğe yönelik iş bulamama”, “yeterli formasyona sahip olamama”, “mezuniyet sonrası ne yapacağını bilememe” anlamında kaygı yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır (Özbay ve Öncel, 2017). Kariyer sürecine özgü bir kavram olarak kariyer kaygısı değişkeninin incelendiği ve spesifik kariyer kaygısı ölçeklerinin kullanıldığı çalışmaların(Nalbantoğlu-Yılmaz ve Çetin-Gündüz, 2018a; Vignoli, Croity-Blez, Chapeland, de Phillipis ve Garcia, 2005; Weinstein, Healy ve Ender, 2002) sınırlı sayıda olduğu görülmektedir (Şeker, 2021: 264).

Gençlerin kariyer kaygısıyla ilgili literatüre bakıldığında yapılan çalışmaların sınırlı olduğu ve genellikle kariyer kararsızlığı ile kaygı arasındaki ilişkiye yönelik olduğu görülmektedir.

Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında gençlerin kariyer gelişim sürecinde yaşadıkları kaygıların genellikle sınav kaygısı, gelecek kaygısı, işsizlik kaygısı ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Özdemir Yaylacı, 2007; Alkan, 2014; Kaya ve Varol, 2004; Ayyıldız, 2015: 182; Şanlı Kula ve Saraç, 2016: 240; Karakaş, 2013: 145, Yazar Aslan, 2015: 83). Çetin Gündüz ve Nalbantoğlu Yılmaz’ın (2016) yaptığı iki çalışma literatüre önemli katkı sağlamıştır. Nalbantoğlu Yılmaz ve Çetin Gündüz’ün (2018a: 1594) yaptığı çalışmada lise öğrencilerinin kariyer kaygıları bazı değişkenlere göre incelenmiştir. Bir diğer çalışmada Lise öğrencilerinde mesleki kararsızlık ve kariyer kaygısı arasındaki ilişki incelenmiştir (Göncü Akbaş, 2019: 42-43). Kariyer kaygısı gençlerde lise yıllarında başlayan üniversite yıllarında ve hatta üniversiteyi bitirdikten sonra da devam eden bir kaygı olduğu için, bu çalışmada kullanılan ölçek formu Çetin Gündüz ve Nalbantoğlu Yılmaz’ın lise öğrencilerinin kariyer kaygısını ölçmek için, 2016 yılında geliştirdikleri kariyer kaygısı ölçeğidir.

2.2. Meslek Seçimi ve Mesleki Sonuç Beklentisi

Meslek; belirli bir zaman harcanarak, mal ve hizmet üretmek, toplumda bir statüyü doldurmak, topluma faydalı olmak, sosyal bir gelişim görevini yerine getirmek gibi amaçlarla yapılan faaliyetler bütünü olarak tanımlanabilir (Bahadır, 2018: 6).

Meslek seçimi ise bireyin; isteklerini, yeteneklerini, ekonomik durumunu, mesleki eğitimini, başarıma olasılığını ve devamlılığını göz önüne alarak, çalışmak istediği meslekler arasından birine karar verip, o mesleğe ulaşabilmek için çaba göstermesi durumudur. Seçilen meslek alanının bireyin yaşam tarzına uygunluğu ve meslekten elde edeceği doyum büyük önem taşımaktadır. Bu yönüyle meslek seçimi, insanın geleceğini şekillendiren en önemli kararlardan biridir (Bilir, 2018: 1). Kişiler seçimleri ve kendi sorumluluklarıyla kariyerlerini biçimlendirirler ve özellikle lise ve üniversite yılları bireylerin bir meslek seçme ve belirleme yaşlarıdır.(Tosun ve Güntaş, 2018: 25)

Sonuç beklentisi, belirli davranışların belirli sonuçları ortaya çıkarmasına yönelik inançtır ve bu doğrultuda mesleki sonuç beklentisi ise bireyin kariyerinin bir parçası olarak gelir, statü, yeni beceriler öğrenmek gibi başarının uzun vadeli sonuçlarına yönelik inancını ifade eder. Örneğin “Eğer bu mesleği yaparsam, ne olacak?”, “Bu mesleği başarılı bir şekilde yaparsam sonucunda ne elde edebilirim?” şeklinde sonuca yönelik göndermeler bireylerin mesleki sonuç beklentileriyle ilgilidir (Gürpınar vd., 2021: 222-223).

Öğrencinin seçmiş olduğu programın, eğitimini başarıyla tamamlaması sonucunda alacağı diplomanın, yapmayı düşündüğü mesleğin, beklentisini ne derecede karşılayacağına dair olan inançları, Mesleki Sonuç Beklentisini oluşturmaktadır (Saydam, 208: 8).

Yükseköğretimde öğrencilerin üniversitelerini ve programlarını çeşitli nedenlerden dolayı seçtikleri görülmektedir. Bunlar; mesleki bilgi, beceri, tecrübe, yüksek kazanç, kariyer ve sosyal statü beklentisi (Dinç, 2008), saygın bir meslek olması (Genç, Kaya ve Genç, 2007), programa olan talebin fazla olması (Mızrak ve Şenel, 2011), ailenin ve çevrenin etkisi (Taş, 2012; Tunç, Akansel ve Özdemir, 2007), iş avantajları (Erdem ve Kayran, 2013), kariyer olanakları (Pekkaya ve Çolak, 2013), iş güvencesi (Sarıkaya ve Khorshid, 2009; Çelik ve Üzmez, 2014; Kızgüt ve Ergöl, 2011), üniversite yerleştirme puanı(Korkut-Owen, Kepir, Özdemir, Ulaş ve Yılmaz, 2011; Hacıömeroğlu ve Taşkın, 2010) gibi nedenlerdir (Saydam, 2018: 32).

Marko ve Savickas (1998), kariyer merkezine başvuruda bulunan gönüllü 25 üniversite öğrencisi ile deney ve kontrol grupları oluşturarak, deney grubuna yönelik kariyer müdahalesi gerçekleştirmişlerdir. Deney ve kontrol grubu karşılaştırıldığında, deney grubunda gelecekle ilgili olumlu beklentilere sahip olma ve kariyer planlama konusunda istatistiksel artışlar olduğu gözlemlenmiştir. Reese ve Miller (2006),

üniversite öğrencilerin kariyer kararı verme yetkinlikleri üzerine yaptıkları araştırma sonucunda, kariyer gelişimi dersi alan öğrenciler ile dersi almayanlar karşılaştırıldığında, dersi alan öğrencilerin kariyer kararı yetkinlik beklentilerinde anlamlı düzeyde artış olduğunu belirlemişlerdir. Luzzo ve Day (1999), öğrencilerin kariyer kararı yetkinliği ve sosyal bilişsel kariyer inançları üzerine yaptıkları çalışmada; iki gruptan elde ettikleri ön-test sontest verilerine göre, öğrencinin kariyer kararı yetkinlik beklentisi ve kariyer gelişim süreçlerini incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre; öğrencilerin kariyer kararı verme sürecindeki çalışmaların kariyerde başarıya ve doyuma yönelik inançlarında etkili olduğunu belirlemişlerdir (Saydam, 2018: 47).

Büyükgöze-Kavas (2013), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde, Okul Öncesi, Bilgisayar Eğitimi ve Teknolojileri, İlköğretim Matematik ve İngilizce Öğretmenliği programlarına devam eden 191 öğrenci ile yaptığı çalışmada, öğrencilerin mesleki rehberlik hizmetleri eğitimlerini ve mesleklerini değiştirme isteklerini araştırmıştır. Öğrenciler, lisede yeterli düzeyde mesleki rehberlik hizmetleri alamadıklarını, bu nedenle meslek tercihinde ailelerinin etkili olduğunu ve mesleklerini değiştirmek istediklerini belirtmişlerdir. Kepir (2011), 502 üniversite adayının, meslek seçimine ilişkin akılcı olmayan inançları, mesleki olgunluk ve umut düzeyleri üzerine bir çalışma yapmıştır. Çalışmada, mesleki olgunluk düzeyi ve eğitim durumunun, mesleki olgunluk düzeyi ve okul türünün, umut düzeyi ve eğitim durumunun, umut düzeyi ve okul türünün, adayların meslek seçimine ilişkin akılcı olmayan inançları üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır (Saydam, 2018: 44).

Mesleki deneyimin sağlanabilmesi adına iş yeri uygulamalarının (staj) öğrencilere olumlu katkılar sağladığı görülmektedir. . Bu uygulama modelinin olumlu sonuçlar doğurması; öğrencilerin alanlarıyla ilgili olan nitelikli iş yerlerine yerleştirilmesi ve uygulama sürecini başından sonuna takip edecek öğretim elemanlarının varlığı ile mümkündür. Eğitim modeli çerçevesinde; MYO'lar da uygulanan eğitim programlarının ilk 3 dönemi okulda (teorik) ve son 1 dönemi „mesleki uygulama dersi“ adıyla işyerinde (pratik) tamamlanmaktadır. Öğrencilerin mesleki uygulama dersini akademik takvime göre 3. veya 4. dönemde 16 hafta-tam zamanlı olarak yapmaları gerekmektedir (Çakar, 2018: 18). Bireylerin deneyim eksikliklerini giderecek bir yol olan iş yeri uygulama modeli ile mesleğe yönelik edinilecek tecrübelerin kariyer planlamasında ki rolü oldukça önemlidir (Çakar, 2018: 17). Bu modelde, öğrenciler için kilit nokta teorik bilgilerini uygulama yöntemi ile zenginleştirmeleridir. Akademik gelişimleri sırasında iş dünyası ile tanışmış olmaları, kişisel yeteneklerinin farkına varıp ve işe hazır oluşlarının tespitini yapmalarını kolaylaştırmaktadır. İş dünyasının ve çalışma koşullarının şartlarını eğitim aldıkları sürede deneyimlemelerine imkan veren 3+1 uygulamalı eğitim modeli ile öğrencilerin kişisel ve sosyal gelişimlerine katkı sağladıkları görülmektedir. Kendilerine yüklenen sorumluluk duygusu ile özgüvenlerinin ve çalışma alışkanlıklarının şekillenmesi

sağlanmaktadır. Kısa süreli gerçekleştirecekleri iş deneyimi ile (1 dönem- yaklaşık 4 ay) iş dünyasındaki iletişim ağlarını kurup mezun olduktan sonrası için iş bulma ve işe yerleşme sürecini kısaltmaları hedeflenmektedir. Aynı zamanda gelecek ve kariyer planlamasında öğrencilere önemli ölçüde yön vermesi beklenmektedir ([https://muys.subu.edu.tr/belgeler/Mesleki Uygulamalar Yonergesi.pdf](https://muys.subu.edu.tr/belgeler/Mesleki_Uygulamalar_Yonergesi.pdf)).

Çünkü meslek seçimi yapma, kariyerleri ile ilgili karar verme aşamasında ve mesleki tecrübe edinme noktasında bu modelin öğrencilere olumlu katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Akademik hayatları devam eden öğrencilerin iş hayatıyla tanışmaları ve kendilerini iş dünyasının içerisinde konumlandırmaları sayesinde meslek seçimlerinin doğru olup olmadığını anlamış ve gerekirse yapacakları revizelerle mutlu olabilecekleri işlerde çalışmaya zemin hazırlamış olacaktırlar. Bu model ile öğrencilerin elde edecekleri mesleki deneyimin özgeçmişlerinde yer almasının kariyer başlangıçlarında kendilerine artı değer katacağını, mezun olduktan sonra iş bulma imkanının daha fazla olacağını ve iş hayatına atılımı hızlandıracağını düşündükleri görülmektedir. Bu durum öğrencinin seçmiş olduğu programın, yapmayı düşündüğü mesleğin, beklentisini ne derecede karşılayacağına dair olan inançları (mesleki sonuç beklentilerinin) artmasına ve kariyer kaygılarının azalmasına katkı sağlayacaktır.

Çakar, (2018: 92)'in araştırma verilerinden elde edilen bilgiye göre; MYO'da öğrenim gören öğrencilerin çalışma hayatlarında hedeflerine ve alanlarına yönelik bir iş hayatı (kariyer) beklentisinde oldukları teknik bölümlerde okuyan öğrenciler sosyal bölümlerde okuyan öğrencilere göre alanları dahilindeki işletmeler ve işlerde çalışmayı daha fazla önemsedikleri meslek sahibi olma isteğinin karşılığını bulacağını düşündükleri MYO'da zorunlu olan 4 aylık mesleki uygulama deneyiminin kendileri ve kariyerleri için gerekli olduğunu ve bu eğitim modelini önemsedikleri ve benimsedikleri ve bu modelden ümitli oldukları görülmektedir. Sosyal bölümlerde okuyan öğrencilerin okulda almış oldukları teorik bilgiyi bu sistem kapsamında iş yerlerinde uygulama imkanı bulup iş dünyasına hazırlık evresindeki kariyer sürelerini kısaltacağı fikrinin teknik bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. YÖNTEM VE GEREÇ

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Ferizli Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilerin kariyer kaygıları ile mesleki sonuç beklenti düzeyleri arasında ilişki olup olmadığını ortaya koymaktır. Çalışmamız keşifsel bir çalışmadır. Bu temel amaç doğrultusunda;

3.2. Araştırma hipotezleri

H1: MYO öğrencilerinin kariyer kaygıları ile mesleki sonuç beklentileri arasında bir ilişki vardır. Bunun için korelasyon analizi uygulanmıştır.

H2: MYO öğrencilerinin mesleki sonuç beklentileri kariyer kaygıları üzerinde anlamlı etkiye sahiptir.

H3: MYO öğrencilerinin kariyer kaygı düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bunun için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır.

H4: MYO öğrencilerinin kariyer kaygıları ile öğrenim gördükleri program arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H5: MYO öğrencilerinin kariyer kaygı düzeyleri ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H6: MYO öğrencilerinin mesleki sonuç beklenti düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H7: MYO öğrencilerinin mesleki sonuç beklenti düzeyi ile öğrenim gördükleri program arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H8: MYO öğrencilerinin mesleki sonuç beklenti düzeyleri ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, 2021–2022 öğretim yılında Sakarya ilinde Ferizli MYO’nda Grafik tasarımı, Moda tasarımı, İşletme yönetimi, Moda yönetimi, Tekstil teknolojisi ve İş sağlığı ve güvenliği programlarında öğrenim gören 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin görüşleriyle sınırlıdır.

Araştırmadan elde edilen veriler, “Kişisel Bilgi Formu”, “Kariyer Kaygısı Ölçeği”, “ve “Mesleki Sonuç Beklentisi Ölçeği’nin ölçtüğü nitelikler ve üniversite öğrencilerinin bunlara verdikleri yanıtlar ile sınırlıdır.

Zaman kısıdı açısından, bu çalışma 2 Şubat -2 Nisan 2022 tarihleri arasında yüz yüze anket ile Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Ferizli MYO’nda Meslek Yüksekokulu Grafik tasarımı, Moda tasarımı, İşletme yönetimi, Moda yönetimi, Tekstil teknolojisi ve İş sağlığı ve güvenliği Programında eğitim gören öğrencileri ile sınırlıdır.

Covid 19 dolayısıyla, okulda yüzyüze-online (hibrit sistem) derslerin olmaması ve gün içerisinde çok fazla okulda olmamaları yanında meslek yüksekokulu bünyesinde öğrenim gören öğrencilerin bir kısmının staja gitmelerinden dolayı okula gelmedikleri için, araştırmanın yapıldığı tarihlerde stajda olmaları çalışmanın kısıtları olarak ifade edilmektedir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamız nicel bir çalışmadır ve araştırma için gerekli veri malzemesini toplamak için 26 sorudan oluşan anket kullanılmıştır.

3.4. Veri Toplama Araçları

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanı birinci bölümünde, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin sorgulandığı sorular bulunmaktadır. Çalışmanı ikinci bölümünde veri toplama aracı olarak 2 ölçek kullanılmıştır.

Mesleki Sonuç Beklentisi Ölçeği, McWhirter, Rasheed ve Crothers (2000) tarafından bireylerin bir mesleğe yönelik sonuç beklentilerini ölçmek için geliştirilmiştir. Mesleki Sonuç Beklentisi, bireylerin kariyerleri ile kazanç, statü, üretkenlik ve saygınlık gibi öncelikli mesleki değerlerini yaşayabilme ihtimallerine olan inançlarıdır (Işık, 2013: 1420). Işık (2010) tarafından Türkçeye uyarlaması gerçekleştirilen ölçek, tek boyutlu olarak kullanılmaktadır.

Kariyer Kaygısı Ölçeği, Bu çalışmada kullanılan ölçek formu Çetin Gündüz ve Nalbantoğlu Yılmaz'ın lise öğrencilerinin kariyer kaygısını ölçmek için, 2016 yılında geliştirdikleri kariyer kaygısı ölçeğidir. Uygulama ve analizler sonrasında Kariyer Kaygısı Ölçeği'nin 14 maddeden oluştuğu ve kariyer gelişim sürecinde aile etkisinden kaynaklı (5) ve kariyer gelişim sürecinde meslek seçimine yönelik kaygı (9) olmak üzere iki boyutlu bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Beşli Likert tipinde olan ölçek “hiç katılmıyorum (1)”, “katılmıyorum (2)”, “kararsızım (3)”, “katılıyorum (4)” ve “tamamen katılıyorum (5)” şeklinde yanıtlanmaktadır (Gündüz ve Yılmaz, 2016: 1017).

3.5. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Ferizli Meslek Yüksekokulu Grafik tasarımı, Moda tasarımı, İşletme yönetimi, Moda yönetimi, Tekstil teknolojisi ve İş sağlığı ve güvenliği programlarında eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemini Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Ferizli Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrenciler araştırmaya dahil edilmiştir. Örnekleme yöntemi basit tesadüfi örnekleme yöntemidir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	133	68,2
	Erkek	62	31,8
Yaş	17-20	143	73,3
	21-24	37	19,0
	25-28	4	2,1

	29-32	1	,5
	33-36	5	2,6
	37 ve üstü	5	2,6
Program	İş sağlığı ve güvenliği	51	26,2
	Moda tasarımı	28	14,4
	Moda yönetimi	16	8,2
	İşletme yönetimi	23	11,8
	Grafik tasarımı	61	31,3
	Tekstil teknolojisi	16	8,2
Sınıf	1.Sınıf	109	55,9
	2.Sınıf	86	44,1
Bilinçli Bölüm Tercihi	Evet	173	88,7
	Hayır	22	11,3
Total		195	100,0

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların %68,2 'si kadın , %31,8'i erkek olup, % 73,3'ü 17-20; %19,0'u 21-24 ; %2,6 'sı 33-36; %2,6 'sı 37 ve üstü % 0,5'i 29-32 yaş aralığındadır. Yine katılımcıların % 26,2'sini iş sağlığı ve güvenliği %31,3'ünü Grafik tasarımı %14,4'ünü Moda tasarımı , %11,8'ini İşletme yönetimi %8,2 'sini Moda yönetimi %8,2 'sini Tekstil teknolojisi öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcıların %55,9'u 1.Sınıf ; %44,1'ise 2. sınıftır. Öğrencilerin %88,7'si okudukları programı isteyerek seçerken; %11,3'ü ise istemeyerek seçtikleri programı tercih etmişlerdir. Öğrencilerin % 72,8'inin ailesinin öğrencinin mezun oldukları program doğrultusunda iş sağlama garantisi bulunmuyorken; öğrencilerin %27,2'sinin ise ailesinin mezun oldukları program doğrultusunda iş sağlama garantisi vardır. Öğrencilerin % 91,8'i ülke gündemini takip ediyorken ; %8,2'si ise ülke gündemini takip etmemektedir.

4. FAKTÖR ANALİZLERİ VE NORMALLİK TESTLERİ

Tablo 2: Kariyer Kaygısı Ölçeği Değişkeninin Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Faktörler		Açıklanan Varyans Yüzdesi	Cronbach Alpha
Faktör 1: Meslek Seçimine Yönelik Kariyer Kaygısı	Faktör Ağırlığı	37,515	0,913
8.Mesleki ideallerime ulaşma sürecinde önüme çıkabilecek engelleri düşününce içim sıkılıyor.	,806		

12.Seçeceğim meslekte mutlu olup olamayacağımı düşündüğümde kendimi gergin hissediyorum	,796		
13. Seçeceğim mesleğin bana uygun olup olmayacağı düşüncesi beni tedirgin ediyor	,779		
11. Meslek seçiminde göz önünde bulundurmam gereken çok fazla etken olduğu düşüncesi beni tedirgin ediyor.	,774		
9.Seçeceğim meslekte hayal kırıklığına uğrama düşüncesi beni rahatsız ediyor.	,771		
7.Mesleki geleceğimi düşündüğümde huzursuzlanıyorum.	,769		
10.Mesleki hayallerime ulaşmada ders başarısı açısından kendimi yetersiz hissediyorum.	,698		
6.Meslek seçimi yapma düşüncesi çok fazla gerilmeme neden oluyor.	,698		
14.Gelecekte istediğim mesleği yapamayacağımdan kaygılanıyorum.	,674		
Faktör 2: Aile Etkisine Yönelik Kariyer Kaygısı	65,302	27,787	0.912
2.Ailemin meslek seçimiyle ilgili kararlarımı onaylamayacağı düşüncesi beni huzursuz ediyor.		,915	
3.Seçmek istediğim mesleğe ailemin engel olacağından endişeleniyorum.		,899	
1.Ailemin mesleki planlarımı anlamayacağı konusunda endişe duyuyorum.		,835	
4.Mesleki hayallerimle ilgili kendimi aileme yeterince anlatamamaktan kaygılanıyorum.		,809	
5.Üniversitede eğitim almak istediğim alanı aileme söyleme fikri içimde sıkıntıya yol açıyor.		,781	

Ölçeğin geliştirilme sürecinde ölçek güvenilirliğini Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ile incelenmiş, ölçeğin aile etkisine yönelik kaygılarına ait güvenilirliği .742, meslek seçimine yönelik kaygılarına ait güvenilirliği ise .797 çıkmıştır (Çetin Gündüz ve Nalbantoğlu Yılmaz, 2016: 1017). Yapılan bu çalışmada ise, ölçeğin aile etkisine yönelik kariyer kaygılarının Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ,912, meslek seçimine

yönelik kariyer kaygılarının güvenirlik katsayısı .924, kariyer seçimi kaygısı güvenirlik katsayısı ise ,913 bulunmuştur. Yapılan Cronbach's Alpha analizi sonucuna göre araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlik seviyesinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir (Cronbach's Alpha>0,70).

Tablo 3: Mesleki Sonuç Beklentisi Ölçeği Değişkeninin Faktör ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Ağırlığı	Açıklanan Varyans Yüzdesi	Cronbach Alpha
Faktör		61,409	0,941
20.Kendime iyi bir gelecek sağlayabileceğim	,892		
24.Kariyer / meslek hedeflerime ulaşacağım.	,872		
16.Seçtiğim kariyerde/meslekte başarılı olacağım	,840		
18.Seçtiğim kariyerde/meslekte becerilerimi kullanabileceğim	,830		
23.Toplumumuzda saygı duyulan bir kariyerim / mesleğim olacak	,807		
17.Geleceğim iyi olacak	,792		
21.Seçtiğim kariyer doğrultusunda istediğim işe girebileceğim	,776		
15.Yaptığım kariyer planı beni tatmin edecek bir sonuca götürecektir	,761		
19.Kariyerimle ilgili verdiğim kararlarda kontrol benim elimdedir	,753		
22.Seçtiğim kariyer / meslek bana ihtiyacım olan geliri sağlayacak.	,726		
26.Seçtiğim kariyer / meslek istediğim yaşam tarzını sürdürmemi sağlayacak	,671		
25.Ailem kariyer / meslek seçimimi onaylayacaktır	,643		

Işık (2010) tarafından Türkçeye uyarlaması gerçekleştirilen ölçek, tek boyutlu olarak kullanılmaktadır. Ölçeğin güvenirlik çalışmalarıyla yedi hafta arayla uygulanan test tekrarı sonucunda, güvenirlik katsayısı .79 olduğu gözlemlenmiştir. Yapılan bu çalışmada ise, Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı, ,941 bulunmuştur.

Kolmogorov Smirnov testlerinde $p > .05$ değeri elde edilmişse dağılım Normal, $p < .05$ değeri elde edilmişse dağılım normal değildir.

Tablo 4: Kariyer Kaygısı Ölçeği Genel Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
KariyerKaygısı	,063	195	,054	,973	195	,001

a. Lilliefors Significance Correction

Kolmogorov Smirnov testi sonucuna göre $p > .05$ değeri elde edildiği için ($.054 > .05$) kariyer kaygısı ölçeği normal dağılmaktadır.

Kolmogorov Smirnov testine göre Faktör1, $p < .05$ değeri elde edildiği için ($.00 < .05$) Faktör 1 normal dağılmıyorken; Faktör2 $p > .05$ değeri elde edildiği için ($.200 > .05$) Faktör 2 normal dağılmaktadır.

Tablo 5: Mesleki Sonuç Beklentisi Ölçeği Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
MelekiSonuçBeklentisi	,090	195	,001	,920	195	,000

Tablo 6: Faktörler Bazında Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Faktör1: Meslek Seçimine Yönelik Kariyer Kaygısı	,196	195	,000	,816	195	,000
Faktör2 Aile Etkisine Yönelik Kariyer Kaygısı	,053	195	,200 ^a	,977	195	,002

Kolmogorov Smirnov testlerinde $p > .05$ değeri elde edilmişse dağılım Normal, $p < .05$ değeri elde edilmişse dağılım normal değildir. Kolmogorov Smirnov testi sonucuna $p < .05$ değeri elde edildiği için ($.001 < .05$) normal dağılım göstermemektedir.

Tablo 7: Kariyer Kaygı Düzeyi ve Mesleki Sonuç Beklenti Düzeyi Ölçeklerinin İç Tutarlılık Analizi

Değişkenler	Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
Kariyer kaygısı	,907	14
Mesleki Sonuç Beklentisi	,941	12

Kariyer kaygısı ve mesleki sonuç beklentisi algısını ölçmeye yönelik oluşturulmuş olan ölçeklerin güvenilirlik analizi sonuçları tabloda yer almaktadır. Alfa değeri 0 ile 1 arası değerler alır ve kabul edilebilir bir alfa değerinin en az 0.70 olması arzu edilmektedir (Altunışık ve diğ., 2012: 126). Aşağıda verilen alfa katsayılarına göre ölçeğin güvenilirlik düzeyi belirlenmektedir (Kalaycı, 2008).

- $0.00 < \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir.
- $0.40 < \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür.
- $0.60 < \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilirdir.
- $0.80 < \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Her iki ölçeğin iç tutarlılık sonuçlarına ait Cronbach's Alpha değerleri 0.70'den büyük olduğu için ölçeklerin güvenilirlik düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. **H1:** MYO öğrencilerinin kariyer kaygıları ile mesleki sonuç beklentileri arasında bir ilişki vardır. Bunun için korelasyon analizi uygulanmıştır.

Tablo 8: Kariyer Kaygısı ile Mesleki Sonuç Beklentisi Algısına Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

Ölçekler		Mesleki Sonuç Beklentisi
Kariyer Kaygısı	Pearson Correlation	-,177*
	Sig. (2-tailed)	,014
	N	195

Korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında bir değer olmaktadır. Bulunan değer, -1 ve +1'e yaklaştıkça ilişkinin kuvveti artmaktadır. Bulunan katsayının pozitif olması iki değişken arasında paralel ilişki olduğunu göstermektedir. Değerin negatif olması ise; iki değişken arasında zıt yönlü ilişki olduğunu, bir değişken yükselirken, diğerinin azalacağını belirtmektedir (Nakip, 2013). Korelasyon katsayılarına dair kuvvetler şu şekilde belirlenmiştir (Köse, 2008).

- 0,00-0,25 Çok zayıf ilişki düzeyi
- 0,26-0,49 Zayıf ilişki düzeyi
- 0,50-0,69 Orta ilişki düzeyi
- 0,70-0,89 Yüksek ilişki düzeyi
- 0,90-1,0 Çok yüksek ilişki düzeyi

Tablo değerlendirildiğinde korelasyon analizine göre MYO öğrencilerinin kariyer kaygısı ile mesleki sonuç beklenti düzeyi arasında ($r=-,177$ $p<0.01$) zayıf düzeyde ve negatif yönlü bir ilişki vardır. H1 Hipotezi Kabul Edilir.

H2: MYO öğrencilerinin mesleki sonuç beklentileri kariyer kaygıları üzerinde anlamlı etkiye sahiptir.

Tablo 9: Kariyer Kaygısı ile Mesleki Sonuç Beklentisi Algısına Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	Standart Hata	β	T değeri	P değeri	R değeri	R ²	F değeri	p değeri
Mesleki sonuç beklentisi	Kariyer kaygısı	3,869	,164	-,177	23,59	,000	-,177	,031	6,209	014

Anlamlılık değeri $p<,05$ olduğu için kurulan regresyon modeli anlamlıdır. Regresyon analiz sonuçlarına göre MYO öğrencilerinin mesleki sonuç beklentilerinin kariyer kaygı düzeylerine negatif yönde ve zayıf düzeyde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Modelin açıklama gücü olarak ifade edilen R² değeri: ,031 olarak hesaplanmıştır. (R: -,177 R² değeri: ,031 $p<,05$). Bu değer kariyer kaygısı değişkeninin (varyansın) %3.1'inin modeldeki bağımsız değişken mesleki sonuç beklentisi tarafından açıklandığını göstermektedir β katsayısı= -,177'dir. ($p<,05$). Buna göre MYO öğrencilerinin mesleki sonuç beklentileri kariyer kaygıları üzerinde anlamlı etkiye sahiptir ($p<,05$ olduğu için) H2 Hipotezi Kabul Edilir.

Kariyer Kaygısı Düzeyinin Demografik Faktörlere Göre Değerlendirilmesi

H3: MYO öğrencilerinin öğrencilerinin kariyer kaygı düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bunun için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır.

Tablo 10: Kariyer Kaygısı Düzeyinin Cinsiyete Göre Farklılıklarının İncelenmesi*

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ort.	Standart Sapma	T	s.d	P
Kariyer Kaygısı & Cinsiyet	Kadın	133	3,47	,88	-,36	193	,71
	Erkek	62	3,52	,81			

*Faktörler dikkate alınarak ortalama değerler oluşturulmuştur.

Tablo 10 değerlendirildiğinde p değeri 0.05 ten büyük olduğu için ($,71>0,05$) MYO öğrencilerinin kariyer kaygısının cinsiyete göre anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. H3 Hipotezi Red Edilir.

H4: MYO öğrencilerinin kariyer kaygıları ile öğrenim gördükleri program arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bunun için tek yönlü anova testi uygulanmıştır.

Tablo 11: Kariyer Kaygısı Düzeyinin Öğrenim Görülen Program Göre Farklılıklarının İncelenmesi*

Değişkenler	N	Ort.	F	P
Kariyer Kaygısı & Program	İş sağlığı ve güvenliği	51	3,38	5,02 ,000
	Moda tasarımı	28	3,50	
	Moda yönetimi	16	4,30	
	İşletme yönetimi	23	3,30	
	Grafik tasarımı	61	3,31	
	Tekstil teknolojisi	16	3,91	

Tablo 11 incelendiğinde, p değeri 0.05 ten küçük olduğu için ($,000 < 0.05$) MYO öğrencilerinin kariyer kaygısı algıları öğrenim gördükleri programa göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. H4 Hipotezi Kabul Edilir.

Farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığı Tukey ana-lizi ile araştırılmış ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 12: Tukey Analiz Sonuçları

Fakülteler	Ortalamalar Arası fark	P
İş sağlığı ve Güvenliği Moda Yönetimi	-,92708*	,001
Moda tasarımı Moda Yönetimi	-,80038*	,025
İşletme Yönetimi Moda Yönetimi	1,00679*	,003
Grafik Tasarımı Moda Yönetimi	-,99071*	,000

Bulgular farklılığın kaynağının iş sağlığı ve güvenliği - moda yönetimi, işletme yönetimi- moda yönetimi moda tasarımı moda yönetimi ile grafik tasarımı-moda yönetimi öğrencilerinin kariyer kaygı durumlarından kaynaklandığını göstermektedir.

H5: MYO öğrencilerinin kariyer kaygı düzeyleri ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bunun için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır.

Tablo 13: Kariyer Kaygısı Algısının Sınıfa Göre Farklılıklarının İncelenmesi*

Değişkenler	Sınıf	N	Ort.	Standart Sapma	T	s.d	P
Kariyer Kaygısı & Sınıf	1.Sınıf	109	3,44	,79	-,89	193	,37
	2.Sınıf	86	3,55	,93			

Tablo 13 değerlendirildiğinde p değeri 0.05 ten büyük olduğu için ($,37 > 0,05$) MYO öğrencilerinin kariyer kaygısı ile buldukları sınıf (1. ve 2.sınıf) arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. H5hipotezi Red Edilir.

Tablo 14: Mesleki Sonuç Beklentisinin Cinsiyete Göre Farklılığının İncelenmesi*

Değişkenler	Cinsiyet	N	Ort.	Standart Sapma	T	s.d	P
Mesleki Sonuç Beklentisi & Cinsiyet	Kadın	133	2,12	,79	-,62	193	0,53
	Erkek	62	2,20	,98			

*Faktörler dikkate alınarak ortalama değerler oluşturulmuştur.

Tablo 14 değerlendirildiğinde p değeri 0.05 ten büyük olduğu için ($,53 > 0,05$) MYO öğrencilerinin mesleki sonuç beklenti düzeyinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. H6 Hipotezi Red Edilir.

H7: MYO öğrencilerinin mesleki sonuç beklenti düzeyi ile öğrenim gördükleri program arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 15: Varyansların Homojenlik Testi

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
5,622	5	189	,000

Bunun için ilk başta varyansların homojen dağılıp dağılmadığına bakmak için homojenlik testi yapılmıştır

Sig değeri ($,00$) $0,00 < 0,05$ küçük olduğu için varyanslar homojen dağılmamıştır. Bu yüzden yapılan anova tablosundaki sig değerine bakamayız. Aralarında fark olup olmadığını söylemek için Welch Born Forsythe testlerinin sonuçlarına bakmak gerekir.

Tablo 16: Mesleki Sonuç Beklenti Düzeyinin Öğrenim Görülen Program Göre Farklılık İncelenmesi*

Değişkenler		N	Ort.	F	Welch testi P değeri	Born Forsythe testi P değeri
Mesleki Sonuç Beklenti Düzeyi & Program	İş sağlığı ve güvenliği	51	1,93		,098	,096
	Moda tasarımı	28	2,16			
	Moda yönetimi	16	1,84			
	İşletme yönetimi	23	2,22			
	Grafik tasarımı	61	2,21			
	Tekstil teknolojisi	16	2,72			

Welch Born Forsythe testlerinin sonuçlarına sig değeri Welch testine göre sig değeri ($,098 > ,05$) ve Born Forsythe testinde ($,096 > ,05$) p değeri 0.05 ten büyük olduğu için MYO öğrencilerinin mesleki sonuç beklenti düzeyleri öğrenim gördükleri programa göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. H7 Hipotezi Red Edilir.

H8:MYO öğrencilerinin mesleki sonuç beklenti düzeyleri ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bunun için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır.

Tablo 17: Mesleki Sonuç Beklentisinin Bulunduğu Sınıfa Göre Farklılığının İncelenmesi*

Değişkenler	Sınıf	N	Ort.	Standart Sapma	T	s.d	P
Mesleki sonuç beklenti & Sınıf	1.Sınıf	109	2,22	,84	1,46	193	,14
	2.Sınıf	86	2,04	,86			

Tablo 20 değerlendirildiğinde p değeri 0.05 ten büyük olduğu için ($,14 > 0,05$) MYO öğrencilerinin mesleki sonuç beklenti düzeyi ile buldukları sınıf (1. ve 2.sınıf) arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. H8 Hipotezi Red Edilir.

SONUÇ

Her şeyin çok hızlı değiştiği günümüzde, özellikle teknoloji alt yapısıyla yaşanan değişim ve dönüşümler, belirsizliği de beraberinde getirmektedir. Özellikle geleceği şekillendirmede önemli rol oynayan meslek seçimi ve meslek seçimiyle birlikte kariyer planları gelecek nesillerin gündemini meşgul etmektedir. Gelecek kaygısını ortadan kaldırmak amacıyla üniversitenin temel bir araç olduğu düşünüldüğünde genç nesillerin meslek beklentileri ve kariyere ilişkin kaygıları da önemli bir konutu teşkil etmektedir. Eğitim ve öğrenim olarak yaşamlarını sürdürmede bir araç olan mesleğe ilişkin sonuç beklentisi ve kariyer kaygısı, gençlerin akademik tercihlerinde önemli bir belirleyicidir.

Bu nedendir ki, bu çalışmada üniversite öğrencilerinin mesleki sonuç beklentileri ile kariyer kaygıları arasındaki ilişki incelenmiş, mesleki sonuç beklentileri ile kariyer kaygı durumları arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu analiz sonuçlarından elde edilmesi bize öğrencilerin mesleki beklentilerinin yüksek olması durumunda kariyere ilişkin kaygılarının düşük olduğu fikrini verebilir. Diğer taraftan cinsiyetlerarası mesleki sonuç beklentisi ve kaygı durumuna ilişkin bir farklılık söz konusu değilken, öğrencilerin birinci ya da ikinci sınıf olmaları bir farklılığı ortaya koymamaktadır.

Bu çalışma sadece bir meslek yüksek kulu öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Bu konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar, başka örneklemeler üzerinde çalıştıkları ve sayı arttığı takdirde, bu konuya ilişkin genellemeler yapmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

ALAOSMAN F.B., (2019), Üniversite Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı Ve Başa Çıkma Yöntemleri Yakın Doğu Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Lefkoşa, Haziran.

BAHADIR R. Y.(2018), Lise Öğrencilerinin Kariyer Kararı Yetkinlik Beklentilerinin Anne Baba Tutumları Ve Başa Çıkma Stilleri Açısından İncelenmesi Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Konya

BİLİR G. (2018), Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Mesleki Kariyer Tercihlerinin İncelenmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi Eğitim Fakültesi

BÜYÜKGÖZE KAVAS, A.,(2005), Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Aldıkları Mesleki Rehberlik Hizmetleri ve Mesleklerini Değiştirmek İsteme Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı 21, Sayfa : 111-122

ÇAKIR, Ö .(2020), Kariyer Kaygısı ve İyimserlik-Kötümserlik İlişkisi: Lise Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma.Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.

ÇETİN GÜNDÜZ, H. VE YILMAZ, F.(2016). Lise Öğrencilerinin Kariyer Kaygılarını Belirlemeye Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 12. 1008-1008.

GÖNCÜ AKBAŞ, M., (2019), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lise Öğrencilerinin Kariyer Kaygısı Üzerine Bir Araştırma: Antalya İli Örneği, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

GÜRPINAR, A. C., EMÜL, B. & SİYEZ, D. (2021). Öğretmen Adaylarında Kariyer Yetkinlik Beklentisi ve Mesleki Sonuç Beklentisi: Kariyer Stresinin Aracı Rolü. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi , (10) , 220-237.

IŞIK, E., (2010), Sosyal Bilişsel Kariyer Teorisi Temelli Bir Grup Müdahalesinin Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Kararı Yetkinlik Ve Mesleki Sonuç Beklenti Düzeylerine Etkisi Çukurova Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.

KAPUSIZOĞLU, M. Ve POLAT, (2017), Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İnternet Kullanımında İnternet Bağımlılıklarının Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, 88 – 101.

KEPİR, D., (2011), Üniversite Adaylarında Meslek Seçimine İlişkin Akılcı Olmayan İnançlar, Mesleki Olgunluk ve Umut Düzeyi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

MERSİN, S., EREN, B., ÖKSÜZ, E., Eğitimde Hedef Geliştirme, Journal of International Social Research . 2014, Vol. 7 Issue 35, p643-650. 8p.

MUTLU T. (2011) Lise Öğrencilerinde Kariyer Kararı Verme Güçlükleri Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Ankara.

NALBANTOĞLU, Yılmaz, F. ve ÇETİN GÜNDÜZ, H., (2018), Career Indecision and Career Anxiety in High School Students: An Investigation through Structural Equation Modelling, Eurasian Journal of Educational Research 78 (2018) 23-42.

OKUTAN, E., AKBAŞ, Malike Göncü . "15-24 Yaş arası Öğrencilerin Kariyer Kaygılarını İncelemeye Yönelik Literatür Araştırması". Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi 7 / 1 (Ocak 2019).

ÖZBAY, B. ve ÖNCEL, O.(2017). Üniversite Öğrencilerinin Mesleki Kaygılarının İncelenmesi, International Social and Economic Research Student Congress.

ROL, E.ve KOCAMAN, S., (2020). Öğrencilerin Mesleki Algı ve Beklentileri ile Gelecek Kaygılarının Sektörde Çalışma İsteği Üzerine Etkisi: Antalya Yükseköğretim Turizm Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 8 (4).

SAYDAM, S. (2018), Sabahattin Zaim Üniversitesi Yükseköğretimde Örgütsel İmaj Ve Aidiyetin, Mesleki Sonuç Beklentisi Ve Öğrenci Sadakatini Yordaması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Haziran.

(https://muys.subu.edu.tr/belgeler/Mesleki_Uygulamalar_Yonergesi.pdf).

SOYOUNG, B. , MİYOUNG, K. and SOON-HO K., (2021), The Relationship Among Undergraduate Students' Career Anxiety, Choice Goals, and Academic Performance, Journal Of Hospitality & Tourism Education, Ahead-Of-Print, 1-16

TOSUN, Ü. ve GÜNTAŞ, S. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Beklentileri İle Empati Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: KKTC Örneği, European Journal of Managerial Research (EUJMR) , 2 (2) , 23-38

ŞEKER, G. (2020). Kariyer Kararsızlığının Yordayıcısı Olarak İyi Oluş ve Kariyer Kaygısı, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi , (51) , 262-275